

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
ȘCOALA DOCTORALĂ ȘTIINȚE UMANISTE ȘI ALE EDUCAȚIEI

CONSORTIU: Universitatea de Stat din Moldova (USM), Universitatea de Stat „Alec
Russo” din Bălți (USARB), Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu
Hasdeu” din Cahul (USC).

Cu titlu de manuscris

C.Z.U.: 94:274/278(478)„,812/1917”(043)

FILAT VASILE

MIȘCĂRILE EVANGHELICE DIN BASARABIA
(sec. XIX-XX)

611.02 – ISTORIA ROMÂNILOR (PE PERIOADE)

Teză de doctorat în istorie

Autor:

Filat Vasile

Conducător științific:

Petrencu Anatol, prof. univ., dr. hab.

CHIȘINĂU, 2023

© Filat Vasile, 2023

CUPRINS

Adnotare	4
Annotation	5
Аннотация	6
Lista abrevierilor	7
Introducere	8
1. Repere istoriografice și surse istorice privind apariția și dezvoltarea comunității baptiste din Basarabia (1812-1917)	17
1.1. Istoriografia comunităților protestante din Basarabia sub regim țarist.....	17
1.2. Surse istorice privind comunitățile baptiste din Basarabia.....	34
1.3. Concluzii la capitolul 1	42
2. Activitățile de „iluminare” a basarabenilor promovate de țarism. Devierile de la biserica ortodoxă rusă	44
2.1. Activitatea Filialei Societății Biblice Ruse.....	44
2.2. Școlile lancasteriene din Basarabia	53
2.3. Duhoborii și molocanii	57
2.4. Concluzii la capitolul 2.....	73
3. Mișcările evanghice aduse de coloniștii germani	75
3.1. Pietismul german	75
3.2. Ștundismul – versiunea rusească a pietismului	79
3.3. Evreii mesianici din Basarabia	100
3.4. Concluzii la capitolul 3	114
4. Apariția, creșterea numerică și extinderea teritorială a comunităților baptiste în Basarabia	116
4.1. Scurtă istorie a genezei și extinderii baptismului în Europa Occidentală	116
4.2. Coloniștii germani și legalizarea credinței baptiste în Basarabia	122
4.3. Primele biserici baptiste din Basarabia. Primul Război Mondial și bapțiștii basarabeni	126
4.4. Concluzii la capitolul 4.....	144
Concluzii și recomandări	146
Bibliografie	154
Declarația privind asumarea răspunderii	164
CV-ul candidatului	165

ADNOTARE

Filat Vasile, „ Mișcările evanghelice din Basarabia (sec. XIX-XX)”, teză de doctor în istorie, specialitatea 611.02 – Istoria Românilor (pe perioade), Chișinău, 2023

Structura tezei: lista abrevierilor, introducere, patru capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie din 197 de titluri, 163 pagini de text de bază, declarația privind asumarea răspunderii și CV-ul autorului. Rezultatele obținute sunt publicate în 15 lucrări științifice (1 monografie în limba română și 1 monografie în limba rusă, 3 articole științifice, 4 publicații în materialele conferințelor naționale și internaționale, precum și 5 teze în volumele conferințelor științifice și alte realizări specifice domeniului).

Cuvinte-cheie: Basarabia, țarism, ortodoxie, evangheliști, duhobori, molocani, ștundiști, baptiști.

Scopul lucrării: examinarea originii și evoluției mișcărilor evanghelice din Basarabia răpită de Imperiul Rus în 1812 de la Principatul Moldovei până la destrămarea Imperiului țarist (1917).

Obiectivele cercetării: analiza istoriografiei și a surselor istorice, examinarea activității administrației țariste în vederea tipăririi Bibliei, traducerii ei în diverse limbi, încercării de a răspândi știința de carte prin școlile lancasteriene, precum și a apariției în Rusia a primilor evangheliști (duhoborilor și molocanilor); studierea credințelor evanghelice aduse de coloniștii germani în Basarabia, a locului și a influenței pietiștilor și ștundiștilor în extinderea evangheliștilor; examinarea apariției primelor comunități ale baptiștilor, a politicii Guvernului țarist față de Biserica Baptistă și a stării de lucruri în anii Primului Război Mondial.

Noutatea și originalitatea științifică: Teza este o primă lucrare științifică în domeniul istoriei naționale care elucidează evoluția mișcărilor evanghelice din Basarabia aflată sub regim țarist, în mod special dezvoltarea comunităților baptiste și transformarea lor într-o Biserică Baptistă recunoscută.

Problema științifică soluționată: argumentarea științifică a genezei și a evoluției comunităților evanghelice în Basarabia ocupată de Imperiul țarist, în care Biserica Ortodoxă Rusă (BORu) nu numai că era numeric dominantă, dar, pe de asupra, mai era puternic susținută de Statul laic (țarism).

Semnificația teoretică: restabilirea veridică a istoriei mișcărilor evanghelice din Basarabia din perioada țaristă, în introducerea în circuitul științific a unor informații inedite referitoare la promotorii evangelismului în Basarabia, la modul de a conviețui în circumstanțe sociale nu tocmai prielnice.

Valoarea aplicativă a lucrării: Rezultatele cercetării pot fi utilizate la elaborarea unor cursuri universitare privind religia creștină și varietățile ei, specificul diverselor comunități, în special al mișcărilor evanghelice. Lucrarea va oferi suport factologic pentru discuțiile științifice între istorici, dar și între reprezentanții diverselor comunități religioase. Nu în ultimul rând, lucrarea este benefică creștinilor evanghelici din Republica Moldova în vederea cunoașterii propriei istorii.

Aprobarea rezultatelor obținute: Aspecte ale problemei cercetare au fost prezentate la 6 conferințe științifice și volume în Republica Moldova, precum și în afara ei.

ANNOTATION

Filat Vasile, "Evangelical movements in Bessarabia (19th-20th centuries)", PhD thesis in history, specialty 611.02 - History of Romanians (by periods), Chisinau, 2023

Thesis structure: list of abbreviations, Introduction, 4 chapters of 3-4 subchapters, General conclusions and recommendations, Bibliography with 197 titles, 163 base pages, disclaimer and author's CV. The results obtained are published in 12 scientific works (1 monograph in Romanian and 1 in Russian, 3 scientific articles, 4 studies, as well as 5 summaries)

Key words: Bessarabia, Tsarism, Orthodoxy, Evangelists, Duhobors, Molocans, Stundists, Baptists

The purpose of the thesis: to examine the origin and evolution of the evangelical movements in Bessarabia, captured by the Russian Empire in 1812 from the Principality of Moldavia until the disintegration of the Tsarist Empire (1917).

Research objectives: the analysis of historiography and historical sources, the examination of the activity of the tsarist administration in order to print the Bible, its translation into various languages, the attempt to spread book science through the Lancasterian schools and the appearance in Russia of the first evangelists (Dukhobors and Molokans); studying the evangelical beliefs brought by the German colonists to Bessarabia, the place and influence of the Pietists and Stundists in the expansion of the evangelists; examination of the emergence of the first communities of Baptists, the policy of the Tsarist Government towards the Baptist Church and the state of affairs during the years of the First World War.

Scientific novelty and originality: The thesis is a first scientific work in the field of national history that elucidates the evolution of the evangelical movements in Bessarabia under the tsarist regime, in particular – the development of Baptist communities and their transformation into a recognized Baptist Church.

The solved scientific problem: the scientific argumentation of the genesis and evolution of evangelical communities in Bessarabia occupied by the tsarist Empire, where the Russian Orthodox Church (BORu) was not only numerically dominant, but, on top of that, was also strongly supported by the secular State (tsarism).

The theoretical importance: the truthful restoration of the history of the evangelical movements in Bessarabia from the tsarist period, in the introduction into the scientific circuit of some new information about the promoters of evangelism in Bessarabia, how to live in not exactly favorable social atmospheres.

The applicative value of the work: The research results can be used to develop university courses on the Christian religion and its varieties, the specifics of various communities, especially evangelical movements. The work will provide factual support for scientific discussions between historians, but also between representatives of various religious communities. Last but not least, the work is beneficial to evangelical Christians from the Republic of Moldova in order to know their own history.

Approval of the results obtained: Aspects of the research problem were presented at 6 scientific conferences and volumes in the Republic of Moldova, as well as abroad.

АННОТАЦИЯ

Филат Василе, «Евангелические движения в Бессарабии (19-20 вв.)», докторская диссертация по истории, специальность 611.02 - История румын (по периодам), Кишинев, 2023 г.

Структура диссертации: список сокращений, введение, 4 главы из 3-4 подразделов, общие выводы и рекомендации, библиография из 197 названий, 163 базовыми страницами, заявление об ограничении ответственности и резюме автора. Полученные результаты публикуются в 12 научных трудах (1 монография на румынском и 1 на русском языках, 3 научные статьи, 4 исследования, а также 5 резюме).

Ключевые слова: Бессарабия, царизм, православие, евангелисты, духоборы, молокане, штундисты, баптисты.

Цель работы: рассмотреть зарождение и эволюцию евангельских движений в Бессарабии, захваченной Российской империей в 1812 г., от Молдавского княжества до распада Царской империи (1917 г.).

Задачи исследования: анализ историографии и исторических источников, рассмотрение деятельности царской администрации по изданию Библии, ее переводу на различные языки, попытка распространения книговедения через ланкастерские школы и появление в России первых евангелистов (духоборов и молокан); изучение евангельских верований, принесенных немецкими колонистами в Бессарабию, места и влияния пиетистов и штундистов в распространении евангелистов; рассмотрение возникновения первых общин баптистов, политики царского правительства в отношении баптистской церкви и положения дел в годы Первой мировой войны.

Научная новизна и оригинальность: Диссертация является первой научной работой в области отечественной истории, освещающей эволюцию евангельских движений в Бессарабии при царском режиме, в частности – развитие баптистских общин и их превращение в признанную баптистскую церковь.

Решаемая научная проблема: заключается в научном обосновании генезиса и эволюции евангельских общин в оккупированной царской империей Бессарабии, где Русская Православная Церковь не только численно доминировала, но, ко всему прочему, пользовалась сильной поддержкой светским государством (царизмом).

Теоретическая значимость работы: состоит в правдивом восстановлении истории евангельских движений в Бессарабии с царского периода, во введении в научный оборот некоторых новых сведений о пропагандистах евангелизации в Бессарабии, о том, как жить в не совсем благоприятная социальная атмосфера.

Прикладное значение произведения: Результаты исследования могут быть использованы при разработке университетских курсов по христианской религии и ее разновидностям, специфике различных сообществ, особенно евангелических движений. Работа обеспечит фактическую поддержку научных дискуссий между историками, а также между представителями различных религиозных общин. И последнее, но не менее важное: эта работа полезна евангельским христианам Республики Молдова для познания собственной истории.

Утверждение полученных результатов: Аспекты проблемы исследования были представлены на 6 научных конференциях и томах в Республике Молдова, а также за рубежом.

LISTA ABREVIERILOR

ANRM	–	Arhiva Națională a Republicii Moldova
BORu	–	Biserica Ortodoxă Rusă
d.	–	dosar
f.	–	filă
inv.	–	inventar
KEB	–	Кишиневские епархиальные ведомости
p.	–	pagină
RASSM	–	Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească (1924-1940)
RSSM	–	Republica Sovietică Socialistă Moldovenească (1940-1941, 1944-1991)
RM	–	Republica Moldova
SBBS	–	Societatea Biblică Britanică și pentru Străinătate
SUA	–	Statele Unite ale Americii

INTRODUCERE

Actualitatea și importanța temei abordate. În prezent Biserica Baptistă se plasează pe locul cinci în lume între bisericile creștine. Alianța Baptistă Mondială, înființată în 1905, întrunește 241 de convenții și uniuni din 126 de țări și teritorii, care cuprind 47 de milioane de credincioși, botezați în 169 000 de biserici locale¹. Împreună cu copiii și persoanele care frecventează bisericile baptiste, numărul se ridică la 120 de milioane². În total, în România sunt peste 1 700 de biserici baptiste care fac parte din cultul creștin baptist și aproximativ 150 000 de credincioși care sunt membri sau aparținători ai acestor biserici³. Conform datelor ultimului recensământ, în Republica Moldova locuiesc 25.380 de baptiști, ceea ce constituie 0.91% din totalul populației și îi plasează pe locul doi în raport numeric după confesiunea majoritară, care este cea ortodoxă⁴. Comunitatea baptiștilor din Republica Moldova s-a implicat activ în realizarea diverselor proiecte sociale (ajutorarea bolnavilor, întreținerea azilelor pentru bătrâni, școli de vară etc.). În contextul războiului agresiv al Rusiei împotriva Ucrainei, Biserica Baptistă din Republica Moldova a acordat asistență multor mii de refugiați din Ucraina, indiferent de convingerile religioase ale acestora. Doar la Biserica Buna-Vestire din Chișinău, de la începutul războiului până în luna august a anului 2023 au beneficiat de asistență materială și spirituală peste 60.000 de refugiați ai războiului. Penticostalii, o altă comunitate a creștinilor evanghelici au înregistrat numărul de 10.049 la ultimul recensământ (0.36%) iar creștinii după evanghelie, o altă confesiune evanghelică numărau 4.812 de membri (0.17%).⁵ Este de menționat faptul că la creștinii evanghelici sunt trecuți în lista membrilor doar credincioșii botezați, iar botezul se face doar în baza deciziei personale. Pedobaptismul nu se practică la creștinii evanghelici. Baptiștii, penticostalii, creștinii după Evanghelie, creștinii mesianici, sunt mișcări evanghelice care activează în prezent pe teritoriul Republicii Moldova. Ideile evanghelice au apărut în Moldova încă în evul mediu odată cu husiții cărora le-a fost oferit azil de Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare. Dar secolul al XIX-lea a fost perioada când atât din vest cât și din est au venit idei și grupuri diverse de evanghelici care s-au răspândit în Basarabia și au dat naștere la mișcări noi, precum ar fi Israelii Noului Legământ. Spre sfârșitul secolului al XIX-lea și mai ales la începutul secolului al XX-lea a luat amploare

¹ World Baptist Alliance Members, în <https://www.baptistworld.org/member-unions/> (accesat la 9 noiembrie, 2023).

² Baptist Church, în http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Baptist_Church#Membership (accesat la 6 februarie 2022).

³ Uniunea bisericilor creștine baptiste din România, în <https://uniuneabaptista.ro/despre-noi/organizare/> (accesat 11.07. 2023)

⁴ Ion Valer Xenofontov, Confesiuni, în D. Rosca - L. Cotovanu (ed.) *Republica Moldova: 30 de ani în 30 de cuvinte*, Chisinau 2022: Cartier, p.391.

⁵ *Ibidem*.

mișcarea baptistă care a atras majoritatea credincioșilor din celelalte mișcări și comunități evanghelice. În acest context, este important să cunoaștem istoria comunității baptiste din Basarabia, cum și când au apărut primele comunități evanghelice⁶ în ținuturile noastre, evoluția lor, cine au fost reprezentanții și liderii lor cei mai influenți.

Studiile noastre istoriografice au demonstrat că problema abordată a fost studiată fragmentar, în contextul altor subiecte ale istoriei Basarabiei, că nu a existat un studiu monografic bazat pe documente de arhivă la acest subiect.⁷ De aceea este importantă completarea acestui gol în cercetarea istoriei naționale.

În plus, cercetarea problemei menționate se impune și din considerentul cunoașterii insuficiente a istoriei proprii de către reprezentanții cultelor evanghelice din țara noastră. Pentru un dialog interconfesional e nevoie de o cercetare științifică a evoluției mișcărilor evanghelice din Basarabia și a factorilor care au contribuit la apariția și răspândirea lor. Multe din confesiunile existente au origini comune, despre care nu se cunoaște azi. Cunoașterea acestor origini ar contribui la îmbunătățirea dialogului dintre aceste confesiuni, precum și a relațiilor lor cu Biserica Ortodoxă, care reprezintă majoritatea în Republica Moldova.

Mișcărilor religioase evanghelice au influențat diverse aspecte ale dezvoltării societății, în special educația și învățământul. Spre exemplu, apariția școlilor lancasteriene a fost motivată de dorința de a facilita accesul populației la conținutul și învățătura Bibliei. Odată ce au apărut diverse mișcări evanghelice, clericii ortodocși au insistat mai mult asupra necesității fondării școlilor parohiale și a bibliotecilor. Primele biblioteci apărute în sate erau destinate pregătirii creștinilor ortodocși cu cunoștințele necesare pentru a duce discuții cu reprezentanții altor confesiuni.

Evoluția legislației ce ține de libertatea religioasă nu poate fi înțeleasă fără un studiu profund al apariției și dezvoltării mișcărilor evanghelice, care s-au confruntat cu cele mai multe persecuții din partea statului și a confesiunii majoritare. Presiunile puse asupra molocanilor, apoi arestările și exilul lor, confiscarea averilor și, în cele din urmă, legalizarea confesiunii lor oferă material și argumente pentru înțelegerea evoluției legislației privind cultele. Persecuțiile îndreptate împotriva ștundiștilor, a baptiștilor și, mai puțin, a evreilor mesianici scot în evidență alte aspecte importante.

Aspectele doctrinare ale confesiunilor evanghelice existente în Basarabia nu pot fi înțelese fără o cercetare profundă a mișcărilor evanghelice, în general, și a baptismului, în particular.

⁶ *Evanghelic* – adept al unei mișcări sau cult evanghelic. A nu fi confundat cu *evangelist*, care este o slujire în cadrul bisericii. Evanghelicii mai sunt numiți și *neo-protestanți*.

⁷ În rezultatul cercetărilor de mai mulți ani, am publicat monografia Vasile Filat, *Istoria mișcărilor evanghelice din Basarabia în perioada țaristă (1812-1918)*, Chișinău, Editura Lexon-Prim, 2021, 272 p.

Confesiunea baptistă, prin învățătura și rânduiala sa, a atras reprezentanții celorlalte confesiuni și mișcări evanghelice, care erau în declin și, spre sfârșitul perioadei țariste, a luat avânt în Basarabia. Apoi, în perioada interbelică, după intrarea în componența României, în Basarabia s-a înregistrat o creștere considerabilă a comunității baptiste. Premisele acestei creșteri se trag din perioada țaristă și este necesară efectuarea unui studiu care să determine factorii ce au avut un impact semnificativ asupra acestui fenomen. În prezent confesiunea baptistă din Republica Moldova este în declin numeric. Liderii și slujitorii bisericilor au nevoie stringentă să cunoască trecutul istoric al mișcării, pentru a putea identifica factorii care au dus la declin, ca să poată opri și inversa această tendință. Studiul de față combate concepția greșită precum că mișcările evanghelice în general și credința baptistă în particular au fost importate din SUA și prezintă dovezi solide care demonstrează că aceste mișcări religioase au fost aduse de refugiații duhobori și molocani din Rusia cât și de coloniștii pietiști veniți din Europa.

Cadrul geografic și cronologic. În această lucrare sunt cercetate apariția și dezvoltarea mișcărilor evanghelice pe teritoriul anexat de Imperiul Rus în anul 1812, care ulterior a fost denumit „Basarabia” sau „Gubernia Basarabia” și care includea teritoriul de azi al Republicii Moldova, nouă raioane din sudul Ucrainei de azi (Cetatea Albă, Sărata, Tarutino, Arciz, Tatarbunar, Bolgrad, Chilia, Izmail și Reni) și o mare parte a regiunii Cernăuți din Ucraina (anterior județul Hotin). După anexare, Basarabia s-a aflat în componența Rusiei timp de 105 ani (1812-1917). Limita inferioară a lucrării de față reprezintă sfârșitul secolului al XVIII-lea, când au venit din Rusia primii molocani și s-au așezat cu traiul în Cetatea Albă, iar anul 1917 reprezintă limita cronologică superioară a cercetării, deoarece în acest an Basarabia s-a desprins din sfera influenței rusești ca să revină ulterior în componența României.

Scopul și obiectivele tezei. Scopul lucrării constă în necesitatea stabilirii perioadei de atestare a mișcărilor evanghelice venite în Basarabia venite în perioada de aflare a acestora în componența Imperiului Rus.

Obiectivele cercetării: analiza istoriografiei și a surselor istorice, examinarea activității administrației țariste în vederea tipăririi Bibliei, traducerii ei în diverse limbi, a încercărilor de a răspândi știința de carte prin școlile lancasteriene și a apariției în Rusia a primilor evangheliști (duhoborilor și molocanilor); studierea credințelor evanghelice aduse de coloniștii germani în Basarabia, locul și influența pietiștilor și ștundiștilor în extinderea teritorială și creșterea numărului evanghelicilor; examinarea apariției primelor comunități ale baptiștilor, a politicii Guvernului țarist față de Biserica Baptistă și a stării de lucruri în anii ai Primului Război Mondial.

Ipoteza de cercetare. Mișcările evanghelice din Basarabia au apărut în rezultatul influenței

molocanilor și duhoborilor refugiați din Rusia și a pietismului adus de coloniștii germani în contextul căutărilor spirituale și a dezamăgirii populației din Basarabia de formalismul religios al BORu.

Metodologia cercetării științifice. Pentru realizarea scopului și a obiectivelor propuse, am utilizat metode de cercetare științifică specifice domeniului științelor umanistice, precum metoda analizei lucrărilor istoriografice și a izvoarelor și a sintezei lor, metoda comparativă (atât cronologic, cât și geografic), metoda critică, diacronică, cantitativă. În procesul de cercetare a temei am respectat principiul imparțialității, al obiectivității, al adevărului, precum și principiul cronologic.

Definirea termenilor. Pentru a oferi o abordare clară în prezenta cercetare și pentru a evita confuziile când se va opera cu termeni din domeniul religiei și al istoriei religiei se face necesară definirea termenilor care vor fi folosiți de autor. Termenul „evanghelic” provine din cuvântul grecesc „evangelion”, care înseamnă „veste bună” sau „evanghelie”. Acest termen include adepții diferitor confesiuni și denumește o a patra ramură majoră a creștinismului după ortodocși, catolici și protestanți. Deseori evanghelicii sunt considerați protestanți, ceea ce este greșit. Cercetătorul român Dănuț Mănăstireanu pledează pentru definiția propusă de englezul Bebbington, care a stabilit patru criterii majore ce definesc baza evangelismului:

a) *conversionismul* – credința că toți oamenii se nasc păcătoși și în stare de vrăjmășie cu Dumnezeu, iar pentru a fi salvați trebuie să se convertească. Pentru convertire sunt folosiți termeni precum „întoarcere la Dumnezeu”, „naștere din nou” sau – cel mai des – termenul de „pocăință”. Prin acești termeni se exprimă necesitatea schimbării radicale care se face în viața omului atunci când renunță la vechile păcate și decide să-L urmeze deplin pe Dumnezeu;

b) *activismul* – evanghelicii manifestă pasiune pentru misiune și înțelegerea responsabilității personale pentru urgența proclamării Evangheliei;

c) *biblicismul* – evanghelicii au un respect special pentru Biblie considerând că aceasta este unica și ultima autoritate în materie de credință și viață religioasă;

d) *crucicentrismul* – evanghelicii pun accentul pe valoarea centrală a jertfei ispășitoare a lui Isus Hristos ca soluție la problema păcatului omenesc.⁸

Sintagma „plantare de biserică” se va referi la înființarea și organizarea unei comunități evanghelice locale. Mișcarea evanghelică este un curent religios și social creștin caracterizat prin accentul puternic pe credința personală în Isus Hristos ca mântuitor, activism în răspândirea

⁸ Dănuț Mănăstireanu, *Identitatea evanghelicilor români: rădăcini, actualitate, perspective*, Dorin Dobrințu, Dănuț Mănăstireanu (coord.), Omul Evanghelic, O explorare a comunităților protestante românești, Iași, 2018, pp. 797, ISBN 978-973-46-3658-3; p. 246-247.

Evangeliei și autoritatea Bibliei. A apărut în secolul al XVIII-lea și a devenit de atunci o mișcare globală cu influență semnificativă culturală și politică.

Evangelicalismul este o mișcare în creștinismul modern care transcende granițele denominaționale și confesionale și implică conformitatea cu doctrinele de bază ale credinței creștine și activitate misionară izvorâtă din compasiune și sentimentul urgenței. Evanghelicii consideră Biblia ca fiind înregistrarea revelației divine, un ghid infailibil pentru credință și viața creștină. Contrar doctrinei iluministe, evanghelicii cred în depravarea totală a naturii umane, ceea ce implică ideea că orice urmă de bunătate umană a fost afectată de păcat și nu există nicio dimensiune a vieții care ar fi rămasă neafectată de păcat. Dumnezeu a oferit singura cale de rezolvare a problemei păcatului uman prin trimiterea Fiului Său Isus Hristos să moară aducând o jertfă înlocuitoare. Evanghelicii cred că mântuirea este un act de manifestare a harului nemeritat al lui Dumnezeu, care este primit prin credința în Hristos, nu prin taine sau ceremonii bisericești sau alte fapte. Evanghelicii cred în revenirea Domnului Isus Hristos, în mod vizibil, pentru a stabili împărăția Sa pe pământ. Evanghelicii împărtășesc aceleași doctrine de bază cu creștinii catolici și ortodocși, cum ar fi învățăturile despre Sfânta Treime, întruparea lui Hristos, nașterea lui Hristos din fecioara Maria, învierea trupurilor, realitatea miracolelor și a lumii supranaturale, nemurirea sufletului și învierea finală. Chiar dacă este privită ca modernă, mișcarea evanghelică s-a manifestat în mod continuu pe parcursul istoriei creștinismului. Dedicarea, disciplina și zelul misionar au fost trăsături caracteristice ale bisericii apostolice, ale părinților bisericești, ale monasticismului timpuriu și ale mișcărilor reformatoare medievale. De asemenea, numele de evanghelic a fost atribuit și mișcării lui Martin Luther, dar deoarece bisericile protestante au rămas a fi biserici de stat controlate de conducătorii seculari, ele și-au pierdut din vitalitate și din spiritul misionar. Vigoarea spirituală a revenit în secolele XVII și XVIII prin pietismul german, metodism și marile treziri din SUA. Acestea s-au conturat și au inspirat mulți lideri și credincioși, astfel că secolul al XIX-lea a devenit secolul mișcărilor evanghelice.⁹

Sociologul american George Barna, în studiul său din 1992, a relevat că evanghelicii: (1) consideră Biblia foarte importantă pentru ei; (2) sunt ferm convinși că Biblia este Cuvântul scris al lui Dumnezeu și infailibil în tot ceea ce învață; (3) cred că Dumnezeu este atotputernicul, atotștiutorul și desăvârșitul creator al universului care conduce lumea de astăzi; (4) cred că rugăciunile oamenilor au puterea de a schimba circumstanțele; (5) se consideră creștini; (6) citesc Biblia cel puțin o dată pe săptămână, în afara bisericii; (7) își împărtășesc credința cu cineva care

⁹ R.V. Pierar, *Evangelicalism* În Walter A. Elwell, editor, *Evangelical Dictionary of Theology*, Michigan, 1984, ISBN: 0-8010-3413-2, p.379-381

a avut convingeri diferite în ultima lună; (8) au făcut un angajament personal față de Isus Hristos, care este încă important în viața lor astăzi; și (9) cred că, atunci când vor muri, vor merge în rai, pentru că și-au mărturisit păcatele și L-au acceptat pe Hristos ca salvator.¹⁰

Noutatea și originalitatea științifică. Teza este o primă lucrare științifică în domeniul istoriei naționale care elucidează evoluția mișcărilor evanghelice din Basarabia aflată sub regim țarist, în mod special dezvoltarea comunităților baptiste și transformarea lor într-o Biserică Baptistă recunoscută. Originalitatea lucrării constă în folosirea surselor de arhivă necunoscute științei istorice, precum și întrebuițarea unor documente publicate ale timpului, nestudiate până în prezent. În Arhiva Istorică de Stat a Rusiei din orașul Sankt Petersburg dosarul 13, biroul 3, secția II, inventarul 61, fondul 797 au fost identificate documente despre predicatorul Iustin Kovaliov din satul Cișmele, care în ianuarie 1891 a fost exilat în Transcaucazia și lipsit de toate drepturile, cu confiscarea averii. Nu se găsesc în literatura de specialitate informațiile din corespondența dintre consistoriile din Chișinău și Kiev cu privire la Mihail Kaștanov, un misionar baptist din Kiev care a desfășurat activitate misionară la Soroca. În literatura de specialitate în limbile rusă și română nu au fost prezentate până în prezent informațiile oferite de publicația *Trusting and Toiling* editată de *Mildmay Mission* din Marea Britanie. Revista oferă date unice despre activitatea evreilor mesianici și a baptiștilor din Chișinău și dă posibilitatea de urmărire cronologică geneza acestor mișcări evanghelice. Colecția acestor reviste a fost posibil de obținut doar prin efectuarea unei vizite în orașul Arhus din Danemarca unde au fost oferite spre studiere de către istoricul Kai Kjaer-Hansen. Dar nici acest autor nu a cunoscut despre corespondența lui Iosif Rabinovici cu Vasili Pașcov. Aceste scrisori au fost oferite de istoricul Alexei Sinichkin din Sanct-Peterburg din biblioteca lui personală. Ele sunt pentru prima dată folosite în cercetări legate de creștinii evanghelici din Republica Moldova. Revista *Кишиневские епархиальные ведомости* conține rapoarte anuale despre mișcările evanghelice din Basarabia care nu au fost studiate până în prezent în literatura de specialitate. Aceste rapoarte oferă informații unice despre progresul numeric al evanghelicilor și despre felul cum erau abordați de reprezentanții BORu. Tot din aceeași categorie a documentelor nestudiate în literatura de specialitate fac parte și rapoartele British and Foreign Bible Society (Societatea Biblică Britanică și pentru Străinătate). Colaboratorii din Basarabia au trimis anual rapoarte de pe teren și acestea ne oferă informații de mare preț. În revista revoluționară *Свободная мысль* din Rusia au fost găsite corespondența ștundistului Ieremia Cioban din Bender cu redacția. Aceste informații sunt deosebit de importante pentru că ne

¹⁰ George Barna, *The Barna Report, 1992-93 America Renews Its Search for God*, Gospel Light Publications, 1992, p. 81.

oferă date de preț despre convertirea, persecuțiile, procesul de judecată și exolul primului creștin evanghelic român din Basarabia. Cercetările efectuate ne-au permis expunerea evoluției mișcărilor evanghelice din Basarabia și prezentarea genezei și a premiselor consolidării Bisericii Baptiste.

Problema științifică soluționată rezidă în argumentarea științifică a genezei și evoluției comunităților evanghelice în Basarabia ocupată de Imperiul țarist, în care Biserica Ortodoxă Rusă (BORu) nu numai că era numeric dominantă, dar, în plus, mai era și puternic susținută de statul laic (țarism); în demonstrarea tenacității enoriașilor evanghelici în a-și apăra credința în fața abuzurilor din partea autorităților țariste, dar și a reprezentanților BORu, de a se solidariza și a se susține reciproc.

Importanța teoretică a lucrării constă în restabilirea veridică a istoriei mișcărilor evanghelice din Basarabia din perioada țaristă, în introducerea în circuitul științific a unor informații inedite referitoare la promotorii evanghelișmului în Basarabia și la modul de a conviețui în circumstanțe sociale neprielnice.

Valoarea aplicativă a lucrării. Rezultatele cercetării pot fi utilizate la elaborarea unor cursuri universitare privind religia creștină și varietățile ei, specificul diverselor comunități, în special al celei baptiste. Lucrarea este foarte utilă în discuțiile științifice între istorici, precum și între reprezentanții diverselor comunități religioase. Nu în ultimul rând, lucrarea este benefică enoriașilor înșiși (baptiștilor), care ar trebui să cunoască istoria Bisericii Baptiste din Basarabia.

Aprobarea rezultatelor obținute. Diverse aspecte ale problemei cercetare au fost expuse în următoarele publicații:

a) cărți de specialitate: FILAT, Vasile. *Istoria mișcărilor evanghelice din Basarabia în perioada țaristă (1812-1918)*. Chișinău: Lexon-Prim, 2021, 272 p. ISBN 978-9975-3501-4-3; FILAT, Vasile. *История евангельских движений в Бессарабии в составе Российской империи (1812-1918)*. Chișinău, 2021, ISBN 978-9975-163-00-2;

b) articole în lucrările conferințelor și altor manifestări științifice: FILAT, Vasile. *Molocanii din satul Cișmele (Strumok)*. În volumul Conferinței internaționale „Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри”. Випуск 8 / Відп. редактор Микола Михайлуца, Herson: ОЛДІ ПЛЮС, 480 с., Odessa, 2021, p.419-425, ISBN: 978-966-289-503-2. Disponibil online: <http://resource.history.org.ua/item/0015824>; FILAT, Vasile. *Primii creștini evanghelici români din Basarabia*. În volumul Conferinței internaționale „Latinitate, Romanitate, Românităte”, Ed. 6, 3-5 noiembrie 2022, Chișinău. Chișinău: Editura „Lexon-Prim”, 2022, Ediția 6, p. 311-319. ISBN 978-9975-163-66-8; 978-606-9659-77-9. Disponibil online: https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/178743; FILAT, Vasile. *Școala Werneriană și contribuția*

lui Karl și Maria Baish. În volumul conferinței științifice naționale: „Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine”, Ed. 3, 11-12 februarie 2021, Chișinău. Chișinău, Republica Moldova: 2021, Ediția 3, T, p. 105-107. ISSN 2558 – 894X. Disponibil online: https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/123068; FILAT, Vasile. *Independența Republicii Moldova și comunitatea baptiștilor*. În volumul Conferinței Internaționale „30 de ani de la proclamarea Independenței Republicii Moldova”, Chișinău, 23-24 august 2021, „Republica Moldova în căutarea identității”, Chișinău, 2022, p. 628-636; FILAT, Vasile. *Filiala Basarabeană a Societății Biblice Rusești* În: Revista Teologică „Pulsul Slujirii”, nr. 26, 2018, Chișinău, p. 33-45. Disponibil online: <https://pulseofministry.md/ro/articles/filiala-basarabeana-a-societatii-biblice-rusesti/>;

c) articole în reviste științifice

FILAT Vasile. *Ștundiștii din Chișinău: file de istorie necunoscute*. În: Dialogica. Revistă de studii culturale și literatură. Categoria B, nr. 3/2023, p. 99-103, E-ISSN 1857-2537, Revistă indexată în IBN, inclusă în baze de date: ROAD, DOAJ, Cite Factor, CEEOL, editată în cadrul proiectului șt.: 20.80009.0807.19. https://dialogica.asm.md/arhivarevistei/Dialogica/Dialogica_15_2023.pdf;

FILAT, Vasile. *Înființarea bisericilor baptiste în sudul Basarabiei* (Universitatea „B. P. Hasdeu, Cahul); FILAT, Vasile. *Geneza și evoluția Bisericii Baptiste din Basarabia (1812-1917): istoriografia problemei* (Universitatea „B. P. Hasdeu, Cahul), în colaborare; Teza de doctorat este structurată în: adnotare în limbile română, rusă și engleză, lista abrevierilor, introducere, patru capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie din 197 de titluri, declarația privind asumarea răspunderii și CV-ul autorului.

În **Introducere** este argumentată actualitatea temei, este expus locul cercetării în preocupările științei naționale, este definit cadrul cronologic și geografic, sunt expuse scopul și obiectivele tezei, sunt prezentate ipoteza de lucru, metodologia cercetării, precum și rezumatul compartimentelor tezei.

În **capitolul 1**, intitulat **Repere istoriografice și surse istorice privind apariția și dezvoltarea comunității baptiste din Basarabia (1812-1917)**, este realizată o analiză a istoriografiei problemei privind mișcările evanghelice din Basarabia aflată sub regim țarist cu scopul aflării gradului de cercetare a temei în lucrările publicate. În prezentarea analizei a fost respectat principiul cronologic al apariției lucrărilor, atât în istoriografia românească, cât și în cea rusă și occidentală. Autorul a constatat că nu există niciun studiu referitor la evoluția comunității baptiste în Basarabia. Tot aici au fost analizate și sintetizate sursele utilizate în cercetarea temei. Este vorba de materialele stocate în Arhiva Națională a Republicii Moldova (Agenția Națională a

Arhivelor), dosare pe care le-am găsit în arhivele din Ucraina și Federația Rusă. De asemenea, de un real folos ne-au fost documentele timpului, în special diversele rapoarte prezentate de reprezentanții BORu cu referire la „sectanți”, rapoarte publicate în *Кишиневские Епархиальные Ведомости*, precum și alte documente din presa vremii, memorii etc.

În *capitolul 2 – Activitățile de „iluminare” a basarabenilor promovate de țarism. Devierile de la biserica ortodoxă rusă* – au fost cercetate și expuse eforturile depuse de administrația țaristă, alături de Filiala Societății Biblice Rusești, de traducere, adaptare și tipărire a Bibliei, măsuri în care a fost implicat și Mitropolitul Bănulescu-Bodoni. Pentru citirea Bibliei era nevoie de oameni cărturari. În acest sens, țarismul a permis funcționarea școlilor lancasteriene, care au avut un anumit rol în răspândirea științei de carte, dar care și-au încetat activitatea odată cu trecerea învățământului în limba rusă. Tot aici sunt menționați reprezentanții a două confesiuni religioase despărțite de BORu, care au stat la alimentarea în perspectivă a baptismului, inclusiv în Basarabia.

În *capitolul 3*, intitulat *Mișcările evanghelice aduse de coloniștii germani*, sunt examinate viziunile pietiștilor germani stabiliți în Basarabia și ale ștundiștilor germani, precum și rolul pe care l-au avut în societatea basarabeană a timpului.

Capitolul 4, denumit *Apariția, creșterea numerică și extinderea teritorială a comunităților baptiste în Basarabia*, este mai amplu și prezintă geneza bisericilor baptiste din diverse localități ale Basarabiei, primii credincioși bapțiști, precum și politicile țarismului față de evanghelici. Au fost utilizate din plin și informațiile pregătite în cadrul BORu, ai cărei reprezentanți monitorizau minuțios „sectele” evanghelice, intrau în polemici cu liderii comunităților baptiste, stabileau statistici obiective privind numărul „sectanților” și în foarte multe cazuri organizau exilul lor în Caucazul de Nord sau alte regiuni ale Imperiului țarist.

1. REPERE ISTORIOGRAFICE ȘI SURSE ISTORICE PRIVIND APARIȚIA ȘI DEZVOLTAREA COMUNITĂȚII BAPTISTE DIN BASARABIA (1812-1917)

1.1. Istoriografia comunităților protestante din Basarabia sub regim țarist

Studiul de față demonstrează că în anii țarismului, sub influența atât a autorităților Statului, cât a și Bisericii Ortodoxe Ruse, dominantă și subordonată Statului, cultele religioase creștine neortodoxe erau strict monitorizate, prigonite, marginalizate, interzise. În Rusia problema Stat-Biserică devenise deosebit de actuală în anii Primei revoluții ruse (1905-1907). În polemicile de atunci s-au implicat liderii partidelor politice, deputații Dumei de Stat, presa etc. Liderul Partidului Social-Democrat (Bolșevic) Vladimir Lenin a expus opinia față de corelația Stat-Biserică într-un șir de articole publicistice. Viziunile lui V. Lenin sunt importante pentru studiul nostru deoarece în octombrie 1917, în urma loviturii de stat, bolșevicii au venit la putere, iar poziția lui V. Lenin față de religie a stat la baza politicii Statului Sovietic față de cultele religioase.

În decembrie 1905, V. Lenin a publicat articolul „Socialismul și religia”¹¹, în care exprima punctul de vedere al Partidului Social-Democrat pe care îl conducea față de problematica legată de stat, religie și libertatea conștiinței. Astfel, el considera că religia trebuie să fie abordată ca o chestiune privată a oamenilor în relațiile lor cu Statul (dar nu și față de Partidul Bolșevic). V. Lenin afirma: „Statul nu trebuie să se amestece în treburile religiei; comunitățile religioase nu trebuie să fie legate de puterea de stat. Oricine este absolut liber să profeseze orice religie dorește sau să nu recunoască nicio religie, adică să fie ateu... Nicio deosebire în drepturi între cetățeni în funcție de credințele religioase nu este categoric admisă”¹². V. Lenin cerea ca în documentele oficiale ale Statului să nu fie menționată apartenența religioasă a oamenilor. El considera că (în Rusia) nu trebuie să existe biserică a Statului, și din partea Statului nu trebuie alocate sume de bani comunităților religioase. V. Lenin atrăgea atenția asupra faptului că în legislația țaristă continuau să existe articole ce urmăreau penal sau administrativ oamenii pentru credința lor sau pentru lipsa acesteia. În mai multe articole Lenin repetă fraza lui K. Marx despre religie: „Religia este opiu pentru popor”, și cerea despărțirea deplină a Bisericii față de Stat: „Noi cerem despărțirea deplină a Bisericii față de Stat, pentru ca să luptăm cu ceața religiei cu arma pur și doar ideologică, cu presa noastră, cu cuvântul nostru”¹³. Pornind de la ostilitatea față de Biserica Ortodoxă, vehiculând cu declarații că toți trebuie să aibă libertatea religioasă și a convingerii, liderul comunismului

¹¹ В. И. Ленин, *Социализм и религия*, în *Полное собрание сочинений (ПСС)* [V. I. Lenin, *Socialismul și religia*, în *Opere complete*], vol. 12, Moscova, 1968, p. 142-147.

¹² *Ibidem*, p. 143.

¹³ *Ibid.*, p. 145.

rusesc nu a putut de la bun început să-și dea pe față planurile malefice de a distruge orice fel de manifestare a sentimentului religios.

Deja după înfrângerea Primei revoluții ruse, V. Lenin a condamnat clericalismul militant al Bisericii Ortodoxe Ruse, expus în Duma a treia de Stat de episcopii Mitrofan și Evloghii: „În fața noastră este cel mai pur clericalism. Biserica este mai sus decât statul, tot așa cum veșnicia și divinitatea sunt mai sus decât tot ce este vremelnic, pământesc. Biserica nu iartă Statului secularizarea averilor bisericești; Biserica cere pentru sine o situație primară și dominantă”¹⁴. Era adevărat că Biserica cerea pentru sine situația primară și dominantă, dar nu era corect ca să fie secularizate averile altora.

Tezele lui V. Lenin cu privire la religie au stat la baza politicii URSS față de cultele religioase. Statul socialist se prezenta ca fiind laic și tolerant în aparență față de comunitățile religioase promovând o politică activă de critici la adresa comunităților religioase cu scopul eliminării lor definitive. Ateismul științific devenise o disciplină cvasiobligatorie în universități, oamenii de știință aveau mari posibilități de publicare a lucrărilor lor propagandistice. În același timp, reprezentanții cultelor religioase nu aveau condiții similare pentru a întreține dialoguri cu ateii. Prin aceasta se explică faptul că despre mișcările evanghelice (baptiști, ștundiști, molocani, pentecostali, creștini după evanghelie, etc.) s-a scris puțin și tendențios de către adepții regimului comunist. Asta se referă și la istoria baptiștilor din Basarabia. Sub dominația țaristă reprezentanții Bisericii Ortodoxe și a statului au împiedicat publicarea materialelor referitoare la activitatea și istoria mișcărilor evanghelice. Odată cu venirea bolșevicilor la putere a fost o libertate relativă timp de un deceniu după care creștinii evanghelici au fost constrânși în cel mai stric mod și opriți să-și cerceteze istoria și să publice materiale în acest sens.

Cercetările noastre demonstrează că anumite încercări de scriere a istoriei baptiștilor au fost făcute încă în anii țarismului. Astfel, în cadrul Seminarului Teologic din Chișinău, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea a funcționat o catedră dedicată diverselor mișcări religioase din regiune și acolo au început primele cercetări. Serghei Margaritov, profesor la Seminarul Teologic, a publicat în anul 1894 un studiu la acest subiect¹⁵. Dar lucrarea sa abordează în general apariția sectelor mistice și raționaliste din Rusia și mai puțin apariția și dezvoltarea acestora în Basarabia.

În anii Puterii sovietice, cu specificul arătat deja, despre cultele religioase („secte”) au scris oamenii angajați ai Partidului comunist). Vladimir Bonci-Bruievici, bolșevic și colaborator al lui Vladimir Lenin, s-a interesat în mod particular de situația confesiunilor persecutate din Rusia

¹⁴ В. И. Ленин, *Классы и партии в их отношении к религии и церкви*, în *Полное собрание сочинений (ПСС)* [V. I. Lenin, *Clasele și partidele în relațiile lor cu religia și biserica*, în *Opere complete*], vol. 17, p. 429; 431.

¹⁵ Сергей Маргаритов, *Секта пашковцев*, în *КЕВ*, 1902, № 1-2.

țaristă. El a publicat mai multe articole, inclusiv referitoare la bapțiști¹⁶, precum și mărturia lui Ivan Leasoțki, un ștundist din Ucraina, care a fost exilat la Bender și a activat în acest oraș, interacționând cu molocanii locali.

Lucrarea "Materiale pentru istoria mișcării religios-rationaliste în sudul Rusiei în a doua jumătate a secolului al XIX-lea", publicată în Kazan în anul 1908, reprezintă o valoare în cercetarea tendințelor religioase și raționaliste din Rusia în această perioadă.¹⁷ Această lucrare a lui Alexei Dorodnitsyn se bazează pe surse extinse de arhivă și documente studiate de autor pe parcursul unei perioade lungi de timp. În lucrarea sa, autorul examinează diferite aspecte ale mișcărilor evanghelice în sudul Rusiei, inclusiv contextul istoric, ideologia și influența asupra societății. Una dintre valorile principale ale acestei lucrări constă în descrierea detaliată a materialelor colectate de autor. Dorodnitsyn prezintă o analiză și interpretare a diferitelor documente, scrisori, articole și alte surse legate de mișcările evanghelice care erau numite religioasă-rationalistă. Acest lucru ne permite să înțelegem mai bine istoria, ideile și influența mișcării. De asemenea, autorul acordă o atenție specială sudului Rusiei ca regiune în care a evoluat mișcarea religioasă-rationalistă. El explorează cauzele, caracteristicile și interacțiunea acesteia cu alte mișcări sociale și religioase ale timpului. Acest lucru ne oferă o imagine mai completă a mișcării religioase-rationaliste în Rusia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În această lucrare autorul a prezentat documente despre primele contacte între ștundiștii ucraineni și cei din Basarabia.

În cartea *Немцы и штундобаптизм (Nemții și ștundo-bapțișmul)* M.A. Kalniev explorează istoria comunității baptiste germane.¹⁸ Autorul, cu un înalt grad de ostilitate, descrie originea și dezvoltarea acestui grup religios, precum și caracteristicile sale și influența asupra societății rusești. Kalniev începe cercetarea sa cu o prezentare generală a contextului istoric în care a apărut mișcarea baptistă. El examinează situația socială și politică din Germania și alte țări europene, care au contribuit la formarea și răspândirea acestui grup religios. Apoi, autorul trece la o analiză mai detaliată a principalelor doctrine și credințe ale bapțiștilor. El investighează teologia lor, etica și ritualurile, precum și relația lor cu statul și societatea. Kalniev subliniază importanța bapțiștilor ca factor care influențează cultura și identitatea germană. Cartea prezintă multe statistici care arată influența mare pe care au avut-o asupra Rusiei germanii în general și bapțiștii în particular. Lucrarea oferă cititorilor o înțelegere profundă a acestui grup religios și mai ales a

¹⁶ В. Бонч-Бруевич, *Из мира сектантов. Сборник статей*, Москва, ГИЗ, 1922, 330 с.

¹⁷ ДОРОДНИЦЫН, Алексей. *Материалы для истории религиозно-рационалистического движения на Юге России во второй половине XIX-го столетия*, Казань, 1908.

¹⁸ КАЛЬНЕВ, М.А. *Немцы и штундобаптизм*. Москва, 1897.

pseudo-argumentelor care veneau din partea Bisericii Ortodoxe Ruse și a statului țarist și care alimentau ura împotriva baptiștilor germani și a celor care s-au convertit la credința baptistă dintre băștinași.

Ivan Prițkau a fost unul din participanții activi la evenimentele care au pus începutul mișcării baptiste din sudul Rusiei.¹⁹ Predicatorul a scris o *Istorie a Baptiștilor din Sudul Rusiei* pe care a publicat-o în anul 1914 în Odesa. Lucrarea abundă cu detalii despre luptele, conflictele, opoziția și succesele în primii ani de activitate a baptiștilor din această regiune vecină cu Basarabia. Sunt menționați oameni care au influențat direct răspândirea ștundismului și mai ales a baptismului în Basarabia. Autorul documentează primele vizite ale predicatorului pietist Wiust și interacțiunea lui cu pietiștii germani din Basarabia. Prițkau prezintă influența și impactul pe care l-au avut menoniții din celelalte regiuni ale Rusiei la formarea mișcării baptiste și a primelor biserici. Cu lux de detalii prezintă cum a fost adusă petiția și cererea pentru înregistrarea cultului baptist în fața autorităților țariste și cum s-a obținut această înregistrare de care au beneficiat apoi și baptiștii germani din Basarabia. Autorul relatează mărturiile personale despre venirea în Rusia a marelui predicator Oncken care a fost pe drept numit apostolul baptiștilor din Europa. La întoarcerea în Germania Oncken a rămas pentru câteva zile în orașul Tulcea din România unde a înființat biserica baptistă din Cataloi. Această biserică urma apoi să trimită misionarul Petrov care a plantat prima biserică baptistă din Basarabia în satul Cișmele. Mai relatează Prițkau în istoria sa și despre colportorul Iacov Deliakov care a vizitat în repetate rânduri orașul Chișinău și alte localități din Basarabia ca să predice și să distribuie Biblii.

Celebrul istoric rus Vladimir Soloviov a cunoscut personal pe fondatorul mișcării mesianice din Chișinău Iosif Rabinovici. Vladimir Sergheevici Solovyov (1853-1900) a fost un renumit istoric și filozof rus. A studiat istoria, filozofia și religia și este considerat una dintre cele mai importante figuri din viața intelectuală rusă de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Soloviev a lucrat la istoria Rusiei și la istoria mișcărilor religioase, iar opera sa a avut o influență semnificativă asupra dezvoltării gândirii religioase și filozofice în Rusia. De asemenea, era cunoscut pentru studiile sale filozofice și încercările de a combina creștinismul și filozofia. La moartea lui Rabinovici, istoricul Soloviov a scris articolul „Israelul Noului Testament” și în această lucrare l-a numit pe Rabinovici că este apostolul Pavel al zilelor noastre și că este un „iudeu fără vicleșug”.

20

În perioada interbelică (1918-1940) baptiștii basarabeni s-au bucurat de libertățile

¹⁹ ПРИЦКАУ, И. *История баптистов Южной России*. Одесса, 1914.

²⁰ СОЛОВЬЕВ В. С., *Новозаветный Израиль*. 1885.

cetățenești oferite de Constituția României din 1923. În țară apărea sistematic revista „Lumina vieții”, pe care am studiat-o. În același timp, mai mulți autori basarabeni au scris despre Basarabia sub regim țarist, inclusiv despre activitatea clericilor ortodocși. Ne referim, în primul rând, la monografia fundamentală²¹ publicată de academicianul Ștefan Ciobanu, în care autorul expune amănunțit activitatea mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni privind pregătirile pentru tipar (redactările) și editarea cărților bisericești²², precum și activitatea școlilor lancasteriene²³.

Lucrarea "Istoria Bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea" de preotul Nicolae Popovschi, publicată în 1931 la Chișinău, este o cercetare fundamentală asupra evoluției bisericii ortodoxe din Basarabia pe parcursul secolului al XIX-lea.²⁴ Autorul oferă o analiză detaliată a diferitor aspecte religioase, sociale și politice ale bisericii după anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus și efectele care au rezultat din acest act istoric. Cu o abordare istorică detaliată și documentată, Popovschi examinează transformările și administrative și de structură, precum și schimbările în practicile bisericești și rolul credinței în societatea basarabeană a aceluși timp. Opera este valoroasă pentru înțelegerea dinamicii religioase din Basarabia, fiind de asemenea un punct de referință pentru studiile ulterioare privind istoria Bisericii Ortodoxe în spațiul românesc și impactul rusificării asupra acesteia. Preotul Nicolae Popovschi a abordat obiectiv aspecte legate de venirea și activitatea molocanilor, a coloniștilor germani și a obstacolelor și persecuțiilor care au fost ridicate în fața acestor minorități religioase de către stat și biserică. A scris deasemenea despre ștundiști și baptiști.

Președintele Consiliului directorilor generali al Republicii Populare Moldovenești Petre Cazacu a elaborat și a publicat o monografie²⁵, în care, de asemenea, s-a referit la activitatea mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, precum și la problemele învățământului. Este importantă pentru noi aprecierea lui Petre Cazacu dată politicii Rusiei țariste în Basarabia: „Interesul politic de a fi trecuți rușii nu numai ca «eliberatori» ai moldovenilor de sub jugul turcesc, dar și dorința de a fi trecuți și drept «luminători» ai lor i-a împins la aceasta”²⁶ (adică autoritățile țariste să contribuie la redactarea și publicarea Bibliei și la susținerea școlilor lancasteriene cu scopul alfabetizării basarabenilor). Istoricul Alexandru Boldur a scris, de asemenea, despre

²¹ Ștefan Ciobanu, *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*, publicată la Chișinău în 1923 și retipărită în 1992: Ștefan Ciobanu, *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*, Chișinău, Editura enciclopedică „Gh. Asachi”, 1992, 272 p.

²² *Ibidem*, p. 3363

²³ *Ibid.*, p. 136 și urm.

²⁴ Nicolae Popovschi, *Istoria Bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea sub ruși*, Chișinău, 1931.

²⁵ Petre Cazacu, *Moldova dintre Prut și Nistru. 1812-1918*, Iași, „Viața românească”, f. a., 345 p. (date indirectă confirmă că anul apariției monografiei de sub tipar a fost 1924) ; retipărită în 1992: Petre Cazacu, *Moldova dintre Prut și Nistru. 1812-1918*, Chișinău, Editura Știința, 1992, 445 p.

²⁶ *Ibidem*, p. 184.

Basarabia sub regim țarist²⁷, referindu-se la filiala basarabeană a Societății Biblice Rusești și efectele acesteia asupra regiunii. Monografiile pe care le-am consultat demonstrează că autorii au prezentat teme importante pentru istoria românilor, dar nu au comentat probleme ale comunităților religioase minoritare, inclusiv ale baptiștilor.

Perioada sovietică (1940-1941, 1944-1991) s-a caracterizat prin promovarea politicilor administrative și propagandistice de către URSS. Este vorba, în primul rând, de ciopârțirea teritorială a Basarabiei (nordul și sudul provinciei românești au fost trecute la Ucraina, în schimb câteva raioane din fosta RASSM au trecut la nou-creata RSSM). În al doilea rând, este vorba de atitudinea URSS, stat ateu, față de religie. În anii Puterii sovietice, în RSSM a fost promovată politica de discreditare a credinței în Dumnezeu și de educare a ateismului, credința fiind considerată o rămășiță a trecutului, iar credincioșii – oameni înapoiați, incapabili să construiască „raiul” pe pământ – societatea comunistă. Despre comunitățile religioase, inclusiv despre Biserica Baptistă, au scris istoricii atei. Unul dintre cei mai cunoscuți oameni de știință din RSS Moldovenească, specializat în doctrina și istoria bisericilor protestante, numite „secte”, a fost Vasile Gajos, care a publicat mai multe studii²⁸. Autorul a scris, între altele, că „secta creștinilor baptiști evangheliști este una din cele mai numeroase organizații religioase de tip protestant. Ea a apărut odată cu formarea orânduirii capitaliste. În Rusia a apărut în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. La începutul secolului al XX-lea baptismul prezenta deja o biserică burgheză cu o dogmă și un cult formate. În Moldova comunitățile baptiste au apărut inițial la sud (în județele Ismail și Akkerman, în anii 90 ai secolului al XIX-lea)”²⁹.

Prezintă interes și cartea de propagandă a ateismului semnată de D. Tăbăcaru³⁰. Autorul redă succint istoria Bisericii Baptiste ca ramificare a protestantismului și menționează că în a doua jumătate a secolului al XIX-lea evangheliismul (curent apropiat baptismului) a pătruns în Rusia, inclusiv în Basarabia, fără a detalia evoluția baptismului în epoca țaristă. D. Tăbăcaru este și autorul articolului „Baptism” din Enciclopedia Sovietică Moldovenească³¹. Autorul consideră că

²⁷ Alexandru V. Boldur, *Basarabia românească*, București, Tipografia Carpați, 1943, 188 p.; Idem, *Istoria Basarabiei*, București, Editura Victor Frunză, 1992, 543 p.

²⁸ В. Ф. Гажос, *Особенности идеологии иеговизма и религиозное сознание сектантов*, Кишинев, Редакционно-издательский отдел Академии Наук Молдавской ССР, 1969, 92 с. [V. F. Gajos, *Particularitățile ideologiei iehovismului și conștiințe religioasă a sectanților*, Chișinău, Secția de redactare și publicare a Academiei de Științe a RSS Moldovenești, 1969, 92 p.]; Он же, *Эволюция религиозного сектанства в Молдавии (исторический, философский и социологический анализ)*, Кишинев, Издательство Штиинца, 1975, 137 с. [Idem, *Evoluția sectarismului religios în Moldova (analiză istorică, filosofică și sociologică)*, Chișinău, Editura Știința, 1975, 137 p.]

²⁹ Idem, *Evoluția sectarismului religios...*, p. 10.

³⁰ D. Tăbăcaru, *Baptismul și „Kanaanul ceresc”*, Chișinău, Editura Cartea moldovenească, 1980, 83 p. (cu litere rusești).

³¹ Idem, *Baptism*, în *Enciclopedia Sovietică Moldovenească*, vol.1, Chișinău, 1970, p. 350

baptismul este un curent religios creștin protestant, care a apărut în Anglia la începutul secolului al XVII-lea, ca opoziție față de Biserica Anglicană. Dând curs directivelor PCUS, autorul afirmă că baptismul ar fi „folosit în interesele imperialismului american ca o armă de oprimare spirituală a maselor populare”³². Autorul mai consideră că baptismul s-a extins în Europa și Rusia, inclusiv în Basarabia, datorită capitalului american, ceea ce este foarte departe de adevăr dar care a reflectat pe deplin politica denigratorie a statului sovietic față de creștinii evanghelici pe care îi declarau „agenți străini”. D. Tăbăcaru a expus succint esența credinței baptiste: crearea omului de către Dumnezeu, existența sufletului nemuritor, a lumii de apoi, viața lui Isus Hristos; autorul scrie că pentru bapțiști Biblia este unicul izvor al revelației divine, autoritatea supremă în problemele credinței, iar credința individuală este unicul mijloc de mântuire. D. Tăbăcaru scrie corect: bapțiștii resping clerul, închinarea la icoane, cruci, moaște, sfintele taine etc.³³

Cartea "Istoria sectarismului religios în Rusia" a fost scrisă de A.I. Kliabanov în anul 1965 și reprezintă o cercetare asupra dezvoltării mișcărilor religioase sectare în Rusia.³⁴ În carte, autorul analizează în detaliu și examinează bapțiștii și rolul lor istoric, precum și evenimentele legate de mișcările religioase din Basarabia. În cartea sa, A.I. Kliabanov descrie bapțiștii ca fiind una dintre smișcările religioase (el le numește *sectele*) importante din Rusia. El analizează credințele, practicile și influența lor asupra societății. A.I. Kliabanov (1910-1987) a fost un istoric și specialist în religie rus. El a fost expert în studiul istoriei religiei și mișcărilor religioase din Rusia. Cliabanov a efectuat numeroase cercetări și a scris mai multe cărți despre istoria sectarismului religios și alte teme religioase. Chiar dacă a scris în perioada sovietică când obiectivismul și gândirea liberă și corectă erau ocolite de cei mai mulți dintre savanții sovietici care abordau temele religioase, Kliabanov a căutat să prezinte pe cât s-a putut obiectiv istoria și rolul mișcărilor evanghelice în societatea rusă.

După căderea regimurilor comuniste în URSS și România, istoricii acestor țări au publicat mai multe lucrări care au abordat subiectul ce ne interesează, doar că parțial.

Prof. univ. dr. hab. Valentin Tomuleț a contribuit esențial la elucidarea istoriei Basarabiei sub regimul țarist. Cunoscutul istoric a abordat diverse aspecte ale societății basarabene, inclusiv situația grupurilor etnice minoritare (coloniile evreiești³⁵, coloniștii germani³⁶, comunitatea armenescă etc.), precum și educația, în special școlile, gimnaziile, liceele. De un real folos ne-a

³² *Ibidem*.

³³ *Ibid*.

³⁴ КЛИБАНОВ, А.И. *История религиозного сектантства в России*. Москва, 1965.

³⁵ Valentin Tomuleț; *Basarabia în epoca modernă (1812-1918)*. Instituții, regulamente, termeni, ediția a II-a, revăzută și adăugită, Chișinău, Editura Lexon Prim, 2014, p. 172-184.

³⁶ *Ibidem*, p. 185-189

fost studiul privind școlile lancasteriene.³⁷ Concluzia autorului este pertinentă: „... Deschiderea școlilor lancasteriene în Basarabia a constituit o etapă importantă în dezvoltarea învățământului, etapă ce a corespuns tendințelor de modernizare și europenizare a Rusiei, întreprinse de Împăratul Alexandru I. (...) Însă acest pas spre luminarea maselor nu a fost consecvent și dus până la capăt...”³⁸. Mai multe materiale se referă la cultele religioase: credincioși de rit vechi³⁹, lipoveni, menoniți, molocani⁴⁰. Deși profesorul Valentin Tomuleț nu are studii nemijlocit la istoria baptiștilor, lucrările sale explică multe lucruri referitoare la istoria Basarabiei, perioada țaristă.

O contribuție importantă la cunoașterea activității minorităților confesionale din Basarabia îi aparține prof. univ., dr. hab. Ion Gumenâi. Lucrarea sa, "Comunitățile romano-catolice, protestante și lipovenești din Basarabia în secolul al XIX-lea", publicată la Chișinău în anul 2014, constituie o contribuție importantă la studiul structurii religioase și etnice a Basarabiei în perioada transformărilor sociale și politice profunde care au avut loc după anexare.⁴¹ Cu o abordare istoriografică solidă și cu un volum mare de surse, Gumenâi analizează procesele de formare și evoluție a acestor comunităților religioase minoritare într-un context marcat de influențele Imperiului Rus și de rezistența culturală în fața politicii de rusificare. Cartea este structurată pe mai multe capitole, fiecare abordând diferite aspecte ale vieții comunităților religioase minoritare, formele de organizare, practicile de închinare și interacțiunile lor sociale. Autorul a analizat și contribuțiile reprezentanților minorităților religioase la dezvoltarea culturală și politică a regiunii. Gumenâi a contribuit prin această lucrare la o mai bună înțelegere a istoriei religioase a Basarabiei, accentuând consecințele politicii țariste asupra diversității religioase și culturale și modul în care aceste comunități au influențat și au fost influențate de contextul european. Gumenâi a studiat ponderea numerică și organizarea minorităților religioase, s-a referit la catolici, armeni, lipoveni și evrei. De asemenea, Ion Gumenâi a scris și despre luteranii evanghelici dintre coloniști⁴². Pentru studiul nostru prezintă interes materialul referitor la molocani, care apoi, în cea mai mare parte, au aderat la baptiști.

³⁷ Tomuleț Valentin, *Instituirea și activitatea școlilor lancasteriene din Basarabia în anii '20- '40 ai secolului al XIX-lea*. În: Tyragetia. Istorie. Muzeologie. Anuarul Muzeului Național de Arheologie și Istorie a Moldovei. Serie nouă. Vol. VIII (XXIII), nr. 2, Chișinău, 2014, p. 121-137.

³⁸ *Ibid.*, p. 134

³⁹ Valentin Tomuleț; *Basarabia în epoca modernă (1812-1918). Instituții, regulamente, termeni*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, Chișinău, Editura Lexon Prim, 2014p. 268-269

⁴⁰ *Ibid.*, p. 395, 397-398

⁴¹ Idem, *Molocanii din Basarabia. Originile și componența etnică*, în *Arhiva Moldaviae*, 2010, nr. 1, p. 46-54.

⁴² Ion Gumenâi, *Comunitățile romano-catolice, protestante și lipovenești din Basarabia în secolul al XIX-lea*, Chișinău, Foxtrot, 2014, 320 p. Vezi și Idem, *Impactul anexării Basarabiei la Imperiul rus asupra organizării și evoluției minorităților religioase din spațiul Pruto-nistean (cazul confesiunii romano-catolice și evanghelic-luterane)*, în *Basarabia – 1812. Problemă națională, implicații internaționale. Materialele Conferinței științifice internaționale, 14-16 mai 2012, Chișinău-Iași*, București, Editura Academiei Române, 2014, p. 428-440.

Comunitatea Creștinilor Mesianici din Chișinău, în eforturile lor de renaștere a mișcării evanghelice inițiate de Iosif Rabinovici, au publicat în anul 2014 o colecție de texte editate de Rabinovici.⁴³ Această lucrare ne oferă posibilitatea să aflăm din prima sursă despre viziunea pe care a avut-o Iosif Rabinovici pentru convertirea evreilor din Chișinău la creștinism, despre construcția casei de rugăciune Somerville pe care a reușit să o ridice cu ajutorul misiunii engleze Mildmay Mission. Sunt prezentate confruntările prin care a avut să treacă pentru stabilirea acestei comunități în Chișinău. Aceste persecuții au venit mai ales din partea evreilor din oraș și chiar a familiei proprii. Textele scrise de Rabinovici ne prezintă pe larg și doctrina pe care a pus-o la temelie mișcării evanghelice inițiate. El dorea să mențină circumciziunea pentru copiii de parte bărbătească a celor care se converteau dintre evrei. De asemenea, rămânea să păstreze și ziua Sabatului, precum și alte practici mozaice.

Pastorul baptist din România Alexa Popovici a publicat o vastă lucrare⁴⁴ în care menționează succint despre activitatea baptiștilor din Basarabia și mai mult despre biserica din Tulcea, de unde au venit primii misionari baptiști în Basarabia, care au contribuit la întemeierea primei biserici baptiste – în satul Cișmele din județul Ismail.

Lucrarea academicianului Mircea Păcuraru „Basarabia, aspecte din istoria Bisericii și a neamului românesc” publicată în 2013 este un studiu academic care explorează istoria Bisericii și a neamului românesc în regiunea Basarabia.⁴⁵ Autorul aduce în atenție aspecte importante legate de dezvoltarea și evoluția Bisericii Ortodoxe în Basarabia, precum și impactul acesteia asupra identității naționale românești. Lucrarea analizează perioada istorică în care Basarabia a fost sub stăpânirea Imperiului Rus și apoi sub ocupația sovietică, evidențiind dificultățile și provocările cu care s-au confruntat comunitățile românești în păstrarea credinței și a valorilor lor culturale. Cartea oferă o perspectivă detaliată asupra relației dintre Biserica Ortodoxă Rusă și comunitatea românească din Basarabia, evidențiind rolul acesteia în menținerea identității naționale și a spiritualității românești. De asemenea, autorul analizează și influența Bisericii Ortodoxe Ruse în procesul de naționalizare și consolidare a conștiinței naționale românești în Basarabia. Lucrarea lui Mircea Păcurariu reprezintă o contribuție valoroasă la studiul istoriei Bisericii și a neamului românesc din Basarabia și este recomandată tuturor celor interesați de această temă. Academicianul Mircea Păcurariu a făcut în lucrarea sa multiple referințe la diversele confesiuni evanghelice prezente pe teritoriul Basarabiei.

⁴³ *Сборник речей Иосифа Рабиновича*. Кишинев, 2014.

⁴⁴ Alexa Popovici, *Istoria baptiștilor din România. 1856-1989*, Oradea, Editura Făclia, 2007.

⁴⁵ Mircea Păcurariu, *Basarabia, aspecte din istoria Bisericii și a neamului românesc*, Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, 2013.

Între autorii care au scris despre bapțiștii din Basarabia trebuie menționat slujitorul bisericii Oleg Turlac, care, cu prilejul marcării a 100 de ani de la fondarea primei biserici baptiste din Chișinău, a editat un studiu⁴⁶ despre istoria comunității în baza mărturiilor credincioșilor. Cartea "Помни весь путь. История Кишиневской церкви евангельских христиан-баптистов «Вефиль», 1908-2008, Кишинев, 2008" este o relatare istorică cuprinzătoare a Bisericii Creștine-Evanghelice Baptiste "Vefil" din Chișinău în perioada 1908-2008. Cartea explorează originile, creșterea și provocările cu care s-a confruntat biserica pe parcursul a unui secol. Ea explorează contextul religios și social în care biserica a funcționat, evidențiind contribuțiile și luptele membrilor săi. Autorul urmărește meticolos parcursul bisericii, documentând evenimentele cheie, liderii și momentele importante. Prin intermediul acestei cărți, cititorii obțin o înțelegere mai profundă a Bisericii Creștine-Evanghelice Baptiste "Vefil" din Chișinău și a importanței sale în peisajul religios mai larg al Moldovei. Aceasta servește ca o resursă valoroasă pentru cercetători, academicieni și oricine este interesat de istoria acestei comunități religioase. La scrierea acestei lucrări nu s-a făcut uz de documentele din arhivele de stat.

În ceea ce privește istoriografia altor state în care s-a menționat istoria bapțiștilor din Basarabia aflată sub regim de ocupație țarist, vom remarca un important studiu apărut la Moscova în 1989⁴⁷, în care un capitol scurt a fost dedicat apariției bapțiștilor în Republica Moldova (Basarabia). Cartea *История евангельских христиан-баптистов в СССР* explorează istoria creștinilor bapțiști evanghelici în Uniunea Sovietică. Această lucrare oferă o analiză detaliată a evoluției și a provocărilor cu care s-au confruntat acești creștini în contextul regimului comunist din Uniunea Sovietică. Autorii examinează transformările sociale, politice și religioase care au avut loc în această perioadă și impactul lor asupra comunităților baptiste evanghelice din cele 15 republici ale Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste. Lucrarea se bazează pe surse primare și secundare, încercând să ofere o perspectivă academică asupra subiectului. În ce privește capitolul despre RSS Moldovenească informațiile au fost scrise în baza tradiției orale și fără o cercetare a documentelor din arhivă.

Istoricii ucraineni I. Rešetnikov și S. Sannikov au publicat un studiu referitor la trecutul mișcării evanghelice baptiste din Basarabia, dar în acest termen autorii au încadrat doar raioanele de sud ale Basarabiei, care în timpul Uniunii Sovietice au fost anexate la Ucraina, în componența căreia se află până azi.

În Ucraina a fost publicată cartea lui S.N. Savinski, în care, la fel, s-a făcut referință la

⁴⁶ O. П. Турлак, *Помни весь путь. История Кишиневской церкви евангельских христиан-баптистов «Вефиль», 1908-2008*, Кишинев, 2008.

⁴⁷ *История евангельских христиан-баптистов в СССР*, Москва, ВСЕХБ, 1989.

baptiștii din județele basarabene de la Dunăre și Marea Neagră, care au fost cedate Ucrainei⁴⁸. С. Н. Савинский este un academician cunoscut pentru lucrarea sa intitulată "История русско-украинского баптизма" (Istoria baptismului rus-ucrainean). Această carte a fost publicată în anul 1995 în Odesa. Lucrarea explorează istoria și dezvoltarea baptiștilor în Rusia și Ucraina, oferind o perspectivă detaliată asupra mișcării baptiste în această regiune. Este un studiu exhaustiv care aduce în prim-plan aspecte importante ale acestui curent religios, precum originile sale, evoluția în timp și impactul asupra comunităților creștine din Rusia și Ucraina. Autorul, С. Н. Савинский, este recunoscut pentru cercetările sale aprofundate în domeniul religiei și istoriei bisericești. Prin intermediul acestei cărți, el aduce o contribuție semnificativă la înțelegerea și studiul istoriei baptiștilor ruși și ucraineni. Același autor a publicat o lucrare mai amplă, în limba rusă, în două volume⁴⁹, în care a făcut referință la baptiștii și ștundiștii din sudul Basarabiei.

Cartea *Стопы благовестника* scrisă de V. A. Попов și publicată în 1996 este o lucrare semnificativă în domeniul istoriei. Această carte reprezintă rezultatul unei cercetări riguroase și exhaustive, abordând o varietate de aspecte ale biografiei predicatorului baptist Vasilii Pavlov. Pe lângă aspectele academice, cartea este scrisă într-un stil captivant și accesibil, făcând-o potrivită pentru oricine este interesat de subiectul istoriei. Predicatorul Vasilii Pavlov poate fi numit pe drept apostolul baptiștilor din Moldova, căci prin eforturile lui au fost fondate bisericile din Chișinău, Bender, Tiraspol și alte localități.

„O istorie a creștinismului rus” de Daniel H. Shubin, publicat în 2004 este o explorare cuprinzătoare și detaliată a întregii istorii a creștinismului din Rusia. Lucrarea ambițioasă a lui Shubin aprofundează în diferite perioade istorice ale creștinismului rus, de la cele mai vechi timpuri până la sfârșitul autorității sovietice în 1990.⁵⁰ Lucrarea lui Shubin oferă o înțelegere bogată și nuanțată a creștinismului rus care a influențat profund toate confesiunile din Basarabia, inclusiv pe creștinii evanghelici. Abordarea sa academică creează un echilibru între discuția teologică cu analiza istorică, făcându-l o resursă valoroasă pentru studenții de istorie, teologie și oricine este interesat de dezvoltarea creștinismului în Rusia. Cartea este deosebit de valoroasă pentru cei care doresc să dobândească o înțelegere profundă a complexităților și dinamicii creștinismului rus pe o perioadă istorică vastă, inclusiv interacțiunile sale cu statul, cu ideologia comunistă, influența sa asupra culturii și evoluția sa prin vremuri tumultuoase. În a doua parte a cărții Shubin abordează pe larg originea comunităților evanghelice din Rusia și descrie pe larg

⁴⁸ С. Н. Савинский, *История русско-украинского баптизма*, Одесса: Богомыслие, 1995.

⁴⁹ С. Н. Савинский, *История евангельских христиан-баптистов Украины, России, Белоруссии (1867-1917)*, СПб, 1999.

⁵⁰ Shubin, Daniel, *A History of Russian Christianity*., Algora, 2004.

apariția molocanilor, a ștundiștilor, a baptiștilor, inclusiv și cea a pentecostalilor. Peter Masters în lucrarea *Люди особой судьбы (Oameni cu o soartă specială)* relatează multe detalii despre convertirea profundă a țarului Alexandru I la creștinismul evanghelic, experiențele lui spirituale care l-au determinat să sprijine Societatea Biblică Rusească și fondarea de școli lancasteriene, inclusiv în Basarabia.⁵¹

Privind istoriografia occidentală, vom remarca studiul⁵² semnat de cercetătoarea germană Ute Schmidt, în care autoarea a prezentat istoria activității religioase și confesionale a coloniștilor germani din Basarabia. Monografia este o lucrare academică exhaustivă și bine documentată care investighează în detaliu istoria fascinantă a coloniștilor germani din regiunea Basarabia de la Marea Neagră. Autorul, Ute Schmidt, este un expert recunoscut în domeniul acestui subiect și oferă o analiză profundă a influenței și impactului considerabil pe care comunitatea germană l-a avut asupra dezvoltării economice, culturale și sociale a acestei regiuni. Prin cercetări ample și consultarea surselor primare, Ute Schmidt reușește să aducă la lumină o perspectivă cuprinzătoare asupra istoriei coloniștilor germani din Basarabia. Cartea oferă o privire detaliată asupra motivațiilor și activității acestor coloniști, precum și asupra modului în care și-au influențat mediul înconjurător și au contribuit la dezvoltarea comunităților locale. Cartea reprezintă o contribuție semnificativă la înțelegerea istoriei și influenței comunității germane în regiunea Basarabia. Este o resursă valoroasă pentru cercetători, studenți și oricine este interesat de istoria și cultura coloniștilor germani de la Marea Neagră. În această lucrare sunt bine documentate primele manifestări ale pietismului în Basarabia, în special activitatea pastorului Ignaz Lindl. Autorul a abordat mai puțin contactele religioase ale coloniștilor germani cu populația autohtonă și felul în care coloniștii germani au influențat evoluția mișcărilor evanghelice din Basarabia, în particular evoluția ștundiștilor, a evreilor mesianici și a baptiștilor.

Mișcarea mesianică contemporană mondială evreiască a luat naștere la Chișinău în a doua jumătate a secolului al XIX-lea la inițiativa și sub conducerea lui Iosif Rabinovici. Fenomenul a stârnit un mare interes la nivel mondial și a fost cercetat pe larg de către cercetătorii străini, dar până în prezent lipsește un studiu autohton despre această mișcare. Cercetătorul danez Kai Kjaer-Hansen a publicat o lucrare amplă⁵³ despre Iosif Rabinovici, mișcarea mesianică și creștinismul evreiesc. Această carte cuprinzătoare și meticolos cercetată oferă o examinare detaliată a vieților și contribuțiilor lui Iosif Rabinovici la mișcarea evanghelică mesianică.⁵⁴ Prin adâncirea în rolul

⁵¹ МАСТЕРС, Питер. *Люди особой судьбы*. Житомир, 2007.

⁵² Ute Schmidt, *Basarabia. Coloniștii germani de la Marea Neagră*, Chișinău, Editura Cartier, 2014.

⁵³ Kai Kjaer-Hansen, *Joseph Rabinowitz and the Messianic Movement*, The Handel Press, 1995.

⁵⁴ *Creștini mesianici* se numesc evreii care s-au convertit la creștinism dar care doresc să-și păstreze identitatea lor evreiască și anumite practice mozaice.

lui ca figură cheie în cadrul mișcării, cartea oferă o înțelegere temeinică a importanței și impactului lui Iosif Rabinovici asupra mișcării evanghelice evreiești. Una dintre principalele puncte forte ale cărții este analiza perspectivelor teologice și influențelor lui Iosif Rabinovici. Prin examinarea și interpretarea atentă a scrierilor și învățăturilor lui, cartea aduce în lumină ideile unice și afirmațiile teologice care au modelat contribuțiile lor la Mișcarea Mesianică Modernă. Prin explorarea contextului istoric în care au activat, cartea evidențiază, de asemenea, factorii sociali și culturali care au influențat dezvoltarea lor teologică. Cercetarea meticuloasă și analiza efectuate în această carte o fac o resursă valoroasă pentru cercetători și specialiști interesați de Mișcarea Mesianică. Autorul monografiei a venit în repetate rânduri la Chișinău pentru cercetarea documentelor. El deține colecția de reviste *Trusting and Toiling*, publicată de Mildmay Mission din Anglia, care a sprijinit financiar activitatea misionară a lui Iosif Rabinovici. Lucrarea lui Kai Kjaer-Hansen a fost publicată în limba engleză și a fost tradusă în rusă.

Aceeași problematică a fost abordată și de istoricul Raymong Lillevik⁵⁵, care a examinat convertirea rabinului evreu Chaim Gurland la creștinism și aderarea lui la Biserica Luterană din Chișinău, unde a fost pastor asistent împreună cu pastorul Rudolf Faltin. Chaim Gurland a desfășurat o amplă activitate creștină evanghelică printre evreii din Chișinău și aceasta a fost înaintea mișcării inițiate de Iosif Rabinovici. Raymond Lillevik a explorat dinamica complexă a comunităților creștine evreiești și impactul lor asupra identității evreiești în Europa de Est în perioada 1860-1914. Lillevik se adâncește în contextul istoric, tensiunile religioase și factorii socioculturali care au modelat experiențele creștinilor evrei în această regiune. Lillevik a examinat natura complexă a identităților creștine evreiești, investigând întrebarea dacă aceștia ar trebui considerați apostazi, hibrizi sau evrei adevărați. El investighează provocările și dilemele cu care se confruntau creștinii evrei în reconcilierea moștenirii lor evreiești cu credința creștină și cum aceste tensiuni au influențat sentimentul de apartenență și auto-identificare. Bazându-se pe o gamă largă de surse primare, inclusiv documente de arhivă, mărturii personale și scrieri teologice, Lillevik oferă o explorare academică cuprinzătoare a subiectului. Lucrarea sa aduce lumină asupra complexității comunităților creștine evreiești din Europa de Est într-o perioadă de transformare în istorie, oferind detalii valoroase în interacțiunea complexă dintre evreii creștini din întreaga Europă. Evenimentele și mișcarea evanghelică printre evreii din Chișinău este o parte importantă din relatarea autorului.

Lucrarea „Eastern European Baptist History: New Perspectives”, editată de Sharyl

⁵⁵ Raymong Lillevik, *Apostles, Hybrids or True Jews? Jewish Christians and Jewish Identity in Eastern Europe. 1860-1914*, James Clarke & Co, 2014.

Corrado și Toivo Pilli, oferă o privire cuprinzătoare asupra istoriei baptiștilor și evanghelicilor din Europa de Est, în special după căderea comunismului. Această perioadă a marcat o schimbare semnificativă pentru baptiștii din Europa de Est, deoarece ei au căutat să-și redefinească identitatea într-un peisaj religios în schimbare rapidă. Cartea analizează provocările și oportunitățile unice cu care se confruntă baptiștii, în special în reconcilierea distincției lor istorice și culturale cu comunitatea baptistă mai largă din întreaga lume.⁵⁶ În carte este subliniată influența germană asupra bisericilor baptiste din teritoriile rusești în timpul secolului al XIX-lea. De exemplu, Martin Kalweit, un german care a fost botezat de un baptist prusac, a jucat un rol esențial în răspândirea credințelor baptiste în Tiflis (acum Tbilisi, Georgia) Interacțiunile sale cu un comerciant rus, Nikita Voronin, și botezurile ulterioare au marcat extinderea influenței baptiste dincolo de comunitățile de limbă germană, atrăgând în mod semnificativ din stundiștii germani din Ucraina. Această mișcare a avut rădăcini în practicile menoniților și luteranilor germani, punând accent pe studiul și mărturia Bibliei, iar mai târziu a atras mulți țărani ruși după abolirea șerbiei în 1861 de către țarul Alexandru al II-lea. Mai mult, cartea discută despre îmbunătățirile aduse baptiștilor din Lituania și din alte regiuni baltice în această perioadă. În special, Alianța Evanghelică din Marea Britanie i-a susținut pe baptiști, de obicei văzuți ca parte a mișcării ștundiste, în mijlocul provocărilor cu care s-au confruntat, inclusiv introducerea serviciului militar obligatoriu în Rusia, care i-a afectat în special pe menoniți care au fost atrași în Rusia tocmai de promisiunea inițială a țarului că vor fi scutiți de serviciul militar pe bază de convingeri religioase. Lucrarea menționată oferă o explorare perspicace a mișcărilor baptiste și evanghelice din Europa de Est, evidențiind parcursul lor de formare a identității, influența baptiștilor și ștundiștilor germani și interacțiunea complexă dintre aspectele religioase, culturale, și factorii politici care le-au modelat istoria. Autorii fac referință la remarcabila mișcare evanghelică condusă de rabinul Joseph Rabinovici din Chișinău. Această mișcare evanghelică a fost raportată cu entuziasm în creștinătatea evanghelică în anii 1880. În sinagoga sa, închinarea a fost oferită în numele lui Isus. Rabinovici a venit în Anglia în 1887 și în 1890 pentru a vorbi la Conferința Mildmay de la Londra, organizată în asociere cu Misiunea Mildmay pentru evrei. Sfântul Sinod Ortodox nu-l împiedicase pe Rabinovici, iar ministrul rus de Interne a autorizat oficial închinarea congregației sale ca „Israelii ai Noului Legământ”⁵⁷

„Baptiștii ruși și revoluția spirituală, 1905-1929” este o lucrare semnificativă care aprofundează în istoria comunităților evanghelice baptiste din Rusia în perioada când au apărut

⁵⁶ Sharyl Corrado and Toivo Pilli, *Eastern European Baptist History: New Perspectives*, Praha, 2007.

⁵⁷ *Ibidem*, p.28.

mișcările evanghelice în Basarabia și mai ales când au fost formate primele biserici baptiste din Chișinău Soroca, Bender și altele. Scrisă de Heather J. Coleman, cartea prezintă o explorare aprofundată a creșterii și dezvoltării acestor comunități religioase pe fundalul unei societăți rusești în transformare.⁵⁸ Cartea se remarcă prin analiza detaliată a mișcării baptiste în contextul mai larg al istoriei Rusiei. Cercetările lui Coleman oferă perspective asupra modului în care baptiștii au activat și au răspuns la schimbările sociale și politice semnificative din Rusia din 1905 până în 1929. Această perioadă, cuprinzând evenimente precum Revoluția din 1905, Primul Război Mondial și Revoluția Rusă, a fost critică în modelarea mișcării baptiste. Munca lui Coleman este apreciată pentru că a răspuns la multe întrebări importante despre comunitățile baptiste și evanghelice în aceste decenii tumultuoase. Abordarea ei combină rigoarea istorică cu o înțelegere a dinamicii religioase, oferind cititorilor o viziune cuprinzătoare asupra rolului mișcării baptiste în istoria Rusiei. În general, „Baptiștii ruși și revoluția spirituală, 1905-1929” este o lectură esențială pentru cei interesați de istoria Rusiei, studiile religioase și interacțiunea dintre credință și politică într-o perioadă de răsturnări și schimbări semnificative. Coleman abordează pe larg activitatea predicatorului Vasili Pavlov în perioada aflării în Tulcea, România de unde și-a îndreptat efortul misionar spre Basarabia.⁵⁹

Istoricii occidentali au studiat baptismul din Rusia și, tangențial, din Basarabia. Astfel, Gregory L. Nicols a examinat activitatea misionară a marelui predicator și teolog evanghelic rus Kargel, care s-a extins până în Basarabia⁶⁰. Opera *On the Edge: Baptists and Other Free Church Evangelicals in Tsarist Russia, 1855-1917* de Albert W. Wardin, oferă o explorare detaliată și academică a mișcărilor baptiste și evanghelice din Rusia țaristă.⁶¹ Cartea oferă o examinare aprofundată a peisajului religios din Rusia în timpul erei imperiale târzii, concentrându-se pe dezvoltarea și provocările cu care se confruntă baptiștii și alte grupuri evanghelice. Narațiunea lui Wardin evidențiază modul în care minoritățile evanghelice au traversat complexitățile unei societăți dominate de ortodocși. Lucrarea lui Wardin se remarcă prin cercetarea sa amănunțită și prin utilizarea unei game largi de surse, inclusiv materiale de arhivă, pentru a prezenta o imagine cuprinzătoare a dinamicii religioase ale vremii. Cartea este deosebit de valoroasă pentru istorici, teologi și oricine este interesat de istoria creștinismului din Rusia, de interacțiunea dintre diferitele confesiuni creștine și de contextul mai larg al libertății religioase și persecuției. Această lucrare

⁵⁸ Heather J. Coleman, *Russian Baptists and Spiritual Revolution, 1905-1929*, Indiana University Press, 2005.

⁵⁹ *Ibidem*, p.97.

⁶⁰ Gregory L. Nicols, *The Development of Russian Evangelical Spirituality: A Study of Ivan V. Kargel (1849-1937)*, Oregon, 2011.

⁶¹ Albert W. Wardin Jr., *On the Edge. Baptist and Other Free Church Evangelicals in Tsarist Russia, 1855-1917*, Oregon, 2013.

este o contribuție semnificativă în domeniu, oferind o înțelegere nuanțată a experienței baptiste și evanghelice din Rusia țaristă și a moștenirii lor durabile în regiune. În renumita sa lucrare *War* din a făcut mai multe referințe cu detalii despre mișcările evanghelice din Basarabia.

Cercetătorul englez Chas. T. Byford descrie activitatea lui Pavlov și mișcarea ștundistă din sudul Rusiei, inclusiv din Basarabia.⁶² Lucrarea sa *Peasants and Prophets* (Țărani și profeți) examinează dinamica religioasă și socială care a modelat existența ștundiștilor în mediul țarist deosebit de ostil. Ștundiștii sunt numiți profeți de către autor. Bazându-se pe cercetări extinse și surse istorice, Byford oferă o analiză cuprinzătoare a vieții de zi cu zi, a luptelor și aspirațiilor țăranilor, care au constituit coloana vertebrală a clasei muncitoare rurale. În plus, cartea explorează apariția și influența ștundiștilor, examinându-le credințele, practicile spirituale și impactul asupra structurii societății. Prin povestiri vii și atenție la detalii, Byford dă viață luptelor, triumfurilor și interconectivității acestor segmente adesea trecute cu vederea ale societății.

Robert Sloan Latimer a publicat în anul 1907 lucrarea *Dr. Baedeker and His Apostolic Work in Russia* (Dr. Baedeker și munca sa apostolică în Rusia).⁶³ Aceasta este o lucrare academică cuprinzătoare și informativă care examinează viața extraordinară și lucrarea de mare impact a doctorului Baedeker, o figură eminentă în domeniul lucrărilor misionare în Rusia de la începutului secolului al XX-lea. Această carte oferă o explorare profundă a experiențelor, provocărilor și devotamentului neclintit ale doctorului Baedeker în timp ce răspândea cu ferveare mesajul creștinismului în Rusia. Cartea oferă o examinare detaliată a contextului istoric și cultural al Rusiei în acea perioadă, aruncând lumină asupra climatului socio-politic și peisajului religios al țării. Prin imersarea cititorilor în complexitățile acelei ere, permite o înțelegere subtilă a provocărilor cu care s-a confruntat doctorul Baedeker și a impactului lucrării sale apostolice în cadrul contextului rusesc unic. Această carte depășește o simplă relatare biografică, oferind perspective bogate asupra semnificației și implicațiilor mai largi ale contribuțiilor doctorului Baedeker în domeniul lucrărilor misionare. Această resursă academică captivantă este o lectură obligatorie pentru cercetători, istorici și oricine dorește să înțeleagă în profunzime istoria creștinismului evanghelic în Rusia. Doctorul Baedeker a vizitat închisoarea din Chișinău și a distribuit Bibliei deținuților.

J.H. Rushbrooke a fost o figură prominentă în mișcarea baptistă. El și-a dedicat viața studiului și promovării credinței baptiste în Europa și Rusia. A dobândit cunoștințe și experiență extinse prin interacțiunea cu comunitățile baptiste din întregul continent, inclusiv România și Basarabia. Expertiza lui Rushbrooke în mișcarea baptistă l-a determinat să publice în anul 1915

⁶² Chas. T. Byford, *Peasants and Prophets*, London, 1911.

⁶³ Robert Sloan Latimer, *Dr. Baedeker and His Apostolic Work in Russia*, London, 1907.

cartea *The Baptist Movement in the Continent of Europe (Mișcarea Baptistă pe Continentul European)*.⁶⁴ Această carte a evidențiat înțelegerea sa profundă din interior a istoriei, practicilor și impactului mișcării baptiste în diverse țări europene. Lucrarea sa a oferit informații valoroase despre creșterea, provocările și contribuțiile baptiștilor din Europa, cu accent deosebit pe Rusia. Prin cercetările și studiile sale academice, Rushbrooke a devenit o autoritate respectată în domeniul studiilor baptiste. Dedicarea sa de a documenta și analiza prezența mișcării baptiste în Europa a contribuit semnificativ la înțelegerea evoluției și importanței acesteia pe contextul european.

A History of the Baptists (O istorie a baptiștilor) de Robert G. Torbet este o lucrare cuprinzătoare care conturează dezvoltarea denominației baptiste de la origini până la data publicării cărții în 1975.⁶⁵ Această cercetare este o lucrare fundamentală în domeniul istoriei denominaționale, oferind o privire aprofundată asupra evoluției credințelor, practicilor și structurilor organizaționale baptiste de-a lungul secolelor. Robert G. Torbet a deținut o poziție respectată în domeniul erudiției religioase, evidențiată prin abordarea sa detaliată și nuanțată a acestui subiect complex. Cercetările sale extinse sunt evidente de-a lungul cărții, deoarece documentează meticulos progresul istoric al Bisericii Baptiste. Acesta oferă contextul evenimentelor religioase și socio-politice care au modelat mișcarea baptistă, discutând momente esențiale precum Reforma engleză, Marea Trezire din SUA și înființarea instituțiilor baptiste în America. Lucrarea lui Torbet nu este doar o relatare cronologică; ea examinează nuanțele teologice care i-au unit sau i-au divizat pe baptiști. El scoate la lumină natura cu mai multe fațete a identității baptiste, discutând probleme cheie precum botezul, guvernarea bisericii și separarea dintre biserică și stat. Abordarea sa savantă este atât analitică, cât și accesibilă, ceea ce o face o resursă esențială pentru studenții de istoria și teologia bisericii.

Din cele expuse mai sus, constatăm că în istoriografia română nu există studii monografice consacrate istoriei mișcărilor evanghelice din Basarabia aflată sub dominație țaristă. Astfel, monografia publicată de autorul acestei teze în anul 2021 reprezintă primul studiu ce tratează problema abordată⁶⁶. Cartea "Istoria mișcărilor evanghelice din Basarabia în perioada țaristă (1812-1918)" este o lucrare academică care explorează istoria mișcărilor evanghelice din Basarabia în perioada dominată de imperiul țarist, cuprinzând anii 1812-1918. Lucrarea oferă o analiză detaliată a evoluției și impactului acestor mișcări religioase în această regiune. Autorul

⁶⁴ RUSHBROOKE, J.H. *The Baptist Movement in the Continent of Europe*. London, 1915.

⁶⁵ TORBET, Robert G. *A History of the Baptists*. Judson Press, 1975.

⁶⁶ Vasile Filat, *Istoria mișcărilor evanghelice din Basarabia în perioada țaristă (1812-1918)*, Chișinău, Editura Lexon-Prim, 2021, 272 p. Tradusă și în limba rusă: Василе Филат, *История евангельских движений в Бессарабии в составе Российской империи (1812-1918)*, Chișinău, Editura Lexon-Prim, 2021, 299 p.

investighează contextul istoric, social și religios în care mișcările evanghelice au apărut și s-au dezvoltat în Basarabia. Cartea evidențiază influențele externe și interne care au contribuit la creșterea și extinderea mișcărilor evanghelice, precum și provocările și obstacolele cu care s-au confruntat. Prin intermediul cercetării riguroase și a utilizării surselor primare, autorul a urmărit să ofere o imagine completă și obiectivă a mișcărilor evanghelice din Basarabia în perioada țaristă. Cartea este destinată atât cercetătorilor și academicienilor, cât și oricărei persoane interesate de istoria religioasă a acestei regiuni și de influența mișcărilor evanghelice în contextul mai larg al Basarabiei și Imperiului Rus. Monografia a fost tradusă în limba rusă și publicată în același an 2021 cu titlul *История евангельских движений в Бессарабии в составе Российской Империи (1812-1918)*.⁶⁷

Studiul nostru demonstrează că în perioada țaristă autorii au abordat subiectul din punctul de vedere al bisericii oficiale sau a mișcărilor revoluționare care doreau să atragă de partea lor pe evanghelici. În perioada interbelică studiile referitoare la mișcările evanghelice au fost mult mai obiective decât în timpul țarismului sau cea care a urmat. În perioada comunismului autorii care s-au ocupat cu problemele bisericilor evanghelice, au pledat pentru ateism, au criticat (de multe ori nejustificat) activitatea și învățătura (doctrinile) religioase. În perioada post-comunistă autorii au obținut libertatea de a-și exprima convingerile nefiind presați de o ideologie totalitară. Autorii care au scris până în prezent la tema mișcărilor evanghelice s-au bazat doar pe memorii.

1.2. Surse istorice privind comunitățile baptiste din Basarabia

Documente de arhivă. Căutările noastre au relevat că Arhiva Națională a Republicii Moldova dispune de documente importante despre istoria mișcărilor evanghelice din Basarabia în perioada țaristă, care mai târziu s-au contopit în mișcarea baptistă. Dosarele 96 (inventar 1) și 1128 din fondul 6 conțin informații despre școlile lancasteriene, un proiect al Societății Biblice, în care au fost implicați unii dintre cei mai buni absolvenți ai Seminarului Teologic din Chișinău. Dosarele 879 și 450 din fondul 8 cuprind informații vaste din rapoartele poliției despre molocanii din Akkerman, Chișinău, Bender și alte localități, despre persecuțiile la care au fost supuși acești credincioși. Dosarul 53 din fondul 18 conține rapoartele poliției și statistici despre molocanii din Bender și persecuțiile la care au fost supuși în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Alte informații despre activitatea molocanilor se găsesc în dosarul 32, inventarul 17 și în dosarul 692, inventarul 9. Dosarul 185, inventarul 5 al aceluiași fond cuprinde corespondența primilor bapțiști

⁶⁷ Василе Филат, *История евангельских движений в Бессарабии в составе Российской Империи (1812-1918)*, Кишинев, 2021.

germani din Basarabia cu administrația guberniei și acte privind legalizarea cultului baptist. Fondurile 208 și 2987 conțin informații despre biserica baptistă germană din Tarutino.

Documente importante despre mișcarea ștundistă din Basarabia au fost găsite în Arhiva Istorică de Stat a Rusiei din orașul Sankt Petersburg. Dosarul 13, biroul 3, secția II, inventarul 61, fondul 797 conține documente despre predicatorul baptist Iustin Kovaliov din satul Cișmele, care în ianuarie 1891 a fost exilat în Transcaucazia și lipsit de toate drepturile, cu confiscarea averii.

Arhiva Centrală Istorică din Ucraina, de asemenea, conține documente referitoare la mișcările evanghelice din Basarabia. Un exemplu în acest sens este corespondența dintre consistoriile din Chișinău și Kiev cu privire la Mihail Kaștanov, un misionar baptist din Kiev care a desfășurat activitate misionară la Soroca.

Informații importante despre geneza mișcării mesianice conduse de Iosif Rabinovici pot fi identificate în scrisorile trimise de către acesta lui Vasilii Pașkov, liderul mișcării evanghelice din Rusia. Copii ale acestor scrisori au fost obținute din arhiva personală a cercetătorului Aleksei Sinicikin din Sankt Petersburg. Cercetătorul deține și geanta personală a liderului baptist Vasilii Pavlov, împreună cu jurnalele lui personale. În jurnalul pentru anul 1910 Pavlov descrie momentul când a botezat primii oameni din Basarabia. Jurnalul lui Pavlov pentru anul 1911 conține informații din prima sursă despre activitatea baptiștilor din Chișinău, Bender și Tiraspol.

O bogată colecție de documente privitoare la geneza mișcărilor evanghelice în toată Rusia, inclusiv în Basarabia, a fost adunată de episcopul ortodox Aleksei Dorodnițin. Culegerea respectivă cuprinde procesele-verbale întocmite de poliție, mărturiile credincioșilor, procesele-verbale ale conferințelor și congreselor baptiste și multe alte documente valoroase.

Rapoartele anuale ale ober-procurorului Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse cuprind statistici și rapoarte despre progresul și situația diferitor mișcări evanghelice din întreg Imperiul Rus, inclusiv din Basarabia. Corespondența lui Iosif Rabinovici cu Vasilii Pașkov este un alt izvor important⁶⁸. Iosif Rabinovici a fost inițiatorul și conducătorul mișcării evanghelice a evreilor din Chișinău. În una din vizitele sale la Londra, acesta a făcut cunoștință cu liderul evanghelicilor din Sankt Petersburg, Vasilii Pașkov, care la acea vreme fusese expulzat din Rusia. Corespondența acestor doi lideri prezintă multe detalii despre activitatea evreilor mesianici din Chișinău, despre construcția casei lor de rugăciune și despre ajutorul și sprijinul primit de la colonelul Pașkov.

Prezintă interes rapoartele Societății Misionare Baptiste din Rusia unde pot fi găsite

⁶⁸ Corespondența lui Iosif Rabinovici cu Vasilii Pașkov se află în arhiva personală a dlui Aleksei Sinicikin, arhivarul Uniunii Creștinilor Evanghelici Baptiști din Rusia (Алексе́й Сини́чкин, архивариус, РС ЕХБ), căruia îi mulțumesc și pe această cale, pentru că mi-a oferit fotocopiile scrisorilor lui Iosif Rabinovici.

statistici despre prima biserică baptistă din Basarabia care a luat naștere în satul Cișmele. Aceste statistici ne oferă un tablou despre dinamica numerică, despre vârstele, sexul și ocupațiile celor care s-au convertit la credința baptistă. De asemenea, poate fi urmărită și activitatea financiară și unde au fost îndreptate eforturile misionare ale acestei comunități care pentru multă vreme a fost unica din regiune.⁶⁹

Documente publicate ale timpului. O importantă sursă pentru cercetarea mișcărilor evanghelice din Basarabia în perioada țaristă o constituie presa periodică. Revista *Кишиневские епархиальные ведомости*⁷⁰ (Monitorul Eparhiei de Chișinău) conține rapoarte anuale despre mișcările evanghelice din Basarabia. Revista KEB era organul oficial al Episcopiei Chișinăului și prima revistă din Basarabia. A început să apară la 1 iulie 1867 și a fost publicată sub acest titlu până în iulie 1917, iar din iulie 1917 a primit denumirea de „Vocea Bisericii Ortodoxe din Basarabia”. Până în 1871, revista publica materiale în două limbi: în limba rusă era scris pe jumătatea stângă a coloanei și același material era scris în limba moldovenească pe partea dreaptă a paginii. Din 1867 până în 1904 revista a fost publicată de două ori pe lună (la de 1 și 15), iar din 1905 până în 1916 a ieșit săptămânal. Timp de 50 de ani, au fost publicate aproximativ 1.500 de numere. KEB a fost format din două secțiuni: oficială și neoficială. În cadrul Eparhiei Chișinăului a existat un departament special de misiune antisectară, care a prezentat rapoarte anuale despre starea mișcărilor religioase din gubernie. Aceste rapoarte erau publicate în revistă. De multe ori rapoartele erau incomplete și/sau tendențioase, dar, analizate prin metoda comparativă, ele oferă informații valoroase despre evoluția mișcărilor evanghelice. Revista KEB a fost editată în perioada 1867-1917, care a coincis cu perioada cea mai activă a mișcărilor evanghelice din Basarabia. Pe lângă rapoartele anuale despre situația „sectelor”, a fost prezentat cazul ștundistului Ieremia Cioban, care a fost judecat și condamnat la exil, cu confiscarea averii.

Despre apariția și dezvoltarea mișcărilor evanghelice din Rusia și din Basarabia s-a scris destul de mult în presa română de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Revista *Romanulu* scria în 1879 astfel: „Secta religioasă a ștundiștilor, care crește din ce în ce mai multă în Rusia, începe a atrage atențiunea administrațiunii locale; însă ei nu sunt persecutați pentru că nu provocă la răscălă. Ștundiștii nu recunosc nici cultură nici riturile bisericii ortodoxe, ci numai Biblia și Evangelia, ale căror precepte se silescă se le aplice în viața practică. Cu un cuvânt, ștundismul face progrese pentru că răspunde la trebuințemorale, pe care clerul ortodox n-a știut să le satisfacă. Sunt peste

⁶⁹ *Отчет Баттистского миссионерского общества за 1907-1908 год*, Одесса, 1909.

⁷⁰ *Кишиневские епархиальные ведомости* [*Kișinevske eparhialnye vedomosti*] (*Buletinul Eparhiei Chișinăului*) (în continuare, KEB)

20,000 de ștundiști în guvernământul Odesei și al Basarabiei.”⁷¹ Ziarul românesc *Universul* scria în anul 1892 următoarele: „In Chișinău (Basarabia) au fost trași în judecată trei predicatori stundiști acuzați că răspândesc învățături religioase eretice. Ei au fost interogați în secret. Doi dintre dâșii au fost expulzați spre granițele persane, iar al treilea a fost condamnat la 8 luni închisoare grea.”⁷² Ziarul *Dimineața* ne comunică într-o știre scurtă cum erau tratați bapțiștii care aveau convingeri pacifiste și refuzau să ia arma: „In cetatea Peterwardein (lingă Dunăre) a fost azi în urma sentinței Curței marțiale împușcat un soldat de infanterie care fiind bapțist a refuzat să ia arma în mina.”⁷³

Ziarul conservator *Evenimentul* scria în 1904 următoarele despre învățământul din Basarabia și cum aceasta se reflecta asupra răspândirii mișcării ștundiste: „Biserica în Basarabia e parte de a fi scut de apărare a Românilor, e o pîrghie de îngenunchiare și înstrăinare. Dacă școala primară ar fi mai sporită ar spori mult procentul celor rusificați dar așa cu limba de predare mai se împiedică multora accesul școlii primare iar, prin limba rusească în biserica rurală a început a se desinteresa de biserică și a trece la o secta nouă numită stundiustă.”⁷⁴ Până și despre portul ștundiștilor din Basarabia s-a scris următoarele în presa românească: „In județul Soroca țărani cari au îmbrățișat schisma protestantă a Stundiștilor se îmbracă în haine la fel cu coloniștii germani.”⁷⁵ Zamfir Arbore credea că sentimentul național îl făcea pe țărănul basarabeian să treacă la ștundism și scria astfel în ziarul *Adevărul* „... țărănul din Basarabia religios, precum a fost totdeauna, stă la o parte de biserica rusă și deși românul niciodată nu a arătat veleități sectare, totuși în județul Soroca de pildă a consimțit mai bine să devie standist, adică un fel de protestant decit să se roage lui Dumnezeu în limba muscălească. De aceea putem zice cu mare dreptate cum că moldoveanul din Basarabia dacă ar fi fost întrebat la rîndul său precum în secolul al XVI-lea au fost întrebați venețienii de către Papa, dacă vor să-și renege naționalitatea în numele religiei, ar fi răspuns ca și dînșii: „Siamo Venetiane poi cristiani“ adică sintem moldoveni și apoi creștini.”⁷⁶ Studiul nostru va demonstra că această teză a lui Zamfir Arbore este pe departe de concluziile la care ne vor conduce faptele istorice. Tot în ziarul *Adevărul* a fost publicată și această știre care arată ce eforturi mari făceau clericii Bisericii Ortodoxe Ruse pentru combaterea ștundismului. „o lege care s-a publicat de curând acordă 21,000 ruble pe an pentru misionarii ortodoxi, cari vor avea să combată în Vest și în Sud secta standiștilor.”⁷⁷ Acest „vest și sud” implica și Basarabia.

⁷¹ *Romanulu*, Septembrie, 1979, p.69.

⁷² *Universul*, Nr. 142, 1892, p.1.

⁷³ *Dimineața*, Nr. 3727, 1914, p.1.

⁷⁴ *Evenimentul*, Nr. 252, 1904, p.1.

⁷⁵ *Gazeta Transilvaniei*, Nr. 179, 1904, p.2.

⁷⁶ *Adevărul*, Nr. 8133, 5 mai, 1912, p.2.

⁷⁷ *Ibidem*, Nr. 935, 5 septembrie, 1891, p.1.

Misiunea britanică *Mildmay Mission* a editat revista *Trusting and Toiling*⁷⁸, în care erau publicate rapoarte misionare din întreaga lume. Revista sa concentrat pe activitățile și eforturile religioase ale acestei misiuni. Misiunea Mildmay pentru evrei a fost o organizație dedicată lucrării misionare în rândul poporului evreu, iar revista a servit ca un instrument de comunicare și sensibilizare pentru a împărtăși actualizări, perspective și învățături religioase legate de eforturile lor. Conținutul specific și natura articolelor revistei au inclus rapoarte misionare, discuții teologice și știri despre lucrarea misiunii în Israel și posibil în alte locații în care organizația a fost activă. Pentru că Misiunea Mildmay a sprijinit financiar activitatea lui Iosif Rabinovici, în ea au fost publicate multiple rapoarte despre mișcarea evanghelică Israelitiții Noului Legământ, fondată și condusă la Chișinău de către Iosif Rabinovici. Apoi, odată cu creșterea comunității baptiste din Chișinău și cu venirea lui Leon Averbuh în acest oraș ca să continue lucrul printre evrei, legăturile dintre bapțiști și evreii mesianici s-au consolidat. În revista *Trusting and Toiling* au fost bine reflectate aceste relații de cooperare și activitatea bapțiștilor și a evreilor mesianici.

Revista *The Baptist Missionary Magazine*, publicată de American Baptist Missionary Union, reprezintă o colecție de rapoarte, articole și perspective misionare de la sfârșitul secolului al XIX-lea, concentrându-se pe eforturile, experiențele și provocările cu care se confruntă misionarii bapțiști.⁷⁹ Revista conține o mulțime de informații despre starea lucrării misionare baptiste în acea perioadă, inclusiv relatări despre întâlniri culturale, strategii de evanghelizare și contextul socio-religios al regiunilor în care misionarii activau. Publicația ar fi servit ca un instrument cheie de comunicare și educație, informând și conectând comunitatea baptistă din Statele Unite ale Americii cu omologii lor misionari de peste ocean, inclusiv cu cei din Rusia și Basarabia. Având în vedere semnificația sa istorică, revista *The Baptist Missionary Magazine* oferă o fereastră unică în trecut, arătând perspectivele și viziunile asupra lumii din acea epocă. Revista este deosebit de valoroasă pentru cercetători, istorici și studenți interesați de studiile religioase, istoria misionară și contextul istoric mai larg al activităților baptiste americane în străinătate la sfârșitul secolului al XIX-lea și este o resursă semnificativă pentru înțelegerea traiectoriei istorice și a impactului misiunilor baptiste. Mișcarea evanghelică inițiată la Chișinău de evreul Iosif Rabinovici a fost reflectată în această revistă misionară.⁸⁰ De asemenea, bapțiștii din rândurilor coloniștilor germani din sudul Basarabiei au trimis rapoarte care au fost publicate în revista *The Baptist Missionary Magazine*.

În anul 1804 a fost fondată British and Foreign Bible Society (Societatea Biblică Britanică

⁷⁸ *Trusting and Toiling - Credință și trudă*

⁷⁹ *The Baptist Missionary Magazine*, American Baptist Missionary Union, vol. 87, 1887.

⁸⁰ *Ibidem*, p.112.

și pentru Străinătate), care a desfășurat în lumea întreagă, inclusiv în Imperiul Rus, o amplă activitate de traducere, tipărire și distribuire a Bibliei. Raporturile societății oferă informații valoroase despre activitățile și impactul organizației. Fondată în 1804, societatea avea ca scop promovarea traducerii, distribuției și accesibilității Bibliei atât în Marea Britanie, cât și în întreaga lume. Unul dintre scopurile cheie ale rapoartelor era documentarea progresului și realizărilor societății. Acestea evidențiau eforturile de traducere întreprinse de societate, prezentând gama diversă de limbi în care se traducea Biblia. Aceste rapoarte servau drept mărturie a angajamentului societății de a face Biblia accesibilă oamenilor din diferite culturi și limbi. În plus, rapoartele furnizau informații despre distribuția Bibliei. Ele detaliau regiunile și țările în care se concentrau eforturile societății, demonstrând amploarea globală a activității lor. Rapoartele includeau adesea statistici privind numărul de Biblii distribuite, oferind cititorilor o perspectivă asupra mărimii impactului realizat de societate. Aceste informații erau esențiale pentru susținători și donatori, deoarece evidențiau rezultatele tangibile ale contribuțiilor lor. De asemenea, rapoartele evidențiau provocările și obstacolele cu care societatea se confrunta în misiunea sa. Ele aduceau în atenție probleme precum cenzura, opoziția politică și dificultățile logistice în a ajunge în zonele îndepărtate. Prin documentarea acestor provocări, rapoartele nu numai că informau cititorii, ci subliniau și importanța susținerii continue a activității societății. Raporturile Societății Biblice Britanice și pentru Străine au servit și ca platformă pentru împărtășirea de povești și mărturii inspiraționale. Ele prezentau relatări ale persoanelor ale căror vieți au fost transformate prin citirea Bibliei, evidențiind puterea Scripturii în aducerea schimbării personale și sociale. Aceste povești întăreau misiunea societății și motivau cititorii să se implice în cauza lor. Agenții și colaboratorii Societății trimiteau sistematic rapoarte cu informații de la fața locului. În rapoartele anuale ale Societății au fost înregistrate date despre activitatea colaboratorilor ei în Basarabia, cum ar fi raportul despre vizita la Chișinău a colaboratorului Pinkerson cu scopul de a fonda o filială a Societății Biblice Rusești.⁸¹

Revista *Духовный христианин* este o publicație dedicată cercetării și popularizării istoriei, credinței și culturii molocanilor.⁸² Molocanii sunt o mișcare evanghelică care a apărut în Rusia în secolul al XVIII-lea. Revista oferă o platformă pentru schimbul de cunoștințe și cercetări despre tradiția molocană. În revistă se găsesc articole care vorbesc despre istoria și originea molocanilor, credința lor, ritualurile și obiceiurile. De asemenea, sunt publicate cercetări despre influența culturii molocane asupra societății și contribuția lor în artă, literatură și muzică. Revista

⁸¹ *The Fourteenth Report of the British and Foreign Bible Society*, London, 1818, p.93.

⁸² *Духовный христианин - Duhovnyi hristianin, Creștinul spiritual*,

acordă o atenție deosebită păstrării și transmiterii tradiției molocane către generațiile viitoare. Erau publicate interviuri cu bătrâni și reprezentanți ai comunității molocane, precum și materiale despre tineret și implicarea lor în cultura molocană. Revista *Духовный христианин* își propune să creeze dialog și interacțiune între comunitățile molocane din diferite regiuni. Revista sprijină activ inițiativele și proiectele care vizează păstrarea și dezvoltarea credinței molocane. Revista *Духовный христианин*, o publicație a molocanilor din Rusia, oferă informații despre molocanii din Basarabia, activitatea lor religioasă, formele de organizare, statistici și corespondența lor cu molocanii din alte regiuni ale Rusiei și cu bapțiștii. Liderii-cheie ai bapțiștilor din Rusia și din Basarabia au ieșit dintre molocani. O altă revistă a molocanilor din Rusia a fost *Молоканин (Molocanul)* și pe paginile ei să dădeau dezbateri teologice dintre molocani și celelalte confesiuni, dar mai ales cu bapțiștii.⁸³ Aici erau discutate doctrinele și practicile molocanilor și a bapțiștilor din perspectiva Bibliei. Liderii molocanilor din Moldova au participat activ la aceste dezbateri care se dădeau pe paginile revistei și au dat multiple rapoarte despre activitatea și problemele cu care se confruntau comunitățile molcane din Chișinău, Bender, Akkerman și satul Cișmele.

Revista *Свободная мысль* (Cuget liber) a fost una dintre cele mai importante publicații care a apărut în Rusia țaristă la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea.⁸⁴ A fost fondată în anul 1879 de către Alexandr Ivanovici Herzen, un cunoscut activist social și politic rus. *Свободная мысль* a devenit un forum pentru discuții intelectuale libere și a publicat articole despre diverse aspecte ale vieții sociale, politice și religioase din Rusia. Revista a atras gânditori de frunte, scriitori, filosofi și politicieni ai vremii sale. Pe paginile sale puteau fi găsite lucrări ale unor personalități remarcabile precum Lev Tolstoi, Fiodor Dostoievski, Petru Kropotkin și mulți alții. Revista susținea libertatea cuvântului, gândirea independentă și drepturile omului. În articolele sale, revista aborda probleme sociale, reforme politice, aspecte culturale și etice. A promovat activ idei precum democrația, egalitatea și justiția. Cu toate acestea, din cauza viziunilor sale revoluționare și liberale, revista *Свободная мысль* s-a confruntat adesea cu cenzura și persecuția din partea guvernului țarist. Multe dintre publicații au fost interzise, iar unii autori și redactori au fost arestați și condamnați. Această publicație periodică a exercitat o influență enormă asupra mediului intelectual și politic al vremii sale. A devenit o platformă pentru exprimarea ideilor libere și a stimulat conștiința publică în Rusia. Revista este considerată unul dintre simbolurile gândirii libere și progresiste în istoria literaturii și a gândirii sociale rusești. În revista *Свободная мысль* din Rusia se găsește corespondența ștundistului Ieremia Cioban din Bender,

⁸³ *Молоканин*, nr. 8-9. 1910.

⁸⁴ *Свободная мысль*, Svobodnaya mysli, - *Cuget liber*

care relatează detaliat despre convertirea sa, persecuțiile pe care le-a avut de suferit din partea autorităților civile și ecleziastice, confiscarea averii și exilul în Transcaucazia.

În perioada interbelică în Basarabia apărea revista *Lumina vieții*, în care erau publicate materiale, memorii și statistici privitoare la activitatea baptiștilor și a altor mișcări evanghelice din perioada țaristă. La primul congres al Uniunii Creștinilor Evangheliei Baptiști din Basarabia desfășurat la 26-30 octombrie 1928 s-a decis înființarea acestei reviste lunare care a activat până în anul 1937.⁸⁵ În aceste reviste se găsesc memoriile primilor baptiști din Basarabia care s-a convertit la credința baptistă în timpul țarismului și care au fost pionierii acestei mișcări evanghelice în Basarabia.

Revista *Баннист (Baptistul)* publicată în Rusia țaristă, a fost una dintre publicațiile importante dedicate aspectelor religioase și socio-politice. A fost fondată la sfârșitul secolului al XIX-lea de pastorul Vasilii Pavlov, care a desfășurat o vastă activitate misionară în Basarabia și a devenit vocea mișcării baptiste, atrăgând atenția atât în interiorul țării, cât și în afara ei. Revista *Баннист* oferea cititorilor săi o gamă largă de articole care abordau diferite aspecte ale vieții comunității baptiste. Aceasta acoperea subiecte legate de credința religioasă, activitatea misionară, educație și lucrare socială. Revista exprima, de asemenea, opinii și puncte de vedere ale baptiștilor cu privire la evenimente sociale și politice ale vremii. O caracteristică importantă a revistei era că se adresa unei audiențe largi, incluzând atât baptiști, cât și alte confesiuni creștine, precum și persoane interesate de aspecte religioase și sociale. Revista își propunea să informeze și să inspire cititorii săi, precum și să servească ca platformă pentru discutarea ideilor și inițiativelor în cadrul comunității baptiste. Această publicație periodică a avut o importanță semnificativă în dezvoltarea mișcării baptiste în Rusia țaristă. A contribuit la răspândirea și consolidarea credinței baptiste, precum și la formarea și dezvoltarea comunității baptiste. Revista a jucat un rol important în schimbul de informații și experiență între diferitele biserici și comunități baptiste. În această revistă se găsesc relatări despre situația baptiștilor din Basarabia, despre progresul lor și despre începuturile mișcării baptiste din Basarabia în satul Cișmele. Tot în această revistă a fost publicată mărturia pastorului primei biserici baptiste din Basarabia, Arhip Romanenko.⁸⁶

Revista *Христианин (Creștinul)* editată de Ivan Prohanov, este o publicație importantă pentru cercetătorii interesați de studiul mișcărilor evanghelice din Rusia.⁸⁷ În această revistă sunt prezentate articole și cercetări care acoperă diverse aspecte ale istoriei, filozofiei, culturii și eticii creștine. Una dintre caracteristicile principale ale revistei este gama sa largă de teme legate de

⁸⁵ *Lumina vieții*, Nr. 1, Chișinău, 1928, p.2.

⁸⁶ *Баннист*, nr. 5, 1907, p. 21.

⁸⁷ *Христианин*. Санкт- Петербург, 1905-1916.

creștinism. Aici puteți găsi articole despre creștinismul timpuriu, istoria bisericii, teologia, arta creștină, literatura și multe altele. Revista acordă, de asemenea, o atenție deosebită subiectelor contemporane legate de rolul creștinismului în societatea modernă, influența sa asupra politicii, științei și educației. Editorul Ivan Prohanov a avut o vastă experiență în domeniul editorial și a deținut cunoștințe profunde în domeniul istoriei și culturii creștine. Opinia sa de expert și munca vastă creștină au contribuit considerabil la conținutul calitativ și interesant al revistei *Христианин (Creștinul)*. Ivan Prohanov a fost liderul mișcării evanghelice din Sankt Petersburg și pe lângă revista *Христианин (Creștinul)* a publicat suplimentul acestei reviste, numit *Братский листок (Foaia frățească)*. Ambele publicații erau citite de bapțiștii din Tulcea, care aveau activitate misionară în Basarabia și care comunicau la revistă despre lucrul lor, inclusiv în Basarabia.

Ziarul *Утренняя звезда (Steaua dimineții)* a fost organul creștinilor evanghelici din Rusia, iar în 1917 a fost și organul Partidului Creștin-Democrat „Învieerea”. A fost publicat intermitent în anii 1910-1922, sub conducerea lui Ivan Prohanov. Inițial a fost publicat săptămânal și a fost considerat un săptămânal al Uniunii Evanghelice Ruse. Subtitlul „Steaua dimineții” a prezentat publicația ca „un organ progresiv al trezirii religioase a poporului rus”. Din 1917, a fost caracterizat de editor drept „Vocea Bisericii Evanghelice a poporului”. Spre deosebire de primele două publicații care s-au concentrat pe subiecte profesionale, *Steaua dimineții* a acoperit o gamă largă de probleme din viața culturală, socială și politică a societății. Publicarea paralelă a revistei *Creștinul*, buletinul *Foaia frățească* și ziarul *Steaua dimineții* a urmărit un obiectiv în trei părți. Revista *Creștinul* a fost menită să satisfacă nevoile spirituale ale credincioșilor, *Foaia frățească* a fost un forum pentru creștinii de diferite confesiuni (au fost acoperite stiri de la conferințe ale bapțiștilor, molocanilor, creștinilor evanghelici, precum și informații de la misionarii occidentali) și *Steaua dimineții* trebuia să devină purtător de cuvânt al Uniunii Evanghelice din Rusia, care acoperea probleme ale vieții creștine practice, precum și aspecte ale vieții politice, sociale și alte subiecte. Aceste publicații au fost principalele mijloace de identificare a mișcării evanghelice și de modelare a teologiei acesteia. Tânăra biserică bapțiștă din Chișinău a scris la acest ziar în 1910 despre persecuțiile cu care se confrunța și piedicile ridicate de autorități.⁸⁸

O altă publicație periodică din Sankt Petersburg era revista lunară a bapțiștilor ruși *Гость (Oaspetele)*, care a apărut între anii 1910 și 1939, cu întreruperi. Era de natură privată, nefiind o publicație oficială a Uniunii Bapțiște. După 1923 a fost publicată în străinătate și s-a concentrat asupra emigranților. În această revistă găsim informații despre participarea liderilor bapțiști din Chișinău la deschiderea Casei Evanghelice din Sankt Petersburg (decembrie 1911) și alte

⁸⁸ *Утренняя звезда*, 1910, nr. 18, p. 2.

informații despre activitatea baptiștilor din Chișinău.

1.3. Concluzii la capitolul 1

Așadar, studiile istoriografice realizate demonstrează că istoria mișcărilor evanghelice din Basarabia a fost abordată fragmentar în diverse lucrări. În Rusia țaristă comunitățile protestante erau sub controlul autorităților și al Bisericii Ortodoxe, susținute de Stat. În condițiile țarismului nu au fost efectuate studii privind comunitățile evanghelice din Basarabia. După instaurarea Puterii Sovietice, formal Statul s-a despărțit de Biserică. Statul ateu a promovat o politică de dezrădăcinare a credinței cetățenilor sovietici, de luptă ideologică, în care au fost atrași oamenii de știință, care au publicat diverse lucrări menite să demonstreze „eroarea” credincioșilor; între altele, au fost făcute și trimiteri la trecutul comunităților religioase. Abia după obținerea independenței de către Republica Moldova s-au creat condiții prielnice pentru publicarea diverselor lucrări: memorii ale credincioșilor, studii privind împotrivirea la închiderea bisericilor etc. Totuși, în privința Bisericii baptiste din Basarabia (1812-1917) nu au fost realizate cercetări amănunțite și nu au fost publicate studii monografice.

Perioada de aflare a Basarabiei în componența Imperiului Rus a coincis cu apariția multor mișcări evanghelice care au fuzionat în mișcarea baptistă. Istoria apariției și dezvoltării acestor mișcări în Basarabia nu a fost studiată și sistematizată în lucrări de cercetare istorică. În același timp, în arhivele din Republica Moldova, Rusia, Ucraina și alte țări au fost identificate suficiente materiale și informații pentru cercetarea problemei. În plus, publicațiile periodice ale vremii oferă date care completează tabloul apariției și dezvoltării mișcărilor evanghelice din Basarabia. Au fost folosite memoriile multor autori, care, de asemenea, completează tabloul general al mișcărilor protestante, evanghelice, baptiste din Basarabia aflată sub dominația țaristă.

Literatura de specialitate folosită, precum și izvoarele pe care le-am găsit în arhive sau biblioteci publice ori private (ne referim la reviste și documente ale timpului), memoriile publicate, datele statistice folosite ne permit să analizăm obiectiv și să expunem nepărtinitor istoria mișcărilor evanghelice din Basarabia în perioada 1812-1917.

2. ACTIVITĂȚILE DE „ILUMINARE” A BASARABENILOR PROMOVATE DE ȚARISM. DEVERILE DE LA BISERICA ORTODOXĂ RUSĂ

2.1. Activitatea Filialei Societății Biblice Ruse

Despre anexarea de către Imperiul țarist a teritoriului pruto-nistean al Principatului Moldova, botezat de ruși „Basarabia”, și urmările acestui rapt au fost scrise numeroase lucrări științifice⁸⁹. Studiul nostru demonstrează că după ce, din „solidaritate creștinească”, autoritățile țariste au „eliberat” Basarabia de sub „ocupația” otomană, s-a constatat: nu doar credincioșii nu aveau biblii, ele lipseau chiar în biserici.

Iată de ce, după răpirea Basarabiei, administrația țaristă a depus eforturi pentru a redacta și tipări Biblia. În acest sens Societatea Biblică Rusă a marcat o experiență unică pentru Basarabia, când ierarhii Bisericii Ortodoxe au susținut prin eforturi concrete traducerea, tipărirea și răspândirea Cuvântului lui Dumnezeu în rândurile poporului. Mai puțin cunoscut de creștinii evanghelici și puțin apreciat de creștinii ortodocși este faptul că exarhul Gavriil Bănulescu-Bodoni⁹⁰ a depus eforturi considerabile pentru a oferi Biblia în limba vorbită de popor românilor din Basarabia, din Moldova și din Valahia.

Am constatat că după ce s-a format Societatea Biblică Rusă, la începutul anului 1813, a fost invitat și exarhul Gavriil Bănulescu-Bodoni să devină membru. În 1814 exarhul a trimis cotizații de la 70 de persoane din Moldova care deveniseră membri ai Societății Biblice Ruse. Din cei 70 de membri doar unul era laic, ceilalți fiind fețe bisericești.⁹¹ Evident că exarhul a fost cel care i-a motivat să sprijine această cauză nobilă.

Inițiativa tipării Noului Testament în limba română a venit de la Comitetul Societății Biblice Ruse. A fost trimisă o adresare exarhului Gavriil Bănulescu-Bodoni, prin care i s-a comunicat intenția și i-a fost cerut sfatul cu privire la ce versiune a Bibliei în limba română să fie tipărită. Exarhul a fost rugat să trimită o copie a Noului Testament în română, care urma să slujească drept original de pe care să fie efectuată tipărirea. Mitropolitul Bănulescu-Bodoni a trimis câte o copie a traducerii de la București din anul 1688 și a traducerii de la Blaj din 1795,

⁸⁹ Vezi, de ex., *Basarabia – 1812. Problemă națională, implicații internaționale. Materialele Conferinței științifice internaționale, 14-16 mai 2012, Chișinău-Iași*, București, Editura Academiei Române, 2014, 1116 p.; Valentin Tomuleț, *Basarabia în epoca modernă (1812-1918). Instituții, regulamente, termeni*. Ediția a II-a, revăzută și adăugată, Chișinău, Editura Lexon Prim, 2014, 672 p.

⁹⁰ Gavriil Bănulescu-Bodoni, de naționalitate român, s-a născut la Bistrița în anul 1745. A făcut studii la Brașov, apoi la Budapesta, Kiev, Athos, Smirna, Patmos. A devenit profesor la seminar și apoi director de seminar. A fost arhiepiscop de Ekaterinoslav, apoi mitropolit al Kievului și, din 1808, mitropolit al Moldovei. Venind în Basarabia, a găsit 750 de biserici ortodoxe și, în perioada slujirii sale, s-au adăugat altele 200.

⁹¹ A. Балцатеску, *Бессарабское отделение Российского библейского общества*, în *KEB*, 1872, nr. 7, p. 212.

recomandând-o pentru tipar pe a doua, deoarece „traducerea este făcută de pe edițiile celor 70 de interpretatori de răsărit și este mai clară, și în ea se întrebuițează limba cea nouă, mai înțeleasă”.⁹² Primind aceste două traduceri ale Bibliei, principele Aleksandr Golițin a trimis la 25 ianuarie 1816 o scrisoare exarhului, prin care îl anunța că, urmându-i sfatul, a fost aleasă traducerea de la Blaj și corectarea și revizuirea acesteia va fi supravegheată de vicepreședintele Societății, principele Ipsilanti, care va fi ajutat de consilierul Matfei Krupenski, deoarece el cunoștea limba română. Ca să nu fie învinuiți că de corectarea Noului Testament în „limba moldovenească” s-au ocupat doar laici, principele Aleksandr Golițin a solicitat mitropolitului să găsească un cleric bun cunoscător al limbii, căruia să-i fie trimise filele corectate de la Sankt Petersburg pentru verificare și aprobare. Primind prin poștă primele file, exarhul a comunicat că nu există în Basarabia un cleric care ar cunoaște suficient de bine scrisul și limba română, cu toate că toți vorbeau această limbă, și a preferat să facă singur corectările.⁹³ Găsind în primele file greșeli considerabile, până acolo că uneori lipseau cuvinte întregi, printr-o scrisoare de la 26 iunie 1816 mitropolitul a solicitat Societății Biblice Ruse să fie trimise hârtia și literele pentru a tipări Noul Testament la tipografia de la Chișinău. Principele Golițin a răspuns din numele comitetului că va fi dificil să fie trimise materialele pentru tipărire la Chișinău și l-a rugat pe exarh să facă corectările de la distanță și să insiste în căutarea unui bun cunoscător al limbii române care să fie trimis la Sankt Petersburg pentru supravegherea corectărilor. Exarhul l-a chemat de la Iași pe arhimandritul Varlaam, egumenul mănăstirii Dobrovăț, fost elev al lui și un bun cunoscător al limbilor română și greacă, și la 15 februarie 1816 l-a trimis la Sankt Petersburg împreună cu un psalt, care urma să-l ajute la îndeplinirea sarcinii.⁹⁴ Ajunși în capitala Rusiei, Varlaam și psaltul venit cu el au primit de la Societatea Biblică Rusă o locuință retrasă, ca să se poată concentra pe corectări, și suma de 2 500 de ruble pentru întreținerea lor. Varlaam și psaltul au lucrat cu toată dedicarea și în luna iulie Noul Testament în română a fost gata pentru tipar. La solicitarea Societății Biblice Ruse, arhimandritul Varlaam a început să lucreze și la corectarea Vechiului Testament.

În vara anului 1817, la Sankt Petersburg, arhimandritul Varlaam a început corectarea Vechiului Testament în română. Principele Golițin a trimis primele foi cu corectări mitropolitului Bănulescu-Bodoni spre aprobarea proiectului. După verificarea corectărilor făcute de Varlaam, exarhul a răspuns principelui Golițin că a găsit greșeli considerabile și a solicitat ca traducerea Vechiului Testament în limba română să fie făcută după Biblia slavonă, pe care o considera mai apropiată de textul traducerii grecești Septuaginta. O altă cerere a exarhului era ca arhimandritul

⁹² Ștefan Ciobanu, *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*, Chișinău, 1992, p. 43.

⁹³ А. Балцатеску, *Бессарабское отделение Российского библейского общества*, în *КЕВ*, 1872, nr. 7, p. 214.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 216.

Varlaam să vină la Chișinău, ca să poată lucra împreună la corectare și apoi Varlaam să se întoarcă la Sankt Petersburg, ca să supravegheze tipărirea. La 18 decembrie 1817 președintele Societății Biblice Ruse a răspuns mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni că, având în vedere că „poporul moldovenesc” dispune deja de traduceri în română – Biblia de la București (1688) și Biblia de la Blaj (1795) –, nu se poate admite o traducere diferită de acestea, căci realizarea acesteia va lua mult timp, iar poporul din Basarabia are nevoie disperată de Cuvântul lui Dumnezeu, fiind total lipsit de hrană spirituală. De aceea a cerut să fie făcute corectările Vechiului Testament în una din aceste două traduceri și ajustarea la noile forme gramaticale. Iar acolo unde vor exista diferențe majore ce ar putea crea nedumerire la citirea Vechiului Testament în limba română, arhimandritul Varlaam va fi îndreptat la episcopul Filaret (care apoi a devenit mitropolit al Moscovei), care era un bun cunoscător al limbii ebraice.⁹⁵ Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni și arhimandritul Varlaam au folosit în cea mai mare parte traducerea Bibliei de la Blaj, utilizând expresii și cuvinte mai moderne și înțelese în Moldova și Valahia. Spre exemplu, s-a folosit verbul *a jura* în formele „jură-te mie”, „eu mă jur”, „jură-te”, pe când în textul Bibliei de la Blaj erau folosite forme specifice ardelenesti cu [o], cum ar fi „joară-mi”, „joară mie”, „eu jor”.⁹⁶ După finalizarea corectării și revizuirii Bibliei în română, arhimandritul Varlaam Cuza a fost decorat cu Ordinul Sfintei Ana de gradul al II-lea. La 15 august 1819, la Sankt Petersburg a fost editată integral Biblia în română, cu binecuvântarea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse.⁹⁷ Această versiune este cunoscută drept Biblia de la Sankt Petersburg. Se poate presupune că mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni ar fi dorit ca aceasta să fie tipărită cu binecuvântarea lui și acesta ar fi fost unul din motivele pentru care el a insistat mult ca Biblia să fie tipărită la Chișinău.

În vara anului 1816 a venit din Odesa la Chișinău pastorul Robert Pinkerton, care era agentul principal al Societății Biblice Britanice și pentru Străinătate. Fiind un misionar și un lingvist experimentat, el a fost trimis de SBBS la Sankt Petersburg în 1813, ca să ajute la fondarea Societății Biblice Ruse. Apoi a mers în Germania cu același scop. Întorcându-se în Rusia, timp de trei ani a lucrat la fondarea filialelor Societății în diferite orașe ale Rusiei. În vara anului 1816 Robert Pinkerton a venit la Chișinău, după ce vizitase alte regiuni și ajutase la fondarea filialei SBBS din Odesa. Ober-procurorul Sfântului Sinod, Aleksandr Golițîn, îi dăduse scrisori de recomandare, inclusiv pentru exarhul Gavriil Bănulescu-Bodoni. Când pleca din Basarabia, la 7 iulie 1816, Pinkerton a fost oprit în carantină pentru mai multe zile la postul de poliție de la

⁹⁵ *Ibidem*, p. 219.

⁹⁶ Veronica Olariu, „Biblia de la Sankt Petersburg – operă culturală panromânească”, în *Limba și literatura română în spațiul etnocultural dacoromânesc și în diaspora*, Iași, Trinitas, 2003, p. 80.

⁹⁷ А. Балцатеску, *Бессарабское отделение Российского библейского общества*, în *КЕВ*, 1872, nr. 7, p. 219.

Dubăsari, căci autoritățile doreau să se asigure că nu se molipsise de ciumă, care bântuia în Basarabia. În timpul acestei staționări la Dubăsari, Pinkerton a scris un raport despre călătoria sa la Chișinău. Venind de la Londra, Pinkerton a descris Chișinăul ca fiind un oraș construit haotic, fără un plan. Din descrierea lui, la acea vreme populația orașului era de 15 000 de locuitori, dintre care 3 000 erau evrei. Exarhul Gavriil Bănulescu-Bodoni i-a oferit oaspetelui britanic o recepție. A fost găzduit de boierul Krupenski, care i-a făcut cunoștință cu mulți boieri moldoveni. Grigorie, mitropolitul Bisericii Armenești, i-a oferit, de asemenea, o recepție călduroasă. De la exarhul Gavriil Bănulescu-Bodoni și de la ceilalți oaspeți Pinkerton a cules informații despre situația răspândirii Bibliei în Moldova, Valahia și Bulgaria. Agentul britanic a aflat de la exarh că la acel moment doar câteva copii ale Bibliei de la Blaj ajunseseră la Chișinău. Nevoia de Biblie în limba română era disperată⁹⁸. Exarhul Gavriil Bănulescu-Bodoni îl asigura pe agentul britanic că în toate cele 800 de biserici din Basarabia nu puteau fi găsite mai mult de 50 de exemplare ale Bibliei și a discutat cu el posibilități să se tipărească 5 000 de exemplare în limba română, pe care exarhul a numit-o „moldovenească” și „valahă”, la tipografia recent creată de exarh. Pinkerton și Bănulescu-Bodoni sperau că Societatea Biblică de la Sankt Petersburg îi va aproviziona cu hârtie, cerneală și literele pentru tipar. Exarhul s-a angajat să se ocupe de corectările și editările necesare. Comitetul SBBS a donat 300 de lire sterline pentru tipărirea Noului Testament în limba română. Aceste cărți urmau să fie distribuite pentru mântuirea moldovenilor și a valahilor⁹⁹.

La Sankt Petersburg deja se pregătea tipărirea Noului Testament în limba română într-un tiraj de 5 000 de exemplare și textul era în mod continuu trimis exarhului pentru corectare. Edițiile Noului Testament și ale Bibliei în limba română, cu un total de 10 000 de exemplare, urmau să fie distribuite în Moldova și Valahia, care aveau împreună o populație de 2 milioane de locuitori. Exarhul credea că Sfintele Scripturi vor fi citite cu mult interes, pentru că în aceste tipăriri urma să fie folosită limba română vorbită în aceste regiuni. Până la acel moment, la tipografia din Chișinău se tipărise doar Catehismul și câteva cărți pentru slujba religioasă. Pinkerton a rămas deosebit de impresionat de cunoștințele pe care le avea în domeniul tipăriturilor Ignatie, călugărul care administra tipografia. În atelierul lui erau cinci tiparnițe, deservite de 15-20 de lucrători. Toate utilajele destinate tiparului au fost confecționate de călugăr. Când a auzit despre tipărirea Bibliei în tiraj de 5 000 de exemplare, Ignatie s-a bucurat nespus.

Un alt scop pentru care a venit Robert Pinkerton la Chișinău a fost să contribuie la formarea filialei basarabene a Societății Biblice Ruse. Dar activiștii clericali și civili ruși se gândeau la o

⁹⁸ *The Thirteenth Report of the British and Foreign Bible Society*, London, 1817, p. 80.

⁹⁹ *The Fourteenth Report of the British and Foreign Bible Society*, London, 1818, p. 93.

„expansiune” a Bibliei și peste Prut. Astfel, Gavriil Bănulescu-Bodoni, mitropolitul armean Grigorie și boierul Krupenski și-au manifestat dorința ca această societate să fie nu doar pentru Basarabia, ci pentru toți vorbitorii de limbă română din Valahia și Moldova. Bibliile urmau să fie trimise de la Chișinău la Iași și la București. Exarhul Bănulescu-Bodoni și mitropolitul armean s-au angajat să facă rost de Noul Testament într-o limbă înțeleasă de poporul bulgar, ca să fie tipărit la Chișinău. Pinkerton a lăsat un set de reguli pentru instituirea propusei filiale și pentru planurile discutate s-au donat 2 000 de ruble¹⁰⁰.

La 26 iunie 1817 principele Aleksandr Golițin a trimis o scrisoare mitropolitului Chișinăului și Hotinului, Gavriil Bănulescu-Bodoni, prin care anunța cu bucurie că tipărirea Noului Testament în limba română, numită de ei „moldo-vlahă”, se finalizează și comitetul Societății Biblice Ruse pregătește canalele necesare pentru ca această carte să ajungă în popor¹⁰¹. Cea mai sigură cale era fondarea la Chișinău a unei filiale a Societății Biblice Ruse, unde să poată fi depozitate Sfintele Scripturi în diferite limbi necesare populației din Basarabia, Moldova și Valahia. În numele comitetului Societății Biblice Ruse, principele Golițin apela la ajutorul exarhului Gavriil Bănulescu-Bodoni și al guvernatorului Basarabiei Aleksei Nikolaevici Bahmetev ca să fie fondată în orașul Chișinău Filiala Basarabeană a Societății Biblice Ruse¹⁰². A fost trimis și un model de statut, alcătuit din 11 articole. Punctul doi stipula: „Filiala Basarabeană este alcătuită din credincioși de orice confesiune creștină, care, fiind convinși din toată inima de folosul ce rezultă din citirea Bibliei, doresc să se facă membri ai Societății și să ia parte la activitatea ei pentru tipărirea și răspândirea acestei cărți printre locuitorii Basarabiei și cei din alte ținuturi, dar mai cu seamă cei săraci”¹⁰³.

La 27 septembrie 1817, la Chișinău a avut loc adunarea în cadrul căreia a fost formată Filiala Basarabeană a Societății Biblice Ruse. Adunarea s-a desfășurat în sala Seminarului Teologic de la Chișinău și cuvântul de deschidere l-a avut mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni, care a vorbit în limba română despre scopurile Societății Biblice. Apoi Dimitrie Sulima, episcopul Benderului și Akkermanului, a ținut în limba rusă o predică plină de mesaj evanghelic, prezentând activitatea Societății Biblice Ruse¹⁰⁴. Cei mai importanți reprezentanți ai boierimii și clerului au fost la această solemnitate, în cadrul căreia a fost ales și un comitet al Filialei Basarabene a Societății Biblice Ruse, numită de moldoveni „Rosieneaska Asoțirea Bibliei”¹⁰⁵. Comitetul era

¹⁰⁰ *The Thirteenth Report of the British and Foreign Bible Society*, London, 1817, p. 80.

¹⁰¹ А. Балцатеску, *Бессарабское отделение Российского библейского общества*, în *KEB*, 1872, nr. 8, p. 238.

¹⁰² *Ibidem*, p. 239.

¹⁰³ *Ibidem*.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 242.

¹⁰⁵ Nicolae Popovschi, *Istoria Bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea*, Chișinău, 1931, p. 281.

alcătuit din doi vicepreședinți, 16 directori, un casier, doi secretari și un asistent al secretarilor. Exarhul Gavriil și guvernatorul Bahmetev au fost aleși în calitate de vicepreședinți. Pe lista directorilor au intrat personalități eminente precum Leontius, mitropolitul Serbiei, Grigorie, arhiepiscopul armenilor din Basarabia, Dimitrie Sulima, episcopul Benderului și Akkermanului, general-maiorul Talighin, care deținea comanda diviziei a 16-a imperiale, precum și negustori ca Ciaplîghin și Balacean. Casier a fost ales Ionichie, care era proestos¹⁰⁶ al mănăstirii Horodiștea și director al tipografiei eparhiale. La prima întâlnire membrii Societății au donat 3 095 de ruble și 3 044 de lei¹⁰⁷. În aceeași zi Comitetul a luat decizia să se facă apel către clericii și poporul Basarabiei în vederea colectării de fonduri pentru distribuirea Noului Testament care venea de la Sankt Petersburg și de la 27 septembrie până la sfârșitul anului 1817 au fost donate 3 824 de ruble și 5 579 de lei¹⁰⁸.

La Sankt Petersburg fuseseră tipărite 5 000 de exemplare ale Noului Testament în limba română și deja începuse tipărirea Bibliei, care urma să aibă un tiraj de 5 000 de exemplare. Pentru comparație se cuvine a menționa că prima ediție a Noului Testament în limba georgiană a fost tipărită în tiraj de 2 000 de cărți¹⁰⁹. Pentru a explica poporului scopul Societății, s-a tradus broșura *Pentru scopul rossieneștei însoțiri a Bibliei și mijloacele spre dobândirea lui*, la tipografia din Chișinău fiind tipărite 2 295 de exemplare ale acesteia¹¹⁰.

În aprilie 1818, în Basarabia au fost aduse 2 295 de exemplare ale Noului Testament în limba română. A fost stabilit prețul unei cărți, luând în calcul și cheltuielile de transport. Astfel, s-a hotărât ca Noul Testament să fie vândut cu 3 ruble și 87 de copeici sau 5 lei și 10 parale¹¹¹. Cartea Sfântă se vindea în clădirea Seminarului și în dugheana negustorului Ciaplîghin, care, fiind unul dintre directorii Filialei Basarabene a Societății Biblice Ruse, s-a oferit să vândă Noul Testament în dugheana sa fără comision¹¹². S-a trimis mai întâi câte un exemplar al Noului Testament fiecărui cleric din Basarabia și, împreună cu acesta, s-au trimis mai multe exemplare preoților, ca să motiveze poporul la cumpărarea Sfințelor Scripturi. Eparhia din Chișinău dădea câte o Biblie și câte un Nou Testament fiecărui preot care se hirotonea.¹¹³ La Iași, prin mitropolitul Grigorie au fost vândute 70 de exemplare timp de 5 luni. În Basarabia directorii filialei, fiind mari demnitari bisericești și civili, i-au impus pe subalterni să cumpere Noul Testament și această silire, ca în

¹⁰⁶ Proestos – călugăr sau preot cu cel mai înalt rang în ierarhia clericilor unei mănăstiri sau ai unei biserici.

¹⁰⁷ A. Балцатеску, *Бессарабское отделение Российскаго библейскаго общества*, în *KEB*, 1872, nr. 8, p. 243.

¹⁰⁸ *Ibidem*, p. 244.

¹⁰⁹ *The Fourteenth Report of the British and Foreign Bible Society*, London, 1818, p. 93.

¹¹⁰ Nicolae Popovschi, *op. cit.*, p. 284.

¹¹¹ A. Балцатеску, *Бессарабское отделение Российскаго библейскаго общества*, în *KEB*, 1872, nr. 11, p. 340.

¹¹² *Ibidem*, p. 341.

¹¹³ Ștefan Ciobanu, *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*, Chișinău, 1992, p. 46.

orice alt lucru, le-a stins oamenilor dorința să cumpere cărțile¹¹⁴. La sfârșitul lunii septembrie a aceluiași an (1818) a fost trimisă la Chișinău o nouă partidă de exemplare ale Sfințelor Scripturi în limbile ebraică, greacă, latină, slavonă, italiană, germană, franceză, armeană și alte limbi, inclusiv câteva exemplare ale Noului Testament în tătară și calmucă¹¹⁵.

Arhiepiscopul Grigorie al armenilor din Basarabia a primit patru exemplare ale Noului Testament în limba turcă și i-a dăruit unul lui Ahmet-Efendi, care a fost comandantul Rușciucului. „Primind cartea, scrie A. Balțatescu, pașa a deschis-o imediat și a citit primul capitol din Evanghelia după Matei. La încheiere, cu lacrimi în ochi, a sărutat cartea, a lipit-o de frunte în semn de reverență și a mulțumit lui Dumnezeu cu voce tare pentru faptul că la anii lui înaintați i-au fost deschiși ochii ca să-L afle pe Dumnezeul adevărat și prin Duhul Sfânt să-L cunoască pe Isus Hristos. Pașa a mai cerut un exemplar al Noului Testament pentru fiul său, ca să cunoască și el din tinerețe calea mântuirii”¹¹⁶.

Pentru adunarea fondurilor de la popor cu scopul răspândirii Bibliei, comitetul filialei de la Chișinău a confecționat opt cupe pentru colectarea banilor. Două au fost instalate în Chișinău, iar restul în cele șase orașe din ținuturi, ca să fie puse zilnic în fața bisericilor. Pe cupe scria: „Pentru răspândirea cărților Sfințelor Scripturi”. Protoiereii aduceau la fiecare patru săptămâni vasele pentru colectarea donațiilor.¹¹⁷ Au contribuit cu donații la activitatea filialei și studenții Seminarului Teologic din Chișinău¹¹⁸. Fiecare student avea o Biblie și cunoștea pe de rost versete din ea. Numai în anul 1819 filiala de la Chișinău a vândut 2 678 de exemplare ale Bibliei și multe au fost donate în Basarabia, Moldova, Muntenia și moldovenilor de peste Nistru¹¹⁹. Comitetul filialei de la Chișinău a hotărât să informeze despre scopurile și activitatea Societății Biblice și în Principatele Române. Pentru aceasta au intervenit la Grigorie, mitropolitul Ierapolei, care locuia la Iași, și pe lângă Pini, consulul general al Rusiei la București, invitându-i să ajute la promovarea Bibliei¹²⁰.

Printr-un ofițer, 160 de deținuți ai închisorii din Bender au cerut Biblia în limba română, rusă și evreiască, trimițând pentru acest scop 25 de ruble adunate de ei. Mitropolitul Ierapolei, Grigorie, în anul 1819 a vândut în Moldova 1 000 de exemplare ale Bibliei în limba română, chiar dacă acolo bântuia ciuma și erau mari restricții de circulație și comunicare.¹²¹ Mitropolitul

¹¹⁴ A. Балцатеску, *Бессарабское отделение Российскаго библейскаго общества*, în *KEB*, 1872, nr. 11, p. 342.

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 341.

¹¹⁶ *Ibidem*, p. 344.

¹¹⁷ *Ibidem*, p. 345.

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 346.

¹¹⁹ Nicolae Popovschi, *Istoria Bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea*, Chișinău, 1931, p. 284.

¹²⁰ *Ibidem*, p. 92.

¹²¹ A. Балцатеску, *Бессарабское отделение Российскаго библейскаго общества*, în *KEB*, 1872, nr. 11, p. 347.

Moldovei, Beniamin, a vândut în Moldova alte 1 050 de Biblii primite de la Filiala Basarabeană a Societății Biblice Ruse¹²².

Șeful vămii din Noua Suliță împreună cu tot personalul au hotărât să doneze 3% din venitul lor pentru scopurile Societății. Veneau donații chiar și din Muntenia. În anul 1822 Filiala Basarabeană număra 457 de membri din toate categoriile sociale. Într-o dare de seamă a filialei se spunea că „nu numai cei vârstnici, dar și copiii râvnesc a se îmbogăți cu știința dumnezeiască. Chiar și cei închiși în temnițe simțeau puterea de har a Cuvântului lui Dumnezeu”. În raport se menționa astfel despre efectul activității acestei filiale asupra locuitorilor Chișinăului: „În mijlocul orașului nostru sunt așa felii de familii, care s-au lepădat de cele înzadarnice cuviințe ale obștiei, de deșertăciune [...] care vremea cea slobodă de îngrijirile vieții o afierosesc cetirii Cuvântului lui Dumnezeu, ce li s-a făcut lor acum înțeles, fiind tălmăcit pre limba cea știută”¹²³. Și altă mărturie din acel raport: „... în mijlocul orașului nostru sunt locuri unde nu de mult se sălășluia nesupunerea și neînfrânarea, dar acum intrăm în locașurile acestea, aflăm acolo Biblia, și vedem o minunată schimbare”¹²⁴.

În anii 1821-1822, colaboratorii SBBS Ebenezer Henderson și John Paterson și secretarul Societății Biblice Ruse Serov au făcut o călătorie prin Crimeea și Rusia de Sud, pentru a studia situația popoarelor din aceste regiuni în vederea traducerii și publicării Sfințelor Scripturi în limbile lor. Gavriil Bănulescu-Bodoni nu mai era în viață și Henderson scria că Societatea Biblică a pierdut în persoana exarhului un „prieten înflăcărat și pasionat”. Lucrările Filialei Societății Biblice de la Chișinău erau conduse de mitropolitul Dumitru Sulima. Henderson relatează că în toată călătoria de la Petersburg până la Chișinău nu întâlnise încă un slujitor mai devotat ca Dumitru Sulima. Aici se cere făcută o paranteză, pentru a menționa că Dimitrie Sulima era ucrainean de origine. A terminat Seminarul Teologic din Poltava, unde l-a avut ca profesor și ca rector pe Gavriil Bănulescu-Bodoni. A fost profesor la același seminar, apoi la o școală de marinari din Nicolaev și în 1811 a fost numit, în urma cererii lui Gavriil Bănulescu-Bodoni, vicar al exarhatului Moldo-Vlahiei. În 1812 a devenit vicar al Mitropoliei din Chișinău, iar din 1821 până în anul morții, 1844, a fost arhiepiscop al Basarabiei. Venind în Basarabia, timp de trei ani a învățat limba română, așa încât apoi a scris multe cărți bisericești în limba română¹²⁵. Printre evanghelici, în afară de pastorul Vasili Pavlov, nu se cunoaște un alt misionar sau slujitor al Evangheliei venit din afară care ar fi învățat limba română cu scop de misiune. Satisfacția colaboratorului Societății Britanice a fost și

¹²² *Ibidem*, p. 347.

¹²³ Nicolae Popovschi, *op. cit.*, p. 285.

¹²⁴ *Ibidem*, p. 286.

¹²⁵ Аркадій Епископъ Аккерманшій, *Отчетъ Миссіонерскаго комитета Кишиневской епархіи за 1894 годъ*, în *KEB*, nr. 16, 1894, p. 479.

mai mare când a văzut suportul pe care îl avea Filiala Societății Biblice de la Chișinău de la arhimandritul Irineu, care era și rectorul Seminarului Ortodox, și de la generalul Inzov, care era guvernatorul Basarabiei. Adunarea consiliului Societății l-a impresionat pe Henderson prin pasiunea și simțul practic de care au dat dovadă cei prezenți când rezolvau problemele puse. Printre membrii comitetului erau arhiepiscopul bisericii armenesti și Daniel, mitropolitul Adrianopolului, care s-a refugiat în Basarabia după ce turcii l-au executat pe patriarhul Constantinopolului, Grigorie. Mitropolitul Daniel a fost transportat timp de trei zile într-un butoi închis până a ajuns pe corabia care urma să vină pe mare în Rusia. Membrii consiliului au ascultat cu atenție raportul Societății Biblice de la Sankt Petersburg, au discutat situația diferitor refugiați din Imperiul Otoman, și când au înțeles că puțini dintre bulgarii refugiați pot citi în limba bulgară, arhiepiscopul armean a propus să fie tipărit Noul Testament în limba turcă cu litere chirilice. Propunerea arhiepiscopului a fost acceptată și s-a hotărât tipărirea Evangheliei după Luca în tiraj de 2 000 de exemplare pentru cei 30 000 de bulgari veniți recent în Basarabia¹²⁶.

După moartea lui Alexandru I, țarul Nicolae I a oprit activitatea Societății Biblice Ruse și, odată cu aceasta, în anul 1826 a încetat și activitatea Filialei Basarabene. Nicolae Popovschi, istoricul Bisericii Ortodoxe din Basarabia, a formulat următoarea concluzie despre activitatea Filialei Basarabene a Societății Biblice Ruse: „Din faptele arătate cu privire la activitatea acestei instituții în Basarabia ajungem la concluzia că ea n-a fost decât un episod în viața bisericească a acestei provincii. Societatea Biblică n-a avut în fond nicio legătură cu interesele eparhiei nou-născute și n-a fost sprijinită în Basarabia decât de persoanele oficiale, cum era, de altfel, și în toată Rusia. Nici nu se putea altminterlea într-o regiune atât de înapoiată în cultură, cum era provincia de la Nistru. Bineînțeles, în asemenea împrejurări, intențiile culturale ale Societății nu puteau lăsa urme însemnate în viața eparhiei. Cu atât mai puțin puteau să provoace mișcări asemănătoare cu acelea ce au avut loc în Rusia. Toată activitatea filialei nu era decât un fapt întâmplător, pornit din afară și desfășurat în eparhia Chișinăului la suprafața vieții. Totuși, acest episod e foarte interesant, fiindcă vedește în chip concret acele resorturi ascunse care puneau în mișcare viața religioasă din Rusia – prin urmare, și cea din Basarabia – și, totodată, descoperă adevăratele scopuri ale stăpânirii țariste, care erau departe de nevoile imediate ale populației române din Oblastea Basarabiei”¹²⁷. Chiar așa să fie cum spune istoricul? Oare eparhia nou-înființată nu avea niciun interes să ofere poporului român și popoarelor din Basarabia Cuvântul lui Dumnezeu în limba vorbită și înțeleasă de ei? Este adevărat că eforturile Societății Biblice Ruse nu au găsit suportul

¹²⁶ E. Гендерсон, *Библейские разыскания и странствия по России*, Санкт-Петербург, 2006, p. 170.

¹²⁷ Nicolae Popovschi, *op. cit.*, p. 92.

poporului, care zăcea în întuneric, dar, totuși, Biblia a ajuns în multe biserici și la multe persoane private. Și care puteau să fie „adevăratele scopuri ale stăpânirii țariste” în activitatea Societății Biblie Ruse decât faptul că a insistat să ajungă la poporul nostru Biblia în limba sa? Are dreptate însă istoricul Nicolae Popovschi când spune că Filiala din Basarabia nu a reușit „să provoace mișcări asemănătoare cu acelea ce au avut loc în Rusia”. Societatea Biblică Rusă a avut un plan de a oferi Biblia în limbile popoarelor, dar puțin a reușit să-i învețe pe oameni să citească.

2.2. Școlile lancasteriene din Basarabia

Autoritățile țariste au depus anumite eforturi pentru a cultiva știința de carte în rândul populației basarabene, care a avut menirea să le ofere oamenilor cunoștințe elementare ca să poată citi și înțelege Biblia. În toată perioada aflării Basarabiei sub stăpânire rusească, au fost puțini slujitori care au promovat învățătura Bibliei în popor și nu a existat un proces de ucenicie în limba română precum au avut coloniștii germani, molocanii, ștundiștii, pașcoviții și baptiștii. Dar nici liderii acestor mișcări evanghelice nu au întreprins acțiuni specifice pentru a începe un proces de propovăduire a Evangheliei și învățare a Bibliei printre români. Credem că mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni a avut dorința sinceră să facă Cuvântul lui Dumnezeu accesibil poporului român și reprezentanților celorlalte popoare aflați în Basarabia și a depus eforturi considerabile în această privință. Aici se cer menționate școlile lancasteriene, prin care s-a făcut încercarea de a oferi învățământul elementar necesar oamenilor ca să poată citi Biblia.

Societatea Biblică Britanică și pentru Străinătate a avut un plan de educare a maselor în vederea citirii și studierii Bibliei. Pentru aceasta au fost promovate școlile lancasteriene, după numele pedagogului englez Josef Lancaster, care le-a înființat pentru educarea fără plată a copiilor săraci¹²⁸. Fondatorii *British and Foreign Society for Education* (Societății Britanice și Străine pentru Educație) l-au ajutat să instituie prima școală după sistemul de învățare reciprocă, prin care elevii nou-veniți învățau de la cei care aveau însușite anumite cunoștințe¹²⁹. Aceste școli au început să activeze în Rusia în anul 1820, la porunca lui Alexandru I. După vizita în Basarabia în anul 1818, Împăratul Alexandru I a avut inițiativa să fie înființate școli lancasteriene și în noua provincie anexată. Prin secretarul său de stat, contele Capo d'Istria, a propus să fie înființate astfel de școli în Basarabia. Pregătirile pentru deschiderea școlilor de învățare reciprocă în Basarabia au durat cinci ani¹³⁰. La 17 martie 1820, guvernatorul plenipotențiar al guberniei Basarabia, generalul Bahmetev, a redactat o adresare mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, prin care solicita „să fie

¹²⁸ Nicolae Popovschi, *Istoria Bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea sub ruși*, Chișinău, 1931, p. 37.

¹²⁹ Valentin Tomuleț, *Basarabia în epoca modernă (1812-1918)*, Chișinău, 2014, p. 560.

¹³⁰ *Ibidem*, p. 561.

ales un funcționar de nădejde care știe limba moldovenească și rusească și, pe lângă el, doi tineri care cunosc, în afară de limba moldovenească, puțin și cea rusească, pentru a-i trimite la Sankt Petersburg, unde ei vor căpăta cunoștințe în metoda Lancaster și se vor ocupa de corectarea tablelor pentru lecții moldovenești, care vor fi tipărite cu litere slavone”¹³¹. Mitropolitul l-a recomandat pe studentul Seminarului Teologic Iacov Hâncu și, ca ajutori ai lui, pe Laurențiu Cunițchi și Teodor Bobeică. Ei au terminat cursurile de la Sankt Petersburg, iar Iacov Hâncu a primit titlul de magistru al metodei Lancaster. Ștefan Margella, funcționar la Ministerul de Externe, a fost însărcinat în 1820 pentru pregătirea materialului didactic și a cărților necesare în limba română care urmau să fie folosite la școlile Lancaster din Basarabia. Laurențiu Cunițchi și Teodor Bobeică, ajunși la Sankt Petersburg, au urmat timp de un an cursuri la Institutul Pedagogic și, în iulie 1821, s-au întors la Chișinău, unde au reluat activitatea la Seminar, deoarece materialele didactice lipseau și școlile lancasteriene nu puteau fi deschise.¹³² La sfârșitul anului 1822 au fost gata tabelele pentru predare și 600 de exemplare au fost editate la Tipografia Duhovnicească din Chișinău, iar tabelele la aritmetică și gramatică au fost aduse de la Sankt Petersburg. Toate tabelele au fost tipărite în limba română¹³³. Atunci arhiepiscopul Dimitrie Sulima s-a adresat Eparhiei cu o circulară în rusă și română. Făcând trimitere la Monarh, D. Sulima scria că în Chișinău, Bender și în alte localități se întemeiază școli pentru copiii basarabenilor, în care aceștia să poată citi Biblia. Copiii vor învăța fără plată, fără cheltuieli pentru cărți, hârtie și alte trebuințe. Scopul școlilor, menționa D. Sulima, era următorul: „copiii foarte lesne, foarte în grabă, cu bunăvoie și cu bucurie se vor învăța a citi, a scrie și a învăța în limba moldovenească și rossienească, cine după cum va voi”¹³⁴. A fost un îndemn din partea autorităților țariste către părinți să-și dea copiii la învățătură, ca să poată citi Biblia și să respecte canoanele BORu.

Vestea despre înființarea școlilor lancasteriene a fost primită cu bucurie peste tot. Teodor Bobeică înștiința populația din Bălți despre planurile de deschidere a școlii și raporta astfel: „Ce entuziasm i-a cuprins pe toți locuitorii când au aflat că eu am sosit pentru instituirea școlii [...] Peste tot se vorbește despre aceasta, peste tot se comentează acest eveniment, pretutindeni se observă recunoștință [...] toți în unanimitate sunt gata să-și dea la școală și pe ultimul fecioraș”. Pentru că erau puțin costisitoare și pentru că ofereau cunoștințele elementare, școlile lancasteriene

¹³¹ Ștefan Ciobanu, *Cultura românească în Basarabia sub stăpînirea rusă*, Chișinău, 1992, p. 133.

¹³² Valentin Tomuleț, *op. cit.*, p. 562.

¹³³ *Ibidem*, p. 563.

¹³⁴ Ștefan Ciobanu, *op. cit.*, p. 169. Autorul a publicat demersul lui D. Sulima în întregime, p. 169-171.

atrăgeau masele largi ale populației¹³⁵. Prima școală lancasteriană a fost deschisă la Chișinău la 7 februarie 1824 și a fost condusă de magistrul Iacob Hâncu. A doua școală a fost înființată la Bender la 13 martie și a fost condusă de Andrei Timoșevski, un absolvent al Seminarului Teologic din Chișinău. La Bălți, școala lancasteriană a fost deschisă la 11 mai și a fost condusă de Teodor Bobeică și tot în aceeași lună, la 26 mai, a fost dat startul școlii din Ismail, condusă de Laurențiu Cunițchi. În decembrie 1824 a fost deschisă a cincea școală cu predare în limba română – la Hotin. Tot în același an a fost deschisă a șasea școală lancasteriană – în colonia bulgară Bolgrad. Despre importanța acordată acestor școli lancasteriene ne vorbește și faptul că 10 % din venitul ce revenea regiunii erau întrebuințate pentru ele. La o lună după deschidere, inspectorul principal al școlilor lancasteriene din Basarabia, I. Ganri, raporta contelui M.S. Voronțov: „Vizitând școlile lancasteriene din Basarabia, am constatat că în școala din Chișinău sunt 168 de elevi, dintre care 28 de ucraineni, 2 ruși, 90 de moldoveni, 16 bulgari, 14 greci, 13 sârbi, 2 polonezi, 2 germani și 1 ungar”¹³⁶. Deci, mai mult de jumătate dintre elevi erau români.

La început predarea în școlile lancasteriene a fost doar în limba română.¹³⁷ În anul 1823 ministrul de interne al Rusiei, contele V.P. Kociubei, a solicitat Împăratului Alexandru I să fie instituită în școlile lancasteriene din Basarabia câte o secție specială, în care copiii de alte naționalități sau moldoveni ce vor dori să poată învăța în limba rusă. Peste un an, guvernatorul M.S. Voronțov a dispus ca în toate școlile din regiune „disciplinele să fie predate, ca regulă și de preferință, pentru toți în limba rusă”, chiar dacă cel mai mare număr îl alcătuiau elevii vorbitori de limbă română.

Așa cum a constatat profesorul Valentin Tomuleț, în anul 1827, în cele cinci școli lancasteriene funcționale învățau 399 de elevi, dintre care 200 erau moldoveni. Școlile nu aveau un număr mare de elevi. La Chișinău învățau 125 de elevi: 93 de moldoveni, 25 de bulgari, 3 ruși, 3 ucraineni și 1 grec. La Bălți erau 81 de elevi: 68 de moldoveni, 8 ruși, 3 sârbi, 1 grec și 1 armean. La Bender erau 79 de elevi: 31 de ucraineni, 22 de moldoveni, 12 ruși, 6 polonezi, 3 bulgari, 3 sârbi și 2 greci. La școala din Ismail, 22 dintre cei 65 de elevi erau ucraineni, după ei urmau 16 moldoveni, 10 ruși, 8 bulgari, 3 greci, 3 armeni, 1 sârb, 1 polonez și 1 german. Cel mai mare număr de ruși erau la școala din Hotin, unde din 50 de elevi 43 erau de naționalitate rusă, 3 elevi erau sârbi, 2 – polonezi, 1 – moldovean și 1 – armean¹³⁸. În anul 1833 numărul elevilor din cele cinci

¹³⁵ Tomuleț Valentin, *Instituirea și activitatea școlilor lancasteriene din Basarabia*. În: Tyragetia. Istorie. Muzeologie. Anuarul Muzeului Național de Arheologie și Istorie a Moldovei. Serie nouă. Vol. VIII (XXIII), nr. 2, Chișinău, 2014, p. 122.

¹³⁶ Valentin Tomuleț, *op. cit.*, p. 126.

¹³⁷ *Ibidem*, p. 124.

¹³⁸ *Ibidem*, p. 127.

școli lancasteriene din Basarabia scăzuse până la 375. În anul 1837 numărul elevilor din Chișinău se ridicase până la 159 din totalul de 380 de elevi din întreaga Basarabie. Peste patru ani s-a înregistrat o scădere bruscă a numărului de elevi în școlile lancasteriene. În 1843 au mai fost deschise școli lancasteriene în Orhei, Soroca și Cahul. Pentru școlile lancasteriene erau închiriate case particulare. Astfel, pentru prima școală lancasteriană din Chișinău a fost închiriată casa lui Vasile Vatavu¹³⁹. Sava Gancea a deschis o școală lancasteriană în casa lui din Bălți¹⁴⁰. Ulterior, succesul școlii din Bălți l-a motivat să-și extindă activitatea și, în anul următor, a depus cerere să înființeze o altă școală lancasteriană în orașul Soroca¹⁴¹. În 1846 a fost întemeiată a doua școală de acest fel în Chișinău.¹⁴²

În școlile lancasteriene s-a predat în română, în rusă, în bulgară și în limbile altor popoare ai căror reprezentanți locuiau în Basarabia. În aceste școli erau primiți copii de diferite confesiuni și din diferite categorii sociale. În anul 1827, din numărul total de 399 de elevi, 105 erau copii de mic-burghezi, 57 – copii de preoți, 49 – copii de militari, 46 – copii de țărani, 35 – copii de nobili, 32 – copii de meșteșugari. La școlile lancasteriene învățau și copii de funcționari, mazili, ruptași, ciobani, bejenari și muzicanți¹⁴³.

În fiecare școală lancasteriană activa câte un profesor, care primea salariu. Elevii erau împărțiți în opt grupe sau clase. În fruntea fiecărei grupe era numit câte un monitor (ajutor al profesorului), ales dintre cei mai buni elevi din clasa a VIII-a. Mai întâi învățătorul învăța bine monitorii, iar apoi aceștia mergeau în clase și transmiteau celorlalți elevi cunoștințele acumulate. Metoda se numea „învățare reciprocă”, pentru că învățătorul le încredința celor mai avansați elevi să transmită cunoștințele către restul elevilor, după ce primeau îndrumări metodice de la profesor și fiind supravegheați de el. Predarea religiei se limita la citirea Bibliei, fără comentarii sau interpretări confesionale. Elevii învățau să citească, să scrie și cele patru operații aritmetice, iar clasele superioare aveau o dată în săptămână lecții de cateheză.

Spre sfârșitul anilor '40 ai secolului al XIX-lea, o parte din școlile lancasteriene din Basarabia, cu excepția celei din Chișinău, s-au transformat în clase pregătitoare pe lângă gimnaziile ținutale, care luau ființă, iar altele s-au contopit cu școli parohiale, care apăruseră în Basarabia¹⁴⁴.

¹³⁹ *Ibidem*, p. 123.

¹⁴⁰ ANRM, fond 6, inventar 8, dosar 96, f. 4.

¹⁴¹ ANRM, fond 6, inventar 1, dosar 1128, f. 1.

¹⁴² Tomuleț Valentin, *Instituirea și activitatea școlilor lancasteriene din Basarabia*. În: Tyragetia. Istorie. Muzeologie. Anuarul Muzeului Național de Arheologie și Istorie a Moldovei. Serie nouă. Vol. VIII (XXIII), nr. 2, Chișinău, 2014, p. 125.

¹⁴³ *Ibidem*, p. 128.

¹⁴⁴ *Ibidem*, p. 135.

2.3. Duhoborii și molocanii

În Rusia țaristă, ortodoxia ocupa o poziție dominantă. În același timp, așa cum a remarcat istoricul englez Orlando Figes, Rusia nu era „tocmai sfântă”¹⁴⁵. Autorul scrie: „Religia țăranilor era departe de creștinismul pedant al clerului; ei amestecau credințele ortodoxe cu superstițiile și cultul păgân, cu magia și vrăjitoria...; analfabet, țăranul obișnuit știa foarte puțin despre Scripturi; „Tatăl nostru” și cele zece porunci îi erau necunoscute...”¹⁴⁶. În plus, tinerii care treceau cu munca și traiul la orașe pierdeau credința în Dumnezeu, considera O. Figes. În Rusia țaristă, în pofida aparenței de dominare totală a ortodoxiei ruse, s-au constituit diverse secte religioase, potrivit Bisericii oficiale. Este suficient să amintim de creștinii ruși de rit vechi (lipoveni), de inochentiști¹⁴⁷, de secta *hlístunî*, din care făcea parte cunoscutul Grigori Rasputin etc.

Duhoborii. Pe la mijlocul secolului al XVIII-lea, în satul Bolshie Prihody din regiunea Harkov a apărut o mișcare religioasă care nega autoritatea soboarelor ecumenice, a sfinților părinți, a ierarhilor și orice formalism religios, pledând pentru închinare în duh și adevăr. În anul 1785 arhiepiscopul de Ekaterinoslav, Amvrosii, i-a numit *duhobori*, adică „cei care luptă împotriva Duhului Sfânt”. Adepților acestei mișcări religioase le-a plăcut denumirea și și-au însușit-o, dându-i sensul de „luptători în duh”, adică „cei care luptă doar cu armele Duhului Sfânt”¹⁴⁸. Pe măsură ce s-a răspândit în diferite părți ale Imperiului Rus, mișcarea duhoborilor a asimilat noi și diferite elemente. Ilarion Pobirohin din gubernia Tambov a introdus dogma conform căreia mântuirea omului vine din cartea vie, nu din cea tipărită (Biblia), și cartea vie, spunea el, sunt duhoborii, căci ei sunt epistole vii ale lui Hristos. Adepții lui Pobirohin nu credeau în divinitatea lui Isus Hristos. Ei recunoșteau inspirația divină a Bibliei, dar încurajau interpretarea alegorică și fiecare lua din Scripturi învățăturile care îi conveneau. Biserica, Cina Domnului și botezul le considerau valabile doar în sens duhovnicesc și nu vedeau necesitatea să fie manifestate în exterior. Toate zilele le considerau deopotrivă. Respingeau jurământul și înrolarea în serviciul militar.

¹⁴⁵ Orlando Figes. *Revoluția rusă. 1891-1924. Tragedia unui popor*, Iași, Polirom, 2016, p. 89.

¹⁴⁶ *Ibidem*, p. 89.

¹⁴⁷ Recent la Chișinău a fost scoasă de sub tipar cartea lui Ioan Preafericitul *Apostolul Creștinismului de foc. Viața sf. Inochentie de la Balta; Scrisori*, Chișinău, 2023, 294 p. Despre starea de spirit din (cel puțin una) din mănăstirile BORu, cea din Muromsk, unde fusese exilat Inochentie (1912), autorul scrie: „Călugării se numeau unul pe altul în glumă «dobitoc sfânt», fumau tabac și umblau cu țigările în dinți prin biserică. Trăgând adânc fumul în piept și scuipând pe jos, treceau la tăierea proscomidiei, iar după treburi se alipeau de vodcă, ca să se încălzească în umezeala nordică. Potirele cu discosii și alte ustensii sacre rămăneau neșterse săptămâni la rând. Numai excremente de muște pe ele erau. Ani la rând călugării nu-și schimbau hainele, nu se spălau, erau ca în niște halate unsuroase, iar uneori chiar în ele și slujeau, și în loc de plânsul de pocăință se auzea râs homeric infernal...” p. 79.

¹⁴⁸ С. Н. Савинский, *История евангельских христиан-баптистов Украины, России, Белоруссии (1867-1917)*, Санкт-Петербург, 1999, p. 44.

Președintele Dumei de Stat, N.A. Homiakov¹⁴⁹, după ce a locuit puțin timp printre duhobori, i-a caracterizat ca fiind oameni sinceri, fără viclenie, blânzi, care se îngrijesc mult de nevoile altora. La început autoritățile țariste nu i-au împiedicat pe duhobori, dar apoi au declanșat multe și mari prigoane împotriva lor: erau bătuți, arestați, trimiși la ocnă, exilați etc. Împăratul Alexandru I a avut o atitudine blândă față de ei și în timpul domniei lui au încetat persecuțiile. Țarul a dat ordin ca toți duhoborii să fie mutați în regiunea Melitopol, pe malul râului Molochnaya. După domnia lui Alexandru I, persecuțiile împotriva duhoborilor au fost reluate cu o mai mare amploare, așa că o mare parte din ei au fost nevoiți să se refugieze în Canada, unde aveau libertatea închinării.

Molocanii. Născut din părinți molocani și crescut în mijlocul lor, marele predicator baptist rus Vasilii Pavlov scria că „molocanii sunt secta cea mai apropiată de protestanți, care, asemenea quakerilor,¹⁵⁰ resping botezul în apă și Cina Domnului”¹⁵¹.

Încă la începuturile mișcării duhoborilor, la comunitatea a aderat lor un țăran ortodox pe nume Simeon Uklein. Acesta a devenit ginerele lui Ilarion Pobirohin, dar după cinci ani a condamnat învățătura socrului său și s-a desprins cu un grup de duhobori. Principalul motiv al conflictului a fost atitudinea diferită față de Sfintele Scripturi. Pobirohin le interzicea duhoborilor să citească Biblia, spunând că le dă oamenilor multă bătaie de cap. Simeon Uklein, dimpotrivă, învăța că trebuie să fie considerat adevăr doar ce este scris în Biblie, iar restul sunt invenții omenești. În felul acesta Simeon Uklein a respins doctrina de bază a duhoborilor despre iluminarea internă, de care aceștia se conduceau în luarea deciziilor de doctrină. El nu nega factorul iluminării interne, dar spunea că aceasta trebuie să fie verificată cu învățătura Bibliei¹⁵². În anul 1785, preoții consistoriului duhovnicesc din Tambov i-au numit pe adepții lui Simeon Uklein *molocani* (de la rusescul *молоко* [moloko] – lapte), pe motivul că ei consumau lapte în timpul postului. Molocanilor le-a plăcut și și-au însușit numele acesta, motivând că învățătura lor este „laptele duhovnicesc” despre care scrie Apostolul Petru în prima sa epistolă (1 Petru 2:2). Ei înșiși se numeau *creștini spirituali* și învățau că Hristos a întemeiat Biserica, care era alcătuită inițial din apostoli și toți cei care au crezut în El. Molocanii afirmă că Biserica adevărată a existat până la soboarele ecumenice, iar apoi învățătorii bisericii au introdus elemente și învățături păgâne. Astfel, conform învățăturii molocanilor, acum Biserica este alcătuită doar din creștinii spirituali care urmează învățătura Evangheliei. Pentru desăvârșire duhovnicească sunt date darurile Duhului Sfânt, dar nu prin semne vizibile, ci spirituale. Negau botezul cu apă, considerând drept botez

¹⁴⁹ Homiakov Nicolai Alexeevici (1850-1925), președintele Dumei a III-a de Stat (1907-1910).

¹⁵⁰ Un grup creștin din Anglia, care a apărut în secolul al XVIII-lea sub conducerea lui John Fox. Ei respingeau ritualurile externe și preoția sacramentală, insistând asupra călăuzirii complete de la Duhul Sfânt.

¹⁵¹ *Альманах по истории русского баптизма*, Санкт-Петербург, 2006, p. 194.

¹⁵² *Ibidem*, p. 48-49.

duhovnicesc învățarea Cuvântului lui Dumnezeu, pocăința și iertarea păcatelor. Respingeau Cina Domnului, zicând că adevărata împărtășanie este să primești învățătura lui Hristos și să faci voia Lui. Mai învățau că biserica nu are nevoie de preoți, pentru că noi avem un singur Mare Preot – Hristos. Pe Maica Domnului și apostoli îi considerau sfinți, dar nu acceptau rugăciunea către ei. La serviciile divine puteau să citească și nouă capitole din Biblie, cântându-le și apoi se rugau pe genunchi, citind sau rostind pe de rost alte nouă capitole din Biblie. Un scriitor rus spunea că sunt cei mai inteligenți dintre toți țărani¹⁵³. Molocanii au fost primii țărani ruși care s-au asociat pe bază de credință după ce au descoperit pentru ei principiul *Sola Scriptura*, conform căruia Biblia deține unica și cea mai mare autoritate în materie de credință¹⁵⁴.

Autoritățile nu au făcut diferență între molocani și duhobori, prigonindu-i în aceeași măsură, până când în anul 1805 reprezentanții molocanilor au prezentat Senatului învățătura lor și au cerut libertate religioasă și încetarea persecuțiilor. Ei raportau că, atunci când erau găsiți citind Biblia prin case, erau pârâți de preoți, arestați și bătuți fără milă, prinși în fiare și cătușe și aruncați în închisori, unde erau legați în lanțuri la pereți și ținuți fără mâncare. Alții erau aruncați în gropi, făcuți șerbi și impuși să lucreze fără mâncare în timp ce erau bătuți zilnic. Bătrânii erau exilați, tinerii trimiși forțat în armată, iar copiii mici luați cu sila de la mame și dați în robie¹⁵⁵. În anul 1805, pe timpul Împăratului Alexandru I, molocanii au primit permisiunea să predice învățătura lor pe tot întinsul Rusiei¹⁵⁶. Autoritățile i-au încurajat să se așeze cu traiul pe teritoriile nepopulate.

Spre sfârșitul secolului al XIX-lea, o mare parte din molocani au devenit bapțiști. În regiunea Tambov s-a înregistrat un număr de 30 000 de bapțiști convertiți dintre molocani¹⁵⁷. La începutul secolului al XX-lea se estima un număr de 2 000 000 de molocani în Imperiul Rus¹⁵⁸. Răspândirea molocanilor a scăzut enorm după apariția bapțiștilor. Conform istoricului basarabean Ștefan Ciobanu, de la apariția misionarilor, bapțiști molocanii și celelalte secte nu au mai crescut și au fost sortite la dispariție¹⁵⁹.

Venirea și așezarea molocanilor în Basarabia. În Basarabia autoritățile au manifestat o atitudine mai tolerantă; aici s-au mutat cu traiul nu doar credincioși ortodocși de rit vechi, ci și reprezentanți ai diferitor curente religioase, care, în mare parte, erau ruși de naționalitate. Ca rezultat, această regiune a devenit unul din cele mai mari centre ale Imperiului Rus unde trăiau

¹⁵³ R. S. Latimer, *Under Three Tsars. Liberty of Conscience in Russia. 1856-1909*, London, 1909, p. 39.

¹⁵⁴ Иоанн Петрович Дик, *У колыбели братства*, Steinhagen: Samenkorn, 2017, p. 86.

¹⁵⁵ *Духовный христианин*, 1906, nr. 1, p. 12.

¹⁵⁶ С. Н. Савинский, *op. cit.*, p. 50.

¹⁵⁷ С. Маргаритовъ, *Третий всероссийский миссионерский съездъ въ г. Казани*, în *КЕВ*, nr. 21, 1897, p. 598.

¹⁵⁸ Albert W. Wardin Jr., *On the Edge. Baptist and Other Free Church Evangelicals in Tsarist Russia, 1855-1917*, Oregon, 2013, p. 455.

¹⁵⁹ Ștefan Ciobanu, *Basarabia*, Chișinău, 1926, p. 1936.

ortodocși de rit vechi și reprezentanți ai altor curente religioase. Molocanii au populat mai mult ținuturile din sudul Basarabiei, pentru că, la venirea lor, în nord nu mai existau pământuri libere¹⁶⁰. Primii molocani au venit în orașul Akkerman la sfârșitul secolului al XVIII-lea, dar cei mai mulți au venit în primii ani după anexarea Basarabiei la Rusia.¹⁶¹ Un număr considerabil de molocani au venit din Moscova în timpul devastării acesteia de către Napoleon în 1812.¹⁶² Ajunși în Basarabia, în căutarea unui loc de așezare obișnuiau să treacă prin diferite localități, având perioade scurte de ședere, până găseau un loc stabil. Iată un exemplu: molocanul Andrei Strogov s-a născut în anul 1799 în orașul Moscova din părinți molocani. De la Moscova a venit cu părinții și a locuit la Nicolaev timp de doi ani, apoi a trecut la Ismail, unde a trăit aproape patru ani. După aceea tatăl său a trecut peste Dunăre, iar el a plecat la Odesa și după aproximativ alți patru ani a mers în localitatea Hâncești, unde a locuit doi ani și s-a căsătorit cu molocana Ana din Bender. Din Hâncești s-a mutat la Chișinău. La ai săi 27 de ani, Andrei schimbase șase locuri de trai: Moscova, Nicolaev, Ismail, Odesa, Hâncești și Chișinău¹⁶³.

Prima mențiune despre molocanii din Basarabia datează din anul 1819, când șeful poliției din Bender a raportat autorităților despre depistarea lor în oraș¹⁶⁴.

Mai ales în prima jumătate a secolului al XIX-lea, autoritățile eparhiale îi considerau pe molocani drept cea mai periculoasă sectă și foloseau împotriva lor convorbiri religioase. Această sarcină era încredințată anumitor clerici. Pentru că dezbaterile teologice nu au adus rezultatele așteptate, persecutorii au folosit aparatul de stat pentru a opri și înăbuși noua mișcare evanghelică. Dimitrie Sulima a încercat să poarte convorbiri religioase cu molocanii în vederea convertirii lor, dar fără succes.

La începutul secolului al XX-lea, molocanii reprezentau mișcarea religioasă cea mai numeroasă¹⁶⁵. Cea mai mare comunitate a molocanilor era în Bender: împreună cu molocanii din satele din jur întruneau peste 600 de persoane. În Chișinău erau 400 de molocani, în Cetatea Albă – 200, în Tatarbunar – 7, iar în satele Cișmele și Spasskoe – 300. Toți erau adepți ai lui Simeon Uklein; fiecare comunitate avea casă de rugăciune și conducătorii săi¹⁶⁶. Misionarii ortodocși raportau spre sfârșitul secolului al XIX-lea că molocanii erau în relații prietenești cu ortodocșii,

¹⁶⁰ В. С. Зеленчук, *Население Бессарабии и Приднестровья в XIX в.*, Кишинев, 1979, p. 175.

¹⁶¹ Л. С. Берг, *Бессарабия. Страна, люди, хозяйство*, Петроград, 1918, p. 122.

¹⁶² Gheorghe Enache et al., *La frontiera civilizațiilor. Basarabia în context geopolitic, economic, cultural și religios*, Galați, 2011, p. 53.

¹⁶³ I. Gumenăi, *Molocanii din Basarabia. Originile și componența etnică*, Archiva Moldaviae, 2009, Vol. 1, p. 47.

¹⁶⁴ *Ibidem*.

¹⁶⁵ Геромонахъ Димитрій, *Отчетъ противосектантскаго миссионера Кишиневской епархии за 1900 годъ*, în *КЕВ*, 1901, nr. 16, p. 484.

¹⁶⁶ *Ibidem*.

participau la discuții particulare cu misionarii ortodocși, își lăsau copiii să învețe la școlile parohiale împreună cu copiii ortodocșilor și nu făceau propagandă în mediul populației ortodoxe autohtone din Basarabia. Un misionar ortodox antisectar îi punea în contrast pe molocani cu ștundiștii și bapțiștii, care erau mult mai perseverenți în misiune¹⁶⁷.

La 17 aprilie 1906 țarul Nicolae al II-lea a oferit prin lege libertate religioasă tuturor supușilor. Asemenea celorlalte confesiuni, molocanii au profitat relativ de această libertate, mai ales că atunci se împlineau 100 de ani de când Țarul Alexandru I oprise persecuțiile împotriva lor. Aleksandr Prohanov a fondat revista *Духовный христианин* (*Creștinul spiritual*), dar mai întâi a trimis tuturor comunităților de molocani din Rusia programul revistei și invitația să se aboneze. La 8 noiembrie 1905, Nikifor Vasilievici Rahmanov, învățătorul comunității din Chișinău, a trimis o scrisoare fondatorilor ca să-și exprime bucuria sa și a întregii comunități, rugând să le fie trimisă revista cu opțiunea de a plăti în rate pentru abonament, deoarece mulți membri ai comunității trăiau în sărăcie.¹⁶⁸ Peste doi ani, în 1907, Mihail Fiodorovici Ivanov din Chișinău scria că citește cu plăcere revista la care era abonat și că fratele său, care își făcea serviciul militar în Varșovia, oricând o primea, o dădea ostașilor și ofițerilor să citească. Putem presupune că acest frate al lui Mihail Ivanov era Andrei, care urma să devină pionierul bisericii baptiste din Chișinău.¹⁶⁹ Revista *Duhovnyi hristianin* intenționa să asigure comunicarea dintre molocanii din întreaga Rusie și pe paginile ei se țineau dezbateri teologice din interiorul comunității molocanilor, dar și cu celelalte confesiuni, dintre care bapțiștii predominau; dezbaterile se țineau mai ales în ceea ce privește botezul prin credință, pe care molocanii îl considerau a fi doar o alegorie. Materialele erau bogate și diverse. O ediție putea avea până la 80 de pagini. Simeon Rahmanov, conducătorul molocanilor din Chișinău, a purtat o dezbatere teologică prin articolele publicate în revistă, căutând să argumenteze că învățăturile Bibliei despre a doua venire a lui Hristos, despre pământul nou și cerul nou și despre împărăția de 1 000 de ani trebuie înțelese doar în sens alegoric. G. Antifeev l-a contrazis dur, până acolo că l-a numit „nebulă” pentru astfel de învățături¹⁷⁰.

În anul 1905 molocanii din toată Rusia au convocat un mare congres în satul Astrahanka din gubernia Taurida. La acest eveniment Basarabia a fost reprezentată de Grigore Kovaliov din Cișmele și de Nikifor Rahmanov din Chișinău, iar din Tulcea a venit un grup mai mare.¹⁷¹ În timpul congresului s-a făcut un serviciu comun, la care au participat 7 000 de oameni. Cu prilejul acestei sărbători, frații Vasile și Piotr Kurianov din satul Astrahanka au sacrificat 1 200 de oi

¹⁶⁷ *КЕВ*, 1895, nr. 17, p. 324.

¹⁶⁸ *Духовный христианин*, nr. 2, 1906, p. 61.

¹⁶⁹ *Духовный христианин*, 1907, nr. 12, p. 44.

¹⁷⁰ *Духовный христианин*, 1908, nr. 12, p. 29.

¹⁷¹ *Духовный христианин*, nr. 3, 1906, p. 36.

pentru pregătirea bucatelor¹⁷².

Comunitatea molocanilor din Basarabia a mers în descreștere și în anul 1926 constituia aproximativ 120 de familii. În județul Chișinău erau 29 de familii, în comuna Cișmele – 82 de familii, în satul Spasskoe (jud. Cetatea Albă) erau 15 molocani¹⁷³. Molocanii care locuiau în alte localități se aflau sub conducerea liderilor uneia dintre cele patru comunități majore din țară: Chișinău, Bender, Akkerman și Cișmele. Molocanii din Basarabia comunicau suficient unii cu alții și cu confrății de confesiune din alte regiuni ale Rusiei¹⁷⁴. Sursele istorice ne oferă mai multe detalii despre fiecare din cele patru comunități ale molocanilor din Basarabia.

Molocanii din Akkerman. Orașul Akkerman este prima localitate din Basarabia unde au venit și s-au așezat molocanii încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Dintr-un raport al poliției aflăm că spre sfârșitul anului 1826, în orașul Akkerman exista o comunitate de molocani alcătuită din 16 familii. La 3 martie 1833 poliția orașului a înaintat un raport către procurorul general al Basarabiei, prin care se comunica că molocanul Fiodor Nemoleaca agita populația pentru a atrage ortodocșii de partea învățăturii pe care o urma.¹⁷⁵ Anton Koșelev a dorit să învețe carte de la Fiodor Nemoleaca, apoi a părăsit credința ortodoxă și a aderat la cea a molocanilor. Soția și copiii lui au rămas ortodocși. El era angajat la Efim Dimitriev, care a raportat poliției despre aceasta, spunând că Anton Koșelev impunea membrii familiei să abandoneze credința ortodoxă și să devină „creștini duhovnicești”¹⁷⁶.

În anii 1830-1850 molocanii din Akkerman au fost persecutați deopotrivă cu cei din Bender și Chișinău, suferind întemnițare, confiscarea averilor și exilul în Caucaz. În anul 1834, din Akkerman au plecat Grigore Voronin și Ivan Petrov, care s-au oprit în satul Voronțovka din gubernia Erevan¹⁷⁷. Tot pe la acea vreme au plecat și molocani din Ismail. În anul 1851 molocanul Prohor Timoșin a avut îndrăzneala să adreseze o cerere general-gubernatorului Mihail Voronțov ca molocanilor să le fie permisă închinarea și oficierea serviciilor divine conform cerințelor cultului lor. Timoșin scria că la acea vreme în Akkerman locuiau 20 de familii de molocani¹⁷⁸. Cererea lui Timoșin nu a primit aviz pozitiv¹⁷⁹.

În anul 1903 comunitatea molocanilor din Akkerman era condusă de Ivan Andreevici

¹⁷² *Духовный христианин*, nr. 3, 1906, p. 38.

¹⁷³ Nicolae M. Enea, „Culte”, in *Basarabia*, monografie sub îngrijirea lui Ștefan Ciobanu, Chișinău, 1926, p. 326.

¹⁷⁴ *Иеромонахъ Димитрій*, „Отчетъ противосектантскаго миссионера Кишиневской епархii за 1900 годъ”, КЕВ, 1901, nr. 16, p. 485.

¹⁷⁵ I. Gumenăi, *op. cit.*, p.

¹⁷⁶ *Ibidem*.

¹⁷⁷ ANRM, fond 6, inventar 8, dosar 450, f. 293.

¹⁷⁸ ANRM, fond 6, inventar 8, dosar 879, f. 2.

¹⁷⁹ ANRM, fond 6, inventar 8, dosar 879, f. 10.

Aleksandrov, care era descris de un misionar ortodox ca fiind „un om bun, foarte religios, dar fără caracter, căci nu avea influența potrivit poziției pe care o deținea”. În acea perioadă molocanii din Cetatea Albă erau influențați de învățătura lui Lev Tolstoi și de învățătura baptiștilor¹⁸⁰. În urma influenței baptiste, o mare parte dintre molocani recunoșteau necesitatea botezului, a hirotonisirii și a celebrării Cinei Domnului¹⁸¹.

Molocanii din Bender. Comunitatea molocanilor din Bender a fost cea mai numeroasă și prima care a intrat în vizorul autorităților. Prima mențiune scrisă despre prezența molocanilor în Bender datează din anul 1819, când șeful poliției orașului Bender a trimis o scrisoare către împuternicitul plenipotențiar al Basarabiei, în care se arăta că în acest oraș au fost depistați reprezentanți ai duhoborilor, despre care spunea că mai sunt numiți și molocani. În urma anchetei întreprinse de poliție, s-a constatat că Boris Lebedev și soția sa Anastasia s-au convertit de la religia ortodoxă la noua credință după ce au purtat discuții cu Sokolov, un creștin duhovnicesc, care era reprezentant al Societății Biblice și care a venit în oraș pentru împărțirea Bibliilor și a Noului Testament¹⁸². În același an a fost prezentat autorităților un raport cu o listă cu 5 familii și 3 burlaci care făceau parte din secta molocanilor. Raportul furnizează informații cu privire la originea fiecărui cap de familie. Ignat Sokolov a fost născut în familie de molocani în gubernia Moscova și venise în Basarabia cu 10 ani mai înainte, adică în 1809, înainte de anexarea regiunii. Tot din regiunea Moscova și tot în 1809 au venit la Bender, cu familiile lor, și molocanii Maxim Sokolov, Leon Sokolov și Nikifor Sokolov. Ei se ocupau cu agricultura și, ocazional, cu alte meserii. Burlacul Simion Iziumov era originar din gubernia Saratov și venise în Basarabia în 1811. Tot în 1811 venise din gubernia Moscova, satul Kolomenka, Danilo Orehov. Doar Mihailo Pankratov venise din teritoriile supuse Imperiului Otoman în anul 1815¹⁸³. În baza acestui raport, putem concluda că primii molocani au venit din guberniile Moscova și Saratov și s-au așezat cu traiul în Bender în anul 1809.

Peste doi ani poliția orașului a întocmit din nou o listă a molocanilor, din care aflăm că în Bender în anul 1821 locuiau 42 de molocani (22 de femei și 20 de bărbați), dintre care 27 erau veniți din gubernia Moscova, 8 din gubernia Tambov, 4 din gubernia Reazani și câte unul din gubernia Tula, orașul Ekaterinoslav și orașul Odesa. Cu prilejul convertirii lui Boris și a Anastasiei Lebedev de la credința ortodoxă la cea a molocanilor, judecata a interzis molocanilor ieșirea din

¹⁸⁰ *Сектантство и противосектантская миссионерская деятельность въ Кишиневской епархіи въ 1903 году*, în *KEB*, 1904, nr. 5, p. 3.

¹⁸¹ *Ibidem*, p. 4.

¹⁸² ANRM, fond 2, inventar 1, dosar 620, f. 1.

¹⁸³ I. Gumenâi, *Molocanii din Basarabia. Originile și componența etnică*, Archiva Moldaviae, 2009, Vol. 1, p. 48.

oraș.¹⁸⁴ Din această cauză, molocanii din Bender, ajunși în mare sărăcie și lipsă, au adresat o scrisoare consilierului guvernatorului Catacazi și au cerut permisiunea ca cel puțin un membru din familie să poată ieși din oraș pentru a găsi de lucru și a putea întreține familia¹⁸⁵. După cereri repetate, peste aproape doi ani, molocanii au primit acordul lui Catacazi pentru ieșirea temporară din oraș.

În anul 1901 liderul comunității din Bender era un bătrân de 90 de ani pe nume Filat Maximovici Sokolov, un om simplu, cu puțină carte, dar cu inimă bună. Peste doi ani, lider a devenit Egor Grigorievici Sokolov, care avea 60 de ani și era descris de misionarul ortodox ca fiind „bun la suflet și fără viclenie”¹⁸⁶. Fratele său, Iakov Grigorievici Sokolov, era un alt conducător al molocanilor din Bender, respectat pentru caracterul său exemplar, o viață trăită la cele mai înalte standarde morale și, în special, pentru cunoștințele din Sfintele Scripturi, care ieșeau în evidență când purta dezbateri teologice cu misionarul ortodox care solicita aceste dezbateri¹⁸⁷. De remarcat că toate aceste calificative erau date de misionarul ortodox care lupta împotriva molocanilor, dar care era impresionat de caracterul liderilor lor spirituali.

La îndemnul guvernatorului, șefii secțiilor județene de poliție au invitat în anul 1908 pe liderii confesiunilor, ca să le amintească încă o dată despre libertățile primite prin legea despre toleranța religioasă din 1906 și posibilitatea de a-și înregistra comunitățile. Molocanii din Bender, în număr de 63 de persoane, au depus o cerere pentru înregistrarea comunității¹⁸⁸. Autoritățile au verificat cazierile juridice și dintre toți molocanii care au semnat cererea doar doi fuseseră judecați. Ilia Sokolov, la momentul depunerii cererii, era încă întemnițat la închisoarea din Bender, pentru că a distribuit printre ostași „literatură ilegală”¹⁸⁹. Evident că aceasta s-a întâmplat înainte de anul 1906, când a fost emisă legea despre toleranța religioasă, dar faptul că Sokolov era încă în temniță este o dovadă că legea nu s-a răspândit la nivel local asupra celor întemnițați pentru cauze religioase. Ivan Semionovici Sokolov a fost ales prezbiter al adunării și a fost confirmat de autorități¹⁹⁰. De menționat că în anul 1913, din cei 10 membri aleși ai comitetului comunității molocane din Bender, 7 purtau numele de familie Sokolov¹⁹¹.

În anul 1910 cercul tinerilor molocani din Bender au cerut bătrânilor „să-i îndrepte în

¹⁸⁴ ANRM, fond 2, inventar 1, dosar 620, f. 1.

¹⁸⁵ ANRM, fond 2, inventar 1, dosar 620, f. 59.

¹⁸⁶ *Сектантство и противосектантская миссионерская деятельность въ Кишиневской епархіи въ 1903 году*, în *KEB*, 1904, nr. 5, p. 3.

¹⁸⁷ *Иеромонахъ Димитрій, Отчетъ противосектантскаго миссионера Кишиневской епархіи за 1900 годъ*, în *KEB*, 1901, nr. 16, p. 485.

¹⁸⁸ ANRM, fond 6, inventar 18, dosar 53, f. 1.

¹⁸⁹ ANRM, fond 6, inventar 18, dosar 53, f. 2.

¹⁹⁰ *Ibidem*, f. 24.

¹⁹¹ *Ibidem*, f. 72.

învățătură” și pentru aceasta se adunau în fiecare seară în număr de peste 200 de persoane. De la ora 16.00 până la 19.00 veneau la adunare, ca să primească învățătură de la bătrâni. Până atunci, unii dintre acei tineri mergeau la teatru, dar cei mai mulți jucau cărți, petreceau nopțile în beții, cântări vulgare, petreceri care se lungeau toată noaptea și apoi, a doua zi, dormeau până la prânz, ca să bea iar pentru mahmureală când se trezeau. Așa era descrisă viața tinerilor molocani din Bender până la începerea acestui cerc de tineri¹⁹². Este de remarcat faptul că tinerii au devenit conștienți de declinul lor spiritual și au cerut să fie învățați din Biblie, fiind gata să vină în fiecare seară pentru trei ore de studiu.

Comunitatea molocanilor există și azi în orașul Bender și întrunește un număr mic de oameni. La sfârșitul anului 2018, aceasta număra 14 credincioși¹⁹³.

Molocanii din Chișinău. Prima mențiune despre prezența molocanilor în orașul Chișinău se găsește într-un raport al poliției din anul 1825, în care sunt trecuți într-o listă membrii comunității lor din oraș. Aceasta era alcătuită din următoarele patru familii: Piotr și Ana Bokaciov, Timofei și Pelagheia Harlamov, Andrei și Ala Strogov, Taras și Ana Suvorov¹⁹⁴. În august 1826, după un raport al poliției, în fața Guvernului au fost interogați mai mulți molocani din Chișinău. Vasili Golubov, în vârstă de 29 de ani, a spus că s-a născut în orașul Moscova din părinți molocani. Împreună cu tatăl și cu fratele lui mai mic Leon au plecat din Moscova în timpul devastării orașului de către francezi și au venit la Akkerman, unde au locuit mai puțin de un an, apoi s-au mutat la Chișinău, unde s-au stabilit cu traiul (cu aproximație, în anul 1813 sau 1814)¹⁹⁵. În timpul aflării scurte de un an la Akkerman, Vasili a cunoscut-o pe soția lui, Vasilisa, care pe atunci avea 16 ani. Ea a spus că s-a născut în orașul Akkerman, după ce părinții ei au venit din orașul Moscova. Mărturia Vasilisei Golubov arată că molocanii au început să-și găsească refugiu în Basarabia încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea¹⁹⁶. În luna septembrie a anului 1826, poliția din Chișinău a întocmit un raport lung și detaliat despre molocanii din oraș și a hotărât exilarea lor în orașul Alexandrov din regiunea Caucaz¹⁹⁷. În acel protocol este prezentată istoria fiecărui membru al comunității de molocani din Chișinău și cum a venit aici din Moscova sau din Tambov. Ajunși în Basarabia, cei mai mulți dintre ei se opreau la Akkerman, apoi de acolo mergeau la Ismail, Bender, Hâncești și Chișinău. Molocanii erau în continuă mișcare. Căsătoriile se făceau între reprezentanții

¹⁹² *Молоканин*, 1910, nr. 8-9, p. 87.

¹⁹³ Vitalie Marian, *Cine sunt molocanii? Interviu cu Alexandru Barcari*, în *Moldova creștină*, nr. 39 (85), 2 noiembrie 2018, p. 6.

¹⁹⁴ I. Gumenăi, *Molocanii din Basarabia. Originile și componența etnică*, *Archiva Moldaviae*, 2009, Vol. 1, p. 49.

¹⁹⁵ *Ibidem*.

¹⁹⁶ *Ibidem*.

¹⁹⁷ ANRM, fond 2, inv. 1, d. 1071, f. 37.

comunității lor. Comunitatea creștea și pe seama localnicilor care se converteau. Guvernatorul Basarabiei a dat ordin să fie eliberați imediat toți molocanii și să fie scoși de sub urmărire penală¹⁹⁸. De asemenea, a fost anulată exilarea lor.

În anul 1833 mai mulți molocani din Chișinău au fost expulzați în Transcaucazia.¹⁹⁹ Și în anul următor au continuat expulzările. După ce a primit la 1 mai 1834 pașaportul de expulzare, molocanul Stepan Egorov, ca să evite persecuțiile, a ales să treacă la ortodoxie. Pentru aceasta a adresat o scrisoare țarului Nicolai I. La începutul scrisorii, scrie că, în anul 1834, printre alți locuitori din Chișinău, „a arătat și el dorință” să se mute cu traiul în Transcaucazia și a primit de la guvernator pașaport, dar nu a putut pleca din pricina că s-a îmbolnăvit. Apoi, scria că s-a îmbunătățit puțin starea sănătății lui, dar tot nu va putea pleca și, cu prilejul acesta, a considerat că este bine „dintr-o dorință aprinsă” să părăsească „secta molocană” și să se alipească de biserica ortodoxă și astfel „să rămână pentru totdeauna a fi locuitor al orașului Chișinău”. Mai mult decât atât, conform unei legi din 20 octombrie 1830, reprezentanții altor confesiuni care se converteau la biserica ortodoxă primeau dreptul să rămână cu traiul în guberniile interne ale Rusiei și pentru trei ani erau scutiți de impozite. Dar chiar și așa numărul celor care au cedat în fața persecuțiilor a fost mic. Molocanii de pe întreg teritoriul Basarabiei erau încontinuu urmăriți și persecutați. Din 1840 până în 1846 s-au pus mari presiuni asupra lor și mulți dintre ei au fost exilați în Transcaucazia.

La început erau aduși în fața ierarhilor ortodocși și se puneau presiune asupra lor, ca să renunțe la convingerile molocane și să se alipească la „credința adevărată ortodoxă”. Molocanii rămâneau neclintiți în convingerile lor religioase și numărul celor care cedau presiunilor era foarte mic. Ca să scape de persecuții și de exil, molocanii trebuiau încontinuu să-și schimbe locul de trai sau chiar numele. Mulți dintre ei aveau nume duble. Poliția îi aducea cu forța pe molocani la preotul local, ca să fie „îndreptați” în credință. Molocana Parascovia Andreeva din Bender a fost luată de poliție și adusă la preot când soțul ei, Ivan, era plecat de acasă. Ea nu a renunțat la convingerile ei religioase. Când a venit soțul ei, a fost supus și el aceleiași proceduri, dar a rămas tare în credința molocanilor. Atunci au fost trimiși la Consistoriul din Chișinău, ca să fie supuși altor presiuni „teologice” să renunțe la credința lor²⁰⁰. După ce ierarhii ortodocși au considerat că „argumentele” lor s-au epuizat, Andrei și soția lui au fost dați pe mâna poliției și a judecății. Andrei a fost recrutat forțat în armată. Casa și vaca au fost apreciate cu 25 de ruble și vândute forțat de autorități, iar Parascovia împreună cu trei fete necăsătorite și fiul mai mare, recent căsătorit, cu

¹⁹⁸ *Ibidem*, f. 55.

¹⁹⁹ Nicolae Popovschi, *op. cit.*, p. 107.

²⁰⁰ ANRM, fond 6, inv. 17, d. 32, f. 205.

familia lui au fost toți exilați în Transcaucazia²⁰¹.

Să urmărim un exemplu. În toamna anului 1845, autoritățile țariste au hotărât ca un mare număr de molocani să fie mutați cu forța în Transcaucazia. Constantin Ivanov urma să fie ținut mai întâi în temniță pentru un an, deoarece în casa lui s-au făcut adunări ale molocanilor²⁰². Inițial, autoritățile le-au făcut molocanilor din Basarabia propunerea să se mute cu traiul în orașul Lenkoran din Transcaucazia. În localitatea Șabo și în așezarea Popușoi erau comunități de moldoveni molocani. Ei au fost printre primii care au primit această ofertă și au ales să se mute cu traiul în Lenkoran²⁰³. Printre primii molocani care au ales să se mute cu traiul în Transcaucazia în anul 1846 au fost și membrii comunității moldovenești Vasile Cebotarev și Grigore Vranțov. Numele de familie puteau să fie rusificate, cum se obișnuia și în timpul Uniunii Sovietice, dar toate documentele atestă că acești doi molocani au ținut de comunitatea moldovenilor.²⁰⁴ După ei au urmat molocanii din comunitățile de velicoruși și maloruși (ucraineni). Molocanii din Bender au ales să se mute în orașul Anapa²⁰⁵. Ajunși la fața locului, credincioșii au rămas dezamăgiți. Molocanii Nicolae Gurski, Tatiana Tihonova și Ilia Volkov, când au ajuns în orașul Tiflis, au și depus cerere să se întoarcă în Basarabia, chiar dacă erau obosiți de drumul lung²⁰⁶.

Ordinele emise de guvernatorul Basarabiei Pavel Fiodorov scot la iveală compasiunea lui pentru molocanii persecutați și eforturile de a-i scoate de sub aceste persecuții. În anul 1849 a ordonat clasarea tuturor dosarelor ce țineau de urmărirea molocanilor²⁰⁷, iar în anul 1850 a dat un ordin ca fiicelor molocanului Ivan Andreev din Bender să le fie permis să locuiască împreună cu tatăl lor, căci, fiind toți în Transcaucazia, nu le era îngăduit să locuiască împreună²⁰⁸. Poliția însă nu se conforma. În anul următor au găsit pe unii refugiați, cum ar fi soția lui Ivan Șliuhin, care se refugiase la Odesa, și căutau să reia persecuțiile împotriva ei²⁰⁹. Cei mai mulți molocani au rămas tari în credință și au îndurat greul. Molocana Anisa Muraviova din Tulcea scria la 1910 că bunelul ei, Egor Șliuhin, un om înstărit din Chișinău, suferise mari prigoane după ce s-a convertit la molocanism. Ca să scape de prigoane, a venit cu fiii săi în Tulcea, iar soția lui, Avdotia, a rămas la Chișinău cu nurorile și trei copii. Din pricina persecuțiilor aspre, au lăsat averea la Chișinău și au pornit cu barca pe Marea Neagră spre Tulcea, unde erau soții lor. Dar au fost prinse și întoarse

²⁰¹ ANRM, fond 6, inv.17, d. 32, f. 221.

²⁰² ANRM, fond 6, inv. 17, d. 32, f. 149.

²⁰³ ANRM, fond 6, inv. 8, d. 450, f. 10.

²⁰⁴ ANRM, fond 6, inv. 9, d. 692, f. 2.

²⁰⁵ ANRM, fond 6, inv. 8, d. 450, f. 241.

²⁰⁶ *Ibidem*, f. 194.

²⁰⁷ ANRM, fond 6, inv. 17, d. 32, f. 386.

²⁰⁸ *Ibidem*, f. 417.

²⁰⁹ *Ibidem*, f. 397.

înapoi la Chișinău, unde au stat întemnițate 14 luni. În tot acel timp reprezentanții autorităților au insistat să le întorcă la ortodoxie, amenințându-le cu exilarea în Siberia. Până la urmă ele au reușit să ajungă la Tulcea, dar una dintre nurori, Vlasievna, a fost dusă în cătușe până la Tiflis (Georgia), unde a ajuns cu picioarele în răni²¹⁰. Această mărturie arată intensitatea persecuțiilor la care au fost supuși molocanii din Chișinău și modul în care ierarhii Bisericii Ortodoxe au folosit statul pentru convertirea forțată a molocanilor. Este de apreciat tăria credinței pe care au manifestat-o membrii acestei comunități.

În anul 1871 autoritățile au sesizat conducerea Eparhiei Chișinăului că molocanii se ocupă cu convertirea ortodocșilor și a schismaticilor. Conducerea eparhiei a cerut preoților parohi din Chișinău informații precise despre molocani. Din rapoartele preoților aflăm că în parohia bisericii Sfântul Gheorghe erau 9 molocani, în parohia bisericii Sfântul Teodor Tiron – 21 și în parohia bisericii Sfântul Haralampie – 140. Conducerea eparhială a ordonat preoților bisericii Sfântul Haralampie să țină de la amvon un ciclu de predici îndreptate împotriva molocanilor²¹¹.

La începutul secolului al XX-lea comunitatea molocanilor din Chișinău era condusă de către Simeon Vasilevici Rahmanov, un bărbat de vârstă medie. Misionarul ortodox din Basarabia scria despre el că este un om neprihănit, cu cunoștințe medii, dar cu viața curată, caracter exemplar, foarte modest în adresare și chiar puțin retras. Evita discuțiile cu misionarul ortodox și lăsa pe fratele lui Nikifor să poarte polemicile confesionale, dar și Nikifor le evita. Mai multă influență în rândul molocanilor din Chișinău avea Nikifor, care a făcut școala județeană (*uezdnoe uchilishche*) și care se interesa de literatura spirituală, dar și de cea seculară.

În anul 1907, în comunitatea molocanilor din Chișinău erau în jur de 100 de familii, care trăiau liniștit, fără a fi deranjate de poliție. Uneori molocanii erau provocați de către misionarii ortodocși la dezbateri publice, pe care le acceptau și care se desfășurau în casa de rugăciune a molocanilor în prezența studenților de la Seminarul Teologic (ortodox). Molocanii erau reprezentați la aceste dezbateri de către Nikifor Rahmanov, care relata că misionarul ortodox pleca întotdeauna rușinat de acolo²¹².

La propunerea lui Rahmanov, la începutul anului 1907, în casa de rugăciune a molocanilor din Chișinău a fost deschisă o școală duminicală. Când începea lecția, copiilor li se citea un text biblic, după care li se puneau întrebări în scris și copiii răspundeau tot în scris. Pe lângă aceasta, copiii erau învățați cântări sfinte²¹³. Peste o jumătate de an, la 1 iulie, în casa de rugăciune s-a

²¹⁰ *Духовный христианин*, 1910, nr. 9, p.72.

²¹¹ Nicolae Popovschi, *op. cit.*, p. 146.

²¹² *Духовный христианин*, 1907, nr. 12, p. 24.

²¹³ *Ibidem*, p. 25.

organizat o sărbătoare pentru copii, la care au venit mulți oaspeți ortodocși, iar Rahmanov a ținut un discurs despre persecuțiile molocanilor și exilarea lor în Siberia și Transcaucazia, unde le-a făcut o vizită funcționarul de stat Livanov, care, la întoarcere, a spus că molocanii nu sunt dăunători sau periculoși pentru stat, ci, dimpotrivă, sunt folositori și supuși exemplari. Rahmanov a mai spus că în vremea lui se observa o decadență morală între molocani, mai ales printre cei din orașe, căci mulți bărbați erau căzuți în patima beției. Molocanii nu mai manifestau dorința de altădată de a participa la serviciile divine și tinerii fugeau în toate părțile, din cauza că părinții nu i-au crescut în învățătura și muștrarea Domnului. Mulți dintre molocanii decăzuți moral au deprins beția de la părinții lor, iar școala duminicală a fost creată și cu scopul opririi acestei decadente și al renașterii spirituale²¹⁴.

În anul 1908 comunitatea molocanilor din Chișinău număra în jur de 70 de membri. Conducătorul și comitetul din șase persoane erau aleși prin votul întregii adunări pe un termen de trei ani. Conducătorul Simeon Rahmanov avea responsabilitatea în fața autorităților să țină evidența actelor de stare civilă pentru membrii comunității din Chișinău și din tot ținutul. Casa de rugăciune se afla pe strada Kuznecinaia 22²¹⁵ (azi, str. Bernardazzi). După anul 1910, un mare număr de molocani din Chișinău au devenit bapțiști.

Molocanii din Cișmele. În anul 1890 unul dintre misionarii antisectari ai Bisericii Ortodoxe a numit satul Cișmele „stațiunea principală a tuturor predicatorilor sectanți”. El spunea că aproape toți locuitorii din sat au părăsit Biserica Ortodoxă la acea vreme și au aderat la una din confesiunile existente²¹⁶. În Cișmele a existat o mare comunitate de molocani. Prima biserică baptistă din Basarabia a apărut printre molocanii din satul Cișmele, județul Ismail. Este important să cunoaștem cum au venit molocanii în această localitate, care în prezent se află în Ucraina și poartă denumirea de Strumok. Azi, în acest sat nu mai există molocani. Misionarii ortodocși antisectari au lăsat în scris mai multe versiuni despre apariția molocanilor în satul Cișmele. Una din ele spune că prin anii '40 ai secolului al XIX-lea, fugind de persecuții, au venit din regiunea Tambov doi țărani molocani și s-au așezat cu traiul în satul Cișmele. Numele lor erau Foma Cicik (tot el avea și numele de familie Kovaliov) și Aleksei Sasov²¹⁷. Până la retrocedarea părții de sud a Basarabiei către Moldova în anul 1856, aceștia și-au ținut în taină convingerile religioase²¹⁸, dar, odată ce s-au văzut în componența Moldovei (din 1859, a României), unde era libertate religioasă, și-au

²¹⁴ *Ibidem*, p. 27.

²¹⁵ *Духовный христианин*, 1909, nr. 1, p. 47.

²¹⁶ *Ibidem*, p. 690.

²¹⁷ Авксентій Стадницікій, *Состояніе раскола и сектантства въ Бессарабіи*, în *КЕВ*, nr. 9, 1888, p. 346.

²¹⁸ Архимандритъ Алексій, *Первый съездъ миссіонеровъ Кишиневской епархіи въ г. Кишинев съ 1-го по 7-е іюня 1893 года*, în *КЕВ*, nr. 14, 1893, p. 474.

manifestat liber credința și au început să o propovăduiască oamenilor din Cișmele și din satele din jur. Predicarea lui Foma Kovaliov și Aleksei Sasov a avut un mare succes și prin anul 1860 biserica molocanilor întrunea peste 100 de membri. Locuitorii satului Cișmele s-au adresat autorităților române să-i alunge din sat pe molocani și au primit permisiune. Atunci Foma Cicik, care era un om bogat și cu influență, a mers la bătrânii satului și la prefectura din Bolgrad, unde a reușit să convingă reprezentanții statului român să anuleze această hotărâre de alungare a molocanilor din satul Cișmele²¹⁹. Molocanilor însă le-a fost impus de autorități să nu mai propovăduiască învățătura lor populației ortodoxe. Dar, în pofida acestor interdicții, în următorii 10 ani comunitatea molocanilor din Cișmele s-a dublat și număra peste 200 de membri.

Conform celei de a doua versiuni, în timpul Războiului Crimeii (1853-1856), în satul Cișmele a venit un rus bogat din regiunea Tambov și în serile de iarnă vizita oamenii din sat și purta discuții cu ei. După retrocedarea celor trei județe din sudul Basarabiei, aproximativ 40 de familii din sat au anunțat că vor urma învățătura lui Simeon Uklein, pentru că, fiind parte din România, nu mai exista pericolul de persecuție din partea Bisericii Ortodoxe și a autorităților rusești. Tot atunci ei au scos din casă icoanele și le-au distrus în prezența celorlalți locuitori ai satului. Apoi au construit o casă de rugăciune. Peste 15 ani comunitatea număra peste 100 de familii²²⁰.

În anul 1886 molocanii din Cișmele erau în declin. O parte din ei au trecut la bapțiști iar alții la ștundiști. Se înregistra și un declin moral. Nu putem da mult credit misionarului ortodox, căci el era interesat să defăimeze intenționat, totuși în rapoartele lui pentru anul 1889 scria că în satul Cișmele molocanii nu mai aveau moralitatea pe care au avut-o în timpurile când erau persecutați. O mare parte din molocani petreceau ziua de duminică la crășme, care erau patru în sat, și prin alte birturi mai mici. Misionarul spunea că era greu să treci seara pe o stradă fără să fii înjurat și că erau chiar și copii care se îmbătau²²¹.

În anul 1901 comunitatea molocanilor din satul Cișmele nu avea un lider, pentru că după moartea celui anterior nu se găsea niciun candidat destoinic. Totuși, în anul 1903 l-au ales drept conducător pe Nikifor Kovaliov, de 30 de ani, care se remarcase prin modestie, religiozitate și mai ales prin cunoașterea Bibliei²²².

²¹⁹ Авксентій Стадницькій, *Состояніе раскола и сектантства въ Бессарабіи*, în *КЕВ*, nr. 9, 1888, p. 346.

²²⁰ Авксентій Стадницькій, *Состояніе раскола и сектантства въ Бессарабіи по мисіонерскимъ отчетамъ за 1889 годъ*, în *КЕВ*, nr. 16, 1890, p. 690.

²²¹ Авксентій Стадницькій, *Состояніе раскола и сектантства въ Бессарабіи по мисіонерскимъ отчетамъ за 1888 годъ*, în *КЕВ*, 1889, nr. 9, p. 400.

²²² *Сектантство и противосектантская мисіонерская дѣятельность въ Кишиневской епархіи въ 1903 году*, în *КЕВ*, 1904, nr. 5, p. 3.

Comunitatea din Cișmele a apelat, prin intermediul revistei *Duhovnyi hristianin*, la molocanii din întreaga Rusie după ajutor pentru construcția casei de rugăciune, care începuse în anul 1906²²³. Peste patru ani, în 1910, conducătorul lor Piotr Ivanovici Kravțev făcea din nou apel după ajutor prin intermediul revistei, scriind că timp de trei ani au avut recoltă slabă și nu erau în stare să termine construcția²²⁴.

Astăzi, în satul Strumok (fostul Cișmele) există o biserică baptistă plantată recent și nimeni dintre locuitori nu știe unde s-a aflat casa de rugăciune a molocanilor. Clădirea nouă a bisericii baptiste a fost construită recent. Din spusele oamenilor, molocanii au trecut cu toții la bapțiști, dar și acolo nu au avut parte totdeauna de conducători spirituali evlavioși și aceasta a dus la degradarea bisericii locale, până a dispărut complet.

Învățătura și traiul molocanilor. În raportul poliției din Chișinău din anul 1826, molocanii erau descriși astfel: „... cred în Dumnezeu, cinstesc pe toți sfinții și proorocii, respectă ziua de duminică și celelalte rânduieli cum este potrivit creștinilor, țarului, legii și dregătorilor le sunt supuși în toate. Diferența este că nu-și fac semnul crucii și nu se închină înaintea icoanelor”²²⁵.

La începutul secolului al XX-lea, misionarul ortodox antisectar al Eparhiei Chișinăului scria cu admirație despre liderii spirituali ai molocanilor din Basarabia că erau toți oameni de o înaltă ținută morală.²²⁶ Totuși, atunci deja avea loc o decădere rapidă a moralității, pricina majoră fiind neglijarea disciplinei bisericești de către liderii spirituali²²⁷. Portul molocanilor era de stil vechi rusec, asemănător creștinilor ortodocși de rit vechi. Bărbieritul era condamnat. Portul costumelor de stil european era condamnat categoric. La ștundiști și bapțiști niciuna din aceste restricții nu exista, ci erau împrumutate multe elemente din portul germanilor. Ajutorul reciproc era caracteristic pentru toți evanghelicii din Basarabia și aceasta impresiona clerul și laicii ortodocși. Interesul comunității era luat în considerare de fiecare dintre evanghelici, dar și fiecare membru era bine protejat de întreaga comunitate. În plan material, molocanii erau mai înstăriți decât celelalte confesiuni și bogații îi ajutau pe cei săraci din comunitățile lor²²⁸.

Statistici. După ce a urcat pe tron în anul 1825, Țarul Nicolae I al Rusiei, fiind un zelos adept al ortodoxiei, a dat ordin să-i fie prezentată o statistică a adeptilor altor confesiuni din întreaga Rusie și, în acest scop, a fost trimis un formular special. Poliția din toate ținuturile

²²³ *Духовный християнин*, 1909, nr. 1, p. 62.

²²⁴ *Духовный християнин*, 1910, nr. 8, p. 71.

²²⁵ ANRM, fond 2, inv. 1, d. 1071, f. 43.

²²⁶ Иеромонахъ Димитрій, *Отчетъ противосектантскаго миссіонера Кишиневской епархіи за 1900 годъ*, în *КЕВ*, nr. 16, 1901, p. 485.

²²⁷ *Ibidem*, p. 490.

²²⁸ *Ibidem*, p. 491.

Basarabiei a raportat și astfel cunoaștem că în 1826 cel mai mare număr de molocani se atesta la Bender. Comunitatea de acolo număra 47 de bărbați și 23 de femei²²⁹. A doua comunitate din punct de vedere numeric era cea din Akkerman, cu 38 de credincioși: 26 de bărbați și 12 femei²³⁰. În Chișinău comunitatea molocanilor număra 6 bărbați și 3 femei²³¹. Poliția ținea evidența anual și în 1827 a fost raportată și la Hâncești prezența unui grup mic de molocani, alcătuit din 3 bărbați și 1 femeie²³². La Chișinău, în anul 1827 poliția a înregistrat o creștere de până la 14 persoane, dintre care 8 bărbați și 6 femei²³³. Și la Bender s-au adăugat 5 persoane la comunitatea molocanilor, constituind în total 75²³⁴. La Akkerman, de asemenea, comunitatea molocanilor a crescut, numărând 30 de bărbați și 13 femei – în total 43 de persoane²³⁵.

În ciuda persecuțiilor, pe parcursul secolului al XIX-lea molocanii din Basarabia au avut o bună creștere numerică. În raportul misionarului ortodox al Eparhiei Chișinăului pentru anul 1894 găsim că în Basarabia locuiau 1 255 de molocani, dintre care în Chișinău – 400, în Bender – 500, în Akkerman – 200 și în satul Cișmele, județul Ismail – 140. În același județ mai era și satul Spasskoe, în care locuiau 15 molocani²³⁶. Peste șase ani, găsim un alt tablou cu privire la numărul molocanilor în Basarabia. În raportul misionarului ortodox pentru anul 1900 se relatează că cea mai mare comunitate rămânea tot cea din Bender, care crescuse cu încă 100 de oameni, ajungând la 600. La Chișinău și Akkerman au rămas același număr de molocani, dar în satul Cișmele acesta s-a redus de la 150 la 30, și aceasta împreună cu cei din Spasskoe. Mai sunt menționați alți 7 molocani în Tatarbunar²³⁷.

Pentru anul 1901 misiunea antisectară a Eparhiei Chișinăului a prezentat un raport minuțios și aparent mult mai exact. Raportul indica prezența a 1 546 de molocani în Basarabia, dintre care 794 de bărbați și 752 de femei. Comunitatea din Bender era cea mai numeroasă și avea 585 de credincioși, urmată de comunitatea din Chișinău, cu 488 de credincioși. În satul Cișmele numărul molocanilor era de 28, iar în orașul Akkerman – 166. În satul Spasskoe numărul molocanilor scăzuse până la 19 persoane și în Tatarbunar erau 7 credincioși molocani²³⁸.

²²⁹ ANRM, fond 2, inv. 1, d. 1073, f. 23.

²³⁰ *Ibidem*, f. 64.

²³¹ ANRM, fond 2, inv. 1, d. 1073, f. 14.

²³² *Ibidem*, f. 73.

²³³ *Ibidem*, f. 86.

²³⁴ *Ibidem*, f. 100.

²³⁵ *Ibidem*, f. 102.

²³⁶ Аркадій Епископъ Аккерманшій, *Отчетъ Миссіонерскаго комитета Кишиневской епархіи за 1894 годъ*, în *КЕВ*, 1895, nr. 13, p. 183.

²³⁷ Геромонахъ Димитрій, *Отчетъ противосектантскаго миссіонера Кишиневской епархіи за 1900 годъ*, în *КЕВ*, nr. 16, 1901, p. 484.

²³⁸ Геромонахъ Димитрій, *Отчетъ противосектантскаго миссіонера Кишиневской епархіи за 1901 годъ*, în *КЕВ*, nr. 5, 1902, p. 128.

În anul 1903 numărul molocanilor era de 1 382 de persoane, dintre care 515 locuiau în Bender, 488 – în Chișinău, 185 – în satul Cișmele. De comunitatea din Cișmele aparțineau, de asemenea, 21 de molocani care locuiau în Spasskoe și 7 molocani din Tatarbuniar. În Cetatea Albă locuiau 167 de molocani. Toți molocanii erau organizați în patru comunități, care aveau case de rugăciune și conducători, aleși de întreaga adunare ca să conducă serviciile divine și să officieze actele de cult²³⁹.

Conform raportului pentru anul 1912 al misionarului antisectar eparhial Feodosie Chirică, în Basarabia erau 1 469 de molocani, dintre care 740 de bărbați și 729 de femei²⁴⁰. Același misionar ortodox a raportat pentru următorul an (1913) prezența în Basarabia a 1 434 de molocani, dintre care 601 bărbați și 833 de femei²⁴¹.

2.4. Concluzii la capitolul 2

Liderii mișcărilor evanghelice din Anglia au văzut necesitatea răspândirii Sfintelor Scripturi, pentru ca fiecare om să aibă acces la ele. La inițiativa pastorului baptist John Hughes, în anul 1804 a fost formată Societatea Biblică Britanică și pentru Străinătate. Peste opt ani ober-procurorul Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse, Aleksandr Golișin, a venit cu inițiativa formării unei societăți biblice similare în Rusia. Ideea a fost susținută de Țarul Alexandru I și la 6 decembrie 1812 a fost înființată Societatea Biblică Rusă. Chiar dacă filiala de la Chișinău a Societății Biblice Ruse a fost fondată la 27 septembrie 1817, exarhul Gavriil Bănulescu-Bodoni a motivat clerul și nobilii din Basarabia să susțină activitatea Societății Biblice Ruse încă din primul an după înființarea acesteia. Prin eforturile Societății Biblice au fost tipărite Sfintele Scripturi în limba română și au fost distribuite în Basarabia și în Principatele Române. În vederea ajutorării poporului să citească Biblia, au fost create școlile lancasteriene. După vizita Împăratului Alexandru I în Basarabia în anul 1818, au fost deschise școli lancasteriene, care au activat pe parcursul a două decenii. La aceste școli accesul a fost liber, indiferent de vârstă, naționalitate sau stare socială. Aproximativ jumătate dintre elevi au fost români. Societatea Biblică și școlile lancasteriene au fost o binecuvântare pentru locuitorii Basarabiei, în mod deosebit pentru români, cărora le-a fost oferită Biblia și posibilitatea de a învăța carte în limba maternă.

Molocanii sunt prima mișcare evanghelică care și-a făcut apariția în Basarabia cu câțiva

²³⁹ *Сектантство и противосектантская миссионерская деятельность въ Кишиневской епархіи въ 1903 году*, în *КЕВ*, nr. 5, 1904, p. 2.

²⁴⁰ *Θεодосія Кирики, Епархіального миссіонера-проповідника Протоіеря Θεодосія Кирики за 1912 годъ*, în *КЕВ*, nr. 26, 1913, p. 30.

²⁴¹ *Θεодосія Кирики, Епархіального миссіонера-проповідника Протоіеря Θεодосія Кирики за 1913 годъ*, în *КЕВ*, nr. 16, 1914, p. 52.

ani înainte de raptul Basarabiei din 1812. Aceasta este singura confesiune religioasă care poate fi considerată evanghelică originară din Rusia, căci a ieșit din contextul Bisericii Ortodoxe în secolul al XVIII-lea, fără o influență din exterior. Din pricina persecuțiilor mari din partea autorităților, grupuri de molocani s-au refugiat spre periferiile imperiului și dincolo de hotarele acestuia, ajungând în regiunea dintre Prut și Nistru înainte de anexarea din 1812. Au existat patru comunități de molocani care au avut lăcașuri de cult: în Chișinău, Bender, Cetatea Albă și în satul Cișmele din județul Ismail. Molocanii care s-au stabilit cu traiul în alte localități au aparținut de una din aceste patru comunități. Cea mai mare a fost comunitatea din Bender, care, în anumite perioade, a atins cifra de 600 de credincioși, fiind urmată de comunitatea din Chișinău cu aproximativ 400 de credincioși. Credința molocanilor s-a menținut printre velicoruși, adică ruși veniți din Rusia vorbitori de limbă rusă²⁴². În diferite perioade molocanii din Basarabia au fost persecutați de autoritățile civile și ecleziastice prin întemnițări, confiscări de avere și exilare în Transcaucazia. Molocanii nu s-au manifestat prin misiune în general și cu atât mai puțin în rândurile populației autohtone. La sfârșitul secolului al XIX-lea și mai ales la începutul secolului al XX-lea molocanii au intrat în declin spiritual și organizațional. Odată cu apariția credinței baptiste în Basarabia, o mare parte dintre molocani s-au alipit credinței și bisericilor baptiste. În prezent molocanii din Basarabia sunt reprezentați de 2 comunități mici din Bender și Chișinău care întrunesc împreună mai puțin de 30 de credincioși. Lipsa viziunii și a dorinței de restructurare și ajustare la schimbările vremii au dus la declinul și dispariția acestei confesiuni. Pe de altă parte, baștiștii au demonstrat o înțeleaptă ajustare la nevoile și tendințele noi care erau în societate.

²⁴² *Сектантство и противосектантская миссионерская деятельность въ Кишиневской епархіи въ 1903 году*, în *KEB*, nr. 5, 1904, p. 1.

3. MIȘCĂRILE EVANGHICE ADUSE DE COLONIȘTII GERMANI

3.1. Pietismul german

Mișcările evanghelice din Rusia țaristă, inclusiv din Basarabia, sunt strâns legate de mișcarea pietistă, care a luat naștere în Germania în secolul al XVII-lea. Peste două secole după reforma începută de Martin Luther în 1517, Biserica Luterană era preocupată în mod exagerat de dezbaterile teologice și doctrinare cu celelalte confesiuni, în mod deosebit cu Biserica Catolică, iar pastorii nu mai puneau accent pe trăirea evlavioasă a credincioșilor²⁴³. Pastorul luteran Philipp Jacob Spener (1635-1705) din Frankfurt pe Main, fiind indignat de decadența morală din oraș și din biserică, a organizat întruniri de rugăciune, pe care le-a numit *collegia pietatis*, adică „adunări pioase” sau „devoționale”, la care cei adunați citeau Sfânta Scriptură, discutau cele citite și împărtășeau experiențele lor de trăire în sfințenie. În cartea sa *Pia desideria*²⁴⁴, Spener a promovat reforme spirituale, principalele fiind: studierea Bibliei în public și în privat, preoția universală practică, trăirea în neprihănire, pregătirea laicilor pentru lucrarea Evangheliei și predicarea pentru zidire spirituală. *Collegia pietatis* erau instrumente ideale pentru răspândirea acestei învățături.

După Spener, conducerea mișcării a trecut la August Francke, care, activând la Universitatea din Halle, a făcut din această instituție centrul de răspândire a pietismului. Acolo au fost pregătiți iluștri slujitori în Evanghelie ca Nikolaus Ludwig von Zinzendorf, care mai apoi a fondat Biserica Moraviană. *Collegia pietatis* era denumirea cunoscută în cadrul academic, dar în popor aceste întâlniri în grupuri mici pe la case purtau denumirea de *Andachtsstunde* (ora devoțională), *Bibelstunde* (ora biblică), *Gebetsstunde* (ora de rugăciune) și *Missionsstunde* (ora de misiune). Oamenii au preluat termenul prescurtat *Stunde* (oră) și au început să-i numească pe pietiști cu numele de *štundiști*.

Pietismul printre coloniștii germani din Basarabia.

Ignaz Lindl s-a născut la 3 octombrie 1774 în localitatea Baindlkirch de lângă Augsburg, într-o familie de catolici cu mulți copii. După absolvirea seminarului catolic, a fost ordonat preot, la vârsta de 25 de ani, și a devenit capelan în orașul de baștină. Spunea despre sine că a predicat fără niciun folos pentru sine și pentru enoriași timp de 10 ani, până a experimentat nașterea din nou în anul 1812. A aflat despre nașterea din nou și mișcarea pietistă de la capelanul Martin Volk, care a venit să slujească în aceeași parohie cu el. Mai târziu Ignaz Lindl s-a căsătorit cu Elizabeth,

²⁴³ *Pietism*, în *Britannica*, <https://www.britannica.com/topic/Pietism> (accesat 2 februarie 2021).

²⁴⁴ Philipp Jacob Spener, *Pia desideria oder herzliches Verlangen nach gottgefälliger Besserung der wahren Evangelischen Kirche*, Francfort, 1675 (în română – *Pia desideria sau dorința sinceră de reformă pioasă a adevăratei Biserici evanghelice*).

sora lui Martin. Imediat ce a trăit renașterea spirituală, Lindl a fondat în parohia sa câteva frății, ca să ajute pe săraci, orfani și văduve, iar enoriașilor le-a declarat că Sfintele Scripturi nu pot fi înțelese fără ajutorul Duhului Sfânt, iar a predica poate doar cel care a fost iluminat de Isus prin naștere din nou. Activitatea lui Lindl a atras atenția autorităților catolice, care l-au suspendat din slujire la începutul anului 1818 și peste câteva luni l-au transferat la parohia catolică din orașul Gundremmingen.

La noul loc de slujire a fost întâlnit ca un martir și la scurt timp a devenit foarte popular. Veneau să-i asculte predicile până la 6 000 de oameni, iar când au venit 15 000 de oameni odată, pastorul a fost nevoit să predice în aer liber, căci nicio clădire nu putea să primească un public așa de mare. Prin intermediul altor lideri pietiști, a aflat despre el principele Aleksandr Golițin, ministrul cultelor și instrucțiunii publice din Rusia, și, după discuții cu Împăratul Alexandru I, au hotărât să-l invite în Rusia ca să slujească în coloniile germane nou-formate. Împreună cu Ignaz Lindl, a venit Steinman, unul dintre ajutoarele lui, și Elizabeth, care era econoamă și care mai târziu i-a devenit soție.²⁴⁵ La mijlocul lunii noiembrie 1819, Lindl a sosit la Sankt Petersburg și a fost primit cu ospitalitate de prințul Golițin și de Țarul Alexandru I, care i-au solicitat binecuvântarea. La Sankt Petersburg i-a fost încredințat să păstorească Biserica Catolică Malteză, dar peste un an a fost transferat la Odesa, căci în luna martie 1820 ministrul cultelor și instrucțiunii publice l-a numit pe Lindl în calitate de vizitator apostolic al comunităților catolice din Rusia de Sud și prelat de Odesa.²⁴⁶ Catolicii italieni i-au făcut probleme în Odesa până acolo că de două ori i-au spart cu pietre geamurile casei. Autoritățile i-au promis lui Lindl un teren lângă Ovidiopol, unde el dorea să întemeieze o comunitate creștină după modelul primilor creștini. În această colonie planifica și fondarea unui seminar, în care să fie pregătiți misionari și predicatori pentru coloniile catolice din sudul Rusiei și de pe Volga. Proiectul însă avea să fie realizat într-un alt loc, în Basarabia, care i-a fost oferit și care apoi a fost numit Sărata (județul Akkerman). Adepții lui Lindl din Württemberg au pornit spre Odesa cu căruțele trase de cai și boi. Drumul până la destinație dura trei luni. Coloniștii veniți erau catolici, dar la scurt timp au renunțat la conducerea Bisericii Catolice, numindu-se pe sine „creștini evanghelici”²⁴⁷.

După ce a așteptat aproximativ o lună în împrejurimile Odesei, primul grup condus de Ignaz Lindl, alcătuit din 63 de familii și 9 persoane necăsătorite, s-a mutat la mijlocul lunii martie 1822 în Basarabia pe terenul oferit de autorități. Pentru că pământul era pustiu, mulți doreau să

²⁴⁵ Ю. Е. Кондаков, *Пастор И. Линдль и религиозная эмиграция из Германии в Россию*, p. 1, <https://www.scribd.com/doc/248559486/Pastor-Lindl> (accesat 9 noiembrie, 2023).

²⁴⁶ Ute Schmidt, *Basarabia. Coloniștii germani de la Marea Neagră*, Chișinău, Cartier, 2014, p. 80.

²⁴⁷ *Ibidem*, p. 82.

renunțe. S-au oprit pe malul râului Sărata, unde au găsit o fântână cu apă bună și acolo Lindl a hotărât să fie locul de așezare. A doua zi au construit un altar și au sfințit locul de colonizare.²⁴⁸ Până la sfârșitul anului 1822, au mai venit încă 40 de familii catolice din Bavaria și 40 de familii luterane din Württemberg. La primul serviciu divin Lindl le-a cerut tuturor coloniștilor să urmeze învățătura lui Hristos și să se ferească de luptele care sunt între catolici și protestanți. Coroana le-a oferit 50 000 de ruble pentru construcția coloniei. Ignaz Lindl nu era doar lider spiritual, ci conducea întreaga viață din colonie. La început oamenii și-au construit niște bordeie, ca să locuiască temporar. Din piatra adusă trebuiau să fie construite mai întâi casa de rugăciune și școala. Tot la început a fost construit un ocol comun pentru vite, o magazie pentru cereale, cancelaria și o moară. Pământurile și alte bunuri erau deținute în proprietate comună de întreaga comunitate. Din pricina bolilor, malnutriției, frigului și a apei poluate, o mare parte din cei veniți au murit în primul an.

Calitatea predicării lui Ignaz Lindl a atras mulți coloniști din alte comunități germane. Erau ținute servicii divine tradiționale pentru catolici și pentru luterani. De sâmbătă veneau șiruri de pelerini pe jos sau cu căruțele din coloniile aflate la o depărtare de până la 80 km. Sala casei de rugăciune era spațioasă, dar neîncăpătoare pentru toți ascultătorii veniți. Lindl era nevoit să iasă la balconul casei de rugăciune, ca să fie auzit de toți, sau să predice afară sub cerul liber de pe o grămadă de bârne.

Pe lângă serviciile divine la casa de rugăciune, în Sărata se făceau adunări private destinate rugăciunii, numite *Stunden*. Lindl insista mult în predicile sale asupra pocăinței, a nașterii din nou și a justificării prin credință. Spre deosebire de alte colonii, în Sărata exista un cor de cântăreți bine pregătiți. Un contemporan descria astfel mersul unei duminici în Sărata pe vremea când acolo activa Ignaz Lindl: „Duminica era serbată, de regulă, astfel: dis-de-diminează avea loc învățătura timpurie, la orele 10 – principalul serviciu divin, la ora 2 – învățătura pentru copii, seara – rugăciunea de seară în sala de rugăciuni. În timpul învățăturii pentru copii, oameni se adunau în diferite case, întărindu-se cu Cuvântul lui Dumnezeu și cu rugăciunea în comun sau asistau la învățătură împreună cu copiii. După învățătura pentru copii, dacă era timp bun, tineretul ieșea din sală, ținându-se de mână, formând șiruri lungi, cântând un cântec religios, făcând o plimbare prin colonie, tinerii într-o direcție și tinerele în alta. La o anumită depărtare de colonie, ei se așezau pe iarba verde, mai cântau câteva strofe, citeau un capitol din Biblie, unul dintre cei mai mari spunea o rugăciune în genunchi, apoi urma un cântec de încheiere și toți plecau liniștit acasă”.²⁴⁹

²⁴⁸ *Ibidem*, p. 94.

²⁴⁹ *Ibidem*, p. 119.

Trezirea spirituală începută de Lindl s-a răspândit din Sărata și în alte colonii germane. Nicio trezire spirituală nu este posibilă fără a le oferi oamenilor Cuvântul lui Dumnezeu tipărit. În parohia din Sărata era un depozit al Societății Biblice Ruse, de unde erau distribuite în zonă Biblia, Noul Testament și altă literatură duhovnicească. Ignaz Lindl coordona aprovizionarea cu literatură spirituală a oamenilor din regiune și singur vizita coloniile catolice din sudul Rusiei, ca să răspândească mișcarea pietistă. Catolicii din colonia Landau l-au întâlnit cu furci și coase, împiedicându-l să intre în biserică, „ca să nu le spurce localul” prin prezența sa. Când Lindl distribuia Biblia și Noul Testament într-o localitate, comisarul Kriger a confiscat de la oameni cărțile sub pretext că mai întâi trebuie să fie verificate.²⁵⁰

Persecuțiile au crescut la scurt timp. Pastorii luterani din coloniile germane Tarutino și Arciz se împotriveau mișcării pietiste conduse de Lindl. Pastorul Wagner nu putea să răspundă la întrebările din Biblie adresate de enoriașii săi întorși de la predicile lui Lindl și, ca să se îndreptățească, își bătea joc de ei, numindu-i „farisei fățarnici”. Fățarnicia lui însă a fost dată pe față în anul 1828, când, din pricina „modului de viață lumesc”, a fost demis. Pastorul Williams din Tarutino a ordonat șoltuzilor (primarii coloniilor) să împărtășească adunările de rugăciune pe la case, să-i alunge pe cei veniți și să-i bată pe ștundiști sub pretextul că își neglijează gospodăriile.²⁵¹

La nici un an de la începerea adunărilor pietiste printre coloniști, persecuțiile au ajuns la nivel oficial. La Odesa, intendentul superior Bottiger și Comitetul de asistență au emis în anul 1823 o ordonanță privitoare la felul cum trebuiau ținute orele (*Stunden*) de înălțare sufletească în coloniile din sudul Rusiei. Prin șoltuzi a fost adus la cunoștința coloniștilor că adunările (*Stunden*) erau permise doar de conducerea Bisericii, dar cu anumite condiții. Ștundiștilor li se permitea să-și aleagă conducători proprii, dar adunările trebuiau să aibă loc doar în casa de rugăciune sau în școală. Ca să împiedice desfășurarea orelor de rugăciune, au inclus în ordonanță și condiția să nu-i sustragă pe participanți de la serviciul divin general sau de la muncile din gospodărie sau din câmp. În zelul de a opri mișcarea pietistă din localitate, au creat noi piedici și dificultăți, cerând ca adunările *Stunden* să se facă separat pe sexe și să aibă iluminare suficientă. Conducătorilor le era interzisă vorbirea liberă la predică.²⁵²

Nu au trecut nici doi ani de la fondarea coloniei Sărata, când Ignaz Lindl a fost expulzat din Rusia. Vrajmașii lui au depus toate eforturile să-l alunge din țară și să oprească trezirea începută. Episcopul catolic pentru Kamenet-Podolsk și Basarabia a insistat ca Lindl să fie expulzat

²⁵⁰ Ю. Е. Кондаков, *Пастор И. Линдль и религиозная эмиграция из Германии в Россию*, p. 9, <https://www.scribd.com/doc/248559486/Pastor-Lindl> (accesat la 9 noiembrie 2023).

²⁵¹ Ute Schmidt, *op. cit.*, p. 120.

²⁵² *Ibidem*, p. 122.

din Rusia, deoarece se vedea amenințat că Lindl putea să-i atragă și pe coloniștii catolici din episcopia sa la pietism. Prin intrigi iscusite, vrăjmașii au reușit să-l convingă pe Țarul Alexandru I să dispună expulzarea lui Lindl. Totuși, țarul i-a pus la dispoziție bani pentru călătorie, exprimându-și astfel părerea de rău. Generalul Inzov a încercat să împiedice expulzarea lui Lindl și spunea că Sărata servește drept model pentru toate celelalte colonii.²⁵³ Lindl s-a întors în Germania și, peste un an, a părăsit Biserica Catolică, trecând la Biserica Evanghelică-Luterană. Mai târziu s-a alăturat Nazarinienilor. Până la moartea sa a corespondat cu credincioșii din Sărata. În colonia Sărata autoritățile au hotărât să trimită un slujitor catolic și unul luteran. În anul 1828 coloniștii au refuzat serviciile preotului catolic și în toate actele oficiale Sărata a început să figureze drept colonie luterană.

În anul 1840, cu resursele financiare lăsate de negustorul pietist Christian Werner, a fost construit un local de închinare al germanilor, numit *kirha* (germ. *Kirche*). Este unul dintre cele mai vechi lăcașe de cult din Basarabia. Localnicii spun că în perioada sovietică acesta a fost folosit în calitate de depozit, club și discotecă. În anul 1995 clădirea a fost reconstruită de Centrul Renașterii Spirituale a Basarabiei. În prezent, în această clădire se desfășoară serviciile divine ale bisericii baptiste din Sărata. Diaconul bisericii baptiste Petr Uzunov a publicat mai multe lucrări despre istoria lui Lindl și a localității Sărata.²⁵⁴ Un deosebit interes pentru cititorul evanghelic va prezenta școala pedagogică din Sărata, numită și Școala Werner.

3.2. Ștundismul – versiunea rusească a pietismului

Pietiștii din Germania, la venirea lor în sudul Rusiei, au adus cu ei ora de rugăciune, sau ora biblică, numită în germană *Stunde* (oră). În cele peste 150 de colonii germane din Basarabia aveau loc aproape peste tot ore de studiere a Bibliei.²⁵⁵ În multe localități existau mai multe grupuri de studiu. Ele au fost interzise de guvernarea țaristă doar în timpul Primului Război Mondial (1914-1918) în legătură cu restricțiile antigermane generale. La aceste ore de studiere a Bibliei erau acceptați și credincioși de alte etnii. Coloniștii germani aveau obiceiul să invite pe argați și zilieri la *Stunden*. Această practică pietistă a fost preluată de localnici și în scurt timp a luat o mare amploare, adepții ei fiind numiți **ștundiști**. Până în ziua de azi numele de ștundist este folosit în sens peiorativ în Ucraina și în regiunea de sud a Republicii Moldovei.

Versiunea rusească a pietismului a apărut în sudul Rusiei la două sute de ani după apariția mișcării pietiste în Germania. Cercetătorul ortodox rus A. Velițin scria că cel mai important și mai

²⁵³ *Ibidem*, p. 96.

²⁵⁴ П. Узунов, *У истоков Сараты*, Арциз, 2010.

²⁵⁵ Ute Schmidt, *Basarabia. Coloniștii germani de la Marea Neagră*, Chișinău, 2014, p. 128.

considerabil factor al manifestării ștundismului din coloniile germane a fost creșterea mișcării și răspândirea ei în rândul populației autohtone ortodoxe. El a văzut ștundismul ca fiind o credință în totalitate pătrunsă de factorul puternic al propagandei, care determina totul. Câștigarea noilor adepți era văzută de el ca nervul vital al acestei mișcări.²⁵⁶

Pastorul Karl Bonekemper, care conducea biserica luterană din Rohrbach, o colonie de lângă Odesa, este considerat primul colonist care i-a inițiat pe localnici și i-a ajutat să formeze un grup pietist. În anul 1868 Bonekemper a scris un articol pentru *Одесский вестник* [Odesski vestnik] (Buletin de Odesa), ca să explice cine sunt ștundiștii, căci acest subiect era în centrul atenției. Articolul său oferă posibilitatea să aflăm din prima sursă istoria mișcării ștundiste din Rusia. K. Bonekemper scrie că „ștunda” a fost începută în Germania de către Philipp Jacob Spener. Deci, el numește pietismul cu numele „ștunda”. Bonekemper afirmă că ștunda a fost adusă în sudul Rusiei de coloniștii din Württemberg în anul 1817. Tatăl său, Johann Bonekemper, a fost pastor în Rohrbach timp de 24 de ani, până în 1841, și a fost ștundist. În anul 1861 Karl Bonekemper a participat la Congresul Mondial al Pietiștilor, unde au venit 2 000 de participanți din lumea întreagă. Bonekemper definește „ștunda” ca un cerc restrâns în cadrul parohiei sale, alcătuit din coloniști germani și spune că la Rohrbach coloniștii se adunau în două case. La aceste ore el nu predica, ci purta discuții scurte pentru mântuirea sufletului și explica pasajele din Sfânta Scriptură potrivit cu gradul de înțelegere al ascultătorilor și aplicând Cuvântul lui Dumnezeu la nevoile vieții. Apoi, participanții la ștundă se zideau prin cântări care îl înălțau pe Mântuitorul, după care toți mergeau în rânduială pe la case. Întâlnirile se făceau duminica după-masă și seara. Învățătorii din coloniile Rohrbach și Worms, care făceau parte din parohia lui Bonekemper, au fost timp de 40 de ani membri activi ai acestei obști. Adunările ștundiștilor erau acceptate de lege și Bonekemper afirmă în articolul său că ștundiștii nu au făcut prozelitism și drept dovadă spune că o femeie din Kiev, angajată, locuia în aceeași curte, dar el încă nu știa dacă este ortodoxă sau catolică.²⁵⁷

Localnicii veniți să lucreze la coloniști asistau la ștunde din curiozitate. Germanii le vorbeau despre practicile și cunoștințele lor spirituale și le ofereau Noul Testament. Pastorul Karl Bonekemper este primul care, în ciuda interdicției de a face prozeliți printre supușii ruși, dată coloniștilor de guvernarea țaristă, a distribuit Noul Testament printre vecinii lui ortodocși, sfătuindu-i să-l citească și a ținut ștunde pentru ei.²⁵⁸ Bonekemper nu le cerea acestor persoane să

²⁵⁶ А. А. Велицын, *Немцы в России*, Санкт-Петербург, 1893, p. 217.

²⁵⁷ Алексей Дородницын, *Материалы для истории религиозно-рационалистического движения на Юге России во второй половине XIX-го столетия*, Казань, 1908, p. 241-242.

²⁵⁸ Miriam R. Kuznetsova, *Early Russian Evangelicals (1874-1929)*, Pretoria, 2009, p. 68.

părăsească Biserica Ortodoxă și a numit grupul lor Братство друзей божьих [Bratstvo družej bojiih] (Frăția Prietenilor lui Dumnezeu);²⁵⁹ ei se mai numeau „primii ștundiști ruși” sau Новое братство [Novoe bratstvo] (Frăția Nouă).²⁶⁰ Ucenicul lui Bonekemper, Mihail Ratușni din satul Osnova, a început să citească Biblia în 1857 și peste trei ani a experimentat renașterea spirituală personală. În casa lui Ratușni se adunau bărbați și femei din sat, dornici să cunoască Biblia. La început preotul din sat nu a văzut un pericol în aceasta, pentru că toți erau prezenți și la slujbele bisericii ortodoxe. În luna mai a anului 1870, oamenii din grupul condus de Ratușni au adus icoanele la biserica ortodoxă, ca să nu fie învinuiți că le-ar fi necinstit, și s-au separat definitiv de Biserica Ortodoxă.²⁶¹

Unul dintre primii ștundiști din Rusia a fost Ivan Reaboșapka din satul Liubomirka, județul Elizavetgrad, gubernia Herson. Lucrând la moara de apă din sat, care aparținea unui german ștundist, a luat cunoștință de învățătura Evangheliei și a hotărât să învețe carte, ca să poată citi Biblia. În anul 1864, Ivan Reaboșapka împreună cu prietenii lui Maxim Kravcenko, Ilia Kucerenko și Iakov Taran au plecat din satul Liubomirka și s-au angajat într-o colonie germană din Basarabia, ca să construiască o moară de apă. La întoarcerea lor din Basarabia, au început să propovăduiască ștundismul în Liubomirka. Datele acestea au fost luate din raportul din 10 februarie 1886 trimis de ispravnicul județului Elizavetgrad către guvernatorul Hersonului.²⁶² Deci, primele contacte ale lui Reaboșapka cu ștundiștii au avut loc în Basarabia.

Ștundiștii nu au fost o confesiune organizată. Scopul principal pentru care se adunau era citirea și studierea Bibliei.²⁶³ Mulți țărani au învățat să citească anume ca să poată studia Biblia. Puterea ștundismului era strâns legată de capacitatea de a citi, căci centrul vieții religioase a ștundiștilor a fost Hristos și Scriptura, și nu o organizație.²⁶⁴ Studiarea Bibliei aducea în viața acestor oameni schimbări de care rămâneau uimiți toți. Preotul ortodox Ușinski scria: „Lucrul cel mai misterios este transformarea morală a concepțiilor și a modului de viață ale țăranilor înșelați. Deodată ei o rup cu obiceiurile naționale, precum beția, care este în carnea și sângele oamenilor de la țară, și într-un timp scurt, odată cu credința lor nouă, adoptă obiceiuri complet noi împreună cu atitudini și reguli de viață”.²⁶⁵ După cuvintele preotului, „înșelați” erau cei care renunțaseră la

²⁵⁹ И. Х. Стрельбицкий, *Очерк штундизма и свод текстов, направленных к его обличению*, Одесса, 1893, p. 197.

²⁶⁰ *Ibidem*, p. 199.

²⁶¹ Albert W. Wardin Jr., *On the Edge. Baptist and Other Free Church Evangelicals in Tsarist Russia, 1855-1917*, Oregon, 2013, p. 107.

²⁶² Алексей Дородницын, *op. cit.*, p. 330.

²⁶³ Miriam R. Kuznetsova, *op. cit.*, p. 66.

²⁶⁴ *Ibidem*, p. 68.

²⁶⁵ *Ibidem*, p. 69.

alcool, și nu cei care erau robiți de el. Biserica Ortodoxă a luat hotărârea să trimită preoți parohi cu studii superioare în satele învecinate cu coloniile nemțești și unde existau ștundiști. Pentru a face misiune, ștundiștii se mutau cu traiul dintr-o localitate în alta, cum ar fi cazul lui Vasilii Ignatievici Drevali, care s-a mutat în satul Chebabcea împreună cu fratele său Feoktist Ignatievici Drevali și soția acestuia, Matriona. Ei primeau suport spiritual de la predicatorul Dmitrii Muhin din colonia Schabo (Șabo).²⁶⁶

În anul 1867, ziarul *Golos* din Sankt Petersburg scria că în regiunile Odesa și Ananiev exista o sectă de ștundiști, alcătuită din 300 de ucraineni. Ziarul mai scria că la întâlnirile lor se citește Biblia, se predică și se cântă. Aderența lor la Biserica Ortodoxă era doar formală, că nu respectau venerarea icoanelor, sărbătorile sfinte, posturile și alte ritualuri bisericesti. Ziarul mai scria că între ei beția era necunoscută și că se ajutau reciproc. Legătura lor cu credincioșii germani era evidentă, pentru că lucrau în colonii germane, cântau cântări germane și la adunările lor era citită Biblia în limba germană și apoi o persoană traducea textul citit.²⁶⁷ În același an, ziarul *Одесский вестник* scria că ștundiștii nu au apărut în urma influenței germane, căci nemții nu arătau interes pentru viața religioasă din Ucraina, ci mai degrabă din setea țăranilor ucraineni după o închinare mai simplă, care fusese o tendință pronunțată în „ultimii 100 de ani”.

Primii ștundiști din Rohrbach și Osnova nu se botezau și inițial nu aveau de gând să rupă legăturile cu Biserica Ortodoxă.²⁶⁸ Persecuțiile din partea Bisericii Ortodoxe i-au silit pe ștundiști să se separe de ea.²⁶⁹ În anul 1870 liderii ștundiști Reaboshapka, Ratușnii, Kapustean și Kușnerenko au apelat la pastorul bisericii baptiste germane din Odesa, Johann Wieler, ca să-i sfătuiască cum să se raporteze mai departe la Biserica Ortodoxă, care ridicase mari persecuții împotriva lor. Pastorul Wieler i-a sfătuit să se separe de Biserica Ortodoxă și să formeze o congregație separată. Tot el i-a ajutat la organizarea bisericească și la alcătuirea unei mărturii de credință, care cuprindea 10 articole. Chiar dacă nu era o reproducere a mărturiei de credință a baptiștilor germani, era în totală conformitate cu aceasta.²⁷⁰ Johann Wieler i-a ajutat pe primii ștundiști să alcătuiască o petiție către Țarul Alexandru al II-lea, semnată de 103 capi de familie, în care se solicita libertatea confesională (februarie 1870). Petiția a fost dusă la Sankt Petersburg de

²⁶⁶ РГИА, Ф. 796, inv. 176, dosar 2184, f. 3.

²⁶⁷ Albert W. Wardin Jr., *On the Edge. Baptist and Other Free Church Evangelicals in Tsarist Russia, 1855-1917*, Oregon, 2013, p. 103.

²⁶⁸ С. Д. Бондарь, *Секта меннонитов в России*, Петроград, 1916, p. 164.

²⁶⁹ Miriam R. Kuznetsova, *op. cit.*, p. 68.

²⁷⁰ Albert W. Wardin Jr., *On the Edge. Baptist and Other Free Church Evangelicals in Tsarist Russia, 1855-1917*, Oregon, 2013, p. 115.

Mihail Ratușni, Ivan Reaboșapka și Aleksandr Kapustean.²⁷¹ Johann Wieler a devenit mai târziu persoana de legătură între mișcarea evanghelică din Sankt Petersburg și cea din sudul Rusiei și a avut un rol deosebit de important în organizarea ștundiștilor din Rusia în biserici baptiste.

Ștundiștii ucraineni se autonumeau **creștini evanghelici** și credința lor o numeau **evanghelică**. Se adunau pe la case de două ori în săptămână, miercurea și duminica.²⁷² Femeile stăteau așezate de o parte a sălii și bărbații de cealaltă parte.

În comunitățile ștundiste nu era permis consumul de alcool. Casele lor erau îngrijite și curate. Dacă cineva comitea adulter sau era învinuit de beție, urma să fie excomunicat din comunitate. Printre premisele rapidei răspândiri a ștundismului au fost și taxele mari impuse de Biserica Ortodoxă și, mai ales, lipsa predicării explicite a Cuvântului lui Dumnezeu în bisericile ortodoxe.²⁷³

Clericii Bisericii Ortodoxe le-au atribuit evanghelicilor numele de **ștundiști** și i-au clasificat în felul următor: vechii ștundiști (rus. *старошундисты*), care erau totuna cu ștundiștii baptiști și caracteristica lor principală era că recunoșteau botezul doar prin credință și Cina Domnului, și noii ștundiști (rus. *младошундисты*), sau ștundiștii spirituali, care respingeau cele două doctrine sus-numite, în celelalte lucruri fiind asemănători.²⁷⁴ Toți ștundiștii respingeau autoritatea Bisericii Ortodoxe și ierarhia ei, nu acceptau așa-numita Sfântă Tradiție, ci doar Sfânta Scriptură, respingeau sfintele taine și icoanele, pe care le calificau drept idoli.

Baptiștii ruși au asimilat pe mulți ștundiști și primele biserici baptiste s-au format din mediul ștundiștilor, totuși baptiștii au respins numele de „ștundist”, pentru că acesta era atribuit nu doar mișcărilor care aveau învățătură sănătoasă, ci și celor cu care nu doreau să fie asociați.²⁷⁵ Johann Pritzkau (Иван Прицкау) scria că numele de „ștundist” a fost folosit de Biserica Ortodoxă în sens depreciativ pentru cei care părăseau ortodoxia ca să adere la mișcarea evanghelică. Numele acesta încă în Germania a fost folosit în batjocură cu referire la pietiști. La început, în Rusia, numele de „ștundist” nu insufla așa reticență ca mai târziu, când autoritățile țariste, sub presiunea clericilor ortodocși, au început să includă intenționat în numele de ștundiști și pe nihiliști, care negau puterea statală, căsătoria și promovau alte idei extreme asemănătoare.²⁷⁶

²⁷¹ „Johann Wieler (1839-1889). Among Russian Evangelicals: A New Source of Mennonites and Evangelicalism in Imperial Russia”. Translated and introduced by Lawrence Klippenstein, *Journal of Mennonite Studies*, vol. 5, 1987, p. 50.

²⁷² I. П., *Штундисты*, în *КЕВ*, nr. 7, 1875, p. 306.

²⁷³ *Ibidem*, p. 308.

²⁷⁴ С. М., *Бендерскіе штундисты и краткія замѣчанія о штундизмѣ вообще и борьбѣ съ нимъ*, în *КЕВ*, nr. 17, 1892, p. 393.

²⁷⁵ *Альманах по истории русскаго баптизма*, Санкт-Петербург, 2006, p. 189.

²⁷⁶ И. Прицкау, *История баптистов Южной России*, Одесса, 1914, p. 40.

Conform constatărilor ober-procurorului Konstantin Pobedonostev și ale experților săi, „ștunda rusească în cea mai mare parte a trecut la baptism pur”. Ierarhii ortodocși anticipau că toate sectele raționaliste vor fi asimilate și vor deveni baptiste și credeau că factorul hotărâtor în această schimbare a fost recunoașterea legală dată de autorități baptiștilor nemți.²⁷⁷ Ca să-i poată supune pe baptiști acelorași prigoane și interdicții care erau aplicate ștundiștilor, la Congresul al II-lea Misionar al Bisericii Ortodoxe Ruse²⁷⁸ din 1891 (Moscova) s-a declarat că „ștundismul vechi și baptismul sunt una și aceeași sectă”.²⁷⁹

Prin legea din 4 iulie 1894, mișcarea ștundistă a fost categorisită ca „deosebit de periculoasă pentru biserică și stat”. Cercetătoarea Varvara Iasevici-Borodavskaia scria în 1912 că inițial numele de „ștundist” nu avea nicio conotație negativă pentru ruși, dar apoi a fost folosit din abundență de autorii ortodocși și, prin lege, a devenit o armă de condamnare și de luptă cu orice opinie religioasă diferită de cea ortodoxă. Pe oricine doreau să-l condamne era suficient să-i pună eticheta de „ștundist” și apoi adăugau orice alte descriptive.²⁸⁰ Conform cercetătoarei Iasevici-Borodavskaia, era de așteptat ca persecutorii, în dorința lor de a pune sub acuzație penală și a condamna, să inventeze noi mișcări religioase, cum ar fi ștundo-catolici, ștundo-luterani și chiar ștundo-ortodocși.²⁸¹ Toți sectanții au fost trecuți la categoria „ștundiști”, ca să poată fi persecutați fără milă.²⁸²

Creștinii evanghelici s-au văzut siliți să se detașeze de numele „ștundist”. După anul 1894, când a fost adoptată legea care interzicea adunările ștundiștilor, credincioșii au preluat numele de „baptiști”. În anul 1897, la Congresul al III-lea Misionar al Bisericii Ortodoxe Ruse (Kazan), delegații au luat decizia să nu-i mai separe pe ștundiști de baptiști și au cerut autorităților țariste să extindă interdicțiile legii din 1894 și asupra baptiștilor.²⁸³ Misionarul ortodox Vasili Skvorțov scria în 1912 că ștundiștii s-au separat de Biserica Ortodoxă când s-au alăturat baptiștilor, de la care au preluat sistemul teologic și sistemul de închinare.²⁸⁴

Ștundismul a avut la bază părtășia. După cum scrie istoricul Johannes Dyck, în Germania pietismul a fost prima mișcare majoră din interiorul bisericii protestante care a mutat obiectivul de

²⁷⁷ *Всеподданнейший отчет обер-прокурора Святейшего Синода К. Победоносцева по ведомству православного исповедания за 1890-1891 г.*, Санкт-Петербург, 1893, p. 247.

²⁷⁸ *Всероссийский миссионерский съезд*. Biserica Ortodoxă din Rusia a organizat în perioada guvernării țariste cinci congrese misionare: 1887, 1891, 1897, 1908, 1917.

²⁷⁹ *Ibidem*, p. 241.

²⁸⁰ В. И. Ясевич-Бородавская, *Борьба за веру*, Санкт-Петербург, 1912, p. 37.

²⁸¹ *Ibidem*, p. 38.

²⁸² *Ibidem*, p. 40.

²⁸³ *Ibidem*, p. 599.

²⁸⁴ Василий Скворцов, *Миссионерский посох*, выпуск 1, Санкт-Петербург, 1912, p. 294.

la dogme la oameni, de la literă la Scriptură, de la cap la inimă și de la teologie la viață.²⁸⁵ Dar în Germania și la coloniștii germani din Rusia, pietismul a rămas o mișcare în interiorul bisericii și nu a încurajat separarea de ea. Pietismul german a ținut strict la structurile și tradițiile bisericești existente. Ștundismul printre ruși, dimpotrivă, a fost nedorit și nepotrivit pentru Biserica Ortodoxă. Nu a fost inițiat de clerici și nu a fost sprijinit de împărat. Structurile bisericești respectate de pietiștii germani nu au existat pentru ștundiștii ruși.²⁸⁶

Cercetătorii ruși Protasov, Harlamov, Zavetnivic și alții considerau că dacă ștundismul nu era să fie adus de luteranii pietiști germani, el avea să apară oricum în Rusia, după cum au apărut molocanii și duhoborii, factorul principal fiind nemulțumirea față de clerul ortodox. Alți cercetători, printre care Rojdestvenski, Ușinski, susțineau că factorii principali ai apariției și răspândirii ștundismului în Rusia au fost răspândirea Sfințelor Scripturi în limba rusă, predicarea iscusită și răspândirea științei de carte. Un al treilea grup de cercetători a atribuit pe deplin apariția ștundismului în Imperiul Rus influenței coloniștilor germani.²⁸⁷

Ștundiștii din Basarabia. Karl Bonekemper, pastorul german care a transmis scânteia mișcării ștundiste de la coloniștii germani la țărani ruși, s-a mutat din Odesa în Basarabia, unde a locuit o vreme înainte să emigreze în SUA.²⁸⁸ Nu dispunem de date despre activitatea lui ștundistă din Basarabia. Prima mențiune despre ștundiști originari din Basarabia se găsește în raportul ispravnicului județului Ananiev către guvernatorul Hersonului de la 14 iunie 1867. În hutorul Nikolaevski apăruse o comunitate de ștundiști, înființată de polonezul Adam Vojsorovski. În listă erau trecute 15 nume și sub numărul 10 se află Ilya, al cărui nume de familie nu era cunoscut și care împreună cu soția sa, Oxana, erau din orașul Bender.²⁸⁹ Nu cunoaștem dacă acest cuplu de credincioși au răspândit noua credință în Bender, dar peste aproximativ 20 de ani atenția autorităților și a clericilor ortodocși a fost atrasă de activitatea religioasă desfășurată de ștundistul Ieremia Cioban, a cărui activitate va fi prezentată mai târziu în acest studiu.

Misionari ștundiști din Herson au activat în Basarabia.²⁹⁰ Locuitori din orașul Ismail au luat legătură cu ștundiștii din satul Osnova, localitatea unde a început această mișcare spirituală printre ruși și ucraineni. Starosta satului Osnova a confiscat 6 scrisori din casa ștundistului Daniil Dionisovici Kondrațki și le-a trimis la 30 iulie 1870 ispravnicului județului Odesa. Una din acele scrisori venea de la Ismail și a fost trimisă de Grigore, Dmitrii și Paraskiva Mușinskie, fiind

²⁸⁵ Иоанн Петрович Дик, *У колыбели братства*, Steinhagen: Samenkorn, 2017, p. 52.

²⁸⁶ *Ibidem*, p. 52.

²⁸⁷ А. А. Велицын, *op. cit.*, p. 218-219.

²⁸⁸ Ștefan Ciobanu, *Basarabia*, Chișinău, 1926, p. 325-326.

²⁸⁹ Алексей Дородницын, *op. cit.*, p. 52.

²⁹⁰ John Brown, *The Stundists*, London, 1893, p. 8.

adresată lui Ivan Venediktovici Gavrilov. Formulele de adresare „frate” și „soră” sunt o dovadă că autorii erau convertiți la Hristos și urmau învățătura Evangheliei. Ei scriau că meleagul lor, adică orașul Ismail, era întunecat pentru Cuvântul lui Dumnezeu și îl invitau pe Gavrilov să se ascundă la ei (de persecuțiile începute în satul Osnova), căci și arenda pământului era ieftină.²⁹¹

Prima mențiune a prezenței ștundiștilor în orașul Akkerman se găsește în raportul din 26 iunie 1870 trimis de către guvernatorul Hersonului ministrului de interne al Rusiei. În raport scria că adunarea ștundiștilor din Reasnopolie era vizitată de persoane din Akkerman.²⁹² În anul 1890 misionarul ortodox raporta că un evreu pe nume Kolesnicov, care locuia la acea vreme în Akkerman, dar era venit din gubernia Herson, vizita satele din jur pentru misiune. El vizitase pe credincioșii din Cișmele de două ori și venise cu un bărbat credincios orb, care citea dintr-o Biblie scrisă în limbaj Braille. Kolesnikov mai vizitase pe credincioșii ștundiști din Șagani, Spasskoe, Bairamcea și alte localități. Pentru evanghelizare le oferea oamenilor broșuri și tablouri mici cu versete din Biblie. În Cișmele Kolesnikov a fost arestat și literatura de care dispunea i-a fost confiscată.²⁹³

În raportul pentru 1887 prezentat împăratului de către ober-procurorul Pobedonosțev se atrăgea atenția asupra faptului că în Eparhia Chișinăului a luat amploare ștundismul, iar în localitatea Liubomir din județul Tiraspol el era extrem de răspândit, pentru că apăruse cu 25 de ani mai înainte. Printre cauzele care au contribuit la răspândire se număra și faptul că populația din această localitate arăta un mare interes pentru religie și căuta credința mântuitoare.²⁹⁴

În localitatea Cișmele comunitatea ștundiștilor a luat ființă mai târziu decât cea baptistă. Înainte de 1880, în satul Cișmele au venit ștundiști din Taurida și Herson. Apoi, în anul 1885, a venit un predicator din Melitopol și a botezat trei familii de molocani, care au devenit ștundiști. Botezul a fost public și după aceea noua credință s-a răspândit în localitate. Când au aderat și două familii dintre puținii creștini ortodocși din localitate, clerul ortodox a insistat și au fost deschise școli eparhiale în satele Spasskoe și Koreachka. Aceasta ne permite să presupunem că acolo deja existau credincioși ștundiști sau, cel puțin, se desfășura activitate de propovăduire. În anul 1886 un grup de molocani din satul Cișmele au hotărât să se boteze. Ștundiștii din Taurida l-au trimis pe predicatorul Vasile Ivanov, a cărui origine nu se cunoaște cu exactitate (putea fi din regiunea Herson sau chiar din Chișinău). Acesta era un predicator cult, care lucra în calitate de curier al

²⁹¹ Алексей Дородницын, *op. cit.*, p. 101-102.

²⁹² *Ibidem*, p. 97.

²⁹³ Авксентій Стадницький, „Состояніе раскола и сектантства въ Бессарабій по миссіонерскимъ отчетамъ за 1889 годъ”, КЕВ, nr. 16, 1890, p. 688.

²⁹⁴ *Всеподданнейший отчет обер-прокурора Святейшего Синода К. Победоносцева по ведомству православного исповедания за 1887 г.*, Санкт-Петербург, 1889, p. 73.

Ministerului de Interne.²⁹⁵

La stația de cale ferată Greceni, o localitate din sudul Basarabiei, în anul 1890 exista o comunitate de ștundiști, alcătuită din lucrătorii acestei stații. Un misionar ortodox a purtat dezbateri cu Fiodor Varennikov și Evsevii Șpira, liderii acestei adunări.²⁹⁶ Misionarii ortodocși raportau la 1890 existența în satul Șagani a unei comunități de ștundo-bapțiști, condusă de Nedolenko.²⁹⁷ La acea vreme misionarii ortodocși deseori nu făceau diferența între ștundiști și bapțiști.

Din rapoartele poliției țariste aflăm că la 17 iunie 1895, în satul Chebabcea au fost identificați ștundiștii Vasilii Drevali și fratele lui Feoktist cu soția sa, Matriona. De asemenea, la adunările lor venea Dmitrie Ribkin din localitatea Șabo. Ei au fost identificați de poliție în urma activității de propovăduire pe care o făceau printre populație.²⁹⁸ Cazul a fost transmis Tribunalului din Chișinău, care, din lipsă de probe, a închis dosarul²⁹⁹. Episcopul Neofit a insistat de nenumărate ori la Tribunal ca acest caz să fie examinat. La 14 aprilie 1897, preotul paroh Vasilii Pravednii din Cișmele a raportat arhiepiscopului Neofit că în satul lor comunitatea molocanilor a fost vizitată de câțiva străini. El a alergat la adunare să-i identifice, dar ei deja erau arestați de către polițist. Preotul a mers la casa unde erau închiși străinii și a identificat că erau aceiași patru ștundiști din satul Chebabcea. La întrebarea preotului de ce au venit, ei au răspuns simplu: „Suntem în căutarea mântuirii sufletului nostru”.³⁰⁰

Metodele de evanghelizare ale ștundiștilor din Basarabia erau diverse, multe fiind preluate de la ștundiștii din alte regiuni. Colportorii mergeau din localitate în localitate și vindeau lucruri de primă folosință, dar întotdeauna aveau cu ei Biblia, Noul Testament și altă literatură creștină, despre care anunțau cu voce tare în orice loc în care se opreau și, ca să motiveze oamenii să cumpere, citeau capitole din Biblie și predicau. Misionarii evanghelicizării vizitau localitățile și distribuiau broșuri tipărite și tablouri mici pe care erau versete din Biblie și pe care oamenii apoi le atârnavă pe pereți în case. Credincioșii bapțiști și ștundiști propovăduiau la muncile de obște, inițiau discuții despre credință și, în pauze, citeau din Biblie. Își vizitau rudele, ca să împărtășească credința cu ei. În felul acesta nu puteau fi urmăriți de persecutorii lor.³⁰¹ Evanghelicizării din județul

²⁹⁵ Авксентій Стадницькій, „Состояніе раскола и сектантства въ Бессарабій по миссіонерскимъ отчетамъ за 1888 годъ”, КЕВ, 1889, nr. 9, p. 396.

²⁹⁶ Авксентій Стадницькій, „Состояніе раскола и сектантства въ Бессарабій по миссіонерскимъ отчетамъ за 1889 годъ”, КЕВ, nr. 16, 1890, p. 684.

²⁹⁷ *Ibidem*, p. 685.

²⁹⁸ ANRM, fond 208, inv. 3, d. 2719, f. 2.

²⁹⁹ *Ibidem*, f. 16.

³⁰⁰ *Ibidem*, f. 27.

³⁰¹ Авксентій Стадницькій, „Состояніе раскола и сектантства въ Бессарабій по миссіонерскимъ отчетамъ за 1889 годъ”, КЕВ, nr. 16, 1890, p. 689.

Ismail distribuiau broșura *Iadul și raiul*, publicată de editura lui Vasilii Pașkov din Sankt Petersburg, și Noul Testament, tipărit în afara Rusiei. Textele biblice importante erau subliniate. Mai distribuiau gratis cărți poștale cu versete din Biblie și desene simbolice.³⁰² Ne putem forma o imagine mai completă despre activitatea ștundiștilor din Basarabia examinând informațiile scrise privind comunitățile lor.

Ștundiștii din Spasskoe. La începutul secolului al XX-lea, cele mai multe comunități ștundiste din Basarabia au acceptat credința și forma de organizare baptistă, devenind biserici baptiste. Ultima comunitate ștundistă care mai exista în anul 1903 în Basarabia număra 48 de persoane și activa în satul Spasskoe, fiind condusă de prezbiterul Onufrii Vasilievici Șușpanov. Misionarul ortodox scria că Onufrii Șușpanov, prin anii '60 ai secolului al XIX-lea, făcea contrabandă și a fost arestat. A fugit în România, unde s-a convertit la credința evanghelică. La întoarcerea acasă, a propovăduit, formând comunitatea ștundistă în Spasskoe. Misionarul ortodox l-a descris pe Șușpanov ca fiind un om „nestatornic și nu prea sincer”.³⁰³ Credincioșii din această localitate aveau legături strânse cu ștundiștii germani din Hoffnungsfeld și Plock (rus. *Плоцк*) din județul Akkerman, pe care îi vizitau des.³⁰⁴ În eforturile de a împiedica activitatea ștundiștilor, Biserica Ortodoxă a construit un lăcaș de închinare în Spasskoe.³⁰⁵ Astfel, locuitorii satului Spasskoe au motive să le fie recunoscători evanghelicilor pentru faptul că la ei s-au construit clădirile școlii și bisericii ortodoxe, căci, chiar fiind un număr mic de locuitori, autoritățile au făcut acest efort, pentru a împiedica influența evanghelicilor asupra locuitorilor. În toamna anului 1912 misionarul eparhial antisectar Aleksandr Skvoznikov a vizitat satul Spasskoe și raporta existența ștundiștilor în localitate.³⁰⁶

Ieremia Cioban și ștundiștii din Bender. Prezența ștundiștilor în orașul Bender este bine documentată prin cazul lui Ieremia Cioban. Misionarii antisectari ortodocși susțineau că în orașul Bender ștundismul a fost adus prin anul 1876 de către muncitorii veniți la construcția căii ferate Bender–Galați.³⁰⁷ Dar nu dispunem de alte surse referitoare la acel grup. Cazul lui Ieremia Cioban nu are legătură cu acel grup și s-a întâmplat cu 13 ani mai târziu.

Ieremia Cioban a fost un ștundist din Bender care, pentru credința sa, a fost arestat și

³⁰² Извлечение изъ отчета Миссіонерскаго комитета Кишиневской епархіи за 1893 г., în *KEB*, nr. 16, 1894, p. 262.

³⁰³ Сektанство и противосектантская миссіонерская дѣятельность въ Кишиневской епархіи въ 1902 году, în *KEB*, nr. 6, 1903, p. 144.

³⁰⁴ Сektанство и противосектантская миссіонерская дѣятельность въ Кишиневской епархіи въ 1903 году, în *KEB*, 1904, nr. 5, p. 5.

³⁰⁵ Авксентій Стадницікій, Состояніе раскола и сектантства въ Бессарабіи по миссіонерскимъ отчетамъ за 1902 годъ, în *KEB*, nr. 6, 1903, p. 164.

³⁰⁶ *KEB*, nr. 1-2, 1902, p. 32.

³⁰⁷ *Ibidem*, p. 257.

condamnat la închisoare și exil pe viață în Transcaucazia. Din exil Ieremia a scris la revista *Свободное слово* [Svobodnoe slovo] (Cuvântul liber) trei scrisori, din care putem reconstitui istoria vieții sale, mai ales că în una din ele a prezentat motivele pentru care a părăsit Biserica Ortodoxă și s-a convertit la credința evanghelică. Ieremia s-a născut în anul 1858 în Bender din tată moldovean și mamă rusoaică.³⁰⁸ Tatăl său a fost un om violent și, când venea acasă în stare de ebrietate, mama fugea cu copiii, ca să evite bătăile. Ieremia a vrut să-și trăiască viața diferit și, când a cerut sfatul bătrânilor din localitate, a fost îndemnat să-și găsească rostul lucrând, ca să aibă bani pentru a bea cu prietenii. Ieremia a cerut direcție pentru viață de la preotul Bisericii Ortodoxe, care l-a învățat să vină sistematic la biserică, să plătească toate acatistele și așa a făcut mulți ani. Văzând că preotul era bețiv și imoral, căci trăia în adulter cu soția vecinului, Ieremia a încetat să mai meargă la acel preot și a hotărât să facă un pelerinaj pe jos până la mănăstirile din Kiev. El credea, ca și alții din vremea lui, că pelerinajul pe jos la mănăstiri avea valoare mântuitoare. Pelerinii erau numiți „pribegi” și pelerinajul se numea „drumul pribegiei”. Ei erau îmbrăcați în haine de călugăr și purtau verigi – niște fiare grele cu o cruce, pe care le purtau crezând că așa își înfrânează firea.³⁰⁹

Ajuns aproape de prima mănăstire, s-a oprit la un izvor să se spele și să-și schimbe hainele după un drum lung. În momentul acela a trecut pe lângă el alergând o fată îmbrăcată într-o rochie frumoasă și a intrat în pădure, iar peste un timp scurt a alergat după ea un călugăr. Ieremia s-a mâhnit și și-a dat seama că în zadar a făcut acel drum lung și anevoios, dacă tot imorali sunt și slujitorii de la mănăstire. Totuși, a mers și s-a închinat la toate mănăstirile. Întors acasă de la Kiev, a învățat repede să citească de la un ostaș care locuia în chirie la el, apoi a cumpărat Noul Testament în anul 1888 și a început să-l citească.

Tocmai la vremea aceea vecinul lui Ieremia s-a certat cu soția și ea a mers să se plângă preotului Alexandru Samohvalov, care așa „milă” a avut de ea, încât a oprit-o la el acasă să-i fie slugă. Cu ea venise și o fetiță de 6 ani, care a povestit apoi lucrurile rușinoase pe care le făcea preotul cu soția acelui bărbat. Când a aflat soțul ei unde se afla și a venit să-și ia nevasta acasă, preotul l-a apucat de gât și l-a îmbrâncit. A venit și a doua oară, cu martori, dar preotul tot nu-i permitea femeii să plece acasă la bărbat. Din gelozie, bărbatul infuriat a spart geamurile casei preotului. După acest caz, Ieremia a încetat să mai meargă la biserica ortodoxă.³¹⁰

Peste două săptămâni, trimiși de preotul Alexandru Samohvalov, au venit la Ieremia preotul Sevastian Durukov și un diacon, care au adus cu ei cărți despre tradiția ortodoxă și niște

³⁰⁸ *Свободное слово*, 1903, nr. 7, p. 8.

³⁰⁹ Nicolae Popovschi, *Istoria Bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea sub ruși*, Chișinău, 1931, p. 11.

³¹⁰ *Свободное слово*, 1903, nr. 7, p. 9.

reviste. L-au întrebat pe Ieremia de ce a încetat să frecventeze biserica ortodoxă. Ieremia a întrebat și el, mirat, de ce au venit anume la el când sunt atâția care nu vin la biserică și câte jumătate de an. Preotul i-a răspuns că de ceilalți mai puțin îi pasă, dar se îngrijorează de cei care frecventează sistematic biserica și încetează brusc să mai vină, pentru că ei repede se alipesc de ștundiști și, ca să-l avertizeze pe Ieremia, i-au dat revistele în care era scris despre ștundiști și „pericolele” pe care le aduc aceștia. Citind revistele, Ieremia a aflat despre ștundiști, în ce orașe locuiau, că studiază Noul Testament și că trăiesc după învățătura lui Hristos, că, după convertire, încetau să fumeze, să bea și, urmând credința, duceau o viață cumpătată. Vizita preotului Durukov a fost înainte de Paști, dar nu a dat rezultatele așteptate de clericii ortodocși și Ieremia nu a venit la biserică nici la Paște.

A treia zi de Paște preotul a pus la cale pe niște bețivi să-l bată pe Ieremia. Mai întâi au venit acasă la el preotul cu diaconul, i-au adus cartea *Viețile sfinților* și au început să-i citească. S-au adunat mai mulți bărbați în casă și stăpânul, când a văzut, a încuiat ușa și poarta să nu mai vină alții, iar în casă a început o polemică, care a durat până la ora 11 noaptea. Atunci au venit bețivii instigați de preot, au sărit gardul și au înconjurat casa, ca să nu poată fugi nimeni. I-au cerut preotului să binecuvânteze bătaia, căci toți aveau în mâini ciomegi ori pietre. Ieremia i-a spus preotului să-i oprească, dar și preotul era speriat, căci bețivii deveniseră de necontrolat. Ieremia a început să strige și, din fericire, ofițerul din oraș a trimis patrula, căci auzise de planurile gloatei de bărbați beți și așa i-a alungat pe la casele lor înainte ca să înceapă bătaia. Nu este de mirare că gloata s-a purtat așa, căci erau instigați chiar de preotul ortodox la răutate și violență. Ne putem da seama despre proporțiile defăimărilor aduse ștundiștilor dacă în revista eparhială scria că „ștundiștii îi vor prăji în tigăi și le vor bate cuie în tălpi celor care îi contrazic”.³¹¹

După această întâmplare, preotul le-a spus oamenilor la slujbă să nu mai comunice cu Ieremia Cioban și s-a liniștit pentru o perioadă. În vremea aceea a venit un bătrân din gubernia Kiev, care l-a ajutat pe Ieremia în studierea Scripturilor, căci el nu mai mergea la biserica ortodoxă, ci rareori vizita adunarea molocanilor din Bender. Ieremia Cioban a început să le predice oamenilor Evanghelia și organiza ore de rugăciune acasă la el. Un predicator din Cișmele a vizitat acest grup.³¹²

În același an (1889) a avut loc un caz care a agravat situația lui Ieremia Cioban. Un om bogat din Bender pe nume Aleksandr Fiodorenko a mers cu tovarășul său la crâșmă și, după ce s-au îmbătat și au avut un conflict, tovarășul l-a omorât și a ascuns trupul neînsuflit. Soția celui

³¹¹ С. М., *Бендерскіе штундисты и краткія замѣчанія о штундизмѣ вообще и борьбѣ съ нимъ*, în *КЕВ*, nr. 17, 1892, p. 394.

³¹² *Ibidem*, p. 391.

dispărut a mers la preot să ceară sfatul cum să procedeze. Preotul a învățat-o să cumpere pânză albă, din care să facă un sac și să-l umple cu pământ. Sacul să-l pună într-un sicriu și să facă înmormântarea soțului, căci „pământ este și în pământ se va întoarce”. Femeia a făcut după cuvintele preotului, care a cerut de la ea pentru această înmormântare stranie suma de 40 de ruble. Salariul unui muncitor la uzină din acea vreme rareori ajungea până la 13 ruble pe lună. Deci, plata luată depășea salariul pentru trei luni. Peste șapte săptămâni de la „înmormântarea” sacului cu pământ, a fost găsit cadavrul celui ucis și preotul a făcut înmormântarea din nou, cerând femeii încă 5 ruble, căci în mod obișnuit lua 6 sau 7 ruble pentru o înmormântare. În indignarea sa, Ieremia i-a trimis preotului un bilețel și i-a cerut să se pocăiască de această nelegiuire, căci altfel amenința să scrie la ziare, ca să facă cunoscută fapta. Preotul nu s-a pocăit, dar ne putem da seama ce a făcut din felul cum au decurs mai departe evenimentele. A venit la Ieremia acasă pristavul (ofițer de poliție) și ureadnicul (subofițer de poliție), l-au arestat și i-au cerut să recunoască că a vorbit împotriva împăratului, dar după anchetare a fost eliberat.

În toamna anului 1889 a venit în Bender Ivan Leasoțki, un credincios ștundist, care a fost exilat împreună cu soția și 10 copii din gubernia Kiev, după ce petrecuse câțiva ani în închisori. Ieșit din temniță, a fost întristat rău de neînțelegerile care apăruseră între credincioși și a hotărât să se întoarcă la Biserica Ortodoxă. Persecuțiile nu au reușit să clatine credința acestui om așa cum a fost la vederea neînțelegerilor dintre frații săi de credință. Dar, foarte curând a ajuns la concluzia că a făcut o mare greșeală și s-a văzut trădător. Fusese excomunicat de către comunitatea ștundistă din care făcuse parte. Pentru că dorea să facă ceva pentru credincioși, s-a bucurat când au venit la el un grup de 40 de oameni dintr-un sat vecin, care erau persecutați pentru că citeau Biblia. Ei l-au rugat să scrie guvernatorului o scrisoare în numele lor.

Acest fapt l-a supărat pe preotul ortodox, care i-a influențat pe reprezentanții statului să-l exileze pe Ivan Leasoțki împreună cu soția și cei 10 copii ai lor. Au venit cu căruța trasă de două vaci până la Herson, dar autoritățile i-au alungat și de acolo. Au venit la Bender, având doar 70 de copeici în buzunar. Ca să poată închiria o cameră și să aibă cu ce își hrăni familia, Ivan Leasoțki a vândut vacile. A mers să lucreze la calea ferată și acolo a auzit de la oameni despre un oarecare Eriomka, care „nu se mai roagă la Dumnezeu și nu mai merge la biserică”. Acesta era Ieremia Cioban. Ivan Leasoțki a mers să-l viziteze și a găsit că locuia în mahalaua Caucaz, unde toți îl cunoșteau ca cizmar.³¹³

Era zi de duminică și, când s-a apropiat de casă, a auzit cântări duhovnicești. Când a intrat acolo, erau un grup de molocani din oraș, care veniseră pentru prima dată să-l viziteze pe Ieremia

³¹³ В. Бончъ-Бруевич, *Преследование баптистов евангельской секты*, England, 1902, p. 11.

și, cu prilejul acesta, toată ziua au cântat și au citit din Noul Testament împreună. Auzind despre situația lui Leasoțki, Ieremia i-a spus să vină a doua zi la el, căci va face efort să-i găsească o gazdă în mahalaua sa. Mare i-a fost surpriza când a venit a doua zi și a aflat că molocanul Ivan Kirilovici Rezanov l-a chemat la el, l-a încurajat și i-a dat să locuiască cu familia într-o casă din livada sa, fără să achite chiria. I-a dat chiar și căruța, ca să-și aducă lucrurile și familia. I-a mai dat și alimentele necesare pentru început și i-a oferit și un loc de lucru în livadă cu o plată de 50 copeici pe zi, ceea ce era mai bine decât primea un muncitor la uzină. Cât au stat în Bender, Leasoțki cu familia au frecventat adunarea molocanilor. Iarna i-au murit doi copii, un băiat de 1 an și o fetiță de 4 ani, care s-au îmbolnăvit în nopțile reci când veneau de la Herson spre Bender.

În livada lui Rezanov mai lucra un moldovean de credință ortodoxă, căruia tot i-a murit un copil și, când a venit preotul să facă slujba de înmormântare pentru copilul moldoveanului, l-a văzut pe Leasoțki. Preotul l-a avertizat pe moldovean cu privire la credința lui Ivan, i-a povestit detaliat despre ultimii 20 de ani din viața lui și i-a mai spus că în primăvară va fi iar exilat.³¹⁴ La 10 mai 1890 a venit polițistul și i-a spus lui Leasoțki să plece cu familia. Pentru că știa ce greu a fost drumul, Ivan Leasoțki a cerut să fie dus pe socoteala statului cu convoiul și a ales satul Nikolskoe din regiunea Alexandrovsk, gubernia Stavropol.

În luna mai a fost arestat împreună cu soția și copiii și au fost ținuți în arest timp de 12 zile, până a pornit convoiul. Rezanov a trimis o telegramă guvernatorului, cerând să fie lăsată soția și copiii în libertate, dar nu a primit răspuns pozitiv. Leasoțki i-a spus să nu trimită nimic, căci „să aștepți de la poliție milă este ca și cum ai aștepta viață de la moarte”.³¹⁵ La plecarea familiei Leasoțki din Bender, toată biserica molocanilor a venit la gară să o petreacă. Drumul de la Bender până la Nikolskoe a durat 2 luni și între timp au murit alți trei copii.

De acolo, la scurt timp a fost exilat în satul Gherusi din Transcaucazia, o localitate cu condiții extrem de grele pentru viață. De la Bender până la Gherusi ștundistul Leasoțki cu familia sa au trecut prin 14 închisori. Pentru că a făcut adunări în casa sa, a fost trimis din Gherusi în altă localitate, cu condiții și mai grele, și, după expirarea primilor 5 ani de exil, pentru că nu s-a întors la ortodoxie, autoritățile i-au mai adăugat alți 5 ani.³¹⁶ Doar când era la Gherusi, într-o adunare cu alți bapțiști exilați, lui Leasoțki i-a fost ridicată măsura disciplinară și a fost restabilit în biserică. Toate acestea le-a îndurat pentru Hristos, fiind excomunicat din biserică. Nu a fost plin de amărăciune pe creștinii care i-au aplicat disciplina spirituală, ci a primit ca o mare cinste să sufere pentru Hristos și cu o bucurie deosebită să fie restabilit în Biserica Lui. Dar să revenim la situația

³¹⁴ *Ibidem*, p. 12.

³¹⁵ *Ibidem*, p. 13.

³¹⁶ *Ibidem*, p. 19.

din Bender.

După doi ani de la fondare, comunitatea ștundiștilor din acest oraș era alcătuită din 9 persoane. La început s-au convertit rudele lui Ieremia Cioban și apoi alți oameni. Nicodim Pavlenko a venit să lucreze în viile lui Ieremia Cioban și, auzind Evanghelia, s-a convertit. Moisei Raețki era rudă cu Ieremia Cioban și s-a convertit, dar Fedora, soția lui Moisei, era ortodoxă. În ziua când Moisei a decis să scoată din casă icoanele, ea a mers și s-a plâns preotului, după care a raportat la poliție că nu doar soțul ei a devenit ștundist, dar și socrul – Stepan Raețki, și că Ivan Batâr se alipise comunității ștundiste împreună cu toată familia sa.³¹⁷ Fiind predicator, Batâr a atras atenția autorităților și a preoților ortodocși.³¹⁸

Locuitorii ortodocși din Bender au început să vină la Ieremia și cereau ajutor pentru a fi scutiți de plățile enorme pe care le cerea preotul pentru înmormântări și alte slujbe bisericesti. Ieremia îi învăța să-l cheme pe preot acasă fără să negocieze prețul și dacă preotul va cere bani, să scrie arhiereului și să ceară stabilirea unui preț unic. Atunci preotul a pus la cale ca pristavul și ureadnicul să-l cheme des la poliție pe Ieremia și să-l poarte pe drumuri, așa ca să nu-și poată lucra viile, căci aceasta era afacerea lui. Primăvara l-au arestat și l-au trimis pentru un an la Herson, așa că a rămas via neîngrijită. Apoi i-au făcut viața așa de grea, încât Ieremia se cerea în temniță, dar nu-l primeau și, de nu erau niște evrei, ar fi rămas în stradă să doarmă.

La 24 martie 1891 judecătoria de circumscripție din Chișinău l-a condamnat pe Ieremia Cioban la exil pe viață în Transcaucazia, iar pe Moisei Raețki la 8 luni de închisoare.³¹⁹ În luna aprilie 1891 autoritățile din Bender l-au exilat pe Ieremia Cioban în regiunea Ananiev. Persecutorii l-au transferat în satul Ocna din ținutul Balta, gubernia Kamenet-Podolsk, și l-au pus să locuiască în casa unui cizmar rus, care era un om desfrânat, care își petrecea toată ziua în chefuri și beții cu o femeie adusă de la casa de toleranță. După ce Ieremia a stat o săptămână împreună cu ei, bărbatul și femeia au încetat să mai bea și au început să învețe a citi. Vecinii au raportat preotului și supravegherea asupra lui Ieremia a fost înăsprită, el fiind transferat într-o colonie germană, unde a stat timp de 6 luni. Apoi, timp de 4 luni a fost ținut în închisoarea din Ananiev, după care a fost adus înapoi la Bender. În luna martie a fost adus la Chișinău și judecat cu ușile închise și condamnat la exil pe viață în Caucaz. A fost lipsit de orice drept și i-a fost confiscată averea. Cheltuielile de 36 de ruble pentru judecată au fost puse tot pe seama lui. După ce i-au pus cătușe la mâini și la picioare, a fost trimis în luna mai spre Caucaz. Drumul a durat o lună și a fost plin

³¹⁷ РГИА. Опись 61, Отдел II, Стол 3, Дело 13, с. 60.

³¹⁸ С. М., *Бендерские штундисты и краткія замѣчанія о штундизмѣ вообще и борьбѣ съ нимъ*, în *КЕВ*, nr. 17, 1892, p. 393.

³¹⁹ *Ibidem*, p. 392.

de suferințe.³²⁰

Peste 10 ani, Ieremia Cioban locuia în satul Slaveanovka din Transcaucazia, unde cumpărase o casă de la niște duhobori emigrați peste hotare. De trei ori a depus cerere pentru viză de reședință cu oferirea unui lot de pământ și de fiecare dată a primit refuz.³²¹ În apropiere era satul Novotroițkoe, de unde cei mai mulți duhobori plecaseră și rămăseseră doar 5 familii, care locuiau împreună cu alte 20 de familii de exilați, care își făcuseră acolo bordeie sau cumpăraseră case de la duhobori. În august 1899 a venit guvernatorul cu ispravnicul ținutului și au adus 65 de familii din gubernia Cernigov, pe care i-au cazat în casele oamenilor. Exilații au depus o cerere la autorități să le fie lăsate casele, dar a venit un funcționar care i-a batjocorit public pentru îndrăzneala de a depune petiție și a spus că „sectanții pot fi alungați și bătuți ca niște câini, căci ei nu au niciun drept”. Țăranii ortodocși veniți, auzind aceasta, așa au început să se poarte cu cei exilați.³²²

Peste un an, Ieremia a mai trimis o scrisoare la revista *Свободное слово*, dar nu a semnat-o, căci, probabil, prima scrisoare a ajuns la cunoștința autorităților și el a dorit să evite probleme noi. Nu știa ce să mai facă, căci primise refuz la cererea de emigrare din țară. Persecuțiile deveniseră și mai aspre. Deseatnicul din sat îi bătea pe exilați cu nuiaua oricând dorea și, când a fost un incendiu în sat și au ars trei case, pentru că aproape toată populația ortodoxă era în stare de ebrietate, pristavul (polițistul) a trimis cazaci, care i-au bătut cu cruzime pe surghiuniți și i-au silit să înlăture urmările incendiului. Un bătrân ștundist izgonit, în vârstă de 72 de ani, a fost bătut până acolo că se rupea pielea de pe el. Când a venit să se plângă la pristav, acela a râs de el și l-a băgat după gratii. Autoritățile alungaseră din satul Novotroițkoe 22 de familii de exilați și aduseseră acolo ortodocși. Au dat și un nume nou satului, Golițîn, după numele boierului care a venit cu acei țărani.³²³ Nu cunoaștem care a fost soarta de mai departe a lui Ieremia Cioban și dacă a reușit să se refugieze în Canada. Nu dispunem nici de informații despre soarta comunității ștundiste rămase în Bender, dar peste două decenii biserica baptistă din Odesa a plantat o biserică baptistă în Bender. Istoria acelei biserici va fi prezentată în paragrafele următoare.

Ștundiștii din Chișinău. Primii ștundiști din orașul Chișinău sunt menționați peste trei decenii după ce au apărut ștundiștii în sudul Basarabiei. În raportul pentru anii 1894-1895 al Eparhiei Chișinăului despre activitatea școlilor parohiale, pentru prima dată sunt menționați în

³²⁰ *Свободное слово*, 1903, nr. 7, p. 11.

³²¹ *Свободная мысль*, 1900, nr. 5-6, p. 73.

³²² *Свободная мысль*, 1900, nr. 5-6, p. 74.

³²³ *Свободная мысль*, 1901, nr. 14, p. 220.

Chișinău 10 ștundiști.³²⁴ În aprilie 1895, Maria Karabuli s-a plâns preotului ortodox Topalov că soțul ei, Afanasie, nu se mai închină la icoane și o oprește pe ea să se închine după ce el a fost convins de către unter-ofițerul Vorfolomei Zaincikovski, fost catolic, și de către Nikifor Varennikov. Afanasie mergea la adunările din casa lui Zaincikovski.³²⁵ Aceștia preluaseră noile lor convingeri de la Nikita Șarohovici, care de 15 ani părăsise credința ortodoxă și în fiecare sâmbătă frecventa serviciile divine conduse de Iosif Rabinovici la casa de rugăciune „Noul Israel”.³²⁶

Prin Iosif Rabinovici s-a pornit o mare trezire spirituală printre evreii din Chișinău, care alcătuiau jumătate din populația orașului. La serviciile divine ale noii comunități evreiești veneau nu doar evrei, ci toți cei care doreau să asculte și să cunoască Cuvântul lui Dumnezeu. Nu știm dacă Nikita Șarohovici a primit Evanghelia la casa de rugăciune „Noul Israel” sau în altă parte, dar, fiind în oraș, primea zidire sufletească la adunarea condusă de Rabinovici. Preotul paroh l-a invitat pe misionarul orășenesc Vasili Kozak să viziteze împreună pe credincioșii din acest grup în mahalaua lor, numită Tăbăcăria Nouă, și să verifice cele spuse de Maria Karabuli. Ajunși la fața locului, s-au convins că în casele acestor oameni nu erau icoane, iar ei au confirmat că sunt ștundiști.³²⁷

Vecinii lor au depus mărturii că acești trei bărbați merg cu Evanghelia în mână și predică tuturor. Este de observat rapiditatea cu care au reacționat autoritățile ecleziastice ortodoxe. După ce preotul Topalov i-a vizitat pe credincioși la 24 aprilie, în aceeași zi a depus raport la Consistoriul Eparhial. La 26 aprilie raportul a fost studiat și în aceeași zi episcopul Arkadii a trimis o declarație guvernatorului Basarabiei cu cererea să intervină și să îngrădească activitatea ștundiștilor.³²⁸

Măsurile cerute de el erau ca să-i exileze în locuri în care nu vor avea posibilitatea de a propovădui și de a răspândi învățătura lor și să fie supravegheați de poliție cu toată strictețea.³²⁹ Preotului Topalov i s-a cerut să supravegheze populația și, oricând apare o altă manifestare a ștundismului, să raporteze poliției și să meargă direct la procuror. În procesul de anchetă, Vorfolomei Zaincikovski, care avea 45 de ani, a spus că nu a fost judecat anterior și de la naștere este catolic, dar nu se închină icoanelor, pentru că aceasta este idolatrie și este împotriva Cuvântului lui Dumnezeu. A scos din buzunar Noul Testament și a citat în fața anchetatorului

³²⁴ „Отчетъ о церковно-приходскихъ школахъ и школахъ грамоты Кишиневской епархіи за 1894-95 учебный годъ”, in КЕВ, nr. 22, 1895, p. 799.

³²⁵ ANRM, f. 208, inv. 3, d. 2720, f. 24.

³²⁶ *Ibidem*, f. 1.

³²⁷ *Ibidem*, f. 2.

³²⁸ ANRM, f. 208, inv. 3, d. 2251, f. 15.

³²⁹ *Ibidem*, f. 17.

Apocalipsa 19:20, care spune astfel: „Și fiara a fost prinsă. Și, împreună cu ea, a fost prins prorocul mincinos, care făcuse înaintea ei semnele cu care amăgise pe cei ce primiseră semnul fiarei și se închinaseră icoanei ei. Amândoi aceștia au fost aruncați de vii în iazul de foc, care arde cu pucioasă” (Apocalipsa 19:20). Chiar și după începerea anchetei, toți acești trei bărbați au continuat să viziteze oamenii din oraș pe la case, ca să le vestească Evanghelia, și despre aceasta au mărturisit mai mulți la poliție.³³⁰

Misionarul ortodox Vasilii Kozak venea să discute cu ei în fiecare sâmbătă, după ce ștundiștii se întorceau acasă de la serviciul divin condus de Iosif Rabinovici. Apoi venea la ei și duminica și în alte zile de sărbătoare. Cel mai des se întâlnea cu ei la Nikita Șarohovici. Iarna discutau în casă, iar vara în aer liber și aceasta atrăgea vecinii. La 11 iunie 1895 l-au chemat pe profesorul de la Seminar Serghii Margaritov, care le-a ținut o lecție de două ore și jumătate despre închinarea la icoane. Vizita profesorului a atras mulți oameni să asculte.³³¹ În aceeași lună, Neofit, episcopul Chișinăului și Hotinului, și guvernatorul Basarabiei au cerut judecătorului ca Vorfolomei Zaincikovski, Nikifor Varennikov și Nikita Șarohovici să fie cercetați sub arest și să fie judecați pentru „părăsirea credinței ortodoxe și trecere la secta ștundiștilor și pentru tentativa de a atrage pe alți ortodocși în aceeași sectă”.³³² La judecată Afanasie Karabuli a negat învinuirile precum că ștundiștii ar fi vorbit de rău Biserica Ortodoxă, ci a spus doar că Zaincikovski, care este cumătru cu el, i-a spus că trebuie să se închine Dumnezeului adevărat, iar soția lui Karabuli întreține relații imorale cu un amant și, pentru că a fost confruntată de soț, a făcut din credința lui pretext ca să-i facă rău și să se răzbune. Vorfolomei Zaincikovski nu a fost adus în fața judecătorului din lipsă de probe;³³³ putem presupune că el nu cădea sub incidența legii pentru că nu era ortodox, ci catolic. Prin hotărârea judecătii din 23 decembrie 1895, Nikita Șarohovici, de 55 de ani, și Nikifor Varennikov, de 41 de ani, au fost condamnați la câte 6 luni de detenție pentru credința lor.³³⁴ Fiind mustrat aspru pentru faptul că a tolerat apariția sectei ștundiștilor în parohia sa, preotul bisericii Sfinții Petru și Pavel, de care aparținea mahalaua Tăbăcăria Nouă, unde se adunau creștinii evanghelici, a trimis un raport prin care se dezvinovăța și spunea că „de tolerarea sectei se face vinovat parohul care a fost înaintea lui, căci atunci a apărut secta ștundiștilor în parohie”. El însă a preluat parohia la data de 7 decembrie 1893. Deci, după cuvintele preotului, la această dată, în Chișinău, la Tăbăcăria Veche, deja exista o comunitate ștundistă.³³⁵ După arestarea

³³⁰ ANRM, fond 208, inv. 3, d. 2720, f. 26.

³³¹ „Отчетъ Миссіонерскаго комитета Кишиневской епархіи за 1895 г.”, КЕВ, nr. 15, 1897, p. 331.

³³² ANRM, fond 208, inv. 3, d. 2720, f. 29.

³³³ *Ibidem*, f. 37.

³³⁴ *Ibidem*, f. 1.

³³⁵ *Ibidem*, f. 32.

ștundiștilor, misionarul ortodox Vasilii Kozak a încercat să aibă dezbateri cu molocanii din Chișinău, dar ei au spus că au nevoie să se consulte și nu au mai venit cu un răspuns. Este de înțeles de ce au procedat așa, după ce „dezbaterele teologice” cu ștundiștii s-au încheiat cu arestarea acestora. Nici după încarcerarea lui Nikita Șarohovici și a lui Nikifor Varennikov, misionarul ortodox nu s-a liniștit. I-a vizitat în temniță pentru a împiedica efectele predicării lor acolo. Când venea misionarul Kozak, cei doi ștundiști erau aduși în școala penitenciarului, unde erau adunați mulți deținuți, iar uneori discuțiile aveau loc cu ei doi în celulă, în prezența străjii.³³⁶ La 20 mai, 1894 cu o lună înainte de împlinirea termenului stabilit prin judecată, credincioșii ștundiști au fost eliberați datorită manifestului țarului. Șarohovici s-a mutat imediat cu traiul în Bender, iar Varennikov a mai locuit două luni în mahalaua Tăbăcăria Nouă și apoi a plecat împreună cu soția în Caucaz.³³⁷

Tot în anii '90 ai secolului al XIX-lea a fost exilat la Chișinău Ivan Solovei, un intelectual din regiunea Kiev. Fiind căsătorit și având împreună cu soția 5 copii, a fost silit de autorități ca în doar două săptămâni să-și vândă totul și să plece în regiunea Herson. Acolo a împrumutat de la niște evrei bani, ca să-și poată face o casă pentru familie, dar la scurt timp a fost exilat din nou într-un sat din apropierea Chișinăului. A fost nevoit să vândă totul, lăsând doar un cal bătrân, ca să poată transporta familia. În călătoria lungă de o lună i-au murit doi copii. Apoi a fost exilat și de la Chișinău. În drum spre Taurida i-a murit încă un copil. Din Taurida a fost exilat în satul Gherusi din Transcaucazia.³³⁸ Nu dispunem de mărturii despre continuitatea grupului de ștundiști de la Chișinău și nici de date care să indice dacă a avut vreo legătură cu biserica baptistă care a fost plantată peste 14 ani în acest oraș.

În anul 1901 doctorul Frederick William Baedeker a vizitat închisoarea din Chișinău și a distribuit Biblii deținuților. Doctorul Baedeker a fost un evanghelist și misionar german, care l-a primit pe Domnul Isus după ce a auzit Evanghelia de la lordul Radstock, cel prin care s-a început trezirea spirituală printre familiile de nobili din Sankt Petersburg în anii 70 ai secolului al XIX-lea. Dr. Baedeker, la invitația lordului Radstock, a venit în Rusia și a reușit să obțină permis imperial pentru distribuirea Bibliei în închisori. Evanghelistul a activat timp de 18 ani în închisorile din Rusia și a vizitat toate temnițele din țară, făcând și două călătorii transsiberiene, pline de greutate.³³⁹ Prima călătorie a făcut-o cu Johann Kargel de la Sankt Petersburg până la Sahalin. În calea lor nu au omis nicio închisoare, niciun loc de exil, niciun convoi cu deținuți, ci au

³³⁶ „Извлечение из отчета Миссионерскаго комитета Кишиневской епархіи за 1896 годъ”, КЕВ, nr. 18, 1897, p. 398.

³³⁷ *Ibidem*, p. 399.

³³⁸ *The Baptist Missionary Magazine*, nr. 4, 1898, p. 129.

³³⁹ Miriam R. Kuznetsova, *op. cit.*, p. 121.

propovăduit Evanghelia la peste 40 000 de deținuți, distribuind 12 000 de copii ale Noului Testament.³⁴⁰ Dr. Baedeker cunoștea limba rusă și, în loc de „Bună ziua”, se saluta cu cuvintele „Dumnezeu este dragoste”.³⁴¹

În anul 1901, pe când vizita închisorile din sudul Rusiei, a venit din Odesa la Chișinău.³⁴² Cu permisiunea guvernatorului Basarabiei, a distribuit Noul Testament la închisoarea din Chișinău (azi, Penitenciarul nr. 13, str. Bernardazzi 3).

Deținuții au fost adunați în curtea închisorii și, după ce a fost predicată Evanghelia, tuturor care știau carte le-a fost oferit Noul Testament.³⁴³ Un gardian s-a apropiat și a spus doctorului că au și un ucigaș închis în una din camerele reci, umede și întunecate din subsolul închisorii.³⁴⁴ Doctorul a cerut să fie condus la el și, când i-a oferit Noul Testament, deținutul a refuzat, spunând că nu știe să citească. Atunci doctorul Baedeker i-a spus că are o carte fără cuvinte, pe care o va putea citi și i-a arătat o carte cu doar trei pagini: una neagră, una roșie și una albă. În timp ce deținutul privea mirat, doctorul i-a spus următoarele: „Foaia neagră reprezintă păcatul negru – al tău și al meu. Păcatul împotriva lui Dumnezeu și a omului. Păcatul în inimă și păcatul în viață – negru ca noaptea, negru ca moartea, negru ca judecata care vine. Pagina roșie reprezintă sângele scump al Domnului Isus, singurul care poate spăla păcatul negru. El a fost vărsat pentru nelegiuirile noastre, prin rănilor Lui suntem vindecați. Pagina albă reprezintă mântuirea desăvârșită a sufletului prin Domnul nostru Isus Hristos, iertarea Lui pentru orice păcat, oferită celor care se pocăiesc și-L primesc pe Hristos, o îndreptățire deplină pe care o primește păcătosul prin credință în Hristos”. În timp ce ucigașul condamnat privea uimit și îi tremurau mâinile ținând cartea, doctorul l-a întrebat dacă o va putea citi. Cu ochii plini de lacrimi, s-a întors spre el și i-a spus: „Da, o voi putea citi, slavă Domnului. Vă mulțumesc, domnule, că ați adus acest mesaj unui nenorocit ca mine”.³⁴⁵

Ștundiștii din Chișinău nu au avut o clădire, nu aveau o organizare bună și se pare că nu au avut nici călăuzire spirituală din altă parte, afară de faptul că vizitau adunările „Noului Israel”, conduse de Iosif Rabinovici. Totuși, faptul că ei au fost dedicați studierii Sfintelor Scripturi și s-au adunat pe la case ca să cerceteze Biblia a lăsat o puternică mărturie despre ei. Vrajmașii lor spuneau că „umblau cu Biblia în mână și propovăduiau la toți”. Dedicarea ștundiștilor în dorința

³⁴⁰ Алексей Валерьевич Синичкин, *Очерки по истории евангельских христиан-баптистов России*, Сакраменто, 2017, p. 19.

³⁴¹ Rus. «Бог есть любовь».

³⁴² Robert Sloan Latimer, *Dr. Baedeker and His Apostolic Work in Russia*, London, 1907, p. 205.

³⁴³ *Ibidem*, p. 105.

³⁴⁴ *Ibidem*, p. 106.

³⁴⁵ *Ibidem*, p. 107.

de a cunoaște Cuvântul lui Dumnezeu și de a-L urma pe Isus Hristos le-a dat această îndrăzneală sfântă și nu s-au lăsat înpăimântați de autorități sau de temniță.

Statistici despre ștundiștii din Basarabia. În raportul ober-procurorului Sfântului Sinod Pobononoștev pentru anii 1890-1891 se menționa că „ștunda împreună cu baptismul și cu pașkovșcina au pătruns în eparhia Chișinăului”.³⁴⁶ Conform raportului, în eparhia Chișinăului erau 3 000 de ștundiști. Doar în eparhiile Kievului și Hersonului numărul lor era mai mare – câte 5 000 de ștundiști. În celelalte eparhii din Rusia numărul lor era mult mai mic. Spre exemplu, în Astrahan – 2 500 de persoane, în Moghilev – 200, în Podolsk – 300, în Samara – 400 și în Tveri – 60.³⁴⁷

Conform raportului misionarului ortodox Dimitrie din anul 1901, în satul Cișmele erau 87 de ștundo-baptiști, la Akkerman – 5 și în satul Șagani din județul Ismail – 9, la Bender erau „din cei care respectau sâmbăta” – 12 și ștundiști care se închinau duminica – 10 persoane; mai erau și în satul Copanca 9 persoane. Misionarul ortodox nu făcea deosebire între ștundiști, baptiști și adventiști și îi numea cu același nume – ștundo-baptiști. El admitea că mai sunt ștundo-baptiști și în alte localități ale Basarabiei, iar ștundiști erau doar 50 în satul Spasskoe din județul Ismail.³⁴⁸

Sub coordonarea lui John Brown, în anul 1893 în Anglia a fost editată lucrarea *The Stundits*, în care se face afirmația că după regiunea Herson cea mai mare amploare mișcarea ștundistă o avea în Basarabia și că aceasta se datora mai mult coloniștilor germani decât ștundiștilor ruși din Herson.³⁴⁹ Dacă în celelalte gubernii ale Rusiei comunitățile ștundiste au devenit biserici baptiste, în Basarabia numărul bisericilor baptiste a fost mic până în 1918, comparativ cu cifrele la care estimează acest autor proporțiile mișcării ștundiste din Basarabia și care se întâlnesc și în unele statistici ale Bisericii Ortodoxe.

Conform aceleiași lucrări engleze, în anul 1870 în Rusia erau aproximativ 70 000 de ștundiști și un jurnalist rus prognoza că peste 7 ani numărul ștundiștilor urma să atingă cifra de 300 000. Autorul englez estima că în 1890 în Rusia erau 250 000 de ștundiști, dintre care 20 000 erau în Basarabia, depășită numeric doar de guberniile Kiev (80 000 de ștundiști) și Herson (50 000 de ștundiști).³⁵⁰ Comitetul Misionar al Eparhiei Chișinăului ne prezintă însă cu totul alte cifre. În raportul pentru anul 1893 este indicat numărul de 96 de ștundiști, dintre care 14 în Bender,

³⁴⁶ *Всероссийский отчет обер-прокурора Святейшего Синода К. Победоносцева по ведомству православного исповедания за 1890-1891 г.*, Санкт-Петербург, 1893, p. 245.

³⁴⁷ *Ibidem*, p. 246.

³⁴⁸ Иеромонахъ Димитрій, „Отчетъ противосектантскаго миссiонера Кишиневской епархіи за 1900 годъ”, КЕВ, 1901, nr. 16, p. 484.

³⁴⁹ John Brown, *op. cit.*, p. 15.

³⁵⁰ *Ibidem*, p. 20.

iar ceilalți în trei sate din județul Ismail: Cișmele – 30, Spasskoe – 41 și Șagani – 11.³⁵¹ Diferența mare dintre autorul englez și cifrele prezentate de Eparhie se datorează și faptului că misionarii ortodocși includeau în raport doar pe ștundiștii dintre localnici, care în cea mai mare parte erau ruși, pe când autorul englez a inclus și pe ștundiștii dintre coloniștii germani, care erau în mare număr.

În anul 1891, la Congresul al II-lea Misionar al Bisericii Ortodoxe Ruse s-a constatat că în Basarabia au pătruns ștunda și baptismul și că în regiune erau aproximativ 3 000 de evanghelici (ștundiști, bapțiști și pașcoviți).³⁵² Estimarea aceasta putea fi exagerată, căci în raportul misionarului ortodox pentru anul 1894 se spune că pe teritoriul Basarabiei locuiau 107 ștundiști, dintre care la Chișinău locuiau doar 10 persoane, la Bender erau 15 și ceilalți se găseau în trei sate din județul Ismail: Cișmele – 15, Nikolaevka – 16 și Vasilievka – 7 persoane.³⁵³ În raportul pentru 1900 sunt menționați ștundiști doar în satul Spasskoe, în număr de 50 de credincioși.³⁵⁴ În anul 1912 ștundiștii nu mai sunt trecuți în raportul misionarului eparhial antisectar pentru Basarabia.³⁵⁵

Statisticile despre ștundiștii din Basarabia din diferite surse sunt foarte variate și aceasta se datorează faptului că cercetătorii străini nu au făcut delimitare între coloniștii germani pietiști și localnicii ștundiști. Totodată, au existat diferențe mari și în rapoartele pe care le-au făcut misionarii ortodocși.

3.3. Evreii mesianici din Basarabia

Evreii au locuit în Țara Moldovei, inclusiv în partea de răsărit care urma să devină Basarabia, încă de pe vremea lui Roman I (1391-1394) și a lui Alexandru cel Bun (1401-1433). Acești domnitori au dat hrisoave evreilor, prin care li se permitea să trăiască oriunde vor în Moldova și li s-au oferit și anumite privilegii. În timpul lui Ștefan cel Mare (1457-1504) evreii făceau comerț cu vite cornute la Suceava³⁵⁶. La Chișinău a existat o comunitate evreiască în mahalaua Râșcanovca încă din secolul al XVIII-lea³⁵⁷.

În Rusia, evreii au venit relativ târziu. O interdicție din secolul al XVI-lea le interzicea evreilor să intre în Cnezatul Moscovei. Dar în secolul al XVIII-lea, în urma celor trei divizări ale

³⁵¹ „Извлечение из отчета Миссионерскаго комитета Кишиневской епархіи за 1893 годъ”, КЕВ, nr. 16, 1894, p. 249.

³⁵² *Церковные ведомости*, XXX, 1891, p. 1001.

³⁵³ „Отчетъ Миссионерскаго комитета Кишиневской епархіи за 1894 годъ”, КЕВ, 1895, nr. 13, p. 183.

³⁵⁴ Иеромонахъ Димитрій, „Отчетъ противосектантскаго миссионера Кишиневской епархіи за 1900 годъ”, КЕВ, nr. 16, 1901, p. 484.

³⁵⁵ Феодосія Кирики, „Епархіального миссионера-проповѣдника Протоіеря Феодосія Кирики за 1912 годъ”, КЕВ, nr. 26, 1913, p. 30.

³⁵⁶ Ștefan Ciobanu, *Basarabia*, Chișinău, 1920, p. 338.

³⁵⁷ *Ibidem*, p. 339.

Poloniei (1772, 1793, 1795), cea mai numeroasă populație evreiască din Europa – cea din Polonia – a devenit parte a Imperiului Rus³⁵⁸. Guvernarea Rusiei a decis să impună anumite restricții supușilor săi de etnie evreiască: interdicția de a locui și a studia în capitală, limitarea mobilității și dreptul de a se așeza cu traiul doar în teritoriile dincolo de linia de reședință (rus. *черта оседлости*)³⁵⁹, inclusiv în Basarabia³⁶⁰.

În timpul Războiului ruso-turc din 1806-1812 evreii au început să se mute în masă cu traiul din Podolia în Basarabia. Ajunși aici, datorită naturii lor întreprinzătoare, au reușit la scurt timp să preia aproape tot comerțul în mâinile lor și, cum scrie istoricul rus Batiuşkov, „orașele erau pline de ei”. La sfârșitul secolului al XIX-lea, în Basarabia locuiau peste 100 000 de evrei³⁶¹. Pavel Crușevan, antisemit înverșunat și unul dintre principalii provocatori ai pogromurilor împotriva evreilor de la Chișinău (1903, 1905), afirma că la începutul secolului al XX-lea, în Basarabia locuiau 240 000 de evrei³⁶². Majoritatea locuiau în orașe, mai ales la Chișinău.

Pastorul luteran Rudolf Faltin a avut viziunea de evanghelizare a evreilor și l-a condus la Hristos pe fostul rabin Chaim Gurland, care apoi a făcut o lucrare de misiune productivă printre evrei. După o pauză de câțiva ani, a urmat un alt val de trezire spirituală printre evreii din Chișinău, Iosif Rabinovici fiind inițiatorul și conducătorul acestei mișcări.

Rabinul Chaim Gurland

Chaim Gurland a fost un rabin evreu din Chișinău, care a crezut în Domnul Isus Hristos, a devenit pastor luteran și a făcut misiune cu succes printre evreii din acest oraș.

Născut în anul 1831, Chaim a fost învățat din copilărie Vechiul Testament, Talmudul și alte scrieri ale evreilor. A devenit rabin la Wilkomir, nu departe de Vilnius. După ce a slujit timp de trei ani, a intrat într-un conflict de doctrină cu evreii din acele locuri. Fiind învățător ambulant de caligrafie și desen, a venit la Chișinău în 1863, ca să-și găsească de lucru printre evreii de aici. A făcut cunoștință cu Rudolf Faltin, care era capelan în armată și pastorul diasporei germane protestante din Chișinău și din Basarabia. Rabinul a cerut ajutor pastorului să găsească oameni care ar dori să învețe caligrafie sau desen. Faltin nu cunoștea astfel de oameni, dar a prins prilejul

³⁵⁸ Diana Dumitru, *Vecini în vremuri de restriște. Stat, antisemitism și Holocaust în Basarabia și Transnistria*, București, 2019, p. 43.

³⁵⁹ Linia de reședință (rus. *черта оседлости*) este o reglementare din Rusia privind locul de trai al evreilor, care a funcționat din 1791 până în 1917. Linia delimita partea de est a Imperiului (Polonia, Curlandia, Lituania, Bielorusia, o mare parte a Ucrainei, Basarabia) și evreii aveau voie să se stabilească cu traiul doar în aceste teritorii (cu excepția marilor negustori, a meșteșugarilor ș.a.).

³⁶⁰ V. Tomuleț, „Coloniile evreiești din Basarabia în secolul al XIX-lea”, *Tyrageția. Serie nouă*, vol. V [XX], nr. 2, 2011, p. 271.

³⁶¹ П. Н. Батюшков, *Бессарабия, историческое описание*, Санкт-Петербург, 1892, p. XXXVI.

³⁶² П. А. Крушеван, *Бессарабия*, Москва, 1903, p. 187.

să-i vestească Evanghelia și i-a cerut lecții de limbă ebraică. Gurland a pus o singură condiție pastorului – să nu încerce să-l influențeze cu interpretări ale profețiilor mesianice din Vechiul Testament³⁶³. Faltin a acceptat și a început să se roage Domnului să-i deschidă ochii rabinului, ca să vadă lumina Evangheliei. Evreii din Chișinău cunoșteau că rabinul dădea lecții de ebraică lui Faltin și credeau că pastorul se va converti în curând la iudaism. Lucrurile însă au luat o altă întorsătură. Gurland și Faltin au citit împreună Tora și Profetii. Când citeau a doua oară, au ajuns la capitolul 53 al cărții Isaia. Faltin a cerut să mai citească o dată acest capitol, după care Gurland a plecat. La lecția următoare rabinul a cerut să recitească Isaia 53 și a spus: „Nu știu de ce, dar am început a descoperi în Biblie foarte multe lucruri pe care nu le-am descoperit înainte, cu toate că cunosc tot Vechiul Testament pe de rost. Pasajul acesta se potrivește cu Isus al tău. Sunt aproape să fiu convins că El este Mesia”. Atunci Faltin s-a văzut eliberat de promisiunea făcută și, începând de la acest text, l-a condus și i-a arătat alte profeții care dovedeau că Isus Hristos este Mesia. Gurland a fost uimit că nu a văzut înainte toate aceste profeții, a crezut în Domnul Isus Hristos și, la 8 mai 1864, s-a botezat în biserica luterană.

După botez Gurland a plecat la Berlin. Întorcându-se peste trei ani, a devenit pastorul asistent al lui Faltin, făcând în același timp misiune printre evrei. Lucrarea lui a fost susținută financiar de Misiunea Norvegiană pentru Israel, de organizații germane și de Mildmay Mission din Anglia. În perioada de la 1 octombrie 1867 până la 1 octombrie 1868, cel puțin 175 de evrei au cerut să fie învățați de el și botezați. Același număr a fost și în anul următor. Doar după predica de Paști a pastorului Gurland în anul 1867 au cerut să fie primiți în biserică 50 de evrei. Gurland scria că evreii veneau la el câte 3, 4, 5 și uneori chiar 10 persoane odată și cereau să fie învățați calea mântuirii și primiți în biserică. Astfel, el nu mai avea timp să meargă în cartierele și casele evreilor ca să propovăduiască și a cerut Misiunii din Norvegia să trimită lucrători care să-l ajute. Totuși, mulți evrei veneau la Gurland doar ca să profite de sprijinul material al bisericii. În patru luni au venit la Gurland 29 de evrei și s-au înscris la botez, dar, când a ieșit la iveală că ajutorul financiar este motivația celor mai mulți, doar la cinci tineri le-a fost permis să înceapă lecțiile de cateheză. În timpul lucrării de doi ani și jumătate în Chișinău, 320 de evrei i-au cerut lui Gurland să fie botezați, dar din ei doar 20 au ajuns să se boteze³⁶⁴.

Pastorul Gurland a făcut misiune nu doar printre evreii din Basarabia, ci și în Ucraina, Rusia, Belarus și țările baltice. În anul 1871 s-a mutat cu traiul în orașul Mitau (azi Jelgava, Estonia), ca să facă aceeași lucrare de misiune. Ultimii ani din viață i-a petrecut la Odesa, unde, în

³⁶³ Rolf. G. Heitman, *A History of Jewish Mission in Europe until World War I: Some Unknown Facts and Figures*, Kiev, 2014, p. 3.

³⁶⁴ *Ibidem*, p. 5.

calitate de reprezentant al societăților biblice Britanică și Americană, a distribuit Biblie în limbile ebraică și idiș, fiind în același timp coordonatorul colaboratorilor Misiunii Mildmay care activau în vestul Rusiei. A murit în orașul Odesa la 21 mai 1905³⁶⁵.

Prin acest om s-a început lucrarea de misiune creștină în limba și pe înțelesul mulțimii de evrei care locuiau în Chișinău în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. O mai mare amploare a luat evanghelizarea printre evrei prin întoarcerea la Dumnezeu a evreului Iosif Rabinovici.

Iosif Rabinovici și Israelii Noului Legământ

Iosif Rabinovici este considerat pionierul și întemeietorul mișcării mesianice moderne de la Chișinău din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Există multe diferențe între mișcarea mesianică de la început și cea de azi. Iosif Rabinovici a avut o mare contribuție la propovăduirea Evangheliei în Basarabia. Mișcarea inițiată de el s-a intersectat cu celelalte mișcări evanghelice din regiune. În continuare este prezentată istoria lui Rabinovici și a trezirii spirituale evanghelice pe care el a inițiat-o.

Iosif Rabinovici s-a născut la 23 septembrie 1837 în orașul Rezina și a locuit acolo primii 10 ani din viață. După moartea mamei, tatăl l-a lăsat în grija bunicului matern, rebe³⁶⁶ Natan, care l-a învățat cu perseverență Tora, Talmudul și alte cărți religioase evreiești³⁶⁷. La vârsta de 6 ani Iosif știa pe de rost Cântarea Cântărilor și la vârsta de 7 ani putea să recite tratatul Sukkah din Mișna (Mishna)³⁶⁸. După moartea bunelului a continuat studiile cu bunica sa, care era rebețin³⁶⁹, adică soția unui rebe³⁷⁰. Pe când era adolescent, prietenul său Jechiel Herschensohn i-a arătat erori în felul cum evreii interpretau Tora și i-a dat Noul Testament în idiș, zicând: „Cine știe, poate venirea Lui au vestit-o proorocii?”³⁷¹. Se presupune că Herschensohn primise Noul Testament de la pastorul luteran Rudolf Faltin, care făcea misiune printre evreii din Chișinău. Iosif Rabinovici a rămas adânc impresionat de cele citite și a păstrat pentru restul vieții acel exemplar al Noului Testament. Ajungând matur, a devenit avocat și a scris articole pentru diferite publicații evreiești din Rusia. Locuind în orașul Orhei, a deschis acolo o școală pentru studierea Talmudului, a Torei și a limbilor ivrit și rusă³⁷². A fost primul evreu care a fost ales în Consiliul orașului Orhei. În anul 1871 a avut loc un pogrom împotriva evreilor la Odesa. Acest eveniment l-a cutremurat pe

³⁶⁵ *Ibidem*, p. 4.

³⁶⁶ Rebe (idiș *rebbe*) – lider spiritual hasidic.

³⁶⁷ *Сборник речей Иосифа Рабиновича*, Кишинев, 2014, p. 10.

³⁶⁸ Кай Кьер-Хансен, *Иосиф Рабинович и мессианское движение*, Санкт-Петербург, 1997, p. 22.

³⁶⁹ Rebețin (idiș *rebbețin*) – soția unui rebe.

³⁷⁰ *Сборник речей Иосифа Рабиновича*, Кишинев, 2014, p. 11.

³⁷¹ Кай Кьер-Хансен, *op. cit.*, p. 23.

³⁷² *Сборник речей Иосифа Рабиновича*, Кишинев, 2014, p. 14.

Rabinovici până acolo că a hotărât să se mute cu traiul la Chișinău împreună cu soția și cei patru copii. La noul loc de trai s-a ocupat de comercializarea ceaiului și a zahărului, afacere pe care a practicat-o și ultimii ani în Orhei, dar o voce interioară îi spunea: „Lasă comerțul. Aceasta nu-ți va aduce binecuvântare. Fii sfătuitor și apărător pentru poporul tău asupra și Eu voi fi cu tine!”³⁷³. Un timp îndelungat a fost corespondentul revistei evreiești *Ha-Melitz*, editată la Sankt Petersburg de Alexandru Zederbaum, care era de origine tot din Chișinău³⁷⁴.

În anul 1882 Iosif Rabinovici a mers în Palestina, ca să cerceteze posibilitatea emigrării evreilor din Rusia și a salvării lor de antisemitismul rusesc³⁷⁵. A plecat acolo fiind un aprig naționalist evreu și s-a întors un creștin convins³⁷⁶. Despre convertirea sa Rabinovici mărturisea că, în momentul când se afla pe Muntele Măslinilor și se gândea la soarta disperată a poporului său, și-a amintit cuvintele citite în Noul Testament cu 15 ani în urmă, dar care i-au pătruns ca o rază de lumină în inimă atunci: „Deci dacă Fiul vă face slobozi, veți fi cu adevărat slobozi” (Ioan 8:36). Din momentul acela a devenit convins că doar Domnul Isus Hristos este cel care poate salva poporul Israel³⁷⁷.

Rabinovici scria mai târziu: „O putere tainică m-a adus la Mormântul Domnului și acolo ochii mei s-au deschis și am văzut lumina. Am aflat spre ce trebuie să ne avântăm noi și unde ne putem simți acasă. Întorcându-mă în Rusia, mi-am luat ca lozincă următoarele cuvinte: «cheia spre pământul sfânt este în mâinile lui Isus Hristos». Cu această lozincă mă adresam, oferindu-le tuturor evreilor convertirea la creștinism”³⁷⁸. La Chișinău, Rabinovici a continuat activitatea de jurist, dar, pentru că le mărturisea clienților despre Hristos, la scurt timp a falimentat. Atunci s-a dat ceretării Sfințelor Scripturi³⁷⁹.

În anul 1884 Rabinovici a fost excomunicat din sinagogă. În luna noiembrie a înaintat guvernatorului Basarabiei o cerere semnată de 11 evrei, prin care se solicita formarea unei comunități a evreilor Noului Legământ, care să fie separată de evreii Vechiului Legământ³⁸⁰. La 24 decembrie 1884 a primit permisiunea țarului pentru desfășurarea întrunirilor Israelitilor Noului Legământ, cum a numit Rabinovici noua mișcare³⁸¹. Autoritățile țariste au sprijinit activitatea lui

³⁷³ *Ibidem*, p. 15.

³⁷⁴ *Ibidem*, p. 16.

³⁷⁵ *Ibidem*, p. 38.

³⁷⁶ *Ibidem*, p. 31.

³⁷⁷ Кай Кьер-Хансен, *op. cit.*, p. 18.

³⁷⁸ *Сборник речей Иосифа Рабиновича*, Кишинев, 2014, p. 35.

³⁷⁹ Kai Kjaer-Hansen, „Rabinowitz and Lichtenstein”, *Concordia Theological Quarterly*, April-July, 1992, p. 188.

³⁸⁰ Sergei Zhuk, „The Ukrainian Stundists and Russian Jews: A Collaboration of Evangelical Peasants with Jewish Intellectuals in Late Imperial Russia”, in D. Brett, C. Jarvis, I. Marin (eds.), *Four Empires and an Enlargement: States, Societies and Individuals in Central and Eastern Europe*, London, 2008, p. 28.

³⁸¹ Кай Кьер-Хансен, *op. cit.*, p. 43.

Rabinovici, dar nu au făcut-o demonstrativ, ca să nu încurajeze activitatea altor secte și mișcări religioase din Rusia și să nu slăbească influența Bisericii Ortodoxe³⁸². Adunările se desfășurau la etajul de sus al casei pe care o închiria de la fratele său, Efraim Iacov³⁸³. Primul serviciu divin a avut loc în aceeași zi când a primit permisiunea și la adunare au venit în jur de 200 de oameni³⁸⁴. La încheierea serviciului divin a fost atacat de evrei, dar poliția a oprit atacul³⁸⁵. Pentru a preveni incidentele, poliția asigură securitatea la fiecare serviciu. În anul 1886 Primăria Chișinăului a oferit comunității creștine evreiești un teren pentru cimitir³⁸⁶.

Autoritățile basarabene au sprijinit activitatea religioasă a lui Iosif Rabinovici, însă nu și cele de la Sankt Petersburg. Konstantin Pobedonostev, ober-procurorul Sfântului Sinod al Rusiei, fiind un ortodox fanatic, înrăit față de celelalte confesiuni și mișcări religioase, insista să fie interzisă activitatea lui Rabinovici în localitățile cu răspândire a sectelor raționaliste, și Basarabia era o astfel de regiune. Ober-procurorul afirma că Rabinovici răspândește o nouă învățătură, care îi abate pe supușii ruși de la Biserica Ortodoxă și îi cerea conducătorului noii mișcări evanghelice de la Chișinău să se alipească unei confesiuni protestante recunoscute oficial în Rusia. La 4 august 1886 Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse a refuzat prelungirea permisiunii pentru întruniri a Israelitilor Noului Legământ și a interzis toate publicațiile lui Rabinovici. Ca să convingă autoritățile locale de la Chișinău să-i prelungească permisiunea pentru întrunirile religioase, Iosif Rabinovici a fost nevoit să promită că nu va comunica cu ștundiștii³⁸⁷.

Pe când Iosif Rabinovici se afla în Palestina, în anul 1882, fiul lui cel mai mare se afla la Sankt Petersburg, unde era în plină desfășurare trezirea spirituală începută de lordul Granville Radstock. Acest fiu l-a primit pe Domnul Isus în inimă și s-a botezat în acel an. Tatălui său i-a luat trei ani până a fost botezat și iată de ce. Pentru succesul lucrării printre evrei, Iosif Rabinovici considera foarte important să-și păstreze identitatea evreiască. Dacă s-ar fi botezat în una din confesiunile protestante recunoscute în Rusia, atunci ar fi încetat să fie considerat evreu și nu ar mai fi beneficiat de aceeași deschidere din partea poporului său. Botezul lui Iosif Rabinovici a avut loc în martie 1885 la Berlin, la trei ani după convertirea sa, și a fost oficiat de pastorul american C.M. Mead³⁸⁸. De la Berlin, Rabinovici a mers la Londra, unde a format un consiliu, al cărui scop era să adune resurse financiare din Anglia și Scoția, prin care să fie sprijinită activitatea

³⁸² *Scrisoarea lui Iosif Rabinovici către Vasili Pașkov din 17 februarie 1887*. Din arhiva personală a lui A. Sinicikin.

³⁸³ Кай Къер-Хансен, *op. cit.*, p. 49.

³⁸⁴ *Ibidem*, p. 50.

³⁸⁵ *Ibidem*, p. 55.

³⁸⁶ *Сборник речей Иосифа Рабиновича*, Кишинев, 2014, p. 25.

³⁸⁷ Sergei Zhuk, *op. cit.*, p. 29.

³⁸⁸ Kai Kjaer-Hansen, „Rabinowitz and Lichtenstein”, *Concordia Theological Quarterly*, April-July, 1992, p. 190.

sa, și anume predicarea și publicarea diferitor tratate creștine³⁸⁹. Pastorul luteran Rudolf Faltin din Chișinău a rămas șocat când a auzit că liderul mișcării mesianice de la Chișinău s-a botezat la Berlin, căci se aștepta că va proceda ca Gurland și se va alipi lui și lucrării pe care o făcea printre evreii din Chișinău prin Biserica Luterană. Pentru că nu a fost botezat în Rusia, autoritățile țariste niciodată nu i-au permis lui Iosif Rabinovici să officieze sacramente, precum botezul, Cina Domnului și cununia. Aceasta l-a împiedicat să planteze o biserică în termeni biblici. Ca să rezolve această problemă, unii membri ai comunității lui Rabinovici mergeau la Rohrbach din regiunea Herson. Pentru oficierea botezului evreilor mesianici de la Chișinău, venea din Ungaria evreul creștin A. Venetianer³⁹⁰. La Rohrbach au fost botezate, în 1887, cele trei fiice ale lui Rabinovici. Peste un an s-au botezat ceilalți doi fii. Ultima din familie s-a botezat soția, în orașul Budapesta.

La începutul anului 1887 Iosif Rabinovici a mers la Londra, ca să prezinte bisericilor și misiunilor creștine din Marea Britanie lucrarea de misiune pe care o făcea printre evreii din Chișinău și din întreaga Rusie³⁹¹. A primit o donație de 50 de lire sterline, transmisă de colonelul Vasili Pașkov, conducătorul exilat al mișcării evanghelice din Sankt Petersburg, care se afla în Londra la acel moment.

Vasilii Aleksandrovici Pașkov³⁹² s-a născut în anul 1813 într-o familie de aristocrați bogați ruși cu mare influență în cele mai înalte cercuri ale societății. El a primit cea mai înaltă educație și a făcut carieră militară, pe care a încheiat-o în gradul de colonel. Apoi s-a ocupat de moșiile mari pe care le deținea în Sankt Petersburg, Novgorod, Moscova, Tambov și Orenburg. De asemenea, deținea mine de cupru în munții Ural. În anul 1874, soția lui, Aleksandra, l-a invitat pe lordul Granville Radstock din Anglia la una din reședințele lor din Sankt Petersburg, ca să predice. Fiind iritat de aceste predici, Vasili Pașkov a hotărât să plece la Moscova să-și viziteze moșiile, dar, când s-a întors, evangelistul Radstock era încă în Sankt Petersburg și conducea adunările în aceeași reședință a lui Pașkov. Într-o seară Aleksandra Pașkova l-a invitat pe lordul Radstock la cină și pentru că Vasili Pașkov nu a putut găsi o scuză potrivită, a rămas la cină și a ascultat explicațiile din Biblie pe care le-a dat lordul Radstock din Epistola lui Pavel către Romani. La încheierea cinei, evangelistul a invitat familia Pașkov să îngenuncheze și s-a rugat cu cuvinte proprii pentru ei. Rugăciunea aceasta l-a impresionat enorm pe Vasili Pașkov. Atunci a hotărât să-și dedice viața și averea pentru propovăduirea lui Hristos. După plecarea lordului Radstock din Rusia, colonelul Vasili Pașkov a condus cu un deosebit succes mișcarea evanghelică din Sankt

³⁸⁹ *Trusting and Toiling on Israel's Behalf*, nr. 6, 1899, p. 87.

³⁹⁰ Kai Kjaer-Hansen, „Rabinowitz and Lichtenstein”, *Concordia Theological Quarterly*, April-July, 1992, p. 190.

³⁹¹ *Scrisorile lui I. Rabinovici către V. Pașkov*, p. 1. Din arhiva personală a lui A. Sinicikin.

³⁹² Грегори Л. Николс, *Каргель: развитие русской евангельской духовности*, Санкт-Петербург, 2015, p. 85.

Petersburg. A ales să răspândească organizat Evanghelia în întreaga Rusie prin predicatori și tipărituri. Ca nicio altă mișcare evanghelică din acea vreme, a încurajat implicarea femeilor alături de bărbați în lucrarea Evangheliei. În anul 1876 a fondat Societatea pentru încurajarea lecturii moral-spirituale, prin intermediul căreia au fost distribuite multe cărți și broșuri cu conținut spiritual³⁹³. Din anul 1875 a publicat cu același scop ziarul *Русский рабочий* [Russkiy rabochiy] (Muncitorul rus)³⁹⁴. Pentru activitatea sa amplă de propovăduire a Evangheliei, Pașkov a fost exilat în anul 1884 de către Țarul Alexandru al III-lea, chiar dacă acesta îi fusese prieten personal³⁹⁵. Evenimentul care a culminat cu exilarea a fost congresul organizat de Vasili Pașkov în 1884 cu scopul unificării tuturor mișcărilor evanghelice din Rusia în una bine organizată. Fiindcă proprietățile lui considerabile din Rusia nu au fost confiscate, Pașkov a avut posibilitate să ajute financiar mișcările evanghelice din Rusia.

După ce Rabinovici l-a întâlnit la Londra pe Pașkov, a început o colaborare fructuoasă între ei. Când mergea la Sankt Petersburg pentru obținerea autorizațiilor, Iosif Rabinovici vizita pe credincioșii mișcării evanghelice al cărei conducător se afla în exil³⁹⁶. Vasili Pașkov i-a trimis lui Rabinovici de la Londra un aparat de copiat, care permitea multiplicarea predicilor pentru distribuire³⁹⁷. Biblia care stătea pe amvonul casei de rugăciune a evreilor mesianici a fost donată de Vasili Pașkov³⁹⁸. Ziarul *Русский рабочий*, editat la Sankt Petersburg, era primit și citit de creștinii mesianici din comunitatea condusă de Rabinovici. Pentru că evreii care se converteau la creștinism, de cele mai multe ori, erau alungați din familii, Vasili Pașkov a donat 500 de ruble, ca să fie închiriat un cămin și, sub supravegherea lui Rabinovici, să le fie oferită cazare celor renegați de familii până își găseau serviciu și casă³⁹⁹. Chiar dacă nu a vizitat personal Basarabia și orașul Chișinău, colonelul Pașkov a sprijinit lucrarea și a împărtășit simțirile fraților de credință.

Religious Tract Society of London l-a aprovizionat pe Rabinovici cu broșuri în idiș și ebraică⁴⁰⁰. Cu suportul Mildmay Mission to the Jews, la Chișinău a fost construită prima casa de rugăciune a evreilor mesianici, care a fost deschisă la 27 decembrie 1890⁴⁰¹. Această misiune engleză a lucrat printre evreii din Rusia și a fost unică prin faptul că a angajat doar supuși ruși care

³⁹³ Общество поощрения духовно-нравственного чтения.

³⁹⁴ *Русский рабочий*.

³⁹⁵ Miriam R. Kuznetsova, *Early Russian Evangelicals (1874-1929)*, Pretoria, 2009, p. 151.

³⁹⁶ *Scrisoarea lui I. Rabinovici către V. Pașkov din 17 februarie 1887*. Din arhiva personală a lui A. Sinicikin.

³⁹⁷ *Scrisoarea lui I. Rabinovici către V. Pașkov din 18/30 martie 1887*. Din arhiva personală a lui A. Sinicikin.

³⁹⁸ *Ibidem*.

³⁹⁹ *Scrisoarea lui I. Rabinovici către V. Pașkov din 20 martie/2 aprilie 1890*. Din arhiva personală a lui A. Sinicikin.

⁴⁰⁰ Albert W. Wardin Jr., *On the Edge. Baptist and Other Free Church Evangelicals in Tsarist Russia, 1855-1917*, Oregon, 2013, p. 235.

⁴⁰¹ Кай Кьер-Хансен, *op. cit.*, p. 95.

aveau permisiunea guvernului rus să distribuie Scriptura și broșurile acceptate de guvern⁴⁰². Cea mai mare parte a banilor pentru construcția casei de rugăciune a fost donată de creștinii din Scoția și Anglia. Clădirea a fost numită Somerville Hall (Sala Somerville) în cinstea filantropului Dr. Somerville. Construcția era compusă din sala pentru închinare, casa unde locuia familia lui Iosif Rabinovici, două anexe și o grădină. Prima donație pentru construcția acestei clădiri a fost sumă de 1 500 ruble de la colonelul Pașkov. Tot colonelul Pașkov a donat și suma de 250 de ruble pentru închirierea primului local în care s-au desfășurat adunările evreilor mesianici, căci lui Rabinovici îi era interzis să predice în locuri publice⁴⁰³. Acea primă sumă Pașkov a transmis-o cu Rudolf Faltin, pastorul bisericii luterane din Chișinău, care era și membru al Societății pentru încurajarea citirii moral-spirituale din Sankt Petersburg. Pe parcursul întregii sale vieți, Iosif Rabinovici nu a fost recunoscut oficial în Rusia ca slujitor al bisericii și nu a avut permisiunea să boteze. Autoritățile au considerat casa de rugăciune Somerville drept o altă sinagogă.

În primăvara anului 1890 a început construcția casei de rugăciune a evreilor mesianici. Iosif Rabinovici l-a angajat pentru administrarea construcției pe G. Kovaliov, un evanghelic rus, pe care l-a considerat a fi un specialist bun și de nădejde. Construcția presupunea să aibă și spațiu pentru tipografie⁴⁰⁴.

La 15 decembrie 1891 a avut loc deschiderea oficială a casei de rugăciune „Betel” (*rus.* «Вефиль»), construită de Rabinovici la Chișinău. În primii ani, la serviciile divine din acest local au luat parte peste 6 000 de evrei⁴⁰⁵. Clădirea avea un stil original și capacitatea de 200 de persoane, care puteau sta așezate la orele de închinare. Pe pereții exteriori ai clădirii era scris cu litere mari aurite în limbile ebraică și rusă: „Să știe bine, dar, toată casa lui Israel, că Dumnezeu a făcut Domn și Hristos pe acest Isus pe care L-ați răstignit voi” (Faptele Apostolilor 2:36). Textul acesta era o mărturie pentru cei peste 50 000 de evrei care locuiau la acea vreme în Chișinău. Înăuntrul clădirii, în partea din față, pe o parte a peretelui erau scrise Cele 10 porunci și, pe cealaltă parte, rugăciunea „Tatăl nostru”⁴⁰⁶. Fiecărui participant la închinare i se aducea o copie a Vechiului și a Noului Testament în limbile ebraică și rusă și un program al serviciului tipărit, unde erau trecute textele din care urma să se predice. În comunitatea Israelităilor Noului Testament se respectau circumcizia și Sabatul. Fiind întrebat dacă vor păcătui cei care nu mai țin circumcizia

⁴⁰² Albert W. Wardin Jr., *On the Edge. Baptist and Other Free Church Evangelicals in Tsarist Russia, 1855-1917*, Oregon, 2013, p. 247.

⁴⁰³ *Scrisoarea lui I. Rabinovici către V. Pașkov din 26 mai/5 iunie 1887*. Din arhiva personală a lui A. Sinicikin.

⁴⁰⁴ *Scrisoarea lui I. Rabinovici către V. Pașkov din 17/29 iulie 1890*. Din arhiva personală a lui A. Sinicikin.

⁴⁰⁵ *Сборник речей Иосифа Рабиновича*, Кишинев, 2014, p. 19.

⁴⁰⁶ *Ibidem*, p. 20.

sau Sabatul, Rabinovici a răspuns că nu vor păcătui, dar se vor separa de poporul lor⁴⁰⁷.

Chiar dacă a avut piedici și persecuții din partea evreilor talmudiști, a clericilor ortodocși și a unora dintre clericii luterani, Iosif Rabinovici a colaborat cu mulți lideri religioși din vremea sa. În noiembrie 1889 a fost vizitat la Chișinău de Frederick Baedeker, evanghelistul care a reușit să obțină o permisiune specială de la țară și a vizitat închisorile din toată Rusia, oferind deținuților Biblii și literatură creștină⁴⁰⁸. Pentru că Rabinovici nu reușea să obțină permisiunea de oficiere a botezului, marele savant și filozof Vladimir Soloviov, fiind la Chișinău, a încercat să-l ajute în obținerea acestei permisiuni⁴⁰⁹. Dar încercările sale nu au avut succes. Soloviov a dedicat activității lui Rabinovici articolul „Israelul Noului Testament”⁴¹⁰, în care a spus despre Rabinovici astfel: „Iată cu adevărat un israelit în care nu este vicleșug”⁴¹¹. Și Platon, mitropolitul Kievului, l-a sprijinit și i-a dat sfaturi în privința aceasta. În anul 1891 Charles Russel, întemeietorul cultului Martorilor lui Iehova, a făcut o vizită la Chișinău, pentru a se întâlni cu Iosif Rabinovici și cu oamenii din adunarea Israelitilor Noului Legământ⁴¹².

Lucrarea spirituală inițiată și condusă de Iosif Rabinovici la Chișinău a devenit cunoscută nu doar în Rusia, ci în lumea întreagă. Ziarele și revistele din multe țări publicau articole despre el și teologii au discutat amplu pe marginea acestui subiect. Pastorul Heman din Basel nu era de acord cu multe din învățăturile lui Rabinovici, totuși a spus astfel: „El este un predicator trimis de Dumnezeu și mulți consideră că din vremea apostolului Pavel nimeni nu a mai predicat cu atâta putere poporului evreu, cum o face Rabinovici”⁴¹³.

Rabinovici era plastic în exprimare și folosea comparații care se întipăreau în mintea ascultătorilor. Refuzul evreilor de a-L primi pe Isus îl compara cu situația unui om bolnav care, venind la medic, nu zice nimic când este palpat la mână, la picior sau altă parte a corpului. Dar când medicul se va atinge de ochiul bolnav, pacientul imediat va striga și va sări în sus. „Așa, zicea Rabinovici, frații mei evrei nu au nicio obiecție când le spun că sunt prea fanatici în ce privește Talmudul sau că sunt în robia Mamonei (a banilor și averilor), dar când zic despre Isus Hristos, imediat sar în sus și strigă”. Rabinovici afirma că această respingere a lui Isus Hristos este cauza tuturor bolilor lui Israel. Despre prieteni spunea că unii sunt ca planetele și poți ști bine cursul

⁴⁰⁷ *Ibidem*, p. 42.

⁴⁰⁸ *Scrisoarea lui I. Rabinovici către V. Pașkov din 22 martie 1888*. Din arhiva personală a lui A. Sinicikin.

⁴⁰⁹ *Scrisoarea lui I. Rabinovici către V. Pașkov din 17/29 mai 1888*. Din arhiva personală a lui A. Sinicikin.

⁴¹⁰ В. С. Соловьёв, *Новозаветный Израиль*, 1885, p.207.

⁴¹¹ Citat din Ioan 1:47: *Isus a văzut pe Nataniel venind la el și a zis despre el: „Iată cu adevărat un israelit în care nu este vicleșug”*.

⁴¹² Юрий Швец, „История Кишинёва: Первый молитвенный дом мессианских евреев”, <http://locals.md/2015/istoriya-kishinyova-pervyy-molitvennyy-dom-messianskih-evreev/> (accesat la 9 noiembrie, 2023)

⁴¹³ Кай Кьер-Хансен, *op. cit.*, p. 9.

orbitei lor, ca să-i poți găsi, dar alții sunt ca și cometele, frumoși când îi privești puțin, dar apoi dispar și nu-i mai vezi niciodată. Rabinovici a avut capacități intelectuale de excepție. Când a venit la Berlin prima dată, în primăvara anului 1885, trebuia să comunice cu colaboratori din Anglia și SUA și nu știa un cuvânt în limba engleză, dar a învățat repede și putea să vorbească, să corespundeze și a ținut cuvântări în fața unor auditorii mari în engleză. Totdeauna căuta să învețe cuvinte noi sau pronunțarea corectă.

Iosif Rabinovici a tradus o mare parte din Noul Testament în dialectul basarabean al limbii idiș. Din pricina bolii, s-a oprit la cartea Evrei. Traducerea aceasta mai târziu a fost publicată în SUA în tiraj de 100 000 de exemplare⁴¹⁴. Un alt plan de misiune al lui Iosif Rabinovici care nu a ajuns la îndeplinire a fost organizarea unui vagon de evanghelizare pe căile ferate ale Rusiei. În vagon se planifica să fie trei încăperi: un dormitor pentru Rabinovici, un depozit de cărți și o sală pentru predicare⁴¹⁵. Samuel Wilkinson, conducătorul Mildmay Mission to the Jews din Anglia, era gata să facă efortul necesar și să adune 540 de lire sterline (echivalentul a 5 000 de ruble) pentru procurarea și amenajarea acestui vagon de misiune. Planul lui Iosif Rabinovici era să facă o pauză de predicare la Sala Somerville din Chișinău pentru o perioadă de câteva săptămâni, timp în care să se deplaseze cu trenul și să predice. Nu era parte din planul lui să pregătească un om să se ocupe de proiectul cu vagonul și nu avea oameni pregătiți care ar fi putut continua propovăduirea la Sala Somerville în lipsa lui. În plus, nu avea permisiune din partea guvernului rus să predice, dar probabil că un om ca Rabinovici ar fi putut găsi o soluție pentru depășirea acestei interdicții⁴¹⁶.

Rabinovici a murit la Odesa la 17 mai 1899, fiind bolnav de malarie. S-a îmbolnăvit în toamna anului 1898 și a mers în orașul Merano din Italia pentru tratament. Înainte de plecare, a adunat familia, a citit capitolul 38 din cartea Isaia și s-a rugat Domnului să-i mai dea, ca și lui Ezechia, încă 15 ani de viață. Apoi a binecuvântat copiii cu benedictia ebraică și a spus familiei că după moarte vor găsi testamentul lui cu privire la faptul cum să-l înmormânteze. Ajuns la Merano, doar a început să se simtă puțin mai bine și s-a grăbit spre casă pentru a reuși să predice la Paște. La Chișinău, în acea vreme bântuia malaria și boala a revenit, așa că a fost nevoit să meargă la Odesa, ca să schimbe clima. A luat cu el toate cărțile necesare pentru traducerea Noului Testament în idiș. A murit în spitalul convalescent din Odesa, având alături un fiu și o fiică. Înainte de moarte, s-a rugat și a rostit un psalm în limba ebraică. Trupul lui neînsuflețit a fost adus a doua zi la Chișinău, însoțit de Kornman, pastorul Bisericii Evanghelice din Odesa, care a ținut un serviciu divin la gară. Sicriul cu trupul neînsuflețit a fost pus în Sala Somerville, unde au venit să-și ia

⁴¹⁴ *Сборник речей Иосифа Рабиновича*, Кишинев, 2014, p. 7.

⁴¹⁵ Кай Кьер-Хансен, *op. cit.*, p. 133.

⁴¹⁶ *Trusting and Toiling on Israel's Behalf*, nr. 2, 1898, p. 23.

rămas-bun mulți evrei. Pastorul Kornman a predicat. La cererea lăsată în testamentul său, în mormântul lui Iosif Rabinovici a fost pus Noul Testament deschis⁴¹⁷. A fost înmormântat în cimitirul comunității Israelitilor Noului Legământ, care se afla în teritoriul aproximativ de la parcul Valea Trandafirilor până la strada Ion Incuț. Rămășițele acestui cimitir puteau fi văzute după cel de-al Doilea Război Mondial în zona situată aproximativ între actualul Spital Orășenesc nr. 1 și fostul Colegiu Sportiv (acum complexul rezidențial Glorinal de-a lungul străzii Valea Trandafirilor), unde au fost găsite mai multe pietre funerare sub forma unui amvon cu inscripția „Uniunea Evreilor Creștini”. Acum nu au mai rămas urme ale acestui cimitir⁴¹⁸.

La moartea lui Rabinovici, în presă s-a scris pe larg despre activitatea lui. Doctorul Saphir din Londra spunea că mișcarea condusă de Iosif Rabinovici este unică prin faptul că evreii convertiți nu veneau să se alipească Bisericii Creștine dintre neamuri, ci erau chemați la o mișcare națională de întoarcere a evreilor la Hristos. Profesorul Delitzsch din Germania considera că mișcarea lui Rabinovici este un indicator clar al apropierii vremurilor de pe urmă, când toată seminția lui Israel se va întoarce la Hristos⁴¹⁹.

În lipsa conducătorului, adunarea Israelitilor Noului Testament s-a dispersat. Iosif Rabinovici nu a lăsat după sine un lider cu viziunea, abilitatea și pregătirea necesară ca să preia conducerea lucrării începute de el. Nu găsim în activitatea fondatorului mișcării mesianice începute la Chișinău ca să fi făcut din pregătirea unui succesor o prioritate. Toată activitatea a fost total dependentă de el. Doar Rabinovici predica în Sala Somerville și, dacă el pleca în deplasare, nu se făcea serviciul divin. Când a fost întrebat, cu un an și jumătate înainte de moarte, de către președintele Mildmay Mission pe cine se gândește să-l lase după sine, Rabinovici nu avea în vizor nicio candidatură. Wilkinson a tras concluzia că persoana și lucrarea lui Rabinovici au fost unice și, prin urmare, era dificil să vadă cum va continua lucrarea și va trebui să aștepte intervenția lui Dumnezeu. La moartea lui Rabinovici nevoia unui succesor urma să fie adusă în fața Consiliului din Londra pentru continuarea lucrării lui Rabinovici. Totuși, acțiunile concrete au întârziat pentru multă vreme. Rabinovici nu a pregătit nici pe cineva dintre copiii lui. Chiar dacă aveau în proprietate Sala Somerville, nimeni dintre ei nu era în stare și nu era pregătit să continue lucrarea. Se creează impresia că nici Consiliul din Londra pentru susținerea lucrării lui Rabinovici, nici Misiunea Mildmay, care propovăduia Evanghelia printre evreii din Rusia, nu făceau eforturi pentru a continua lucrarea din Chișinău. Cea mai simplă soluție putea fi implicarea lui Chaim Gurland, care activa la acel moment la Odesa, fiind coordonatorul Misiunii Mildmay pentru Rusia.

⁴¹⁷ Кай Кьер-Хансен, *op. cit.*, p. 137.

⁴¹⁸ Юрий Швец, *op. cit.*

⁴¹⁹ *Trusting and Toiling on Israel's Behalf*, nr. 6, 1899, p. 90.

Chișinăul se află aproape de Odesa și dacă era voință, nu avea să prezinte o problemă venirea măcar o dată în lună a acestui predicator evreu, ca să coordoneze activitățile ce se desfășurau la Sala Somerville. Pentru că Gurland nu venea la Chișinău, în anul următor, 1890, din pricina foametei, au venit la el prozeliți din Chișinău după ajutor⁴²⁰.

După groaznicul pogrom evreiesc din aprilie 1903, la Chișinău au venit Samuel Somerville împreună cu Paulus Wolff din Odesa. Sala Somerville nu fusese atacată de gloate, dar stătea părăsită și în casa adiacentă locuiau doar văduva și una dintre fiicele lui Rabinovici. Scopul vizitei lui Samuel Wilkinson a fost ajutorarea victimelor pogromului și pentru aceasta s-a întâlnit cu Mouchnik, conducătorul Comitetului pentru Ajutorarea Evreilor, ca prin acest comitet să fie distribuite ajutoarele. Ne putem întreba de ce nu a ales să se facă distribuția prin Biserica Luterană și de ce nu a apelat la pastorul Rudolf Faltin, ca unul care cel mai bine cunoștea situația evreilor din oraș și cum se putea ajunge la ei cu mesajul Evangheliei. Wilkinson afirmă că i-a făcut o vizită pastorului Faltin, dar, pentru că acesta dormea, nu a vrut să-l trezească și nu a mai insistat să se întâlnească cu el⁴²¹. Pastorul Faltin ar fi putut organiza ajutorarea victimelor pogromului și reluarea lucrării de misiune la Sala Somerville. Wilkinson nu menționa nimic despre folosirea Sălii Somerville pentru ajutorarea miilor de evrei rămași fără locuință sau despre existența unui plan de evanghelizare a evreilor, afară de promisiunea făcută de Paulus Wolff, predicator din Odesa, care intenționa în toamna aceluiași an să viziteze Chișinăul, ca să predice în Sala Somerville⁴²². Samuel Wilkinson a mers în Anglia, a prezentat problema și până în luna iulie a reușit să adune suma de 550 de lire sterline⁴²³. În numărul din august 1903 al revistei *Trusting and Toiling* s-a anunțat despre intenția convocării unei conferințe pentru misiunile interesate de redeschiderea Sălii Somerville din Chișinău, căci se credea că înainte de moartea sa, prioritățile lui Rabinovici în lucrare au fost traducerea Noului Testament în idiș și organizarea unui vagon de evanghelizare pe căile ferate ale Rusiei. Ideea vagonului de evanghelizare nu a ajuns la realizare și suma de 227 de lire sterline colectate pentru acest proiect, cu acceptul donatorilor, a fost oferită de Misiunea Mildmay ca ajutor văduvei și copiilor lui Rabinovici⁴²⁴. Nici traducerea Noului Testament în idiș nu a fost terminată de Rabinovici, dar a fost încheiată de alții. Predicarea din Sala Somerville însă a încetat și nu s-au mai ținut adunări. Clădirea a continuat să aparțină familiei Rabinovici. Iosif Rabinovici era un om care planifica în detalii. Astfel, a pregătit mausoleul pentru sine și membrii familiei sale și a avut grijă să pună o copie a Noului Testament în limba ebraică în una din cele

⁴²⁰ *Trusting and Toiling on Israel's Behalf*, nr. 3, 1901, p. 37.

⁴²¹ *Trusting and Toiling on Israel's Behalf*, nr. 6, 1903, p. 92.

⁴²² *Ibidem*, p. 92.

⁴²³ *Ibidem*, p. 100.

⁴²⁴ *Trusting and Toiling on Israel's Behalf*, nr. 7, 1899, p. 116.

opt secțiuni pentru înmormântare, lăsând familiei scris în testament să-l înmormânteze acolo. Mausoleul a fost făcut în forma unui postament, pe care urma să fie ridicat un monument lui Rabinovici și să fie scris: „Un israelit care a crezut în Iehova și Unsul Său, Isus din Nazaret, Împăratul Iudeilor, Iosif, fiul lui David, Rabinovici”. Samuel Wilkinson, președintele Misiunii Mildmay, a făcut în vara anului 1899 o vizită la Chișinău și a desenat o schiță a mausoleului lui Rabinovici.

Oricine află istoria acestei mișcări își pune întrebarea: de ce, fiind atât de atent și calculat în toate lucrurile, Rabinovici a lăsat fără atenția cuvenită cel mai important lucru – pregătirea successorului pentru continuarea lucrării? În timpul vizitei sale la Chișinău, Samuel Wilkinson a discutat cu membrii familiei lui Rabinovici despre posibilitățile continuării mișcării evanghelice de la Chișinău și, în particular, despre continuarea predicării în Sala Somerville, dar nu s-au luat hotărâri concrete, lăsând aceasta la discreția Consiliului din Londra pentru lucrarea lui Rabinovici⁴²⁵. Dar nici din partea consiliului nu au venit soluții. John, fiul lui Iosif Rabinovici, a publicat în limba rusă, peste patru ani, un eseu în care pleda pentru idealurile mișcării sioniste prin acceptarea lui Hristos, doar că aceasta mai mult cu interes național decât pentru convertirea personală a evreilor⁴²⁶.

În anul 1911, la Chișinău a venit Wilkinson, conducătorul misiunii care a ajutat inițial la construcția Sălii Somerville, și a hotărât să repare sala, ca să fie folosită din nou pentru destinația ei inițială – evanghelizarea evreilor din Chișinău. După reparație, a început să vină predicatorul Rosenberg din Odesa, care a reușit să țină doar câteva servicii divine, după care autoritățile au pus interdicție. La aceste servicii divine se adunau din nou mulți oameni.

Începând din aprilie 1913, clădirea evreilor mesianici din Chișinău a fost închiriată timp de un an de tânăra biserică baptistă⁴²⁷, până la începutul Primului Război Mondial, când autoritățile țariste au interzis serviciile divine ale baptiștilor. În anul 1921 Casa Somerville a fost vândută ca reședință privată⁴²⁸. Tocmai în această perioadă noua biserică baptistă avea nevoie disperată de un local și, dacă ar fi fost donată sau vândută acestei biserici, clădirea ar fi rămas să slujească scopului pentru care a fost construită. Mișcarea mesianică condusă de Iosif Rabinovici a scos puternic în evidență personalitatea lui, dar a fost lipsită de elementul uceniciei și, odată cu plecarea din viață a conducătorului, a încetat.

⁴²⁵ *Ibidem*, p. 106.

⁴²⁶ *Trusting and Toiling on Israel's Behalf*, nr. 2, 1903, p. 20.

⁴²⁷ Кай Кьер-Хансен, *op. cit.*, p. 133.

⁴²⁸ Albert W. Wardin Jr., *On the Edge. Baptist and Other Free Church Evangelicals in Tsarist Russia, 1855-1917*, Oregon, 2013, p. 248.

3.4. Concluzii la capitolul 3

Ștundismul este denumirea comună a mișcării evanghelice numite *pietism*, aduse de coloniștii germani după anexarea Basarabiei la Rusia în 1812. Mișcarea a existat multă vreme în cadrul Bisericii Luterane Evanghelice, de care aparțineau coloniștii. Mai târziu, au apărut grupuri de ștundiști separatiști germani, care au ales să se separe definitiv de Biserica Luterană, pentru a-și putea practica credința în conformitate cu învățătura Noului Testament. Mișcarea s-a menținut doar timp de patru decenii în rândurile coloniștilor. Primul caz de trecere a acestei credințe la populația autohtonă s-a înregistrat în regiunea Odesa, care este în vecinătate cu Basarabia. Pastorul Karl Bonekemper a fost primul care a oferit Biblia în limba rusă ucrainenilor care lucrau la Rohrbach. În Basarabia mișcarea evanghelică numită ștundism a venit prin misionarii ucraineni și prin contactele dintre ucrainenii din Basarabia cu ucrainenii din regiunile Herson, Odesa și Kiev. Ștundiștii au manifestat un foarte puternic spirit misionar. Chiar dacă au existat ștundiști români basarabeni, adepții acestei mișcări evanghelice au fost în majoritate ucraineni din Rusia de Sud.⁴²⁹ Numărul ștundiștilor este mult mai ridicat în rândul etnicilor slavi de răsărit și mai puțin în rândul populației românești. În mod special ucrainenii au arătat un deosebit interes spiritual pentru cunoașterea învățăturii creștine din prima sursă care este Biblia. Pastorul Karl Bonechemper și-a asumat riscul să formeze un cerc de studiere a Bibliei cu ucraineni care apoi au jucat rolul cheie în mișcarea ștundistă din sudul Rusiei și care au adus această credință și în Basarabia. Nu găsim înregistrate cazuri de manifestare a aceluiași interes spiritual pentru studierea și cunoașterea Bibliei printre românii din Basarabia. Gradul extrem de redus de alfabetizare a românilor din Basarabia este una din cauzele acestui interes slăbit. Nu cunoaștem nici misionari ștundiști care să fi învățat limba română și apoi să formeze cercuri de studiere a Bibliei pentru românii din Basarabia. Ștundiștii au fost plini de zel și pasiune pentru studierea Bibliei. Mulți din ei au învățat să citească și să scrie tocmai ca să poată cunoaște Sfintele Scripturi. Autocrația țaristă și BORu au văzut în ștundism cea mai mare amenințare și au desfășurat întruiva lor cele mai aprige persecuții: închisori, exil, confiscarea averii, bătai, lipsirea de drepturi părintești, etc. Numele de *ștundist* a fost folosit adăugat în mod intenționat altor confesiuni (ștundo-baptist...) pentru a le supune aceluiași persecuții și interdicții. Colonelul Vasile Pașcov a jucat un important rol în consolidarea mișcării ștundiste până la venirea baptismului german. Odată cu apariția credinței baptiste, cele mai multe comunități ștundiste au preluat practica bisericilor baptiste și credincioșii au trecut la credința baptistă. Baptiștii au adus o teologie bine structurată, un sistem biblic și funcțional de

⁴²⁹ *Сектантство и противосектантская миссионерская деятельность въ Кишиневской епархіи въ 1903 году, КЕВ, nr. 5, 1904, p. 1.*

organizare a bisericilor locale și o puternică viziune pentru misiune. Ei păstrau o strânsă legătură cu bapțiștii din Rusia și din România, în mod special cu cei de la Tulcea. De asemenea, impactul lui liderului baptist european Oncken a jucat un rol hotărâtor. După ce a vizitat bisericile din sudul Rusiei și biserica baptistă din Cataloi, România (la hotarul cu Basarabia), Oncken a încurajat și a organizat și mai ales a inspirat mult activitatea comunităților baptiste din această regiune. Personalitatea lui Vasili Pavlov și activitatea lui misionar a fost un alt factor care a motivat pe mulți ștundiști și molocani să adere la bisericile baptiste. Pavlov a vizitat personal în mod repetat orașele Chișinău, Bender și Tiraspol și a transmis viziune misionară acestor comunități, el singur fiind un predicator erudit și charismatic.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în orașul Chișinău au început două mișcări evanghelice printre populația evreiască numeroasă din oraș. Prima mișcare a fost condusă de rabinul convertit Chaim Gurland, cu sprijinul pastorului bisericii luterane-evanghelice Rudolf Faltin. După plecarea din Chișinău a conducătorului, mișcarea a încetat. A doua mișcare, numită Israeliții Noului Legământ, a fost inițiată și condusă de evreul Iosif Rabinovici și a ajuns să fie recunoscută la nivel mondial. Cu sprijinul misiunilor din Europa, Iosif Rabinovici a reușit să construiască și o casă de rugăciune, dar la plecarea lui din viață, și această a doua mișcare evanghelică a încetat. Iosif Rabinovici a dorit să întemeieze o mișcare mesianică separată, în care a păstrat respectarea circumciziei și a Sabatului. Având un potențial enorm, Rabinovici a știut să colaboreze cu misiuni creștine din afara țării, dar nu a reușit să zidească relații cu liderii mișcării evanghelice din țară, în mod special cu pastorul bisericii luterane Rudolf Faltin. Nu a existat nicio colaborare între Chaim Gurland și Iosif Rabinovici, cu toate că au trăit și au activat în aceeași vreme. Eforturile lor unite ar fi putut aduce rezultate mai mari. Gurland și Rabinovici au avut deschidere și succes în convertirea la creștinism a evreilor din Chișinău, dar niciunul dintre ei nu a reușit să pregătească alți lideri și să asigure continuitatea proiectelor inițiate de ei. Mișcările mesianice începute la Chișinău, în special cea inițiată de Iosif Rabinovici, au atras atenția lumii întregi și aveau deschidere să ajungă o mișcare mesianică modernă mondială, având în vedere că a existat deschidere și din partea autorităților și, de cele mai multe ori, au avut suportul lor. Populația evreiască din Chișinău a fost deschisă pentru proiectele spirituale inițiate de Gurland și Rabinovici și în cazul în care ar fi existat un model biblic de ucenicie, mulți evrei din Chișinău aveau să devină creștini și misiunea putea să se extindă în Basarabia, în Rusia și în lumea întreagă. Mișcările evanghelice conduse de Gurland și Rabinovici au fost două scânteii care au strălucit foarte puternic și au fost văzute de departe, dar au ars puțin și s-au stins înainte să aprindă flacăra misiunii mesianice mondiale. În prezent, în Republica Moldova există comunități mesianice care

au apărut după căderea URSS, dar evreii nu alcătuiesc majoritatea credincioșilor din ele.

4. APARIȚIA, CREȘTEREA NUMERICĂ ȘI EXTINDEREA TERITORIALĂ A COMUNITĂȚILOR BAPTISTE ÎN BASARABIA

4.1. Scurtă istorie a genezei și extinderii baptismului în Europa Occidentală

Înainte de a expune istoria apariției și extinderii Bisericii Baptiste în Basarabia, vom prezenta succint originile baptismului și extinderea lui. Încă din secolul al III-lea, dar mai ales din secolul al IV-lea, conducătorii Bisericii creștine oficiale au început să devieze de la principiile Noului Testament prin acceptarea multor practici și învățături de origine omenească sau păgână. În fiecare secol au existat oameni care au făcut încercări de întoarcere a Bisericii la învățătura Noului Testament și care considerau botezul pruncilor nevalabil. Printre aceștia au fost novațienii, paulicienii, anabapțiștii, valdenzii, catarii, menoniții și alții.⁴³⁰ Ulrich Zwingli, un reformator elvețian și un oponent al anabapțiștilor, care insistau asupra botezului prin credință, a spus că această învățătură a anabapțiștilor nu este o noutate, căci „timp de treisprezece secole au pricinuit mari tulburări Bisericii”.⁴³¹ La apariția și formarea confesiunii baptiste au avut o contribuție considerabilă anabapțiștii elvețieni și olandezi împreună cu puritanii din Anglia.

Martin Luther a produs o mare reformă în creștinism, dar nu a fost primul care a confruntat Biserica Catolică. John Wycliffe, prin scrierile sale din 1370-1380, a denunțat risipa Bisericii Catolice, a arătat necesitatea întoarcerii la Biblie și a coordonat traducerea acesteia în limba engleză. Biserica Catolică l-a condamnat pe Wycliffe, dar profesorii și studenții Universității din Oxford l-au protejat și n-a fost arestat. În anul 1400 Jan Hus, un profesor de la Universitatea din Praga, a luat cunoștință de lucrările lui Wycliffe. J. Hus avea aceeași convingere că Biblia este superioară tradiției și a predicat în cehă, limba poporului său. Lucrările lui au stârnit mânia papei și a fost nevoit să părăsească Praga, pentru a se ascunde. În 1414 a fost arestat, condamnat pentru erezie și în 1415 a fost ars pe rug. Adepții lui au continuat lupta, pornind mișcarea husită, care s-a răspândit în toată Cehia.⁴³² Urmașii lui Hus au găsit adăpost în Moldova pe vremea domnitorilor Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare.

La 31 octombrie 1517 călugărul german Martin Luther a afișat pe ușa bisericii sale cele 95 de teze prin care a condamnat vânzarea de indulgențe practică de Biserica Catolică, din care făcea și el parte. Indulgența era un document ce conținea textul rugăciunilor care trebuiau spuse pentru a obține iertarea păcatelor. Prin acest document se „garanta” iertarea totală sau parțială a păcatelor, pe care Biserica Catolică o oferea credincioșilor în schimbul unei sume de bani. Erau

⁴³⁰ *Ibidem*, p. 6.

⁴³¹ *Banmucm*, 1911, nr. 42, p. 331.

⁴³² Josep Palau Orta, „Luthers’s Legacy”, *National Geographic. History & Culture*, September, 2017, p. 64.

cunoscute cazuri când cineva cumpăra indulgența înainte de a comite crime odioase, ca să se asigure că va fi iertat după comiterea lor. Cu 7 ani înainte, în 1510, când a fost delegat să meargă la Roma pentru aplanarea unui conflict al Ordinului Augustin, din care făcea parte, Martin Luther a văzut și a rămas adânc indignat de decadența preoților catolici de la Vatican. Ajuns acolo, călugărul german a insistat să facă toate ritualurile cerute pelerinilor, dar în timp ce ridica treptele unei biserici și spunea rugăciunea „Tatăl nostru” pe fiecare treaptă, îi veneau din nou și din nou în minte cuvintele Apostolului Pavel că „cel neprihănit va trăi prin credință”.⁴³³

Protestul lui Martin Luther i-a încurajat și pe alți preoți catolici să înceapă reforme similare în orașele lor, cum ar fi Jean Calvin la Geneva și Ulrich Zwingli la Zürich. Mișcările acestea au fost sprijinite de conducătorii statelor în care au luat naștere și acest sprijin le-a permis să reziste în fața Bisericii Catolice. Și tot acest sprijin le-a făcut să rămână sub controlul statului și să nu poată merge cu reformele până la capăt. Unii adepți ai lui Ulrich Zwingli i-au solicitat să ducă reformele până la urmă și să înceteze a mai boteza copii, să fie administrat botezul doar persoanelor care își mărturisesc personal credința, să fie aplicată disciplina bisericească celor care păcătuiesc și să nu fie admis amestecul statului în treburile bisericii.⁴³⁴

Începuturile credinței baptiste au fost influențate de un grup de creștini care au considerat nevalabil botezul din pruncie și au decis să se reboteze prin credință. Ei au fost numiți *anabapțiști*, adică „botezați din nou”. Conrad Grebel l-a susținut la început pe Ulrich Zwingli când acesta a adus ideile protestante în Elveția, dar mai apoi a purtat multe dispute cu el și cu consiliul orașului Zürich privind botezul pruncilor. După ce consiliul, influențat de Zwingli, le-a interzis întrunirile, grupul lui Grebel s-a adunat la 21 ianuarie 1525 și primul a cerut să fie botezat George Blaurock. După ce Grebel l-a botezat pe Blaurock, acesta l-a botezat reciproc pe Grebel și pe toți ceilalți membri ai grupului. Așa a început mișcarea anabaptistă, care a luat proporții și s-a confruntat cu persecuții severe din partea catolicilor și a protestanților. Balthasar Hubmaier a botezat 3 000 de oameni din parohia sa și apoi a fost nevoit să se refugieze. Peste trei ani a fost condamnat la moarte de Împăratul Frederick I și a fost ars pe rug.⁴³⁵ Tot în Elveția, preotul catolic Menno Simons și-a pus multe întrebări și a avut dubii cu privire la învățătura Bisericii Catolice. În anul 1531 a auzit despre martirajul unui anabaptist, pentru că s-a botezat din nou în baza convingerilor sale. Acest caz l-a făcut pe Menno Simons să studieze și mai mult doctrina botezului și să adere la mișcarea anabaptistă peste cinci ani, ca mai apoi să devină conducătorul mișcării. Pe parcursul vieții lui Menno Simons au fost martirizați cel puțin 1 000 de adepți ai săi, cărora le-a fost atribuit numele

⁴³³ *Ibidem*, p. 64.

⁴³⁴ Александр Нагирняк, *Подвижники веры*, Киев, 2014, p. 187.

⁴³⁵ Hans-Jürgen Goertz, *The Anabaptists*, New York, 2008, p.74.

de **menoniți**.⁴³⁶ O mare parte din ei au locuit în Olanda, unde aveau să joace un rol important în apariția baptiștilor. Mai târziu, menoniții au emigrat în Rusia la invitația țărilor ruși și au avut un rol considerabil în apariția baptiștilor în Rusia.

A doua mișcare religioasă care a avut un impact major asupra apariției baptiștilor a fost **puritanismul englez**. Regele Henric al VIII-lea a separat Biserica Angliei de Biserica Catolică, pentru a nu mai fi dependent de papă, și s-a declarat conducător al Bisericii Anglicane, ca să-și poată face după plac aranjamentele proprii matrimoniale încurcate. Pentru că teologia Bisericii Anglicane a rămas în mare parte aceeași ca a Bisericii Catolice, un grup de persoane cu influență din Biserica Anglicană au lansat mișcarea puritană, adică mișcarea pentru curățenie spirituală. Adepții acestei mișcări au pledat pentru recunoașterea Bibliei ca singura autoritate în materie de credință. Un mare număr de profesori de la Universitatea Cambridge au aderat și aceasta a devenit centrul învățaturii puritane.⁴³⁷ În rândul puritanilor au apărut mai multe grupări, cei mai radicali fiind separatiștii. Ei afirmau că creștinii trebuie să fie în comuniune cu Hristos și unul cu altul printr-un legământ benevol și nesilit de stat, că slujitorii bisericii trebuie să fie aleși de restul membrilor și că nicio congregație nu poate avea autoritate asupra alteia. De aceea, au căutat să părăsească Biserica Anglicană și astfel au atras asupra lor persecuții din partea statului. Din rândul acestor puritani separatiști aveau să iasă primii baptiști.

John Smyth a fost un preot anglican care a aderat la mișcarea puritană separatistă. Născut în anul 1570, el și-a făcut studiile la Colegiul lui Hristos din Cambridge și a fost profund influențat de Francis Johnson, un renumit lider puritan. La vârsta de 30 de ani, a fost ordonat preot al bisericii din orașul Lincoln, dar peste doi ani a fost demis din cauza criticilor acide pe care le adresa persoanelor cu influență din oraș. Întors în orașul său natal Gainsborough, a aderat la un grup separatist, ai cărui membri, din considerente practice, se întâlneau în două părți diferite ale orașului. La scurt timp John Smyth a devenit liderul unuia din aceste două grupuri și s-a împrietenit cu juristul Thomas Helwys, care avea să joace un rol important în activitatea primei biserici baptiste. Celălalt grup era condus de John Robinson. Sub presiunea persecuțiilor, ambele grupuri de separatiști din Gainsborough au părăsit țara în anul 1607 și s-au mutat cu traiul în Amsterdam, căci Olanda, încă din 1595, îi primea pe separatiștii care doreau să emigreze. Ajunși la Amsterdam, grupul lui Robinson s-a alipit de biserica congregaționalistă locală, dar s-a separat la scurt timp și după o vreme a plecat în America, unde a întemeiat colonia Plymouth în anul 1620. În persoana lui John Smyth s-au întâlnit concepțiile puritane și cele anabaptiste. El a devenit deplin convins că

⁴³⁶ Karl Koop, *Menno Simons*, în *The Encyclopedia of Christianity*, vol.3, Michigan, 2003 p.495.

⁴³⁷ Александр Нагирняк, *op. cit.*, p. 189.

botezul nu poate fi administrat pruncilor, pentru că în Noul Testament nu găsim nici indicații, nici exemple când Ioan Botezătorul sau ucenicii lui Hristos să fi botezat prunci, iar Hristos a poruncit mai întâi să-i învățăm pe oameni și apoi să-i botezăm. La 24 martie 1609 John Smyth a publicat tractatul despre botezul pruncilor, intitulat *Numărul fiarei*. Drept confirmare a convingerilor proprii, s-a rebotezat singur prin stropire și apoi l-a botezat pe Thomas Helwys și pe alți aproximativ 40 de membri ai adunării. Astfel, anul 1609 a ajuns să fie considerat anul apariției credinței baptiste în Europa.⁴³⁸ John Smyth și o parte din membrii grupului condus de el au depus cerere să adere la comunitatea menonită olandeză, dar Thomas Helwys s-a opus. La cererea menoniților, John Smyth a alcătuit o „Scurtă mărturisire de credință”. Și Helwys a alcătuit o mărturisire similară, acestea fiind primele mărturisiri de credință baptistă. Înainte să primească răspuns din partea menoniților, John Smyth a murit de tuberculoză și a fost îngropat la 1 septembrie 1612.⁴³⁹ O parte din urmașii lui Smyth au aderat la biserica menonită, iar un grup de 10 oameni condus de Helwys s-a întors la Londra, unde au format prima biserică baptistă. Ca urmare a misiunii și propovăduirii lor, în anul 1644 în Anglia existau 46 de biserici baptiste.⁴⁴⁰ Până în anul 1641 toate bisericile baptiste au oficiat botezul prin stropire și doar în 1641 pastorul John Spilsbury a oficiat botezul prin imersiune, care a fost preluat de toate bisericile baptiste. Unii istorici sunt de părerea că anul 1641 trebuie să fie considerat anul de început pentru credința baptistă, odată ce atunci a avut loc primul botez prin scufundare.

Confesiunea baptistă a luat naștere în Europa când credincioșii puritani refugiați din Anglia s-au întâlnit cu ideile anabaptiste. Apoi, după un foarte scurt timp, au plecat de aici în Anglia și în SUA, unde credința baptistă s-a răspândit. În Europa nu a rămas nicio comunitate baptistă și doar peste 200 de ani baptismul a luat amploare aici, când germanul Johann Gerhard Oncken a venit din Anglia. Interesant este faptul că Oncken nu a devenit baptist în Anglia și baptiștii de acolo nu au influențat formarea lui spirituală.

Oncken a ajuns la punctul când a realizat că botezul său din pruncie nu este biblic și deci nu este valabil și că trebuie să se boteze după învățătura adevărată a Bibliei. Un prieten pe nume Robert Heldene l-a îndemnat să urmeze exemplul lui John Smyth și să se boteze singur, dar Oncken a refuzat să facă ceva ce i s-a părut împotriva învățăturii Bibliei și a preferat să aștepte până Dumnezeu îi va trimite „un Filip”.⁴⁴¹ A mai primit invitația unui pastor din Anglia, dar nu a mers acolo să se boteze, pentru că ar fi lipsit mult din lucrarea pe care o făcea în Germania. După

⁴³⁸ *Ibidem*, p. 191.

⁴³⁹ Robert G. Torbet, *A History of the Baptists*, Judson Press, 1975, p. 37.

⁴⁴⁰ Александр Нагирняк, *op. cit.*, p. 194.

⁴⁴¹ *Ibidem*, p. 6.

mai mulți ani de așteptare, pastorul Barnas Sears din SUA, fiind în Germania, a aflat despre Oncken și a venit la Hamburg să-l cunoască. El a oficiat, la 22 aprilie 1834, în râul Elba, botezul lui Oncken, al soției lui și al altor cinci persoane. A doua zi, pe 23 aprilie, a plantat prima biserică baptistă din Europa și l-a hirotonit pe Oncken în slujba de pastor.

De la începutul slujirii, Oncken și-a creat o bună echipă de colaboratori.⁴⁴² Julius Kobner a devenit un pasionat predicator și a scris cântări creștine, iar Gotfried Wilhelm Lehmann, având aptitudini excepționale de organizare și administrare, a devenit pastorul bisericii baptiste din Berlin, a doua biserică baptistă din Germania. Datorită unității și eficienței sale, această echipă (Oncken, Kobner și Lehmann) a fost numită de contemporani „trioul de nedespărțit” (germ. *Kleebblatt*) al mișcării baptiste germane. Oncken a fost un evanghelist de excepție și a dorit să planteze biserici după rânduiala biblică. Spre deosebire de pietiști, care rămâneau în interiorul bisericilor din care făceau parte, Oncken s-a separat complet de biserică de stat și a confruntat-o cu învățătura biblică.⁴⁴³ El accepta doar „un Domn, o credință, un botez”. Candidatul la botez trebuia să fie credincios născut din nou, botezul trebuia să fie efectuat prin scufundare și fără implicațiile sacramentale pe care le invocau Biserica Catolică și Biserica Luterană. De asemenea, Oncken a respins concepția despre prezența fizică a Domnului în pâinea și vinul care sunt folosite la Cina Domnului (acestea fiind doar pentru amintirea morții Domnului Isus), la care puteau să participe doar cei botezați. În anul 1847 bapțiștii germani au tipărit prima mărturisire de credință și aceasta a devenit baza doctrinară a Conferinței Generale, sau Bund, care a fost formată cu doi ani mai târziu.

Mărturisirea de credință a bapțiștilor germani a devenit standardul doctrinar al bapțiștilor din Europa de Est. Fiecare punct al mărturisirii de credință era argumentat cu texte din Sfintele Scripturi. În anul 1864 Oncken a vizitat Rusia pentru prima dată, venind la Sankt Petersburg cu scopul mijlocirii la autorități pentru apărarea drepturilor bapțiștilor din țările baltice, care făceau parte din imperiul țarist la acea vreme. În anul 1869, la invitația bapțiștilor din regiunea de sud a Rusiei, la vârsta de 70 de ani, Oncken a făcut a doua vizită cu scopul de a predica, a boteza și a oferi instrucțiuni în chestiuni de rânduială bisericească, ca să organizeze bisericile și să ordoneze slujitori. Datorită înțelepciunii și discernământului său deosebit, a reușit să aducă stabilitate în bisericile baptiste germane și ale fraților menoniți. În satul Alt-Danzig (azi, satul Krupskoe din regiunea Kirovograd, Ucraina) a condus câteva adunări ale membrilor bisericii, în cadrul cărora a

⁴⁴² Albert W. Wardin Jr., *On the Edge. Baptist and Other Free Church Evangelicals in Tsarist Russia, 1855-1917*, Oregon, 2013, p. 20.

⁴⁴³ *Ibidem*, p. 21.

stabilit organizarea ca biserică baptistă și a ordinar pastor pe Johann Pritzkau.⁴⁴⁴ La plecarea din Rusia, Oncken scria că Rusia este „câmpul care îi face cea mai puternică invitație” pentru lucrarea Evangheliei și că, dacă ar fi avut 40 de ani, și-ar fi dedicat restul vieții lucrării în această țară.⁴⁴⁵ În luna noiembrie, părăsind Rusia, Oncken a venit la Cataloi, lângă Tulcea, și a stabilit lucrarea de acolo ca și congregație independentă, cu Liebig la slujba de pastor, a ordinar diaconi, a condus servicii, a luat parte la mesele de dragoste și a consacrat casa de rugăciune din Atmagea, localitate apropiată de Tulcea.

Așadar, din cele expuse mai sus, constatăm: cuvântul „baptist” vine de la grecescul *baptizo*, care înseamnă „a boteza prin scufundare”. Toți creștinii se botează, dar după bapțiști s-a întărit acest nume, pentru că ei nu acceptă botezul pruncilor. În Biserica Baptistă botezul este administrat doar persoanelor care au crezut în Domnul Isus Hristos și care mărturisesc personal alegerea pe care au făcut-o de a fi ucenicii Lui.

O altă caracteristică distinctă a bapțiștilor este că autoritatea supremă în materie de credință pentru ei este doar Sfânta Scriptură, adică doar cele 66 de cărți canonice ale Bibliei. Orice învățătură sau practică care vine în contradicție cu Biblia este respinsă. Astfel, creștinii bapțiști nu acceptă închinarea la icoane, la sfinți, la moaște și alte învățături sau tradiții bisericești sau confesionale pe care le consideră străine de învățătura Bibliei.

Bapțiștii mărturisesc preoția universală, adică preoția tuturor credincioșilor, și nu doar a unui grup de clerici, cum susțin adepții teoriei preoției sacramentale. Bapțiștii cred ferm și au pledat de la început pentru libertatea deplină religioasă. Ei au jucat un rol important la nivel mondial în obținerea libertății religioase pentru celelalte confesiuni și religii. Separarea bisericii de stat este un alt principiu pentru care au pledat și pledează bapțiștii din toate vremurile și țările.

4.2. Coloniștii germani și legalizarea credinței baptiste în Basarabia

Coloniștii germani au fost primele persoane din Basarabia care au îmbrățișat credința baptistă. În sursele istorice existente nu găsim mărturii de misiune intenționată sau de influență a bapțiștilor germani îndreptată către românii sau persoanele de alte etnii din Basarabia. Nu dispunem nici de mărturii despre activitatea de misiune a coloniștilor germani bapțiști din Basarabia care să fi dus la convertirea românilor sau a reprezentanților altor etnii din regiune, care să fi rezultat în înființarea bisericilor baptiste printre localnici. Toate sursele existente scot în evidență doar o amplă activitate misionară a coloniștilor germani printre conaționali lor din alte

⁴⁴⁴ Александр Нагирняк, *op. cit.*, p. 114.

⁴⁴⁵ Albert W. Wardin Jr., *On the Edge. Baptist and Other Free Church Evangelicals in Tsarist Russia, 1855-1917*, Oregon, 2013, p. 76.

colonii.

În aprilie 1874 August Liebig a devenit pastor al bisericii baptiste germane din Odesa, care până la acel moment era tulburată de multe conflicte interne. La scurt timp după ce Liebig a devenit pastor, biserica a început să desfășoare o vastă activitate misionară, ajungând până la 32 de puncte de misiune. August Liebig călătorea cu o căruță și vizita toate aceste locuri. Cea mai mare parte a lucrării de misiune se făcea în Basarabia, și Liebig căuta un om care să se ocupe doar de această regiune. Dacă în 1874, în biserica din Odesa erau 62 de membri, atunci în 1878 numărul credincioșilor bisericii din Odesa și din punctele de misiune a crescut până la 526. Peste șase ani, în 1884, în urma misiunii desfășurate de Liebig și biserica din Odesa, în regiunea din jurul Odesei erau 875 de baptiști, dintre care un mare număr în Basarabia.⁴⁴⁶

La 25 martie 1875, în colonia germană Danielsfeld (azi, satul Moloha) din apropierea orașului Akkerman, pastorul metodist Pieter Jathe a botezat pe Caterina Horungeb (născută Talche). Peste un an, la 17 aprilie 1876, în aceeași localitate, predicatorul german S. Lemman a botezat alte 9 persoane și s-a constituit o biserică baptistă din 10 persoane.⁴⁴⁷ Adunarea nu avea un pastor local, dar era servită de August Liebig, care păstora biserica baptistă germană din Tulcea. În anul 1876 s-a oficiat primul botez în colonia Friedenstal (azi, satul Mirnopolie din raionul Arciz, regiunea Odesa). În anul 1876 misionarii baptiști din Germania au botezat 9 coloniști germani din Tarutino.⁴⁴⁸ Peste trei ani acolo a fost stabilită o biserică baptistă. Încă din 1876 a existat în Basarabia Comunitatea Evanghelică Germană a Baptiștilor, care a avut șapte filiale: în localitățile Friedenstal, Kamceatka, Cantemir, Seimeny, Kizil, Marievka și Hâncești.⁴⁴⁹

Raportul din 1879 al guvernatorului guberniei Herson către ministrul afacerilor interne atestă că în luna mai 1875, în satul Alexanderfeld din județul Odesa, s-au întrunit 50 de reprezentanți ai baptiștilor și ai ștundiștilor din guberniile Herson și Basarabia, ca să discute proiectul statutului pentru instituirea Comunității Frățești Evanghelice.⁴⁵⁰ Documentul consemnează că toți baptiștii și ștundiștii prezenți proveneau din luterani evanghelici și putem concluda că erau doar coloniști germani.⁴⁵¹

În raportul despre coloniile germane din județul Odesa, gubernia Herson, și Basarabia

⁴⁴⁶ Albert W. Wardin Jr., „August G. A. Liebig: German Baptist Missionary and Friend to the Mennonite Brethren”, *Journal of Mennonite Studies*, vol. 28 (2010), p. 175.

⁴⁴⁷ „Baptismul în Basarabia”, <https://centruldeistoriesiapologetica.wordpress.com/2009/04/11/schita-istorica-capxic/> (accesat la 9 noiembrie, 2023).

⁴⁴⁸ John H. Y. Briggs, *A Dictionary of European Baptist Life and Thought*, Oregon, 2009, p. 335.

⁴⁴⁹ Ute Schmidt, *Basarabia. Coloniștii germani de la Marea Neagră*, Chișinău, 2014, p. 133.

⁴⁵⁰ Евангельское братское общество.

⁴⁵¹ Алексей Дородницын, *op. cit.*, p. 258.

trimis în anul 1874 și publicat în revista americană *The Baptist Missionary Magazine*,⁴⁵² se relatează că era greu să găsești în aceste regiuni o colonie germană unde să nu fi existat comunitate baptistă. În unele colonii, fiind mulți convertiți și neavând un spațiu pentru întruniri comune, credincioșii se adunau pentru servicii divine în trei sau chiar și în șase locuri în același timp. Autorul menționează că devenise baptist cu 14 ani în urmă, când începuse o mare trezire spirituală. Întrunirile baptiștilor deseori se lungeau până după miezul nopții și, la încheierea serviciului divin, mergeau pe la case și continuau să persevereze în rugăciune, învățătură și închinare. Mii de oameni s-au convertit și instrumentele trezirii nu au fost pastorii sau studenții în teologie. Nici măcar nu exista încă o rânduială bine așezată în toate acele adunări. Fiecare bărbat și femeie era misionar(ă). O dată în an, în apropierea orașului Odesa se organiza o mare întrunire, la care veneau credincioși de departe și de aproape. În fiecare seară de iarnă credincioșii se întâlneau pe la case și studiau Biblia. Până când începeau lucrările agricole, credincioșii baptiști mergeau să-și viziteze rudele din alte localități și plantau acolo biserici noi. În fiecare familie se făcea rugăciunea de dimineață și de seară. În fiecare prima zi de luni a lunii se făcea în fiecare adunare un concert misionar, la care se citeau rapoartele misionare și apoi se făcea o colectă pentru susținerea misiunii. De asemenea, se făceau colecte pentru ajutorarea săracilor.

La 24 aprilie 1882 un grup baptist, alcătuit din 15 familii din satul Lihtenfeld, județul Ananiev, gubernia Herson, a trimis autorităților o adresare prin care anunța că l-a ales pe August Liebig, cetățean prusac de 48 de ani, să fie predicator reprezentant al adunării și pe August Klundt, în vârstă de 41 de ani, în calitate de predicator. Klundt locuia la acel moment în satul Drei-Brunntal, județul Tiraspol, dar de origine era din satul Teplitz, județul Akkerman, gubernia Basarabia.⁴⁵³

Este de remarcat diversitatea confesională din coloniile germane. În anul 1901, în satul Tarutino din județul Akkerman locuiau 3 000 de luterani, peste 1 000 de evrei, 50 de catolici, 50 de familii de baptiști și 70 de familii de ștundiști, care se numeau „frați” și care erau ieșiți dintre luterani. Ștundiștii și baptiștii aveau case de rugăciune.⁴⁵⁴

Până în anul 1907 bisericile baptiste germane din Basarabia au făcut parte din uniunea baptiștilor germani din sudul Rusiei. La 13 septembrie 1906, la cererea bisericii din Tarutino, a fost numit ca pastor August Eisemann, care a slujit timp de 36 de ani. La 28 mai 1907 bisericile baptiste germane din Basarabia s-au organizat într-o comunitate, care număra 74 de persoane la

⁴⁵² „The German Colonies in Odesa and Bessarabia”, *The Baptist Missionary Magazine*, vol. 53-54, 1873-1874, p. 327.

⁴⁵³ Алексей Дородницын, *op. cit.*, p. 277.

⁴⁵⁴ „Закладка храма въ селѣ Тарутино, Аккерманскаго уѣзда”, КЕВ, nr. 15, 1901, p. 369.

acel moment.⁴⁵⁵

În anul 1910, la Tarutino biserica baptistă număra 35 de persoane, dintre care 18 bărbați și 17 femei.⁴⁵⁶ În timpul Primului Război Mondial, în anul 1915, la Tarutino adunările au continuat în ciuda interdicției și la ele veneau și luteranii. La 10 februarie 1915, la adunarea din satul Manuc-Bei s-au convertit 13 persoane.⁴⁵⁷

Înainte de Al Doilea Război Mondial, în Basarabia existau peste 30 de biserici baptiste germane, care întruneau peste 1 000 de membri în Uniunea Baptistă Germană din Basarabia. La 23 august 1939 Uniunea Sovietică și Germania au semnat un pact de neagresiune, care institua supremația celor două puteri asupra Europei de Est. În septembrie 1940 Germania și Uniunea Sovietică au creat o comisie comună pentru organizarea strămutării germanilor din teritoriile ocupate de URSS conform Protocolului adițional secret al Pactului (voievodatele de est ale Poloniei, statele baltice, Basarabia și Bucovina de Nord). Până la sfârșitul lunii octombrie 1940, din Basarabia au fost strămutați 93 500 de germani.⁴⁵⁸ Baptiștii germani din această regiune au plecat împreună cu ceilalți conaționali ai lor și au împărțit deopotrivă soarta grea care le stătea înaintea.

Cultul baptist a fost recunoscut legal în Basarabia în anul 1880 la cererea baptiștilor proveniți dintre coloniștii germani. Cu un an înainte, la 27 martie 1879, în Rusia a fost adoptată legea despre treburile spirituale ale baptiștilor. Conform acestei legi, baptiștii aveau dreptul „să-și mărturisească liber învățătura și să exerseze riturile credinței în conformitate cu obiceiurile lor”. Ei puteau desfășura închinări publice în casele pe care le-au stabilit sau desemnate pentru aceasta, cu permisiunea guvernatorului. Cei care erau aleși în calitate de lideri spirituali, învățători sau predicatori puteau efectua slujbele și predica numai după ce erau confirmați în acest titlu de către guvernator. Predicatorii și liderii spirituali veniți din străinătate trebuiau să depună un jurământ de loialitate față de slujbă pentru timpul aflării lor în Rusia.⁴⁵⁹

La 4 mai 1880, în colonia germană Danielsfeld s-au întrunit 35 de coloniști germani baptiști din Basarabia, ca să discute despre legalizarea confesiunii lor în această gubernie.⁴⁶⁰ Ei au alcătuit un demers către guvernator, prin care cereau ca cetățeanul german August Liebig să fie recunoscut în calitate de conducător spiritual al baptiștilor din Basarabia, iar locuitorul coloniei

⁴⁵⁵ *Baptismul în Basarabia*, în <https://centruldeistoriesiapologetica.wordpress.com/2009/04/11/schita-istorica-capxic/> (accesat la 9 noiembrie, 2023).

⁴⁵⁶ ANRM, fond 208, inv. 3, d. 4393, f. 224.

⁴⁵⁷ ANRM, fond 297, inv. 1, d. 323, f. 13.

⁴⁵⁸ Elena Ploșniță, *Coloniștii germani în Basarabia*, în *Akados*, nr. 1, 2011, p. 129.

⁴⁵⁹ ANRM, fond 6, inventar 5, dosar 185, f. 9.

⁴⁶⁰ Azi, satul Moloha.

Maloiaroslaveț-II August Klundt să fie recunoscut ca „tovarăș” pentru ajutorarea lui August Liebig. Aici a fost comisă o greșeală de formulare care le-a creat anumite piedici, dar care ulterior s-a rezolvat. În demersul lor baptiștii germani au mai cerut guvernatorului dreptul să officieze servicii divine în case particulare din diferite localități unde aveau activitate, și anume: la Tarutino adunările se doreau a fi desfășurate în casa lui Samuel Friedrich, la Teplitz – la Filip Handel, la Friedental – la Peter Schultz, la Lichtental – la Georg Unterzeer, la Olgental – la Johann Tullman, la Benkendorf – la Johann Handel și la Danielsfeld – la Henrich Hibellheimer.⁴⁶¹ Răspunsul guvernatorului a venit la 18 august și August Liebig urma să fie confirmat în calitate de conducător duhovnicesc al baptiștilor după depunerea jurământului de credință. A fost refuzată cererea de confirmare a lui August Klundt din pricina formulării și a fost motivată prin faptul că legislația nu presupune funcția de „tovarăș” al liderului spiritual. Casele din diferite localități urmau să fie inspectate de pristavi (polițiști de sector) și, după confirmarea lor, putea fi folosite pentru slujbele religioase. La 19 septembrie credincioșii au trimis o altă scrisoare în numele „baptiștilor basarabeni” și au mulțumit pentru înlesnirile primite, dar au solicitat din nou să fie aprobat în slujirea de predicator cetățeanul August Klundt.⁴⁶² La sfârșitul lunii noiembrie guvernatorul a dat aviz pozitiv și la această cerere a baptiștilor.⁴⁶³

4.4. Primele biserici baptiste din Basarabia. Primul Război Mondial și baptiștii basarabeni

Cișmele. Pornind de la frontierele geografice ale Basarabiei din acea perioadă, trebuie menționat că primii ruși care au hotărât să se boteze în baza convingerilor formate după studierea Bibliei au fost locuitorii satului Cișmele, județul Ismail, care în prezent se numește Strumok și aparține regiunii Odesa din Ucraina.⁴⁶⁴ Având în vedere că satul acesta se afla în apropiere geografică de satele Osnova și Karlovka din județul Odesa, era de așteptat ca primii misionari ștundiști să fi venit la Cișmele și în toată Basarabia tocmai din acele sate. Realitatea însă a fost diferită. Primii misionari baptiști care au venit la Cișmele au fost dintre credincioșii ruși exilați în Tulcea, care la acel moment făcea parte din Imperiul Otoman. Istoria plantării bisericii baptiste din satul Cișmele a fost relatată de primul ei pastor, Arhip Romanenko,⁴⁶⁵ care s-a născut în satul Șvirnevo, gubernia Herson, într-o familie de țărani foarte asupriți. Trei zile în săptămână lucrau

⁴⁶¹ ANRM, fond 6, inventar 5, dosar 185, f. 2-3.

⁴⁶² *Ibidem*, f. 11.

⁴⁶³ *Ibidem*, f. 12.

⁴⁶⁴ O. P. Турлак, *Помни весь путь. История Кишиневской церкви евангельских христиан-баптистов «Вефиль» 1908–2008*, Кишинев, 2008, p. 15.

⁴⁶⁵ *Баптист*, nr. 5, 1907, p. 21.

împreună cu familia la boier și, dacă nu reușeau cu volumul de munci pe care le primeau, erau bătuți. La vârsta de 18 ani, Arhip a reușit să fugă în Turcia și a lucrat pescar în Katerlez (suburbie a orașului Kerçi). Acolo a căzut în patima beției și deseori se gândea la chinurile iadului, unde avea să sfârșească dacă rămânea în acea stare păcătoasă. De aceea a hotărât să plece în Rusia să-și vadă familia, apoi să meargă la Kiev să se închine la moaștele sfinților și după aceea să se călugărească la Muntele Athos. În drumul său a trecut prin România și a ajuns în satul Șagani din Basarabia, unde s-a oprit să lucreze la cosit pe perioada verii. Omul la care se angajase l-a convins să se căsătorească cu o văduvă din sat. Scribul satului Șagani avea o copie a Noului Testament, pe care o numea „de Londra”, pentru că era tipărită și distribuită de Societatea Biblică Britanică și pentru Străinătate.⁴⁶⁶ Nu cunoaștem cum a ajuns el să aibă această copie a Noului Testament, dar putem presupune că a fost adusă de colportorii centrului de distribuție al Societății din Odesa, condus de Melville. Putea fi adusă și de un prizonier, căci după Războiul din Crimeea (1853-1856), aceeași Societate Biblică Britanică și pentru Străinătate a distribuit Noul Testament printre soldații ruși prizonieri la turci. Dar, la întoarcerea ostașilor acasă, când coborau de pe corăbii, autoritățile le-au confiscat Noul Testament.

Totuși, mulți au reușit să le ascundă, ca să le poată citi sau să le ducă altora. Chiar în piețe puteau fi cumpărate copii ale Noului Testament aduse de foștii prizonieri.⁴⁶⁷ Arhip Romanenko lucra împreună cu doi bărbați din Șagani pe nume Sidor și Sozon. Aceștia citeau Noul Testament, iar Arhip asculta. Tustrei au ajuns la concluzia că, dacă aceasta este învățătura adevărată a lui Isus Hristos, atunci ei nu sunt creștini. Pentru că nu erau siguri de veridicitatea traducerii „de Londra” a Noului Testament, au mers la cantorul Bisericii Ortodoxe din sat și au cerut o copie a Noului Testament, ca să le compare. După verificare s-au convins că nu este diferență și că mântuirea adevărată este descrisă în Noul Testament. Ei nu cunoșteau nimic despre alte confesiuni, afară de molocani, care locuiau în satul vecin Cișmele și aveau adunare acolo. Au început să frecventeze serviciile divine ale molocanilor, la care se citea și se explica Biblia. Oamenii au început să vorbească că acești trei bărbați au devenit molocani. La începutul anului 1874 protoiereul și subprefectul i-au chemat la cancelarie și s-a adunat acolo mult popor. Protoiereul i-a întrebat de ce nu frecventează biserica ortodoxă și ei au răspuns că cred că e păcat să te închini la icoane. Protoiereul a spus că atunci când Domnul Isus a trăit pe pământ, împăratul Avgar a trimis un pictor să-I picteze chipul, dar pictorul nu a reușit. Atunci Mântuitorul a luat o fâșie de pânză și a pus-o

⁴⁶⁶ John Melville a fost un misionar scoțian, care a locuit la Odesa din 1837 și a activat în calitate de colportor până la 1880, distribuind multe Biblii aduse oficial și apoi, după interdicția guvernului rus, neoficial.

⁴⁶⁷ „Johann Wieler (1839-1889). Among Russian Evangelicals: A New Source of Mennonites and Evangelicalism in Imperial Russia”. Translated and introduced by Lawrence Klippenstein, *Journal of Mennonite Studies*, vol. 5, 1987, p. 46.

pe fața Sa, după care chipul Lui a rămas pe pânză. Unul dintre cei trei bărbați a avut îndrăzneala să spună protoiereului că așa istorie nu există în Noul Testament. Clericul ortodox a ridicat Noul Testament și a spus: „Aici este scris aceasta”. I-a chemat pe Arhip și prietenii săi în cancelarie, s-a așezat la masă și mult timp a răsfoit Noul Testament, căutând „argumentul” celor spuse de el. Negăsind, protoiereul a plecat, fără să le mai spună un cuvânt celor pe care i-a tras la răspundere.

După această întâmplare primarul a adunat semnături de la locuitori, ca să-i alunge din sat pe acești trei bărbați împreună cu familiile lor. I-au chemat la cancelarie și le-au poruncit să-și vândă toate averile și în decurs de două săptămâni să părăsească satul. A doua zi Arhip a vrut să are, dar oamenii din sat au venit și l-au forțat să rămână acasă. Apoi au venit câțiva bărbați să-l bată, așa încât a fost nevoit să se ascundă de ei.

În luna martie a anului 1876 Arhip Romanenko s-a mutat cu familia în satul Cișmele și s-a alipit comunității molocanilor, dar nu era satisfăcut de viața spirituală de acolo, pentru că molocanii nu urmau în totul învățătura Noului Testament. Ei nu practicau botezul, Cina Domnului, hirotonisirea prezbiterilor. Sozon, prietenul lui Arhip, tot nu-i considera pe molocani creștini. Nu știau încotro să apuce și au început să se roage Domnului să le trimită pe cineva ca să-i învețe calea mântuirii. Vestea despre căutările lor spirituale a ajuns până la bapțiștii ruși din Tulcea. Ei au trimis un predicator rus pe nume Dmitrii Petrov, care s-a întors la Hristos prin lucrarea misionarului metodist Flocken și apoi s-a alipit bisericii baptiste.⁴⁶⁸ Petrov a venit la Arhip Romanenko și, în casa lui din satul Cișmele, a predicat Evanghelia celor adunați. În Cișmele primii s-au botezat Arhip, soția sa, fiica și sora soției. Apoi s-a botezat Sozon Vasilenko împreună cu soția și fiica.⁴⁶⁹ Apoi s-au mai botezat alte 20 de persoane.

Preotul ortodox Alexii Arventiev din satul Șagani a scris în anul 1905 o istorie a apariției mișcării evanghelice din localitatea lui și afirma că în sat au venit la început molocanii, dar în anii 1871-1872 au venit predicatori din Tulcea și atunci s-a convertit un grup de aproximativ 30 de persoane.⁴⁷⁰ Este puțin credibilă versiunea preotului, căci Arhip Romanenko ar fi menționat dacă la acea vreme era o comunitate baptistă în Șagani, însă el spune că primul lui contact cu misionarii bapțiști din Tulcea a fost pe când locuia în Cișmele, adică la 1876 sau mai târziu. Despre Arhip

⁴⁶⁸ Архимандритъ Алексій, „Первый съѣздъ миссіонеровъ Кишиневской епархіи въ г. Кишиневъ съ 1-го по 7-е юня 1893 года”, КЕВ, nr. 14, 1893, p. 475.

⁴⁶⁹ În anul 1880, împreună cu soția și cei 10 copii, Sozon s-a mutat la Tulcea, probabil pentru a scăpa de persecuția religioasă. La stabilirea familiei în Tulcea, vecinii, care vorbeau în majoritate rusește, i-au numit Sezonov, adică fiii lui Sezon. Din familia aceasta au ieșit vestiți lucrători creștini, care au făcut lucrare mare în România și au sprijinit lucrarea din Basarabia, <https://cronicasezonovilor.wordpress.com/2013/06/03/inceputurile-familiei-sezonov/> (accesat la 9 noiembrie, 2023).

⁴⁷⁰ Алексій Арвентьев, „Исторический очеркъ сектанство в сел. Шаганахъ, Измаельскаго уездъ”, КЕВ, nr. 2, 1906, p. 45.

Romanenko, în satul Șagani a rămas mărturie că a fost deosebit de zelos în credința ortodoxă, căci primul venea la biserică și ultimul pleca, iar de acasă până la biserică, în semn de reverență, mergea totdeauna cu capul descoperit.⁴⁷¹

Nu la mult timp după formarea bisericii baptiste din satul Cișmele, a ajuns la ei vestea că renumitul colportor și predicator ștundist Iacov Deliakov devenise baptist. În sat, atunci erau molocani, ștundiști și bapțiști. Misionarul ortodox Vasilii Pravednîi era deranjat peste măsură de progresul bapțiștilor și, mai ales, de faptul că aceștia deschideau ușile adunării, încât cântările și predicile erau auzite de la jumătate de verstă.⁴⁷²

De la ordinarea lui Arhip Romanenko ca prezbiter și până în anul 1907, în Cișmele s-au mai botezat alte 18 persoane, dintre care 9 au decedat, 2 au plecat în regiunea Amur și 4 s-au mutat la Tulcea; 4 persoane au căzut de la credință și 3 persoane au încetat să frecventeze adunările.⁴⁷³ Dintre molocani s-au convertit la biserica baptistă 10 femei. Când s-a convertit soția lui Egor Klimov, acesta toată săptămâna a certat-o și o alunga de acasă, nu-i dădea mâncare și o bătea. Numai după insistențele altor molocani, s-a liniștit, dar tot a rămas foarte supărat pe soție și îi blestema pe bapțiști. Relațiile dintre molocani și bapțiști erau tensionate. Când la molocani se năștea un copil sau era o nuntă sau o înmormântare, îl invitau și pe pastorul Arhip Romanenko și chiar îi ofereau să se roage în public. El profita de ocazie și totdeauna le vorbea despre importanța botezului. Unii nu-l mai chemau după aceasta, dar alții continuau să-l invite și să-i ofere să facă rugăciuni. La o înmormântare, un bătrân a ridicat bastonul și a strigat în direcția lui Romanenko: „Îți voi arăta eu cum să-mi botezi fiica”. Pastorul nu a întârziat și i-a răspuns: „Frate, Domnul să-ți dea și pocăința și credința pe care o are fiica ta”. Ceilalți molocani s-au arătat supărați pe bătrânul care a ridicat bastonul. Conform pastorului Romanenko, în vremea lui, molocanii din Basarabia, în cea mai mare parte, erau robiți de beție, bătai și înjurături, dar erau printre ei și oameni cumpătați.⁴⁷⁴ Arhip Romanenko era descris de misionarul ortodox ca fiind „ferm în convingerile sale religioase, respectat, foarte bogat, dar dădea multora bani cu împrumut și se bucura de o influență nelimitată în adunare”.⁴⁷⁵

Stepan Semigolov a fost ordinar diacon al bisericii baptiste din Cișmele, dar în anul 1886 s-a reîntors la biserica ortodoxă. În anul 1885 satul a fost vizitat de predicatorul Iacimenev, care a

⁴⁷¹ *Ibidem*, p. 48.

⁴⁷² Авксентій Стадницькій, *Состояніе раскола и сектантства въ Бессарабій по миссіонерскимъ отчетамъ за 1888 годъ*, în *КЕВ*, 1889, nr. 9, p. 398.

⁴⁷³ *Баптист*, nr. 5, 1907, p. 21.

⁴⁷⁴ *Баптист*, nr. 10, 1909, p. 22.

⁴⁷⁵ *Сектантство и противосектантская миссіонерская дѣятельность въ Кишиневской епархіи въ 1903 году*, în *КЕВ*, 1904, nr. 5, p. 4.

botezat 15 persoane dintre molocanii din Cișmele și Spasskoe. În fiecare an vizita aceste două sate vestitul colportor și predicator Iacov Deliakov. În anul 1888, în Cișmele erau 37 de bapțiști (21 de bărbați și 16 femei), iar în satul Spasskoe locuiau 34 de bapțiști (17 bărbați și 17 femei).⁴⁷⁶

În luna mai 1882, în colonia Rückenau din gubernia Taurida a avut loc conferința menoniților germani, la care au fost invitați 18 lideri evanghelici ruși și ucraineni. Basarabia a fost reprezentată de pastorul Arhip Romanenko din Cișmele.⁴⁷⁷ Au fost discutate subiecte importante cu privire la doctrină și misiune. În procesul-verbal nu a fost fixată nicio luare de cuvânt a lui Romanenko.⁴⁷⁸ La aceeași conferință, când se făceau rapoartele misionare, Mihail Ratușni, prezbiterul din satul Osnova, a raportat că în anul 1881 i-a vizitat pe credincioșii din Basarabia.⁴⁷⁹

Nu se cunosc motivele pentru care reprezentanții din Basarabia au lipsit de la primul congres al bapțiștilor ruși, care s-a desfășurat în perioada 30 aprilie – 1 mai 1884 în satul Novovasilievka din gubernia Taurida, la care au venit 33 de delegați. La congres s-au discutat 24 de subiecte, dar accentul a fost pus asupra lucrării de misiune. Unica mențiune a guberniei Basarabia o găsim atunci când a fost exclusă din aria de activitate a misionarilor ordinați.⁴⁸⁰

În ianuarie 1889 a venit în satul Cișmele un colportor evreu, care a mers la școala evreiască din localitate și acolo a ținut o lecție prin care le-a argumentat participanților că Isus Hristos este Mesia așteptat de poporul iudeu.⁴⁸¹ În ianuarie 1891 predicatorul Iustin Kovaliov din satul Cișmele a fost izgonit în Transcaucazia și lipsit de toate drepturile, cu confiscarea averii.⁴⁸² Pentru anul 1894 misionarul ortodox raporta prezența unui număr de 26 de bapțiști în satul Cișmele, deși numărul ștundiștilor în același sat constituia 30.⁴⁸³ Potrivit raportului Comitetului misionar al Eparhiei Chișinăului pentru anul 1895, la Cișmele erau 64 de bapțiști și mai erau doar 3 ștundiști.⁴⁸⁴ Putem presupune că ștundiștii din acest sat s-au alipit la biserica bapțistă. Misionarii ortodocși scriau în rapoarte totdeauna că în Basarabia bapțiști existau doar în satul Cișmele. Totuși, din aceleași rapoarte se poate deduce că bapțiști au existat și la Chișinău, și în alte localități, dar fără să aibă adunări organizate.

⁴⁷⁶ Паст. Собес, „Состояніе раскола и сектантства въ Бессарабіи”, КЕВ, nr. 9, 1888, p. 348.

⁴⁷⁷ И. П. Плетт, *Зарождение церквей ЕХБ*, <http://www.blagovestnik.org/books/00324.htm> (accesat la 9 noiembrie, 2023)

⁴⁷⁸ Abe J. Dueck, *Moving beyond Secession*, Winnipeg, Canada, 1998, p. 43.

⁴⁷⁹ Алексей Дородницын, *Материалы для истории религиозно-рационалистического движения на Юге России во второй половине XIX-го столетия*, Казань, 1908, p. 560.

⁴⁸⁰ *Ibidem*, p. 168.

⁴⁸¹ Авксентій Стадницькій, „Состояніе раскола и сектантства въ Бессарабіи по миссіонерскимъ отчетамъ за 1888 годъ”, КЕВ, nr. 8, 1889, p. 357.

⁴⁸² РГИА, фонд 797, опись 61, отдел II, стол 3, дело № 13, ф. 8.

⁴⁸³ Аркадій Епископъ Аккерманшіі, „Отчетъ Миссіонерскаго комитета Кишиневской епархіи за 1894 годъ”, КЕВ, nr. 13, 1895, p. 183.

⁴⁸⁴ Аркадій Епископъ Аккерманшіі, „Отчетъ Миссіонерскаго комитета Кишиневской епархіи за 1895 годъ”, КЕВ, 1897, nr. 12, p. 216.

În anul 1899, la Cișmele erau 216 molocani, 74 de bapțiști și 4 ștundiști. În satul Spasskoe locuiau 45 de ștundiști și 21 de molocani; în satul Șagani – 4 bapțiști.⁴⁸⁵ În raportul pentru anul 1900 misionarul ortodox Dimitrie scria că cea mai mare comunitate a ștundo-bapțiștilor din Basarabia se află în satul Cișmele și este condusă tot de Arhip Ivanovici Romanenko, despre care spunea că este un om convins, un fanatic aprig, cu viață strictă, cu mari resurse materiale și cu mare influență asupra comunității pe care o conduce. Romanenko menținea legătura cu biserica bapțiastă din orașul Tulcea din România și coresponda sistematic cu Vasilii Pavlov, care, fiind pastor al bisericii din Tulcea, conducea și biserica din Cișmele. De biserica din Cișmele aparțineau și bapțiștii din satul Șagani, care veneau aici o dată în lună, pentru a lua parte la frângerea pâinii.⁴⁸⁶

Conform raportului misionarului ortodox pentru 1901, în satul Cișmele biserica bapțiastă număra 86 de membri, dintre care 41 de bărbați și 15 femei. Mai ales în partea de sud erau multe discuții printre molocani despre botezul în apă și mulți dintre ei deveneau bapțiști. În satul Șagani erau 9 bapțiști. În anul 1904 Arhip Romanenko scria la revista *Svobodnoe slovo* că poliția din satul Cișmele îi oprea pe bapțiști să facă serviciile divine și îi persecuta, din acest motiv, mai rău decât pe hoți și pe tâlhari.⁴⁸⁷

La solicitarea delegaților Congresului al III-lea al Bapțiștilor din Rusia, desfășurat la Rostov în 1909, pastorul V.A. Fetler din Sankt Petersburg a alcătuit o statistică a bisericilor bapteste din toată Rusia, despre care a spus că nu pretinde a fi una completă și că include inexactități.⁴⁸⁸ În această statistică nu este menționată nicio biserică din Basarabia și aceasta scoate în evidență faptul că bapțiștii din această gubernie nu aveau legături cu bapțiștii din celelalte regiuni ale Rusiei și, mai ales, cu conducătorii mișcării. La congres a fost decisă delegarea unui predicator special pentru Basarabia.⁴⁸⁹ Însuși pastorul Fetler nu dispunea de informații despre bapțiștii din Basarabia și nu a reușit să facă rost de aceste informații pentru statistica alcătuită în anul 1910. În anul următor pastorul Fetler a alcătuit o nouă statistică, despre care menționa din nou că este incompletă, dar care a fost suplinită cu noi informații.⁴⁹⁰ Conform acestei statistici, în 1910, în Rusia existau 420 de biserici bapteste, care întruneau 9 186 de membri și 8 085 de copii. Din numărul total de biserici doar 48 aveau case de rugăciune, iar numărul de prezbiteri și slujitori era de 250, ceea ce înseamnă că fiecărui slujitor, în medie, îi reveneau două biserici. În această

⁴⁸⁵ Феодосій Воловей, *Отчетъ епархіального миссіонера южнаго района Кишиневской епархіи за 1899 годъ*, în *КЕВ*, nr. 20, 1900, p. 439.

⁴⁸⁶ Іеромонахъ Димитрій, *Отчетъ противосектантскаго миссіонера Кишиневской епархіи за 1900 годъ*, în *КЕВ*, 1901, nr. 16, p. 486.

⁴⁸⁷ *Свободное слово*, 1904, nr. 13, p. 30.

⁴⁸⁸ В. А. Фетлер, *Статистика русских бapтистов за 1909 год*, Санкт-Петербург, 1910.

⁴⁸⁹ Архим. Гурій, *Гроза (Чъмъ сильны сектанты?)*, în *КЕВ*, nr. 4, 1910, p. 94.

⁴⁹⁰ В. А. Фетлер, *Статистика русских бapтистов за 1910 год*, Санкт-Петербург, 1911.

statistică a fost trecută o singură biserică din gubernia Basarabia, și anume biserica din satul Cișmele, județul Ismail⁴⁹¹ (*Чичманская община*). Fetler trimitea pastorului fiecărei biserici un formular și apoi trecea în statistică informațiile primite. În formularul trimis de la biserica din Cișmele, drept an al fondării bisericii era notat anul 1780, ceea ce nu poate fi exact. Biserica ținea doar două servicii divine duminica: la ora 9.00 dimineața și la ora 4.00 după-amiază. La raportul financiar nu este trecut nimic și putem presupune că aceste informații nu au fost indicate în formularul completat de slujitorii bisericii. Prezbiter era Arhip Ivanovici Romanenko și îl avea ca ajutor pe Lukian Stepanovici Kozacenko.

Pe parcursul anului 1910 s-au alipit bisericii 28 de persoane, dintre care 26 prin botez și 2 persoane au venit din alte biserici; 2 persoane fuseseră excomunicate din biserică în acel an. La începutul anului 1911 biserica din Cișmele întrunea 48 de membri și 57 de copii, numărul total al comunității fiind de 105 persoane.⁴⁹² Nu cunoaștem care a fost cauza unei creșteri atât de considerabile în anul 1910, dar pe parcursul aceluși an biserica a crescut de la 20 la 48 de membri. Biserica mai avea și un cor din 16 persoane.

În anul 1910, la Cișmele funcționa organizația ortodoxă Frăția Sf. Vladimir, creată pentru a lupta împotriva molocanilor, baptiștilor și ștundiștilor. Această organizație procura broșurile și cărțile editate de societatea misionară Frăția Nașterii Mântuitorului din Chișinău și le distribuia oamenilor din sat.⁴⁹³ În tot județul Ismail, Biserica Ortodoxă înființase 25 de biblioteci cu scopul de combatere a celorlalte confesiuni.⁴⁹⁴

După ce a făcut eforturi fără succes toată vara să împiedice activitatea bisericii baptiste din Chișinău, în septembrie 1912 misionarul eparhial antisectar Aleksandr Skvoznikov a venit în satul Cișmele. Aici a purtat dezbateri publice cu Piotr Kovaliov și Pavel Kravcenko. A chemat și pe preoții din satele vecine, pe judecătorul popular, pe medic, pe profesori și pe șeful poliției. Astfel, căuta să-i convingă pe reprezentanții autorităților locale să împiedice activitatea baptiștilor. Urmărind același scop, a mers de acolo împreună cu Feodosii Chirică în localitățile Șabo și Popușoi.⁴⁹⁵

După închiderea caselor de rugăciune în legătură cu începerea Primului Război Mondial, baptiștii din satul Cișmele se adunau în casa lui Gherasim Ukraineț. Predicator era Pavel Kravcenko, care își făcuse studiile la Berlin și care a fost înrolat cu forța în armata rusească

⁴⁹¹ În statistica lui Fetler pentru anul 1910: *Чичманская община*, prezentată sub numărul de ordine 143.

⁴⁹² В. А. Фетлер, *Статистика русских баптистов за 1910 год*, Санкт-Петербург, 1911.

⁴⁹³ ANRM, fond 208, inv. 3, d. 4393, f. 275.

⁴⁹⁴ *Ibidem*, f. 277.

⁴⁹⁵ „Краткій отчетъ дѣятельности епархіального противосектантскаго миссіонера Кишиневской епархіи Александра Сквозникова”, КЕВ, nr. 24, 1913, p. 5.

împreună cu predicatorul Kovaliov.⁴⁹⁶ În timpul aflării lui Kravcenko și Kovaliov în armată, biserica a fost păstorită de Lukian Stepanovici Kozacenko. La acea vreme, în Cișmele biserica număra 30 de familii de bapțiști (150 de persoane).⁴⁹⁷

În anul 1915 cineva care a semnat „patriot” a trimis o scrisoare anonimă poliției, în care a scris multe detalii despre bapțiștii din Cișmele, dar și multe calomnii. Denunțatorul învinuia fals că la biserica din Cișmele venea predicatorul Vasiliu Pavlov și propovăduia socialism și că, în urma acestor predici, s-a format la ei în sat „partidul libertății naționale”. De asemenea, îi învinuia pe bapțiști că ar fi ascuns în casele lor pe soldații turci care au fost desantați la Burgas și că le-ar fi spus oamenilor că așteaptă să învingă nemții în acel război, căci nemții tot bapțiști sunt și va fi mai bine cu ei. Reprezentantul poliției a venit și a investigat cazul, a adunat mărturii și apoi a raportat în scris că bapțiștii fac adunări în sat, dar nu au nicio legătură cu formarea celulei „partidului libertății naționale” din Cișmele, nici nu au ascuns soldați turci desantați, nici nu au vorbit împotriva autorităților. Nimeni din sat (indiferent de confesiune) nu a confirmat niciuna din învinuirile aduse de „patriot”. Adunările se făceau acasă la Piotr Kovaliov, Platon Șușpanov, Feodosii Kozacenko și Gherasim Ucraineț. „Patriotul” mai scria că adunările se făceau în permanență, că numărul bapțiștilor era mereu în creștere și că ei făceau colecte financiare pentru misiune.⁴⁹⁸ Nu este greu să ne dăm seama din partea cui era acel „patriot” și ale cui interese le apăra, căci a scris cuvinte de laudă la adresa preotului ortodox din sat.

Liderii primei biserici bapteste din Basarabia nu au avut o viziune pentru misiune în restul guberniei și nu s-au extins prin înființarea de alte biserici nici în zona apropiată de ei, afară de satul Spasskoe. Pastorul Vasiliu Pavlov este cel care urma să contribuie la formarea bisericilor bapteste la Bender, Tiraspol și Chișinău. În iunie 1907 s-a constituit Asociația Misionară Baptestă din Rusia, care și-a propus să adune suport pentru 20 de evangheliști care urmau să meargă prin diferite regiuni ale Rusiei, ca să planteze biserici noi și să întărească bisericile existente. Pe parcursul primului an de lucru această asociație nu a raportat nicio activitate misionară în Basarabia, chiar dacă alături erau orașul Odesa și regiunea Herson, cu activitate misionară intensă. În raportul Asociației Misionare nu sunt menționați nici evangheliști care ar fi vizitat Basarabia. În tabelul donațiilor, pentru toată gubernia Basarabia este menționată o singură donație de 25 de ruble de la biserica baptestă din Cișmele.⁴⁹⁹ Biserica rusă din Tulcea a contribuit la activitatea misionară a Asociației cu 10 ruble, oferite de Avram Sezonov.⁵⁰⁰ Dar acești bani erau pentru misiunea în toată

⁴⁹⁶ ANRM, fond 297, inv. 1, d. 323, f. 52.

⁴⁹⁷ *Ibidem*, f. 45.

⁴⁹⁸ *Ibidem*, f. 44.

⁴⁹⁹ *Отчет Бapтистского миссионерского общества за 1907-1908 год*, Одесса, 1909, p. 45.

⁵⁰⁰ *Ibidem*, p. 53.

Rusia, și nu specific pentru Basarabia.

Biserica baptistă din Soroca. La 29 mai 1903, în clădirea Zemstvei din Soroca, ieromonahul ortodox Gurie Grosu, care urma să devină mitropolit al Basarabiei, a chemat la dezbateri teologice pe Mihail Kaștanov, predicatorul baptist din oraș. Subiectul discuției a fost despre rolul așa-numitei Sfinte Tradiții în mântuirea omului. Au participat 800 de oameni la dezbateri. Despre aceasta s-a scris în revista eparhială. Cu părere de rău, nu putem cunoaște argumentele aduse de predicatorul Kaștanov, căci ieromonahul Gurie a scris cu lux de amănunte tot discursul și obiecțiile sale, dar pe ale oponentului său le-a redus la 1-2 propoziții, ca să-l arate neputincios, cel puțin prin intermediul revistei.⁵⁰¹ Gurie Grosu relatează că după dezbaterile religioase publice „ortodocșii s-au învrăjbit împotriva baptiștilor până acolo că aveau să-i rupă în bucăți” și numai datorită poliției s-au limitat să scandeze: „Ștunda, ștunda!”. Nu este de mirare și nici greu de înțeles de ce evanghelicii, în mod obișnuit, se eschivau de la dezbaterile teologice cu misionarii, iar, dacă erau forțați de autorități să vină, preferau să tacă.⁵⁰²

După ce a plecat misionarul ortodox din Soroca, Kaștanov a vizitat casele oamenilor, a vorbit cu ei și le-a lăsat materiale tipărite. Apoi, Kaștanov a plecat din Soroca și în locul lui a continuat să predice Filip Radonenko.⁵⁰³ Nicio persoană dintre baptiști nu s-a întors la Biserica Ortodoxă.⁵⁰⁴

Mihail Kaștanov era dulgher de profesie și folosea pentru misiune specialitatea sa. Primul rod al misiunii lui în Soroca a fost paramedicul județului Filip Radonenko. Odată convertit, el a scos din casă icoanele și aceasta a dus la ruperea relației cu preotul ortodox. Misionarul ortodox presupunea că se convertise la credința baptistă și Maria Nadug, fiica unui locuitor din satul Pohoarna, care era angajată în calitate de servitoare la paramedic.⁵⁰⁵ În perioada aflării sale în Soroca, Mihail Kaștanov a mers să lucreze ca dulgher la construcția școlii din Bodești și acolo a început să propovăduiască, dar era foarte limitat, pentru că nu cunoștea limba română. Atunci a făcut cunoștință cu Simeon Nadug, funcționar al administrației locale din Cotiujeni, care traducea în română când Kaștanov predica în rusă.⁵⁰⁶ Și în satul Solonceni era un credincios baptist.⁵⁰⁷

În desfășurarea prigoanelor împotriva baptiștilor și a celorlalți evanghelici, ierarhii

⁵⁰¹ Иеромонахъ Гурій, *Бесѣда съ штундобаптистами въ г. Сорокахъ*, în *КЕВ*, nr. 21, 1903, p. 561–564.

⁵⁰² *Сектантство и противосектантская миссіонерская дѣятельность въ Кишиневской епархіи въ 1903 году*, în *КЕВ*, nr. 5, 1904, p. 17.

⁵⁰³ *Ibidem*, p. 18.

⁵⁰⁴ *Ibidem*, p. 20.

⁵⁰⁵ „Сектантство и противосектантская миссіонерская дѣятельность въ Кишиневской епархіи въ 1902 году”, *КЕВ*, nr. 6, 1903, p. 154.

⁵⁰⁶ *Ibidem*, p. 154.

⁵⁰⁷ Аркадій Епископъ Аккерманскій, „Отчетъ Кишиневскаго Православнаго Христо-Рождественскаго братства за 1904 годъ”, *КЕВ*, nr. 10, 1905, p. 14.

Bisericii Ortodoxe au implicat deplin instituțiile statului și insistau ca persoana în cauză să fie urmărită și persecutată și după schimbarea locului de trai. Astfel, în luna februarie 1904, Consistoriul Duhovnicesc din Chișinău a anunțat instituția similară din Kiev despre faptul că în urmă cu șase luni a plecat din Soroca la Kiev credinciosul Mihail Kaștanov.⁵⁰⁸ Ce l-a făcut pe Kaștanov să se mute cu traiul? Nu este greu să ne dăm seama că clericii ortodocși au implicat poliția și au făcut imposibilă aflarea lui la Soroca. Consistoriul din Kiev a cerut de la biroul de adrese informații cu privire la noul loc de trai al lui Kaștanov și a aflat că, după ce locuise o vreme la adresa strada Tverskaia 5 din Kiev, s-a mutat cu traiul în localitatea Dimievka.⁵⁰⁹

Consistoriul din Kiev a anunțat preotul și misionarul ortodox din acea regiune. Consistoriul din Chișinău nu s-a mulțumit cu aceasta și a trimis o altă notă la Kiev, cerând mai multe informații despre activitatea de răspândire a ștundismului pe care o face Mihail Kaștanov.⁵¹⁰ Preotul din Dimievka a constatat că Kaștanov lucra la construcția unei case, dar nu se stabilise cu traiul în localitate.⁵¹¹ Atunci Consistoriul din Kiev a cerut instituției similare din Chișinău mai multe informații despre felul cum Kaștanov a răspândit credința evanghelică în Eparhia Chișinăului.⁵¹² Toată această mulțime de proceduri birocratice arată cât de mult efort și insistență depuneau clericii ortodocși ca să împiedice trezirea spirituală. Dar în pofida acestor piedici, Evanghelia înainta. În luna mai a anului 1905 preotul paroh din Soroca, Ioan Stoianov, a raportat Consistoriului din Chișinău că Filip Radonenko, paramedicul spitalului zemstvei din oraș, „l-a atras în grupul baptiștilor” pe orășeanul Mihail Pânzaru.⁵¹³ Radonenko a devenit credincios încă în anul 1903.⁵¹⁴ Mihail Kaștanov, fiind urmărit, a mers în diferite localități să facă misiune în timp ce profesa dulgheria. Astfel, a ajuns și la Țekinovka din Podolia, apoi a vizitat din nou Soroca.⁵¹⁵

În toamna anului 1906 misionarul ortodox Gurie Grosu raporta după o vizită că la Soroca exista o comunitate alcătuită din 7 baptiști. Peste șase ani, în toamna anului 1912, a venit la Soroca misionarul antisectar eparhial Aleksandr Skvoznikov și a insistat la autorități să fie concediat din serviciu paramedicul închisorii Filip Radonenko de teama ca acesta să nu convertească la credința baptistă deținuții.⁵¹⁶

⁵⁰⁸ ЦГИАУК, Киев, ф. 127, оп. 1003, д. 26, ф. 1.

⁵⁰⁹ *Ibidem*, f. 3.

⁵¹⁰ *Ibidem*, p. 4.

⁵¹¹ *Ibidem*, p. 5.

⁵¹² *Ibidem*, p. 6.

⁵¹³ ANRM, fond 208, inv. 3, d. 3766, f. 1.

⁵¹⁴ *Сектантство и противосектантская миссионерская деятельность въ Кишиневской епархіи въ 1903 году*, în *КЕВ*, nr. 5, 1904, p. 2.

⁵¹⁵ *Сектантство и противосектантская миссионерская деятельность въ Кишиневской епархіи въ 1902 году*, în *КЕВ*, nr. 6, 1903, p. 163.

⁵¹⁶ „Краткій отчетъ дѣятельности епархіального противосектантскаго миссионера Кишиневской епархіи Александра Сквозникова”, *КЕВ*, nr. 24, 1913, p. 5.

Biserica baptistă din Bender. După satul Cișmele, orașul Bender poate fi considerat al doilea centru al mișcării evanghelice din Basarabia. Aici au venit la început molocanii și au avut cea mai mare comunitate din Basarabia, atingând cifra de 600 de persoane. Apoi, la Bender au venit ștundiști exilați din Rusia, cum a fost Leasoțki. Ieremia Ciobanu a pornit un grup ștundist și tot aici urma să apară biserica baptistă, odată cu cele din Chișinău și Tiraspol. Pastorul Vasilii Pavlov din Odesa a plantat bisericile din Bender, Chișinău și Tiraspol în aceeași vreme. Aceste trei localități au fost inițial puncte de misiune ale bisericii baptiste din Odesa. De multe ori, pastorul mergea mai întâi la Bender, apoi de acolo vizita comunitatea din Chișinău și la întoarcere se oprea la Tiraspol. Grație faptului că Pavlov a avut obiceiul să țină un jurnal personal, avem informații din prima sursă despre activitatea lui misionară în Basarabia, chiar dacă aceste informații sunt puține.

La 14 martie 1910, A.D. Timoșenko, pastorul asistent al Bisericii Baptiste din Odesa, a vizitat grupul din Bender, alcătuit din 8 femei botezate la biserica din Odesa. Deci, până la acea vreme, femeile în cauză au început să viziteze adunările bisericii baptiste din Odesa și acolo s-au convertit și au primit botezul. Când pastorul Vasilii Pavlov de la Odesa a venit la Bender în luna aprilie 1910, în adunare erau aceleași 8 femei membre, însă la serviciul divin pe care îl făceau acele femei luau parte în jur de 50 de persoane.⁵¹⁷ Nu cunoaștem numele acestor femei și nici anul când au fost botezate, dar, fiind membre la biserica din Odesa, ele locuiau și propovăduiau Evanghelia la Bender. La 16 mai 1910 Vasilii Pavlov a botezat 10 persoane la Bender. Dintre cei botezați, 5 persoane erau din Chișinău și 3 din Tiraspol, deoarece în aceste orașe credincioșii întâmpinau piedici și interdicții din partea autorităților. La 14 iunie, Skaldin, un alt predicator al bisericii din Odesa, a mai botezat 4 persoane la Bender. Când venea la Bender, Vasilii Pavlov era găzduit de către Stepanov. În octombrie 1910 deja în această adunare erau 10 membri după ce s-au botezat doi bărbați – Afanasie Naum și I.O. Stepanov.⁵¹⁸

La 31 iulie 1911, credinciosul V. Krîlov din Bender a vizitat biserica din Odesa.⁵¹⁹ În luna decembrie, Vasilii Pavlov l-a ordonat pe A.A. Lizgunov în calitate de predicator pentru Bender; acestuia i-a fost stabilit un salariu de 30 de ruble, pe care a promis să le plătească credinciosul Vaigort. Pavlov a încheiat ședințele la ora 2 de noapte și atunci a plecat înapoi spre Odesa cu trenul.⁵²⁰ Se cere remarcat faptul că pastorul Pavlov se îngrijea să pună rânduiala în bisericile nou-formate, astfel ca din ziua ordinării pastorii să aibă suportul financiar al bisericii.

⁵¹⁷ *Дневник Василия Гурьевича Павлова*, 1910 год,
http://anabaptist.ru/obmen/hystory/ist2/files/archives/d_1910.html (accesat la 6 aprilie 2015).

⁵¹⁸ *Ibidem*.

⁵¹⁹ *Ibidem*.

⁵²⁰ *Ibidem*.

În anul 1912 misionarul eparhial antisectar Aleksandr Skvoznikov a purtat trei dezbateri publice cu bapțiștii din Bender, după care bapțiștii au mutat casa de rugăciune lângă piață. Sfințirea casei de rugăciune a durat trei zile, au fost invitați corul bisericii din Odesa și predicatori din diferite localități. Misionarul ortodox se lăuda că a mers în prima zi și le-a încurcat bapțiștilor, iar a doua și a treia zi a plouat.⁵²¹ În anul 1913 biserica bapțiștă din Bender întrunea mai mult de 30 de membri și serviciile divine se desfășurau în clădirea lui Dordic de pe strada Mihailovskaia.⁵²²

Din pricina persecuțiilor, în anul 1913 pastorul Vasilii Pavlov a fost nevoit să officieze pe timp de noapte un botez la Bender, în apele Nistrului. Printre cei botezați au fost și câțiva credincioși din Chișinău. În iunie 1913 Mihail Timoșenko și N. Tihomirov, la insistența misionarului ortodox, au fost arestați și supuși judecății pentru predicarea Evangheliei în orașul Bender. Judecătorul a oprit procesul din insuficiență de probe.⁵²³

Apariția bisericii bapțiștice din Chișinău. Chiar dacă azi cel mai mare număr de credincioși și de biserici bapțiștice din Republica Moldova se găsesc în orașul Chișinău, biserica bapțiștă din acest oraș a fost plantată doar în anul 1910. Prima biserică bapțiștă din Basarabia a luat naștere în anul 1876 în satul Cișmele. Timp de 30 de ani nici bapțiștii din Cișmele, nici alții din Basarabia nu au reușit să planteze o biserică bapțiștă în capitala guberniei. Pastorul Vasilii Pavlov și biserica din Odesa, păstorită de el, au făcut misiune și au ajutat la începuturile bisericii bapțiștice din capitala Basarabiei. Putem presupune că dacă s-ar fi reușit mai devreme înființarea unei biserici bapțiștice la Chișinău, atunci lucrarea Evangheliei ar fi luat amploare pe tot întinsul Basarabiei și pe parcursul primilor 30 de ani de prezență a credinței bapțiștice în Basarabia s-ar fi înregistrat o mai mare creștere a numărului de biserici și de credincioși bapțiști.

Mulți lideri bapțiști au ieșit din mijlocul molocanilor și așa a fost și la Chișinău. În februarie 1887 misionarul bapțișt Fiodor Prohorovici Balihin din gubernia Taurida a venit la Chișinău, unde a fost bine primit de molocani. A rămas la ei două zile și a predicat la două servicii divine. A discutat cu ei despre rugăciunea din inimă, despre cântări și a avut mai multe discuții particulare. De la Chișinău a mers la Bender, unde a petrecut cu molocanii toată ziua de duminică. La ei tot a predicat și a discutat, vizitându-i pe la case. Molocanii au rămas satisfăcuți de vizita lui.⁵²⁴ Nici la Chișinău, nici la Bender, în această vreme nu exista încă o biserică sau un grup bapțișt, căci, altfel, Balihin ar fi vizitat aceste grupuri și ar fi raportat despre existența lor. Sursele nu specifică dacă în

⁵²¹ „Краткій отчетъ деятельности епархіального противосектантскаго миссіонера Кишиневской епархіи Александра Сквозникова”, КЕВ, nr. 24, 1913, p. 3.

⁵²² ANRM, fond 6, inventar 18, dosar 42, f. 202.

⁵²³ И. П. Плетт, *История ЕХБ с 1905 по 1944 год*, <http://www.blagovestnik.org/books/00360.htm> (accesat la 9 noiembrie, 2023).

⁵²⁴ Иоанн Петрович Дик, *У колыбели братства*, Steinhagen: Samenkorn, 2017, p. 275,

timpul acestor vizite misionarul Balihin le-a vorbit molocanilor despre importanța botezului prin credință. Mai târziu, din aceeași comunitate a molocanilor din Chișinău urma să se ridice persoana care a contribuit considerabil la fondarea primei biserici baptiste din capitală.

Misionarul ortodox Vasile Kozak, în al cărui sector se afla orașul Chișinău, raporta în anul 1897 că a avut discuții particulare multiple cu bapțiștii și ștundiștii.⁵²⁵ Deci, în oraș sau în suburbii au existat și bapțiști, de vreme ce el îi identifică și face diferență între ei și ștundiști. Nu dispunem însă de alte informații despre bapțiștii din Chișinău la acea perioadă sau despre faptul că ar fi avut ei o comunitate a lor. Aceasta a apărut peste un deceniu ca rezultat al căutărilor spirituale ale lui Andrei Ivanov, un molocan din Chișinău.

Andrei Fiodorovici Ivanov era unul dintre predicatorii comunității molocanilor din Chișinău. El s-a născut în anul 1882. Fiind un om educat și energic, studia în mod particular și profund Sfintele Scripturi. Andrei a ajuns la convingerea că oricine alege să fie adevărat ucenic al Domnului Isus Hristos va trebui să se boteze în mod conștient și benevol. Aceste convingeri le împărtășea cu molocanii din comunitatea lui și cu creștinii ortodocși. În anul 1906, la vârsta de 24 de ani, Andrei Ivanov a început să invite prietenii și persoanele cunoscute în casa proprie, care se afla pe strada Podolskaia (azi, strada București 14), și să conducă ore de studiere a Bibliei, invitând prietenii la ceai sub nucul din fața casei, căci era grădinar.⁵²⁶ Când au crescut tensiunile între Andrei Ivanov și comunitatea molocanilor, grupul lui număra 10 persoane. A fost nevoit să se separe de molocani și să facă întrunirile religioase în pădurea de la Durlești, care se afla la 12 km depărtare de casa sa. Tatăl său, Fiodor, și mama sa, Agafia, au devenit îngrijorați și nemulțumiți de acțiunile fiului lor Andrei și căutau pe toate căile posibile să-l reîntoarcă la convingerile religioase ale molocanilor. Agafia, fiind disperată, a vizitat comunitatea molocanilor din Odesa și l-a invitat pe predicatorul baptist Vasilii Pavlov la Chișinău, cu scopul de a-l convinge pe fiul ei Andrei să nu se boteze, ci să se întoarcă la convingerile pe care le părăsise. Vasilii Pavlov provenea din molocani și Agafia posibil că nu știa și nu înțelegea că el renunțase la convingerile lui molocane. Vasilii Pavlov a acceptat invitația și, însoțit de predicatorii Daniil Timošenko cu fiul său, Mihail, și Skadin, a venit la Chișinău.⁵²⁷ Contrar așteptărilor mamei care i-a făcut invitația, V. Pavlov și ceilalți slujitori bapțiști l-au încurajat pe Andrei Ivanov în dorința lui să urmeze deplin învățătura Sfintelor Scripturi și să persevereze în aceasta botezându-se în apă după porunca Mântuitorului.⁵²⁸ Mai târziu și mama lui Andrei a devenit baptistă. Pentru a face rost de Biblie și

⁵²⁵ Аркадій Епископъ Аккерманшій, „Отчетъ Миссіонерскаго комитета Кишиневской епархіи за 1895 годъ”, КЕВ, nr. 15, 1897, p. 331.

⁵²⁶ Василий Давний, *История евангельских баптистов в Молдавии*, material nepublicat, p. 8.

⁵²⁷ *Ibidem*, p. 8.

⁵²⁸ *История евангельских христиан-баптистов в СССР*, Москва, 1989, p. 319.

reviste creștine, Andrei Ivanov a mers la Sankt Petersburg, unde a făcut cunoștință cu Ivan Prohanov, un neobosit predicator și lucrător evanghelic din Rusia.⁵²⁹

A doua persoană care a jucat un rol important în întemeierea bisericii baptiste din Chișinău a fost Tihon Hijneakov. El s-a născut în 1880 la Voronej, în familia unui țăran ucrainean.⁵³⁰ Băiatul a făcut patru clase la școala parohială și era foarte pasionat de muzică, mai ales de flaut, la care a învățat a cânta bine. Ajungând la majorat, s-a căsătorit cu Polina și în anul 1900 în familia lor s-a născut un fiu, căruia i-au dat numele Procofie. Ambii părinți ai lui Tihon erau creștini ortodocși. În anul 1902 tânărul a fost mobilizat în armata țaristă și a făcut serviciul militar la Chișinău în calitate de muzician. La încheierea serviciului militar, Tihon a hotărât să rămână cu traiul la Chișinău, unde și-a chemat soția cu copilul. S-a angajat la început ca infirmier, apoi a devenit paramedic la Spitalul de Boli Psihice din Costiujeni (azi, Codru) și a continuat să cânte în orchestră.⁵³¹ La Chișinău li s-au mai născut două fete, dar ambele au murit înainte să atingă vârsta de 3 ani. În anul 1907, în familia lor s-a născut Nadejda, care apoi a devenit soția predicatorului Jak Moiseevici Zaltzman.⁵³²

Fiind setos de cunoștințe și în căutări profunde spirituale, Hijneakov a cerut Biblia de la preotul ortodox și, în procesul citirii, a ajuns la concluzia că practica închinării la icoane este contrară Cuvântului lui Dumnezeu. Textele biblice care i-au format aceste convingeri au fost Isaia 44:10-21 și capitolul 4 din Evanghelia după Ioan. Înțelegând că Dumnezeu cere de la oameni o închinare vie în duh și în adevăr, Hijneakov a povestit despre cele descoperite în Biblie prietenilor și vecinilor. Primul a crezut vecinul său Iosif Zabloțki, un ucrainean care locuia în apartamentul de alături și care lucra dulgher la spital.⁵³³ Iosif Zabloțki, la rândul său, a mers și i-a vorbit lui Achim Groșevik.⁵³⁴ Cei trei au început să se întâlnească împreună cu soțiile pentru studierea Bibliei. Apoi s-au alipit vecinii. În anul 1907 Hijneakov a organizat, chiar pe teritoriul spitalului unde lucra, un grup de studiu biblic cu scopul de a înțelege care este închinarea plăcută lui Dumnezeu.⁵³⁵ Toți cei care frecventau acest grup de studiu biblic încetau să viziteze serviciile divine ale Bisericii Ortodoxe, pentru a evita închinarea la icoane. Aceasta l-a supărat pe preotul ortodox Andrei Murava, care, după ce a încercat fără succes să-i convingă pe credincioși să revină la ortodoxie, a insistat la autorități și au fost concediate cinci persoane care lucrau la spital:

⁵²⁹ Александр Нагирняк, *Подвижники веры*, Киев, 2014, p. 69.

⁵³⁰ Василий Давний, *op. cit.*, p. 9.

⁵³¹ *Литина вісїї*, nr. 6-7, 1930, p. 17.

⁵³² Василий Давний, *op. cit.*, p. 9.

⁵³³ *Ibidem*, p. 9.

⁵³⁴ *Cuvântul Adevărului*, nr. 9 (66), 2008, p. 6.

⁵³⁵ *История евангельских христиан-баптистов в СССР*, Москва, 1989, p. 320.

Groșevik, Hijneakov, Mereji, Kalașnikova și Creacikova.⁵³⁶ Pentru întreținerea celor opt copii Hijneakov s-a angajat curier la Banca de Stat.

Andrei Ivanov avea un frate, Mihail, care s-a întâmplat să facă cunoștință cu Tihon Hijneakov și să afle despre credința lui în Dumnezeu și grupul de studiu biblic pe care îl conducea. Mihail i-a comunicat aceasta fratelui său Andrei, care îndată a luat legătură cu Tihon și l-a invitat să se alătore cu grupul său la studiile biblice pe care le făceau.⁵³⁷ Înainte de aceasta Andrei Ivanov a fost la Sankt Petersburg, unde a făcut cunoștință cu Ivan Stepanovici Prohanov, președintele Uniunii Creștinilor Evanghelici. În urma colaborării stabilite, Ivanov primea de la Sankt Petersburg Biblii și reviste creștine. De asemenea, Ivanov colabora cu biserica baptistă din Odesa și era aprovizionat suficient cu literatură creștină. Când a făcut cunoștință cu Tihon Hijneakov, i-a dăruit o Biblie și acesta a putut să întoarcă preotului Biblia împrumutată.⁵³⁸ Cele două grupuri de studiu biblic s-au unit într-un singur efort evanghelic și, fiind ajutate de biserica baptistă din Odesa, au format prima biserică baptistă din Chișinău.

În articolele și publicațiile din ultimii ani s-a scris că primii bapțiști din Chișinău s-au botezat în anul 1908.⁵³⁹ La baza acestei afirmații a stat lucrarea nepublicată a lui Vasilii Davnii despre istoria bapțiștilor din Moldova.⁵⁴⁰ Tot anul 1908 era considerat anul începerii bisericii din Chișinău, adică anul când s-au botezat primii credincioși din biserică. Părerea aceasta s-a întărit atât de mult, încât ani de zile au fost celebrate aniversări ale bisericii pornind de la anul 1908. Dovadă este și poza de la aniversarea a 70-a din 1978.

Documentele istorice arată clar că primii bapțiști din Chișinău s-au botezat în anul 1910. Dispunem de cel mai credibil document – jurnalul personal al pastorului Vasilii Pavlov pentru anul 1910, unde este înregistrat evenimentul. Chiar în prima zi a anului, la 1 ianuarie, soția lui Andrei Ivanov a vizitat biserica baptistă din Odesa și după serviciu au luat prânzul cu pastorul Vasilii Pavlov în casa lui Proseanin. La acea masă, posibil, s-a discutat despre botezul primelor persoane din Chișinău, printre care și soțul ei, Andrei. La 13 aprilie 1910, la Odesa, Vasilii Pavlov a botezat cinci persoane, dintre care trei au fost de la Chișinău: Anton Nikolaevici Lebedenko, Andrei Fiodorovici Ivanov și Ivan Moiseevici Tihomirov.⁵⁴¹ Ei au venit cu o zi înainte la Odesa și pastorul Vasilii Pavlov a întrunit comitetul bisericii, la care au luat decizia să-i accepte pe toți trei

⁵³⁶ *Бантуст*, 1911, nr. 32, p. 252.

⁵³⁷ Василий Давний, *op. cit.*, p. 12.

⁵³⁸ *Ibidem*, p. 12.

⁵³⁹ *Свет жизни*, nr. 2, 1996, p. 7.

⁵⁴⁰ Василий Давний, *op. cit.*, p. 14.

⁵⁴¹ *Дневник Василия Гурьевича Павлова, 1910 год*,

http://anabaptist.ru/obmen/hystory/ist2/files/archives/d_1910.html (accesat la 6 aprilie 2015).

ca membri ai bisericii din Odesa. Acești trei bărbați sunt primii bapțiști din Chișinău care s-au botezat. Deci, pornind de la ideea acceptată că data nașterii unei biserici baptiste este ziua când s-au botezat primii credincioși, putem spune cu toată certitudinea că *data nașterii bisericii baptiste din Chișinău este 13 aprilie 1910.*

O altă dovadă că anume în 1910 s-au botezat primii bapțiști și că acesta este anul fondării bisericii din Chișinău este faptul că în anul 1930 biserica baptistă din Chișinău a celebrat aniversarea a 20-a. În cadrul aceluși serviciu divin, N. Lebedenko, A. Ivanov și T. Hîjneakov au mărturisit cum au fost începuturile bisericii, iar Vasile Asiev, care era președintele Uniunii Baptiste, a menționat că la acel moment (adică peste 20 de ani de la plantarea bisericii la Chișinău) în Basarabia existau deja 250 de biserici.⁵⁴² În anul 1935, la 29 aprilie a fost sărbătorită aniversarea a 25-a a bisericii din Chișinău, în cadrul căreia din nou a fost menționat că primii bapțiști din această biserică s-au botezat în anul 1910. A. Lebedenko a mărturisit în fața bisericii că s-a pocăit în anul 1906 la Odesa și s-a botezat în aprilie 1910 tot la Odesa. După el a vorbit Andrei Ivanov, care a spus că s-a convertit în anul 1908, dar s-a botezat în anul 1910. Tihon Hîjneakov, în mărturia sa, a menționat că a fost botezat la Bender în anul 1910.⁵⁴³ Faptul acesta este confirmat și de jurnalul pastorului Vasilii Pavlov, în care scrie că la 16 mai 1910 a botezat la Bender 10 persoane, printre care din Chișinău au fost următorii cinci: 1) Elena Sobari, 2) Andrei Mereta, 3) Tihon Hîjneakov, 4) Achim Groșevik și 5) Gavriil Tolkov, care era moldovean. S-au mai botezat atunci și primele trei persoane din Tiraspol: Simon Bugaev, Iulia Fedcenko și Vasile Cetverikov.⁵⁴⁴ În luna iunie a aceluiași an predicatorul Kaldin de la Odesa a mai botezat patru persoane la Bender. La 31 octombrie 1910, Vasilii Pavlov a venit de la Bender și a condus la Chișinău un serviciu divin, la care au participat 50 de oameni. A doua zi, luni, 1 noiembrie, a făcut o vizită la Costiujeni, unde era un grup de opt credincioși și alte persoane apropiate de credință. Seara a condus din nou un serviciu divin la Chișinău și au venit același număr de 50 de persoane să asculte predica.⁵⁴⁵

Întemeierea bisericii din Chișinău s-a făcut în contextul persecuțiilor și opoziției din partea autorităților publice. Totuși, liderii credincioși din Chișinău au reușit să obțină de la poliție avizul și, înainte de a se boteza primii oameni, au reușit să închirieze pentru întruniri o cameră mică, de 16 m², pe strada Titovskaia (azi, Titu Maiorescu). La 28 martie 1910 au avut loc primele două întruniri la care au venit oameni noi, dar și reprezentanți ai poliției. Serviciile divine au fost conduse de Loghin Nazarenko, predicatorul bisericii baptiste din Odesa. La încheierea serviciului

⁵⁴² *Lumina lumii*, nr. 6-7, 1930, p. 17.

⁵⁴³ *Lumina lumii*, nr. 6-7, 1935, p. 12.

⁵⁴⁴ *Дневник Василия Гурьевича Павлова, 1910 год,*

http://anabaptist.ru/obmen/hystory/ist2/files/archives/d_1910.html (accesat la 6 aprilie 2015).

⁵⁴⁵ *Ibidem.*

divin, Achim Groșevik, care locuia în încăperea închiriată, a invitat persoanele venite pentru prima dată să rămână la ceai și părtășie. În aceeași zi, la primul serviciu divin, Tînovski, șeful (pristavul) sectorului 4 de poliție, a trimis un polițist să alunge pe oamenii care ședea la masă cu Achim Groșevik, le-a notat numele de familie și le-a cerut să-l urmeze la sectorul de poliție, unde i-a interogată și le-a ordonat să nu-l mai viziteze pe Groșevik. A treia zi, la 30 martie, a venit pristavul în adunare și a anunțat decizia guvernatorului Basarabiei de a suspenda adunările baptiștilor, fără a explica motivele. A pus pază lângă casa închiriată și, când venea cineva la Groșevik, polițistul de gardă conducea persoana la pristav, unde i se interzicea categoric vizitarea adunării baptiștilor, fiind amenințată cu închisoare. Membrii adunării au înaintat guvernatorului Basarabiei o cerere ca să fie permise adunările bisericii baptiste, dar scrisoarea a rămas fără răspuns. Autoritățile au cerut lista membrilor botezați și le-au permis doar lor să frecventeze adunările, motivând că „ai noștri rătăcesc de la credință”. Anton Lebedenko lucra în paza particulară a unei bănci și a fost concediat pe motivul că era baptist. Astfel a ajuns în mare sărăcie. Creștinii baptiști cereau respectarea legii din 17 octombrie 1905, prin care le era oferită libertatea religioasă, și au apelat la ministrul de interne al Rusiei, ca să fie anulată decizia guvernatorului Basarabiei.⁵⁴⁶ La câteva zile după botezul său, la 17 aprilie 1910, Andrei Ivanov a trimis o petiție, care a fost publicată în ziarul *Утренняя звезда* [Utrennyaya zvezda] (Steaua de dimineață). În ciuda persecuțiilor, pe parcursul anului 1910 biserica baptistă din Chișinău a ajuns la numărul de 16 membri.⁵⁴⁷ În același an, la 15 august, a fost oficiată de către pastorul Vasiliu Pavlov, la Odesa, cununia lui Ivan Tihomirov și a Mariei Stepanova.⁵⁴⁸ Ivan Tihomirov este unul dintre primii trei bărbați de la Chișinău care s-au botezat la Odesa.

La sărbătoarea deschiderii casei de rugăciune a bisericii baptiste din Sankt Petersburg, numită Casa Evangheliei (Дом Евангелия), a fost prezent și Andrei Ivanov din Chișinău. În ziua a doua a sărbătorii, la 26 decembrie 1911, împreună cu un alt grup de vorbitori, pastorul din Chișinău a fost invitat să citească sub formă de salut textul 1 (Tesaloniceni 5:23).⁵⁴⁹ Probabil, acesta era versetul care slujea de salut pentru Biserica din Chișinău.

În anul 1913 misionarul Aleksandr Skvoznikov a făcut eforturi mari ca să împiedice lucrarea bisericii baptiste din Chișinău. În timpul lucrărilor agricole de vară, și-a concentrat activitatea în Chișinău și, la Biserica Sf. Teodor și Tiron, purta dezbateri publice, la care veneau uneori și baptiști, dar nu intrau în discuție și nu-l contraziceau. În fiecare duminică la ora 15.00

⁵⁴⁶ *Утренняя звезда*, 1910, nr. 18, p. 2.

⁵⁴⁷ *Литіна вісті*, nr. 6-7, 1930, p. 17.

⁵⁴⁸ *Дневник Василия Гурьевича Павлова, 1910 год*,
http://anabaptist.ru/obmen/hystory/ist2/files/archives/d_1910.html (accesat la 6 aprilie 2023).

⁵⁴⁹ *Гость*, nr. 5, 1912, p. 101.

Skvoznikov ținea o predică în biserica ortodoxă, dar de dimineață întotdeauna asista la adunarea baptiștilor, ca să urmărească predica și să vadă cine dintre ortodocși vizita adunarea. El menționa că vara la baptiști frecvența era mai redusă, dar în fiecare duminică veneau de la 3 la 7 persoane noi în adunare și aceștia erau preponderent ostași care făceau serviciul militar în oraș. Misionarul menționa că în vara aceluia an biserica baptistă din Chișinău a fost vizitată de predicatorii Vasilii Pavlov și Leon Averbuh din Odesa. Skvoznikov i-a provocat la dezbateri, dar ambii au refuzat.⁵⁵⁰ La indicațiile Consistoriului, în vara lui 1913 misionarul ortodox a purtat discuții cu persoane din Chișinău care s-au convertit la credința baptistă, dar nu a avut succes în a-i convinge să revină la ortodoxie, pentru că cei care au depus cererile la guvernator mergeau deja de 2-3 ani la biserica baptistă.⁵⁵¹

Când a început Primul Război Mondial în anul 1914, biserica baptistă din Chișinău întrunea în jur de 50 de membri botezați. Baptiștii din Chișinău au desfășurat o amplă activitate de evanghelizare în rândurile ostașilor mobilizați. Pentru a opri predicarea, guvernatorul general a dispus închiderea casei de rugăciune pe toată perioada acțiunilor militare.⁵⁵² Pastorul Andrei Ivanov a fost mobilizat în compania 9 a Regimentului de Infanterie de Rezervă nr. 40.⁵⁵³ Regimentul era dislocat în Chișinău și Andrei Ivanov instruia soldații recrutați, căci era unter-ofițer.⁵⁵⁴ În pofida interdicțiilor, baptiștii au continuat să țină servicii divine pe la case, în livezi sau în păduri. În timpul anului 1915, la poliție a parvenit un denunț anonim despre Fiodor Ivanov și fiul său Mihail, care, împreună cu Temnorusy, arendau un teren cu livadă și vii la Schinoasa și acolo le predicau lucrătorilor în mod sistematic.⁵⁵⁵ Deci, la acea vreme tatăl și fratele lui Andrei Ivanov erau credincioși și propovăduiau activ.

În anul 1916, în timpul Primului Război Mondial, baptiștii erau supravegheați de poliție, fiind suspectați de legături cu baptiștii germani. Din rapoartele poliției cunoaștem că baptiștii erau unica confesiune care activa.⁵⁵⁶ La Chișinău comunitatea baptistă se aduna pe strada Golenișcev-Kutuzov (azi, strada Sfatul Țării). Se mai făceau adunări în orașul Bender și în satul Tarutino. Adunarea din Bender a fost închisă în 1916.⁵⁵⁷ Biserica era vizitată de ostașii staționați în oraș, care participau la serviciile divine. Bisericile erau vizitate de predicatori din diferite localități și

⁵⁵⁰ „Годовой отчетъ о деятельности кишиневскаго противосектанскаго миссионера Алекс. Сквозникова за 1913 годъ”, КЕВ, nr. 21–22, 1914, p. 228.

⁵⁵¹ *Ibidem*, p. 229.

⁵⁵² Θεοδοσίη Кирика, „Краткое извлечение изъ отчетовъ епархіальныхъ миссионеровъ-проповѣдниковъ за 1914 годъ”, КЕВ, nr. 44, 1915, p. 1233.

⁵⁵³ ANRM, fond 297, inv. 1, d. 323, f. 35.

⁵⁵⁴ *Ibidem*, f. 27.

⁵⁵⁵ *Ibidem*, f. 34.

⁵⁵⁶ ANRM, fond 297, inv. 1, d. 324, f. 3.

⁵⁵⁷ *Ibidem*.

din străinătate.⁵⁵⁸ Cu aprobarea guvernului rus, în luna februarie 1916 predicatorul Iosif Nabia din Berlin a vizitat biserica din satul Tarutino.⁵⁵⁹

În 1918 în Chișinău a intrat armata română. Bapțiștii s-au bucurat de toleranță religioasă din partea autorităților noi. Au fost reluate adunările și botezul se făcea ziua în lacul orașului sau la un iaz particular la vila lui Paveleț. El locuia în apropierea gării.⁵⁶⁰

4.5. Concluzii la capitolul 4

Cercetările pe care le-am realizat au arătat condițiile istorice și motivele apariției credinței baptiste în Europa Occidentală și trăsăturile specifice baptismului ca și credință creștină. Prezentul studiu demonstrează că, în pofida represiunilor față de evanghelici din partea autorităților laice și a celor catolice (inclusiv arderea pe rug), noua credință s-a extins atât în Europa, cât și în SUA și în Rusia țaristă.

Documentele demonstrează că în Basarabia credința baptistă s-a răspândit mai întâi între coloniștii germani (în localitățile Danielsfeld, Friedenstal, Tarutino etc.). Dar influența lor a fost mică la persoanele de alte naționalități care locuiau în această regiune. Am constatat că, la 27 martie 1879, autoritățile țariste au adoptat Legea despre cultul baptist, care permitea bapțiștilor să-și mărturisească liber învățătura și să exerseze riturile credinței în conformitate cu obiceiurile lor. Cadrul legal oferit de țarism a deschis noi perspective cultului baptist. În baza documentelor studiate am stabilit că prima biserică baptistă din Basarabia alcătuită din ruși a fost înființată în satul Cișmele de către misionarii bapțiști veniți din Tulcea în jurul anului 1876. Am constatat că biserica din Cișmele nu a manifestat același spirit misionar ca biserica din Tulcea și pentru câteva decenii a rămas a fi unica biserică baptistă din Basarabia.

După Revoluția din 1905-1907, în Rusia a fost adoptată o legislație relativ toleranță față de confesiunile religioase minoritare. Dintre toate confesiunile evanghelice bapțiștii au beneficiat cel mai mult de libertățile oferite și au desfășurat o amplă activitate misionară. Biserica baptistă din Odesa, în mod special pastorul Vasilii Pavlov, care a vizitat des Basarabia, a contribuit major la întemeierea bisericilor baptiste din Chișinău, Bender și Tiraspol. Misionarul bisericii baptiste din Kiev Mihail Kaștanov a desfășurat activitate la Soroca, plantând biserici baptiste în oraș și în câteva sate din jur. Tot Biserica baptistă din Kiev a inițiat misiunea baptistă de la stația de cale ferată Greceni. Pe fondul acestor misiuni a început să se manifeste spiritul misionar și la biserica

⁵⁵⁸ *Ibidem.*

⁵⁵⁹ *Ibidem.*

⁵⁶⁰ Василий Давний, *op. cit.*, p. 19.

baptistă din Cișmele, care a întemeiat biserici noi în satele din jur. Prin activitatea misionară intensă de la începutul secolului al XX-lea, bapțiștii s-au plasat numeric pe locul 2 în cadrul mișcării evanghelice din Basarabia, cedând doar molocanilor. Libertatea religioasă a durat o perioadă scurtă de aproximativ cinci ani și bapțiștii din Odesa și Kiev împreună cu noii convertiți din Basarabia au beneficiat la maximum de libertățile oferite și au extins biserici în capitală și în câteva orașe importante din regiune.

Bapțiștii germani, conduși de J. Oncken, au răspândit forma de organizare bună a bisericii, care a asigurat succesul în toată Rusia și în Basarabia.

La începutul secolului al XX-lea au apărut biserici baptiste în capitala Basarabiei și în alte orașe mari, iar molocanii parțial și ștundiștii în totalitate au fost atrași și asimilați în cadrul noilor biserici baptiste. Bapțiștii au răspândit învățătura și în limba română și, comparativ cu celelalte confesiuni evanghelice, au înregistrat cel mai mare număr de persoane care au venit din Biserica Ortodoxă. Activitatea și răspândirea creștinilor evanghelici a fost un factor important care i-a silit pe ierarhii Bisericii Ortodoxe să predice în limba română, să deschidă școli și biblioteci, să publice reviste și ziare în limba română. Bapțiștii au beneficiat la maximum de libertatea religioasă oferită pentru o perioadă scurtă și au plantat biserici.

Am stabilit că în anii Primului Război Mondial Biserica Baptistă din Basarabia a continuat să funcționeze, dar în condiții deosebit de severe. Bapțiștii din Basarabia erau suspectați de legături cu bapțiștii din Germania, cu care Imperiul țarist era în război. Odată cu căderea Imperiului țarist și unirea Basarabiei cu România, bapțiștii s-au bucurat de mai multă libertate și în perioada interbelică au înregistrat cea mai mare creștere din întreaga lor istorie în Basarabia. Tot atunci s-au întors acasă mulți români basarabeni care fiind prizonieri de război în Germania și Austria au primit de la bapțiștii germani Biblia sau Noul Testament în limba română și prin citire și studiere au hotărât să devină creștinii evanghelici. Întorcându-se acasă au format grupe de studiu biblic în localitățile lor care apoi au crescut în biserici baptiste.

CONCLUZII ȘI RECOMANDĂRI

În conformitate cu scopul propus, inițial am examinat literatura de specialitate referitoare la mișcările evanghelice din Basarabia după răpirea acesteia de Imperiul țarist. Am constatat că în condițiile țarismului nu au fost realizate studii privind comunitățile evanghelice din Basarabia. În schimb, în anii țarismului au fost publicate diverse rapoarte semnate de reprezentanții BORu privind „sectanții”, cu date exacte privind numărul lor, ocupațiile lor, credința lor etc. Aceste materiale, examinate critic, ne-au fost de un real folos în realizarea tezei de doctorat.

După instaurarea Puterii Sovietice, formal Biserica a fost despărțită de Stat. Statul ateu a promovat o politică de dezrădăcinare a credinței cetățenilor sovietici, de luptă ideologică, în care au fost atrași și oamenii de știință, care au publicat diverse lucrări menite să demonstreze „eroarea” credincioșilor; între altele, au fost făcute și trimiteri la trecutul comunităților religioase din RSSM.

Abia după obținerea independenței de către Republica Moldova s-au creat condiții prielnice pentru publicarea diverselor lucrări: memoriile ale credincioșilor, studii privind împotrivirea la închiderea bisericilor etc. Unele aspecte ale temei au fost examinate de prof. univ., dr. hab. Ion Gumenâi (molocanii), de prof. univ., dr. hab. Valentin Tomuleț (școlile lancasteriene, evoluția societății basarabene în ansamblu etc.), de Valentina Chirtoagă (studii privind coloniștii germani) etc. Totuși, în privința evangheliștilor, în special a Bisericii Baptiste din Basarabia (1812-1917), nu au fost realizate cercetări și nu au fost publicate studii monografice sau articole științifice.

În același timp, în arhivele din Republica Moldova, Rusia, Ucraina și alte țări, am identificat suficiente materiale și informații pentru cercetarea problemei. În plus, publicațiile periodice ale vremii oferă suficiente materiale, care completează tabloul apariției și dezvoltării mișcărilor evanghelice din Basarabia. Am folosit memoriile multor autori, care, de asemenea, completează tabloul general al mișcărilor protestante, evanghelice, baptiste din Basarabia, aflată sub dominația țaristă.

Literatura de specialitate folosită și izvoarele pe care le-am găsit în arhive sau biblioteci publice ori private (ne referim la reviste și documente ale timpului), memoriile publicate, datele statistice folosite ne-au permis să analizăm obiectiv și să expunem nepărtinitor istoria mișcărilor evanghelice și a Bisericii Baptiste din Basarabia în perioada 1812-1917.

Studiile noastre demonstrează că după anexarea Basarabiei la Imperiul țarist, ober-procurorul Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse, Aleksandr Golițîn, a venit cu inițiativa formării unei societăți biblice în Rusia, sucursală a Societății Biblice Britanice și pentru Străinătate, constituită în Anglia în 1804, la inițiativa pastorului baptist John Hughes. Propunerea

a fost susținută de Țarul Alexandru I și la 6 decembrie 1812 a fost înființată Societatea Biblică Rusă. Chiar dacă filiala de la Chișinău a Societății Biblice Ruse a fost fondată la 27 septembrie 1817, exarhul Gavriil Bănulescu-Bodoni a motivat clerul și nobilii din Basarabia să susțină activitatea Societății Biblice Ruse încă din primul an după înființarea acesteia. Prin eforturile Societății Biblice au fost tipărite Sfintele Scripturi în limba română și au fost distribuite în Basarabia și în Principatele Române.

În vederea ajutorării poporului să citească Biblia, au fost create școlile lancasteriene. După vizita Împăratului Alexandru I în Basarabia în anul 1818, au fost deschise școli lancasteriene, care au activat pe parcursul a două decenii. La aceste școli accesul a fost liber, indiferent de vârstă, naționalitate sau stare socială. Aproximativ jumătate dintre elevi au fost români. Societatea Biblică și școlile lancasteriene au fost o binecuvântare pentru locuitorii Basarabiei, în mod deosebit pentru români, cărora le-a fost oferită Biblia și posibilitatea să învețe carte în limba maternă. Dar școlile s-au închis deoarece autoritățile țariste au insistat ca predarea să se facă doar în limba rusă.

Studiul nostru demonstrează că în Rusia, dominată de BORu, au existat curente care nu s-au conformat religiei oficiale. Este vorba de creștinii ruși de rit vechi, de duhobori, dar și de molocani, acestea fiind unica confesiune religioasă care poate fi considerată evanghelică originară din Rusia, căci a ieșit din contextul Bisericii Ortodoxe în secolul al XVIII-lea, fără o influență din exterior. Din pricina persecuțiilor mari din partea autorităților, grupuri de molocani s-au refugiat spre periferiile imperiului și dincolo de hotarele acestuia, ajungând în regiunea dintre Prut și Nistru înainte de anexarea din 1812. Au existat patru comunități de molocani care au avut lăcașuri de cult: în Chișinău, Bender, Cetatea Albă și în satul Cișmele din județul Ismail. Molocanii care s-au stabilit cu traiul în alte localități au aparținut de una din aceste patru comunități. Cea mai mare a fost comunitatea din Bender, care, în anumite perioade, a atins cifra de 600 de credincioși, fiind urmată de comunitatea din Chișinău cu aproximativ 400 de credincioși. Credința molocanilor s-a menținut printre velicoruși, adică ruși veniți din Rusia vorbitori de limbă rusă. În diferite perioade molocanii din Basarabia au fost persecutați de autoritățile civile și ecleziastice prin întemnițări, confiscări de avere și exilare în Transcaucazia. Molocanii nu s-au manifestat prin misiune în general și cu atât mai puțin în rândurile populației autohtone. Odată cu apariția credinței baptiste în Basarabia, o mare parte dintre molocani s-au alipit credinței și bisericilor baptiste.

În același timp, țarismul a oferit coloniștilor germani posibilitatea de a lucra pământul, a comercializa producția agricolă etc. De asemenea, germanilor li s-a permis să aibă școlile lor, să profeseze cultele religioase. Ștundismul este denumirea comună a mișcării evanghelice numite *pietism* și aduse de coloniștii germani după anexarea Basarabiei la Rusia în 1812. Mișcarea a

existat multă vreme în cadrul Bisericii Luterane Evanghelice, de care aparțineau coloniștii. Apoi au apărut grupuri de ștundiști separatiști germani, care au ales să se separe definitiv de Biserica Luterană, pentru a-și putea practica credința în conformitate cu învățătura Noului Testament. Mișcarea s-a menținut doar timp de patru decenii în rândurile coloniștilor.

Primul caz de trecere a acestei credințe la populația autohtonă s-a înregistrat în regiunea Odesa, care este în vecinătate cu Basarabia. Pastorul Karl Bonekemper a fost primul care a oferit Biblia în limba rusă ucrainenilor care lucrau la Rohrbach. În Basarabia, mișcarea evanghelică numită ștundism a venit prin misionarii ucraineni și prin contactele dintre ucrainenii din Basarabia cu ucrainenii din regiunile Herson, Odesa și Kiev. Ștundiștii au manifestat un foarte puternic spirit misionar. Chiar dacă au existat ștundiști români basarabeni, adepții acestei mișcări evanghelice au fost în majoritate ucraineni din Rusia de Sud. Odată cu apariția credinței baptiste, cele mai multe comunități ștundiste au preluat practica bisericilor baptiste și credincioșii au trecut la credința baptistă.

Cercetările pe care le-am efectuat au arătat condițiile istorice și premisele apariției credinței baptiste în Europa Occidentală, precum și trăsăturile specifice baptismului ca și credință creștină. Studiul nostru demonstrează că, în pofida represiunilor față de evangheliști din partea autorităților laice și a celor catolice (inclusiv arderea pe rug), noua credință s-a extins atât în Europa, cât și în SUA și în Rusia țaristă.

Documentele studiate demonstrează că în Basarabia credința baptistă s-a răspândit mai întâi între coloniștii germani (în localitățile Danielsfeld, Friedenstal, Tarutino etc.), dar influența acestora asupra persoanelor de alte naționalități care locuiau în această regiune a fost mică. Am constatat că la 27 martie 1879 autoritățile țariste au adoptat Legea despre cultul baptist, care permitea baptiștilor să-și mărturisească liber învățătura și să exerseze riturile credinței în conformitate cu obiceiurile lor. Cadrul legal oferit de țarism a deschis noi perspective cultului baptist. În baza documentelor studiate am stabilit că prima biserică baptistă din Basarabia alcătuită din ruși a fost înființată în satul Cișmele de către misionarii baptiști veniți din Tulcea în jurul anului 1876. Am constatat că biserica din Cișmele nu a manifestat același spirit misionar ca biserica din Tulcea și pentru câteva decenii a rămas a fi unica biserică baptistă din Basarabia.

După Revoluția din 1905-1907, în Rusia a fost adoptată o legislație relativ tolerantă față de confesiunile religioase minoritare. Dintre toate confesiunile evanghelice, baptiștii au beneficiat cel mai mult de libertățile oferite și au desfășurat o amplă activitate misionară. Biserica baptistă din Odesa, în mod special pastorul Vasilii Pavlov, care a vizitat des Basarabia, au contribuit major la întemeierea bisericilor baptiste din Chișinău, Bender și Tiraspol. Misionarul bisericii baptiste

din Kiev Mihail Kaștanov a desfășurat activitate la Soroca, plantând biserici baptiste în oraș și în câteva sate din jur. Tot Biserica baptistă din Kiev a inițiat misiunea baptistă de la stația de cale ferată Greceni. Pe fondul acestor misiuni a început să se manifeste spiritul misionar și la biserica baptistă din Cișmele, care a întemeiat biserici noi în satele din jur. Prin activitatea misionară intensă de la începutul secolului al XX-lea, bapțiștii s-au plasat numeric pe locul 2 în cadrul mișcării evanghelice din Basarabia, cedând doar molocanilor. Libertatea religioasă a durat o perioadă scurtă de aproximativ cinci ani și bapțiștii din Odesa și Kiev împreună cu noii convertiți din Basarabia au beneficiat la maximum de libertățile oferite și au extins biserici în capitală și câteva orașe importante din regiune.

Bapțiștii germani, conduși de J. Oncken, au răspândit forma de organizare bună a bisericii, care a asigurat succesul în toată Rusia și în Basarabia.

La începutul secolului al XX-lea au apărut biserici baptiste în capitala Basarabiei și în alte orașe mari, iar molocanii parțial și ștundiștii în totalitate au fost atrași și asimilați în cadrul noilor biserici baptiste. Bapțiștii au răspândit învățătura și în limba română și, comparativ cu celelalte confesiuni evanghelice, au înregistrat cel mai mare număr de persoane care au venit din Biserica Ortodoxă. Activitatea și răspândirea creștinilor evanghelici a fost un factor important care i-a silit pe ierarhii Bisericii Ortodoxe să predice în limba română, să deschidă școli și biblioteci, să publice reviste și ziare în limba română. Bapțiștii au beneficiat la maximum de libertatea religioasă oferită pentru o perioadă scurtă și au plantat biserici.

Am stabilit că în anii Primului Război Mondial Biserica Baptistă din Basarabia a continuat să funcționeze, dar în condiții deosebit de severe. Bapțiștii din Basarabia erau suspectați de legături cu bapțiștii din Germania, cu care Imperiul țarist era în război.

Primii creștini evanghelici veniți în Basarabia au fost grupuri de husiți care au fugit de prigoanele din țările lor. Ei nu au avut impact misionar asupra populației autohtone. Odată cu ocupația Basarabiei de către Rusia țaristă au fost aduși un mare număr de coloniști predominant germani care au adus cu ei pietismul și mai târziu baptismul. Ideile și practicile pietiste au trecut la celelalte națiuni din Basarabia (mai puțin la românii de aici) și au contribuit în mod hotărâtor la apariția mișcărilor evanghelice. Coloniștii au adus cu ei disciplina și cultura studiului biblic individual și în grupuri de casă. Azi multe biserici și confesiuni evanghelice se întorc la această practică și înregistrează succese considerabile care duc la creșterea numerică, la maturizarea spirituală și la un mai mare impact în societate. Va fi greșit a se crede că grupele biblice de casă este o metodă nouă pentru creșterea și extinderea bisericii. Societatea Biblică Rusească a înființat la Chișinău o filială prin intermediul căreia la începutul secolului al XIX-lea au fost aduse în

Basarabia mii de Biblii și copii ale Noului Testament în limba română și în alte limbi. De asemenea, prin intermediul acestei filiale au fost înființate și școli lancasteriene cu scopul de alfabetizare a populației în vederea răspândirii cunoștințelor biblice. Molocanii au fost o mișcare evanghelică care s-a desprins din Biserica Ortodoxă Rusă. Ei au respins sfânta tradiție, ierarhia bisericească și sacramentele. Molocanii au populat mai mult ținuturile din sudul Basarabiei. Primii molocani au sosit în orașul Ackerman încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. La începutul secolului XX, molocanii erau mișcarea evanghelică cea mai numeroasă din Basarabia. Cea mai mare comunitate a molocanilor era în Bender. Biserica Ortodoxă a încercat să poarte un dialog religios cu molocanii, dar fără succes în convertire a lor. În anumite perioade și mai ales la început molocanii au suferit mari prigoane și exil, iar apoi, când autoritățile au devenit puțin mai tolerante cu ei, comunitățile acestor credincioși au devenit un fel de oaze pentru ștundiștii persecutați și pentru reprezentanții altor confesiuni evanghelice. La molocani cei surghiuniți din alte regiuni ale Rusiei precum Ivan Leasoțchi sau localnicii care deveneau ștundiști precum Ieremia Cioban au găsit sprijin, adăpost și mângâiere. Când au apărut bapțiștii pe scena religioasă din Basarabia, molocanii au fost reticenți și liderii lor au căutat să păstreze rânduielile vechi și nu au căutat să-și adâncească și sistematizeze teologia ca să răspundă cerințelor vremii. În zelul de a păstra formele și tradițiile vechi, au nesocotit nevoile generației tinere. Molocanii nu au avut viziune misionară pentru românii din Basarabia și nu au fost identificate din sursele istorice dovezi despre existența slujitorilor molocani care ar fi predicat în limba română. Odată cu apariția bapțiștilor, o parte dintre molocani au trecut la noua credință dar și un număr mare din ei au părăsit credința evanghelică. În satul Cișmele a existat o mare comunitate de molocani, dar în prezent oamenii din localitate nu știu despre faptul că au avut o astfel de comunitate și nu se cunoaște unde a fost casa de rugăciune a molocanilor.

Ștundiștii au fost localnicii care au exprimat cel mai elocvent setea și foamea spirituală după credință adevărată, sete după mântuire și și trăire cu frică de Dumnezeu. Prin contactele cu coloniștii germani au ajuns să asiste la orele biblice de casă. Datorită curajului și zelului misionar al pastorului Karl Bonekemper s-a întâmplat acest contact duhovnicesc care a aprins scânteia evanghelică printre ucrainenii din regiunea Odesa. Datorită zelului misionar și a trăirii evlavioase ștundiștii au atras cele mai mari persecuții din partea autorităților țariste care au fost instigate de clericii Bisericii Ortodoxe Ruse. Datorită spiritului lor misionar înflăcărat chiar și azi în localitățile din centrul și sudul Republicii Moldova cei ostili Evangheliei îi numesc în mod peiorativ ștunda pe credincioșii evanghelici care împărtășesc convingerile lor religioase în public. Dintre ștundiști și molocani au ieșit cei mai activi și prolifici lideri care s-au alipit bisericii bapteste.

Mișcarea evreilor mesianici Israelii Noului Legământ care a luat naștere în Chișinău a atras atenția lumii întregi asupra acestui fenomen. În persoana și activitatea liderului Iosif Rabinovici s-au manifestat din nou luptele și controversele din primul veac al creștinismului legate de ținerea legii, circumcizie, har, sabbat, etc. Aceasta a fost o scurtă dar foarte puternică scripă evanghelică care a atras atenția liderilor evanghelici din întreaga lume. În prezent, în Republica Moldova există câteva comunități mesianice, dar cea mai mare parte a membrilor acestor comunități nu sunt evrei.

Bapțiștii au avut programul cu cel mai evident impact misionar în Basarabia. De asemenea, baptismul a fost cea mai robustă și longevivă mișcare evanghelică din Republica Moldova. Începută în anii 70 ai secolului al XIX-lea, această mișcare după 150 de ani a ajuns să fie numeric pe locul II în Republica Moldova după confesiunea majoritară ortodoxă. În ciuda persecuțiilor din afară și a conflictelor din interior s-a dovedit a fi o mișcare evanghelică puternică misionară. Bapțiștii din Moldova au devenit cunoscuți comunității baptiste mondiale prin spiritul misionar și prin numărul mare de misionari care activează în țările care au făcut parte din URSS, în țările musulmane și în lumea întreagă. În perioada interbelică, mișcarea ortodoxă Oastea Domnului a desfășurat activitate și în Basarabia. Credința pentecostală s-a conturat după Războiul al II-lea Mondial. Autoritățile sovietice i-au silit pe pentecostali și pe bapțiști să facă parte din aceeași uniune. Odată cu prăbușirea URSS și venirea libertății religioase, pentecostalii au format uniune aparte având o rodnică creștere până în prezent.

Ce viitor au comunitățile evanghelice din Republica Moldova? Ștundiștii sunt istorie. O frumoasă mărturie scrisă cu suferință și sânge și o pildă vie pentru generațiile care urmează și care trebuie să fie scoasă la suprafață și adusă la cunoștința generațiilor viitoare. Molocanii au rămas într-un umăr foarte mic după ce au fost confesiunea care era pe locul doi în Basarabia după numărul credincioșilor. Acum numărul acestor credincioși este mai mic de 30 de persoane în cele două comunități din Bender și Chișinău care au mai rămas. În Chișinău sunt două străzi care le poartă numele și între istorii laici este un mare interes pentru trecutul acestei mișcări evanghelice. Destul de des sunt discutate diverse aspecte legate de molocani în cadrul întrunirilor și în scrierile academice. Nu există semne de renaștere a molocanilor nici în Rusia de unde a luat naștere mișcarea, nici în Republica Moldova și nici în alte țări. Ei au lăsat o mărturie de suferințe, creștere, mai puțină misiune și apoi opunere la nevoile generației tinere și la schimbarea vremurilor și a împrejurărilor. Studiarea istoriei acestei confesiuni și le va aduce mult folos liderilor evanghelici de azi prin însușirea lecțiilor legate de apariția, creșterea și dispariția acestei confesiuni. Evrei mesianici în Republica Moldova sunt puțini pentru că și numărul evreilor a rămas mic. Cei mai

mulți evrei au emigrat și la comunitățile mesianice aderă creștini evanghelici care sunt atrași de misticism iudaic sau de tradițiile și istoria religiei mozaice. Baptiștii au înregistrat o creștere considerabilă după căderea URSS și până în anii 2000. De atunci încoace sunt în descreștere numerică care se datorează în mare parte și exodului populației spre Europa și SUA în căutarea de serviciu sau pentru studii. Descreșterea aceasta se datorează și crizei de lideri bine pregătiți și cu viziune și pasiune pentru plantarea bisericilor și creșterea lor. Uniunea Baptistă a înființat Universitatea „Divitia Gratia” care deține acreditare de stat. Slujitori și lideri baptiști s-au implicat în procesul politic devenind deputați în parlament, miniștri, primari. Ex-episcopul Valeriu Ghilețchi a candidat la funcția de președinte de țară dar nu a obținut numărul necesar de voturi. În ultimii ani se înregistrează o ușoară creștere și apariția unor lideri tineri slujitori cu viziune, energie și pasiune. Începând cu anul 1989 Misiunea Precept din SUA a început prin intermediul misionarilor români Mia și Costel Oglice o colaborare cu bisericile baptiste din Moldova. Pe parcursul anilor activitatea acestei misiuni a crescut considerabil și au fost pregătiți mulți slujitori care activează în țară și peste hotarele ei. Au fost dezvoltate metode de evanghelizare și misiune prin sport, prin învățarea limbii engleze, a computerelor, prin tabere iar în anul 2012 a fost înființată Școala Internațională de Misiune unde au fost pregătiți antrenori-misionari din 25 de țări ale lumii. Comunitatea baptiștilor din Republica Moldova s-a implicat activ în realizarea diverselor proiecte sociale (ajutorarea bolnavilor, întreținerea azilelor pentru bătrâni, școli de vară etc.). În contextul războiului agresiv al Rusiei împotriva Ucrainei, Biserica Baptistă din Republica Moldova a acordat asistență multor mii de refugiați din Ucraina, indiferent de convingerile religioase ale acestora. Doar la Biserica Buna-Vestire din Chișinău, de la începutul războiului până în luna august a anului 2023 au beneficiat de asistență materială și spirituală peste 60.000 de refugiați ai războiului. Bisericile pentecostale raportează creștere numerică în ultimii ani fiind confesiunea care are unul din cele mai bune licee din țară iar recent au deschis o universitate internațională.

În baza cercetărilor efectuate, propunem următoarele **recomandări de utilizare a rezultatelor obținute:**

- 1) în realizarea studiilor referitoare la politica Guvernului țarist și BORu față de comunitățile religioase evanghelice, îndeosebi față de baptiști;
- 2) în cercetările referitoare la mișcările evanghelice atât pe segmentul problematic, cât și pe cel cronologic;
- 3) pentru informarea publicului cititor, atât cel credincios, cât și cel laic, despre istoria comunităților evanghelice din Basarabia;

4) pentru realizarea unor documentare despre istoria mișcărilor evanghelice din Republica Moldova, în special despre bapțiști.

BIBLIOGRAFIE

Izvoare inedite

1. ANRM, fond 2, inventar 1, dosar nr. 620.
2. ANRM, fond 2, inventar 1, dosar nr. 1071.
3. ANRM, fond 2, inventar 1, dosar nr. 1073.
4. ANRM, fond 6, inventar 1, dosar nr. 1128.
5. ANRM, fond 6, inventar 5, dosar nr. 185.
6. ANRM, fond 6, inventar 5, dosar nr. 808.
7. ANRM, fond 6, inventar 8, dosar nr. 96.
8. ANRM, fond 6, inventar 8, dosar nr. 450.
9. ANRM, fond 6, inventar 8, dosar nr. 879.
10. ANRM, fond 6, inventar 9, dosar nr. 692.
11. ANRM, fond 6, inventar 17, dosar nr. 32.
12. ANRM, fond 6, inventar 18, dosar nr. 42.
13. ANRM, fond 6, inventar 18, dosar nr. 52.
14. ANRM, fond 6, inventar 18, dosar nr. 53.
15. ANRM, fond 208, inventar 3, dosar nr. 2251.
16. ANRM fond 208, inventar 3, dosar nr. 2719.
17. ANRM, fond 208, inventar 3, dosar nr. 2720.
18. ANRM, fond 208, inventar 3, dosar nr. 3766.
19. ANRM, fond 208, inventar 3, dosar nr. 4393.
20. ANRM, fond 208, inventar 3, dosar nr. 4397.
21. ANRM, fond 297, inventar 1, dosar nr. 323.
22. ANRM, fond 297, inventar 1, dosar nr. 324.
23. Arhiva din St. Petersburg, fond 1284, inventar 223, dosar nr. 44.
24. РГИА. Опись 61, Отдел II, Стол 3, Дело 13.
25. РГИА, фонд 796, опись 176, дело № 2184.
26. РГИА, фонд 797, опись 61, отдел II, стол 3, дело № 13.
27. ЦГИАУК, Киев, фонд 127, опись 1003, дело № 26.
28. ЦГИАУК, фонд 1152, опись 1, дело № 360.

Literatura în limba română

29. Autobiografia nepublicată a lui I. I. Jidkov.

30. *Baptismul în Basarabia*.

<https://centruldeistoriesiapologetica.wordpress.com/2009/04/11/schita-istorica-capxic/>. Accesat: 9 noiembrie, 2023.

31. BOLDUR, A. V. *Basarabia românească*. București, 1943.

32. BOLDUR, A. V. *Istoria Basarabiei*, vol. I. Chișinău: Timpul, 2015.

33. BOLDUR A. V. *Istoria Basarabiei*, vol. II. Chișinău: Timpul, 2016.

34. BUNACIU, Ioan. *Istoria bisericilor baptiste din România*. Editura Făclia, 2006.

35. CANTEMIR, Dimitrie. *Descrierea Moldovei*. Scriptorum, 2017.

36. CAZACU, Petre. *Moldova dintre Prut și Nistru. 1812-1918*, Chișinău, Editura Știința, 1992.

37. CIOBANU, Ștefan. *Basarabia*. Chișinău, 1926.

38. CIOBANU, Ștefan. *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*. Chișinău, 1992.

39. COLESNIC, Iurie. *Chișinăul nostru necunoscut*. Chișinău, 2015.

40. CRĂCIUN, Maria. *Protestantism și ortodoxie în Moldova secolului al XVI-lea*. Cluj-Napoca, 1996.

41. *Cuvântul Adevărului*, nr. 9 (66). Chișinău, 2008.

42. DUMITRU, Diana. *Vecini în vremuri de restriște. Stat, antisemitism și Holocaust în Basarabia și Transnistria*. București, 2019.

43. EUSEBIU DE CEZAREEA, *Istoria bisericească*. București, 1987.

44. ENACHE, Gheorghe et al. *La frontiera civilizațiilor. Basarabia în context geopolitic, economic, cultural și religios*. Galați, 2011.

45. *Enciclopedia Sovietică Moldovenească*, vol.1. Chișinău, 1970.

46. FIGES, Orlando. *Revoluția rusă. 1891-1924. Tragedia unui popor*. Iași, 2016.

47. **FILAT, Vasile**. *Filiala Basarabeană a Societății Biblice Rusești* În: Revista Teologică "Pulsul Slujirii", nr. 26, 2018, Chișinău, p.33-45. Disponibil on-line: <https://pulseofministry.md/ro/articles/filiala-basarabeana-a-societatii-biblice-rusesti/>

48. **FILAT, Vasile**. *Istoria mișcărilor evanghelice din Basarabia în perioada țaristă (1812-1918)*. Chișinău, 2021.

49. **FILAT, Vasile**. *Molocanii din satul Cișmele (Strumok)*. În volumul Conferinței internaționale „Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний

виміри”. Випуск 8 / Відп. редактор Микола Михайлуца, Herson: ОЛДІ ПЛЮС, 480 с., Odessa, 2021, p.419 – 425, ISBN: 978-966-289-503-2. Disponibil on-line: <http://resource.history.org.ua/item/0015824>

50. **FILAT Vasile.** *Școala Werneriană și contribuția lui Karl și Maria Baish.* În volumul conferinței științifice naționale: „Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine”, Ed. 3, 11-12 februarie 2021, Chișinău. Chișinău, Republica Moldova: 2021, Ediția 3, T, p. 105-107. ISSN 2558 – 894X. Disponibil on-line: https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/123068

51. **FILAT, Vasile.** *Independența Republicii Moldova și comunitatea baptiștilor.* În volumul Conferinței Internaționale „30 de ani de la proclamarea Independenței Republicii Moldova”, Chișinău, 23-24 august 2021, „Republica Moldova în căutarea identității” Chișinău. Chișinău: Editura „Cardidact”, 2022, p.628-636. ISBN 978-9975-3533-0-4.

52. **FILAT, Vasile.** *Primii creștini evanghelici români din Basarabia.* În volumul Conferinței internaționale „Latinitate, Romanitate, Românită”, Ed. 6, 3-5 noiembrie 2022, Chișinău. Chișinău: Editura „Lexon-Prim”, 2022, Ediția 6, p. 311-319. ISBN 978-9975-163-66-8; 978-606-9659-77-9. Disponibil on-line: https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/178743

53. **FILAT, Vasile.** *Ștundiștii din Chișinău: file de istorie necunoscute.* În: Dialogica. Revistă de studii culturale și literatură. Categoria B, nr. 3/2023, p. 99-103, E-ISSN 1857-2537, Revistă indexată în IBN, inclusă în baze de date: ROAD, DOAJ, Cite Factor, CEEOL, editată în cadrul proiectului șt.: 20.80009.0807.19. https://dialogica.asm.md/arhivarevistei/Dialogica/Dialogica_15_2023.pdf

54. GEORGESCU, Ioan. *Coloniile germane din Dobrogea.* Cernăuți, 1926.

55. GUMENÂI, Ion. *Comunitățile romano-catolice, protestante și lipovenești din Basarabia în secolul al XIX-lea.* Chișinău, 2016.

56. GUMENÂI, Ion. *Minoritățile confesionale în Basarabia (1812 – anii 70 ai secolului al XIX-lea),* teză de doctor habilitat în istorie. Chișinău, 2015.

57. GUMENÂI, Ion. *Molocanii din Basarabia. Originile și componența etnică.* În: *Arhiva Moldaviae*, I, 2009.

58. IOAN PRAEFERICITUL. *Apostolul Creștinismului de foc. Viața sf. Inochentie de la Balta; Scrisori.* Chișinău, 2023.

59. IORGA, Nicolae. *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, vol. 1. Vălenii-de-Munte, 1908.

60. IORGA, Nicolae. *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății-Albe.* București, 1900.

61. KING, Charles. *Moldovenii, România, Rusia și politica culturală*. Chișinău, 2002.
62. *Limba și literatura română în spațiul etnocultural daco-românesc și în diaspora*. Iași, Trinitas, 2003.
63. *Lumina lumii*. Chișinău, 1930-35.
64. *Lumina vieții*. Chișinău, 1930.
65. MĂNĂSTIREANU, Dănuț, *Identitatea evanghelicilor români: rădăcini, actualitate, perspective*, Dorin Dobrințu, Dănuț Mănăstireanu (coord.), Omul Evanghelic, O explorare a comunităților protestante românești. Iași, 2018.
66. MOISIU, Vasile D. *Știri din Basarabia de astăzi*. București, 1915.
67. *Moldova Creștină, nr. 39*. Chișinău, 2018.
68. NEGRU, Gheorghe. *Țarismul și mișcarea națională din Basarabia*. Chișinău: Prut Internațional, 2000.
69. NISTOR, Ion. *Istoria Basarabiei*. Chișinău, 1991.
70. OLARIU, Veronica. „Biblia de la Sankt Petersburg – operă culturală panromânească”, în *Limba și literatura română în spațiul etnocultural dacoromânesc și în diaspora*. Iași, 2003.
71. PĂCURARIU, Mircea. *Basarabia, aspecte din istoria Bisericii și a neamului românesc*. Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, 2013.
72. PĂCURARIU, Mircea. *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*. București, 2006.
73. PETRICEICU-HASDEU, Bogdan. *Istoria toleranței religioase în România*. București, 1868.
74. PLOȘNIȚĂ, Elena. *Coloniștii germani în Basarabia*, în *Akademios*, nr. 1. Chișinău, 2011.
75. POPOVICI, Alexa. *Istoria bapțiștilor din România, 1856-1989*. Oradea: Făclia, 2007.
76. POPOVSCHI, Nicolae. *Istoria Bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea*. Chișinău, 1931.
77. POSTICĂ, Gheorghe. *Civilizația medievală timpurie în spațiul pruto-nistrean (secolele V-XIII)*. Chișinău, 2006.
78. SCHMIDT, Ute. *Basarabia. Coloniștii germani de la Marea Neagră*. Chișinău: Cartier, 2014.
79. *Scrisoarea lui Iosif Rabinovici către Vasiliu Pașkov din 17 februarie 1887*.
80. *Scrisoarea lui Iosif Rabinovici către Vasiliu Pașkov din 18/30 martie 1887*.
81. *Scrisoarea lui Iosif Rabinovici către Vasiliu Pașkov din 26 mai/5 iunie 1887*.
82. *Scrisoarea lui Iosif Rabinovici către Vasiliu Pașkov din 22 martie 1888*.

83. *Scrisoarea lui Iosif Rabinovici către Vasiliu Pașkov din 17/29 mai 1888.*
84. *Scrisoarea lui Iosif Rabinovici către Vasiliu Pașkov din 20 martie/2 aprilie 1890.*
85. *Scrisoarea lui Iosif Rabinovici către Vasiliu Pașkov din 17/29 iulie 1890.*
86. SIXSMITH, Martin. *Rusia, un mileniu de istorie.* București, 2016.
87. TĂBĂCARU, Dmitrie. *Baptismul și „Kanaanul ceresc”,* Chișinău, Editura Cartea moldovenească, 1980.
88. TOMULEȚ, Valentin. *Basarabia în epoca modernă (1812-1918).* Chișinău, 2014.
89. TOMULEȚ, Valentin, *Instituirea și activitatea școlilor lancasteriene din Basarabia în anii '20-'40 ai secolului al XIX-lea.* În: Tyragetia. Istorie. Muzeologie. Anuarul Muzeului Național de Arheologie și Istorie a Moldovei. Serie nouă. Vol. VIII (XXIII), nr. 2, Chișinău, 2014, p. 121-137.
90. XENOFONTOV, Ion, *Confesiuni,* în D. Rosca - L. Cotovanu (ed.) Republica Moldova: 30 de ani în 30 de cuvinte, Chisinau, 2022.
91. XENOPOL, Alexandru. D. *Istoria Românilor din Dacia Traian.* Iași, 1888.

Literatura în limba rusă

92. *Альманах по истории русского баптизма.* Санкт-Петербург, 2006.
93. *Баптист.* Одесса, 1910-1911.
94. БАТЮШКОВ, П.Н. *Бессарабия, историческое описание.* Санкт-Петербург, 1892.
95. БЕРГ, Л.С. *Бессарабия. Страна, люди, хозяйство.* Петроград, 1918.
96. БОНДАРЬ, С. Д. *Секта меннонитов в России,* Петроград, 1916.
97. БОНЧ-БРУЕВИЧ, В. *Преследование баптистов евангельской секты.* England, 1902.
98. БОНЧ-БРУЕВИЧ, В. *Из мира сектантов. Сборник статей,* Москва, ГИЗ, 1922.
99. ВЕЛИЦЫН, А.А. *Немцы в России.* Санкт-Петербург, 1893.
100. *Всеподданнейший отчет обер-прокурора Святейшего Синода К. Победоносцева по ведомству православного исповедания за 1887 г.* Санкт-Петербург, 1889.
101. *Всеподданнейший отчет обер-прокурора Святейшего Синода К. Победоносцева по ведомству православного исповедания за 1890-1891 гг.* Санкт-Петербург, 1893.
102. *Всеподданнейший отчет обер-прокурора Святейшего Синода*

К. Победоносцева по ведомству православного исповедания за 1896-1897 гг. Санкт-Петербург, 1899.

103. *Всепоодданнейший отчет обер-прокурора Святейшего Синода К. Победоносцева по ведомству православного исповедания за 1903-1904 гг.* Санкт-Петербург, 1909.

104. *Всепоодданнейший отчет обер-прокурора Святейшего Синода К. Победоносцева по ведомству православного исповедания за 1911-1912 гг.* Санкт-Петербург, 1913.

105. *Всепоодданнейший отчет обер-прокурора Святейшего Синода К. Победоносцева по ведомству православного исповедания за 1914 г.* Петроград, 1916.

106. ГАЖОС, В.Ф. *Эволюция религиозного сектантства в Молдавии.* Кишинев, 1975.

107. ГЕНДЕРСОН, Е. *Библейские разыскания и странствия по России.* Санкт-Петербург, 2006.

108. *Гость*, Санкт-Петербург, 1910-1939.

109. ДАВНИЙ, Василий. *История евангельских баптистов в Молдавии*, material nepublicat.

110. ДИК, Иоанн Петрович. *У колыбели братства.* Steinhagen: Samenkorn, 2017.

111. *Дневник Василия Гурьевича Павлова. 1910 год.*

112. *Дневник Василия Гурьевича Павлова. 1911 год.*

113. ДОРОДНИЦЫН, Алексей. *Материалы для истории религиозно-рационалистического движения на Юге России во второй половине XIX-го столетия*, Казань, 1908.

114. *Духовный христианин.* Типография Бакинского Полицеймейстерства, 1905-1915.

115. *Журнал заседаний третьего всероссийского съезда христиан евангельского исповедания, 14-18 октября 1907 года*, Мелитополь, 1908.

116. ЗЕЛЕНЧУК, В.С. *Население Бессарабии и Приднестровья в XIX в.* Кишинев, 1979.

117. *История евангельских христиан-баптистов в СССР*, Москва: ВСЕХБ, 1989.

118. КАЛЬНЕВ, М.А. *Немцы и штундобаптизм.* Москва, 1897.

119. *Кишиневские епархиальные ведомости.* Chişinău, 1867-1917.

120. КЛИБАНОВ, А.И. *История религиозного сектантства в России.* Москва,

1965.

121. КНЯЗЬ С.Д. УРУСОВ. *Записки губернатора*. Chişinău, 2011.
122. КОРФ, М.М. *При царском дворе*. Изд-во «Свет на Востоке», 2018.
123. КРУШЕВАН, П.А. *Бессарабия*, Москва, 1903.
124. КЪЕР-ХАНСЕН, Кай. *Иосиф Рабинович и мессианское движение*. Санкт-Петербург, 1997.
125. ЛЕНИН, В. И. *Социализм и религия*, în *Полное собрание сочинений (ПСС)*, т. 12, Москва, 1968.
126. ЛЕНИН, В. И. *Классы и партии в их отношении к религии и церкви*, în *Полное собрание сочинений (ПСС)*, том. 17, Москва, 1968.
127. МАРГАРИТОВ, Сергей. *Секта паиковцев*, în *КЕВ*, 1902, № 1-2.
128. МАСТЕРС, Питер. *Люди особой судьбы*. Житомир, 2007.
129. МВД, *Распределение старообрядцев и сектантов по толкам и сектам*, 1901.
130. *Миссионерский посох*, выпуск 1. Санкт-Петербург, 1912.
131. *Молоканин*, пг. 8-9. 1910.
132. НАГИРНЯК, Александр. *Подвижники веры*. Киев, 2014.
133. НИКОЛС, Грегори Л. *Каргель: развитие русской евангельской духовности*, Санкт-Петербург, 2015.
134. *Отчет баптистского миссионерского общества за 1907-1908 годы*, Одесса, 1909.
135. Плетт, И. П. *Зарождение церкви ЕХБ*, <http://www.blagovestnik.org/books/00324.htm>. Accesat: 9 noiembrie 2023.
136. Плетт, И. П. *История ЕХБ с 1905 по 1944 год*, <http://www.blagovestnik.org/books/00360.htm>. Accesat: 9 noiembrie 2023.
137. ПОПОВ, В. *Стопы благовестника*. М., Изд-во «Благовестник», 1996.
138. ПОСПЕЛОВСКИЙ, Д.В. *Православная церковь в истории Руси, России и СССР*. Москва, 1996.
139. ПРИЦКАУ, И. *История баптистов Южной России*. Одесса, 1914.
140. РЕШЕТНИКОВ, Ю., САННИКОВ, С. *Обзор истории евангельско-баптистского братства на Украине*. Изд-во «Богомыслие», 2000.
141. САВИНСКИЙ, С.Н. *История евангельских христиан-баптистов Украины, России, Белоруссии (1867-1917)*. Санкт-Петербург, 1999.
142. САВИНСКИЙ, С. Н. *История русско-украинского баптизма*. Одесса,

Одесская богословская семинария, Изд-во «Богомыслиновие», 1995.

143. САННИКОВ, С. *История баптизма в Одессе. Неугомонный Павлов.*
Disponibil: <https://www.youtube.com/watch?v=GXPkja0GWvA>. Accesat: 9 noiembrie, 2023.

144. *Сборник речей Иосифа Рабиновича.* Кишинев, 2014.

145. *Свободная мысль.* Москва, 1900-1901.

146. *Свет жизни.* Chişinău, 1996.

147. *Свободное слово.* Москва, 1903.

148. СИНИЧКИН, А.В. *Очерки по истории евангельских христиан-баптистов России.* Сакраменто, 2017.

149. СОЛОВЬЕВ В. С., *Новозаветный Израиль.* 1885.

150. СТРЕЛЬБИЦКИЙ, И.Х. *Краткий очерк итундизма и свод текстов, направленных к его обличению.* Одесса, 1893.

151. ТУРЛАК, О.П. *Помни весь путь. История Кишиневской церкви евангельских христиан-баптистов «Вефиль», 1908-2008.* Кишинев, 2008.

152. *Утренняя звезда.* Санкт-Петербург, 1910-1922.

153. УЗУНОВ, П. *У истоков Сараты.* Арциз, 2010.

154. ФЕТЛЕР, В.А. *Статистика русских баптистов за 1909 год.* Санкт-Петербург, 1910.

155. ФИЛАТ, В. В. *История евангельских движений в Бессарабии в составе Российской империй (1812-1918).* Кишинев, 2021.

<https://shop.eurasiaprecept.org/catalog/istoriya-evangelskih-dvizhenij-v-bessarabii-v-sostave-rossijskoj-imperij-1812-1918>

156. *Христианин.* Санкт-Петербург, 1905-1916.

157. *Церковные ведомости.* XXX, 1891.

158. ЦОРН, В. *100 лет миссии «Свет на Востоке». Прошлое, настоящее и будущее миссионерского союза для распространения Евангелия.* Корнталь, 2020.

159. ШВЕЦ, Ю., *История Кишинёва: Первый молитвенный дом мессианских евреев*
<http://locals.md/2015/istoriya-kishinyova-perviy-molitvennyiy-dom-messijskih-evreev/>.
Accesat : 9 noiembrie, 2023.

160. ШЕМЧИШИН, В. *Зарождение и развитие евангельско-баптистского движения в Бессарабии.* Киев-Одесса, 1998.

161. ЯСЕВИЧ-БОРОДАВСКАЯ, В. И. *Борьба за веру.* Санкт-Петербург, 1912.

Literatură în limba engleză

162. *American Historical Society of Germans from Russia. Work Paper*, No. 8, May 1972.
163. BARNA, George. *The Barna Report, 1992-93 America Renews Its Search for God*, Gospel Light Publications, 1992.
164. BRETT D., *Four Empires and an Enlargement: States, Societies and Individuals in Central and Eastern Europe*. London, ²⁰⁰⁸.
165. BRIGGS, John H.Y. *A Dictionary of European Baptist Life and Thought*. Oregon, 2009.
166. BROWN, John. *The Stundists*. London, 1893.
167. BYFORD, Chas. T. *Peasants and Prophets*. London, 1911.
168. CANTON, William. *A History of the British and Foreign Bible Society*. London, 1910.
169. CATHCART, William. *The Baptist Encyclopedia*. Philadelphia, 1881.
170. CLARK, Charles U. *Bessarabia*. New York, 1927.
171. DUECK, Abe J. *Moving beyond Secession*. Winnipeg, Canada, 1998.
172. GOERZ, H. J., *The Anabaptists*, New York, 2008.
173. HEITMAN, Rolf. G. *A History of Jewish Mission in Europe until World War I: Some Unknown Facts and Figures*. Kiev, 2014.
174. Johann Wieler (1839-1889). "Among Russian Evangelicals: A New Source of Mennonites and Evangelicalism in Imperial Russia". Translated and introduced by Lawrence Klippenstein, *Journal of Mennonite Studies*, vol. 5, 1987.
175. *Journal of Mennonite Studies*, vol. 28. University of Winnipeg, 2010.
176. KJAER-HANSEN, Kai. *Joseph Rabinowitz and the Messianic Movement*. The Handel Press, 1995.
177. KUZNETSOVA, Miriam R. *Early Russian Evangelicals (1874-1929)*. Pretoria, 2009.
178. LATIMER, Robert Sloan. *Dr. Baedeker and His Apostolic Work in Russia*. London, 1907.
179. LATIMER, R. S. *Under Three Tsars: Liberty of Conscience in Russia, 1856-1909*. London, 1909.
180. LILLEVIK, Raymond. *Apostles, Hybrids or True Jews? Jewish Christians and Jewish Identity in Eastern Europe, 1860-1914*. James Clarke & Co, 2014.

181. *Lutheran Church in Kishinev History*. Translated by Allen E. Konrad, 2015.
182. *National Geographic History*. USA, 2017.
183. NICOLS, Gregory L. *The Development of Russian Evangelical Spirituality: A Study of Ivan V. Kargel (1849-1937)*. Oregon, 2011.
184. OLEMA, Albert W. *History of Evangelical Christianity in Russia*. Texas, 1983.
185. PIERAR, R.V., *Evangelicalism* in Walter A. Elwell, editor, *Evangelical Dictionary of Theology*, Michigan, 1984
186. RUSHBROOKE, J.H. *The Baptist Movement in the Continent of Europe*. London, 1915.
187. *Sixty-Third Report of the British and Foreign Bible Society*. London, 1867.
188. SPENER, P.J., *Pia desideria oder herzliches Verlangen nach gottgefälliger Besserung der wahren Evangelischen Kirche*. Francfort, 1675.
189. *The Baptist Missionary Magazine*. Open Court Publishing Co, 1898-12.
190. *The Encyclopedia of Christianity*, vol.3. Michigan, 2003.
191. *The Fourteenth Report of the British and Foreign Bible Society*, London, 1818.
192. *The Sixty-Ninth Report of the British and Foreign Bible Society*, London, 1873.
193. *The Thirteenth Report of the British and Foreign Bible Society*. London, 1817.
194. TOEWS, John B. *The Story of the Early Mennonite Brethren (1860-1869)*. Winnipeg, 2002.
195. TORBET, Robert G. *A History of the Baptists*. Judson Press, 1975.
196. *Trusting and Toiling on Israel's behalf*. Mildmay Mission London, 1899 – 1903.
197. WARDIN, Jr., ALBERT, W. *On the Edge: Baptist and Other Free Church Evangelicals in Tsarist Russia, 1855-1917*. Oregon, 2013.

DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII

Subsemnatul, declar pe răspundere personală că materialele prezentate în teza de doctorat sunt rezultatul propriilor cercetări și realizări științifice. Conștientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecințele în conformitate cu legislația în vigoare.

Filat Vasile

Data 06. 08. 2023

CURRICULUM VITAE

INFORMAȚII PERSONALE

Vasile FILAT

Str. Haiducilor 9, Str. Haiducilor 9, or. Chișinău, MD-2028

Republica Moldova

☎ (+373)79879694

✉ vasile.filat@eurasiaprecept.org, vasilefilat@me.com

Sexul Masculin

Data nașterii 28/09/1971

Naționalitatea moldovean

Site de internet: www.moldovacrestina.md

Facebook: www.facebook.com/vasile.filat

EXPERIENȚA PROFESIONALĂ

13/01/2019 -
prezent

Director Regional pentru Eurasia Precept Ministries International – Învățătura din Cuvânt – Precept Ministries pentru Moldova

Str. Alexandru cel Bun 62, nr. 39, or. Chișinău

<https://eurasiaprecept.org/>

31/08/2017 –
prezent

Președintele Federației de Taekwon-Do Contemporan

Str. Alexandru cel Bun 62, nr. 39, or. Chișinău

<https://taekwondo-moldova.org/>

10/01/2009 –
prezent

Pastor al bisericii "Bunavestirea".

str. Vasile Alecsandri 133, or. Chișinău

10/01/2009 -
prezent

Președintele A.O. "Engleza pentru o viață Nouă"

str. V. Alecsandri 133, or. Chișinău

<https://www.facebook.com/englishforanewlife>

10/10/2000-
prezent

Președintele Clubului de Taekwon-Do "Stolas Leukas"

Str. Alexandru cel Bun 62, nr. 39, or. Chișinău

<https://www.facebook.com/TaekwonDoKlubStolasLeucas>

DISTINCȚII

Omul anului, 2015, în categoria Societate, revista VIP Magazin

Crucea "Pentru Merit" de clasa 1, pentru activitatea educativă și filantropică în penitenciarele din Republica Moldova, Ministerul Justiției al Republicii Moldova, 17.02.2015

EDUCAȚIE ȘI FORMARE

30/09/1999 –
29/06/2004

Teologie Baptistă Pastorală

Universitatea din București

Facultatea de Teologie Baptistă. Specialitatea: **Istoric, Profesor de Istorie**

31/08/1988 –
29/06/1993

Licențiat în Istorie

Universitatea de Stat din Moldova

Facultatea de Istorie și Filosofie. Specialitatea: **Istoric, Profesor de Istorie**

COMPETENȚE PERSONALE

Limba(i) maternă(e) română

Alte limbi străine cunoscute

ÎNȚELEGERE		VORBIRE		SCRIERE
Ascultare	Citire	Participare la conversație	Discurs oral	
C1	C1	C1	C1	C1
C2	C2	C1	C1	C1

Niveluri: A1 și A2: Utilizator elementar - B1 și B2: Utilizator independent - C1 și C2: Utilizator experimentat Cadrul european comun de referință pentru limbi străine

COMPETENȚĂ DIGITALĂ

Posed competențe în navigarea pe internet, utilizarea bună a programelor de comunicare, Social Media, Zoom, Pachet Microsoft Office experimentat, Creare conținut (articole pe blog), vlogging, YouTube, cunoștințe bune în platforme sociale, nivel intermediar în editare foto-video, Google, Drive, Facebook Page Manager și Facebook Ads, Influencer.

Lista lucrărilor științifice

I. Monografii monoautor – 2

1. FILAT, Vasile. *Istoria mișcărilor evanghelice din Basarabia în perioada țaristă (1812-1918)*. Chișinău: Lexon-Prim, 2021, 272 p. ISBN 978-9975-3501-4-3.
2. FILAT, Vasile. *История евангельских движений в Бессарабии в составе Российской империи (1812-1918)*. Chișinău, 2021, ISBN 978-9975-163-00-2.

II. Articole în reviste științifice – 2

Articole în reviste din Registrul Național al revistelor de profil – 2

3. FILAT Vasile. *Ștundiștii din Chișinău: file de istorie necunoscute*. În: Dialogica. Revistă de studii culturale și literatură. Categoria B, nr. 3/2023, p. 99-103, E-ISSN 1857-2537, Revistă indexată în IBN, inclusă în baze de date: ROAD, DOAJ, Cite Factor, CEEOL, editată în cadrul proiectului șt.: 20.80009.0807.19. https://dialogica.asm.md/arhivarevistei/Dialogica/Dialogica_15_2023.pdf
4. FILAT, Vasile. *Geneza și evoluția Bisericii Baptiste din Basarabia (1812-1917): istoriografia problemei*. În: Buletinul științific al Universității de Stat „Bogdan Petriceicu Hașdeu” din Cahul, Seria ”Științe Umanistice”. Revistă, Categoria B, inclusă în baza de date: ROAD, ISSN 2345-1866, eISSN: 2345-1904. <https://jhs.usch.md/wp-content/uploads/2024/02/BUBPHC-1-2023.pdf>

III. Articole în culegeri științifice internaționale – 1

5. FILAT, Vasile. *Molocanii din satul Cișmele (Strumok)*. În volumul Conferinței internaționale „Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та

релігійний виміри”. Випуск 8 / Відп. редактор Микола Михайлуца, Herson: ОЛДІ ПЛЮС, 480 с., Odessa, 2021, p.419 – 425, ISBN: 978-966-289-503-2. Disponibil on-line: <http://resource.history.org.ua/item/0015824>

IV. Articole în lucrările conferințelor științifice naționale (cu participare internațională) – 2

6. FILAT, Vasile. *Primii creștini evanghelici români din Basarabia*. În volumul Conferinței internaționale „Latinitate, Romanitate, Românită”, Ed. 6, 3-5 noiembrie 2022, Chișinău. Chișinău: Editura „Lexon-Prim”, 2022, Ediția 6, p. 311-319. ISBN 978-9975-163-66-8; 978-606-9659-77-9. Disponibil on-line: https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/178743
7. FILAT, Vasile. *Independența Republicii Moldova și comunitatea baptiștilor*. În volumul Conferinței Internaționale „30 de ani de la proclamarea Independenței Republicii Moldova”, Chișinău, 23-24 august 2021, „Republica Moldova în căutarea identității” Chișinău. Chișinău: Editura „Cardidact”, 2022, p.628-636. ISBN 978-9975-3533-0-4.

V. Teze în volumele conferințelor științifice internaționale – 5

8. FILAT, Vasile. *Cercurile de tineret ale Bisericii Baptiste din Basarabia*. În: Sesiunea științifică a departamentului Istoria românilor, universală și arheologie: În Memoriam Gheorghe Palade, 28 aprilie 2017, Chișinău. Chișinău, Republica Moldova: Academia de Administrare Publică, 2017, Ediția IV, p. 82. ISBN 978-9975-71-901-8. Disponibil on-line: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/82_10.pdf
9. FILAT, Vasile. *Școala Werneriană și contribuția lui Karl și Maria Baish*. În volumul conferinței științifice naționale: „Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine”, Ed. 3, 11-12 februarie 2021, Chișinău. Chișinău, Republica Moldova: 2021, Ediția 3, T, p. 105-107. ISSN 2558 – 894X. Disponibil on-line: https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/123068
10. FILAT, Vasile. *Baptiștii germani din Basarabia*. În volumul sesiunii „Sesiunea științifică a departamentului Istoria românilor, universală și arheologie: În memoriam Ion Niculiță”, 27 mai 2022, Chișinău. Chișinău, Republica Moldova: CEP USM, 2022, Ediția VIII, p. 51-52. ISBN 978-9975-159-41-8. Disponibil on-line: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/51-52_44.pdf
11. FILAT, Vasile. *Primii creștini evanghelici români din Basarabia*. În volumul conferinței Latinitate, Romanitate, Românită, Ed. 6, 3-5 noiembrie 2022, Chișinău. Chișinău: Editura „Lexon-Prim”, 2022, Ediția 6, pp. 58-59. ISBN 978-9975-163-52-1. Disponibil on-line: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/58-59_51.pdf
12. FILAT, Vasile. Noi perspective de cercetare asupra istoriei comunității baptiste după căderea regimului comunist. In: *Student, profesor și cercetător în anii '80- '90: drumul spre regăsire și libertate*, 7 octombrie 2022, Chișinău. Chișinău: Editura „Lexon-Prim”, 2022, pp. 26-27. ISBN 978-9975-163-43-9. Disponibil on-line: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/26-27_54.pdf